91(47)
М-33
2193

ЛАРУСКАЕ
УРЫ
і Народнай
Гаспадаркі

INSTITUT für WEISSRUTHENISCHE KULTUR
Abteilung für Natur-und Volkswirtschaftskunde

МАТАР'ЯЛЫ

ДА ГЕОГРАФІІ І СТАТЫСТЫКІ БЕЛАРУСІ

Пад рэдакцыяй проф. А. [redacted]
правадзейнага члена Інстытуту Бел. Культуры

ТОМ І

BEITRÄGE ZUR GEOGRAPHIE UND STATISTIK WEISSRUTHENIENS

ERSTER BAND

МЕНСК — 1928 — MINSK

ІНСТЫТУТ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ
Аддзел Прыроды і Народнай Гаспадаркі

МАТАР'ЯЛЫ
ДА ГЕОГРАФІІ І СТАТЫСТЫКІ
БЕЛАРУСІ

Выдаваныя пад рэдакцыяй
проф. [illegible]
правадзейнага члена Інстытуту

ТОМ ПЕРШЫ

МЕНСК 1928

INSTITUT FUR WEISSRUTHENISCHE KULTUR
Abteilung für Natur-und Volkswirtschaftskunde

91(47)
M 33

BEITRÄGE

ZUR GEOGRAPHIE UND STATISTIK WEISSRUTHENIENS

Herausgegeben unter der Redaktion
von Prof. A. Smolitsch
wirklichem Mitgliede des Instituts

ERSTER BAND

БИБЛИОТЕКА
Академии Наук БССР

MINSK 1928

Арх 2764

Друкарская работа выканана ў друкарні Інстытуту Беларускае Культуры.
Загадчык складальнага аддзелу Г. Л. Крэйнін.
Мэтранпаж Э. Мэрамінскі.
Друкар І. Шыманскі.
Корэктуру вялі: Н. В. Янчанка і Гурло.
Клішэ прыгатаваны ў цынкографіі Беларускага Дзяржаўнага Выдавецтва.
Друкам распачаты гэты том у чэрвені, скончаны ў сьнежні 1928 году.

Дазваляецца выпусьціць у сьвет.

Неадменны Сакратар ІБК *В. Ластоўскі.*

БЛ 38347

Библиотека
АН БССР

Менск, Друкарня Інбелкульту. Зак. № 327. Галоўлітбел, № 1436. Тыр. 1000.

ПРАДМОВА.

Спаміж дасягненьняў Беларусі, здабытых за апошняе дзесяцігодзьдзе, заслугоўвае адзначэньня адно, быць можа ня вельмі яскравае, але тым ня менш поўнае глыбокага сэнсу ў пэрспэктыве культурнае гісторыі краю. Я маю на ўвазе разьвіцьцё географічнага і статыстычнага самапазнаньня, якое цяпер ахапіла масы насяленьня Беларусі. Вось ужо некалькі гадоў, як на ўсёй прасторы Беларусі, па вёсках і мястэчках распачалася краязнаўчая праца, якая ў пераважнай большасьці мае географічны зьмест; статыстычнымі органамі зьбіраюцца і распрацоўваюцца лічбавыя матар'ялы ў такіх разьмерах, якіх ніколі ня бачыла Беларусь; стварыліся ўмовы, якія дазволілі вылучыцца новай галіне географічнае навукі—Географіі Беларусі. Апошняя цяпер стала адным з асноўных прадметаў выкладаньня ў школах усіх ступеняй да вышэйшых школ Беларусі ўключна. Гэты процэс географічнага самапазнаньня бясспрэчна стаіць у найцясьнейшай сувязі з тымі вымаганьнямі, якія ставіць навуцы эпоха рэволюцыі, эпоха соцыялістычнае перабудовы ўсяго конкрэтнага, вакольнага жыцьця. Для продукцыйнай працы ў гэтую эпоху асабліва неабходна самае тонкае разуменьне і выкарыстаньне ўсіх географічных асаблівасьцяй краю і кожнага яго раёну, а па магчымасьці і кожнае мясцовасьці.

Але адно зьбіраньне географічнага і статыстычнага матар'ялу ёсьць толькі пачаткам гэтае важнае справы, які патрабуе свайго лёгічнага працягу,—распрацоўкі, сыстэматызацыі і апублікаваньня ўсіх вартых таго матар'ялаў. З гэтага боку застаецца яшчэ шмат працы для выкананьня. Статыстычныя матар'ялы распрацоўваюцца і публікуюцца толькі ў вельмі амбежаваных рамках, з мэтаю пераважна даць пэўныя сярэднія лічбы па ўсёй Беларусі і па яе найбуйнейшых падзелках—акругах. Найцікавейшы для географа матар'ял аб дробных тэрыторыяльных адзінках, аб паасобных паселішчах звычайна не публікуецца, дый наўрад ці можа быць апублікаваны ў поўнай меры, дзякуючы сваёй грамознасьці. Тое самае можна ў яшчэ большай меры сказаць аб географічным матар'яле, зьбіраным краяведамі. Усе гэтыя матар'ялы пакуль што неабходна выкарыстоўваць для навуковых географічных прац у сырым відзе, публікуючы, аднак, разам з працамі і больш каштоўныя з выкарыстаных сыстэматызаваных матар'ялаў, каб даць магчымасьць шырэйшым колам дасьледчыкаў як спраўдзіць вывады кожнае працы, так і далажыць сваіх высілкаў для далейшага дасьледваньня таго самага матар'ялу іншымі мэтодамі, з іншых пунктаў разгляду.

Катэдра Географіі Інстытуту Беларускае Культуры, распачынаючы выданьне „Матар'ялаў да Географіі і Статыстыкі Беларусі" мае на ўвазе публікаваць у іх працы пераважна манаграфічнага характару,

пабудаваныя на шырокім выкарыстаньні сырога матар'ялу, які часткаю таксама будзе публікавацца ў дадатках. Такім сырым матар'ялам, па сутнасьці, для географа зьяўляецца і канчатковая публікацыя статыстычнага матар'ялу. Каб зрабіцца гатовым географічным матар'ялам ён павінен быць ня толькі разьмешчаны па гоеграфічнай карце, але ў кожным пункце гэтае карты павінен быць увязаны з цэлым шэрагам географічных элемэнтаў у суцэльнай характарыстыцы географічнага раёну.

Катэдра географіі мае сваім заданьнем географічную распрацоўку ўсіх пералічаных матар'ялаў, якая павінна з усёй масы іх выбраць тыя, што маюць географічнае значэньне і ў належнай меры характарызуюць раён, да якога адносяцца. Атрыманы ў выніку гэтага адбору географічны матар'ял будзе ўжо трывалым і пэўным фундамэнтам, на якім будзе разьвівацца географія Беларусі.

У 1-м томе „Матар'ялаў" зьмяшчаюцца працы, пабудаваныя на статыстычным матар'яле, што тлумачыцца як тым, што гэты матар'ял ужо даўно чакае навуковага выкарыстаньня, так і яго большай даступнасьцю, паўнатой і аднастайнасьцю зьбіраньня, што дазваляе асьвятліць адразу некаторыя шырокія проблемы з належнай гарантыяй упэўненасьці. У далейшых томах „Матар'ялаў" зьявяцца працы пабудаваныя на даных, зьбіраных краязнаўчымі організацыямі, а таксама і самой Катэдрай Географіі, ды іншымі катэдрамі Інстытуту праз іхнія экспэдыцыі.

Было-б вельмі пажадана, каб у навуковай распрацоўцы абшырнага географічнага і статыстычнага матар'ялу аб Беларусі прынялі ўдзел магчыма шырэйшыя колы дасьледчыкаў-географаў і статыстыкаў. Супольнымі высілкамі нам трэба дабіцца, каб посьпехі географічнага самапазнаньня Беларусі былі замацаваны глыбокімі навуковымі падставамі і каб яны як найхутчэй прынесьлі справе гаспадарчага і культурнага будаўніцтва Беларусі тую карысьць, якой ад іх можна спадзявацца.

А. Смоліч.

VORWORT.

Unter den im letzten Jahrzehnt erreichten Errungenschaften Weissrutheniens verdient eine hervorgehoben zu werden, die vielleicht nicht auf den ersten Blick in die Augen fällt, nichtsdestoweniger aber einen tiefen Sinn für die künftige Kulturgeschichte des Landes hat. Ich meine die Entwicklung der geographischen und statistischen Selbsterkenntnis, die erst jetzt in die breite Masse der Bevölkerung Weissrutheniens vorgedrungen ist. Schon einige Jahre sind jetzt verflossen, seitdem im ganzen weissruthenischen Land, in Dörfern und Städtchen eine heimatkundliche Arbeit eingesetzt hat, bei welcher in den allermeisten Fällen der geographische Inhalt überwiegt; statistische Organe sammeln und verarbeiten Zahlenmaterial in einem Umfange, wie in Weissruthenien nie zuvor gesehen hat; es entstanden Verhältnisse, welche ein neues Reis an der geographischen Wissenschaft erstehen liessen, die Geographie Weissrutheniens. Letztere ist eins der Hauptunterrichtsfächer in den Schulen aller Stufen geworden, die Hochschulen Weissrutheniens eingeschlossen. Dieser Prozess geographischer Selbsterkennung steht unstreitig in engstem Zusammenhang mit denjenigen Forderungen, welche an die Wissenschaft der Revolutionsepoche gestellt werden, einer Epoche sozialistischer Umwertung alles sachlichen, umgebenden Lebens. Zu einer produktiven Arbeit ist in dieser Epoche ein sehr feines Verständnis und eine Benutzung aller geographi scher Besonderheiten des Landes und jedes seiner Rayons, nach Möglichkeit jeder Ortschaft erforderlich.

Sammlung von geographischem und statistischem Material ist aber nur der Anfang dieser wichtigen Sache, der nach logisches Weiterentwicklung verlangt, nach Verarbeitung, Systematisierung und Veröffentlichung aller derjenigen Materialien, bei denen sich eine solche lohnt. In dieser Hinsicht ist noch viel zu tun übrig. Statistisches Material wird noch in sehr begrenztem Rahmen bearbeitet und veröffentlicht und zwar vorzugsweise zum Zweck, eine zuverlässige Durchschnittsziffer für ganz Weissruthenien und für ein grösseren Unterteil desselben, für den Bezirk, herauszubringen. Das für den Geographen interessanteste, kleine territoriale Einheiten, einzelne Siedelungen behandelnde Material wird gewöhnlich nicht der Öffentlichkeit übergeben, kann auch schwerlich dank seines grossen Umfanges in genügender Vollständigkeit veröffentlich werden. Dasselbe lässt sich in noch höherem Masse von dem geographischen Material sagen, welches von der Hiematkunde herangeschafft wird. Alle diese Materialien ist man gezwungen, vorläufig für wissenschaftliche geographische Arbeiten in unbearbeitetem Zustande zu verwenden, veröffentlicht aber zu gleich mit diesen Arbeiten wertvollere der behandelten systematisierten Materialien, um so weiteren Kreisen von Forschern die Möglichkeit zu geben, die Ergebnisse einer jeden Arbeit zu verwerten und die

eigenen Kräfte für eine weitere Erforschung desselben Materials mit anderen Methoden und von anderen Geschichtspunkten aus einzusetzen.

Das Katheder für Geographie beim Institut für Weissruthenische Kultur beabsichtigt bei Herausgabe seiner „Beiträge zur Geographie und Statistik Weissrutheniens vorzugsweise Arbeiten monographischen Charakters zu veröffentlichen, die sich auf weitgehendste Benutzung des noch unbearbeiteten Materials aufbauen, das selbst teilweise gleichfalls im Anhange gegeben wird. Die endgiltige Veröffentlichung des statistischen Materials ist im Grunde genommen auch nur jenes Rohmaterial für den Geographen. Damit fertiges geographisches Matetial entstehe, muss dasselbe nicht nur in die geographische Karte eingefügt, sondern auch in jedem Punkte dieser Karte mit einer ganzen Reihe geographischer Elemente zu einer erschöpfenden Charahteristik eines geographischen Rayons verknüpft werden.

Das Katheder für Geographie hat die Aufgabe, sämtliche erwähnten Materialien zu bearbeiten und hierbei aus deren Gesamtmasse diejenigen auszuwählen, welche geographische Bedeutung haben, und in treffender Weise den Rayon charakterisieren, auf den sie sich beziehen. Das als Resultat dieser Auswahl erhältene geographische Material wird dann eine dauerhafte und sichere Grundlage bilden, auf der sich die Geographie Weissrutheniens entwickeln soll.

Im I Bande der „Beiträge" sind Arbeiten aufgenommen, welche sich auf statistisches Material aufbauen, was sich sowohl dadurch erklärt, dass dieses Mtaterial schon lange wissenschaftlicher Bearbeitung harrt, als auch durch die grosse Verständlichkeit, Vollständigkeit und Einheitlichkeit der Sammlung dieses Materials, wodurch es möglich ist, einige umfangreiche Probleme mit einem Male unter der erforderlichen Gewähr für Reichtigkeit zu lösen. In den weiteren Bänder der „Beiträge" werden Arbeiten erscheinen, die sich auf Angaben stützen, welche von heimatkundlichen Organisationen, sowie vom Katheder für Geographie selbst und von anderen Kathedern des Instituts auf ihrem Expeditionen gesammelt worden sind.

Es wäre sehr wünschenswert, dass an der wissenschaftlichen Bearbeitung des reichen geographischen und statistischen Materials möglichst weite Kreise von Geographen und Statistikern teilnähmen. Wir müssen es mit vereinten Kräften soweit bringen, dass die Fortschritte in der geographischen Selbsterkenntnis in Weissruthenien wissenschaftlich fest begründet werden und sie möglichst schnell dem wirtschaftlichen und kulturellen Aufbau Weisrutheniens jenen Nutzen bringen, den man mit Recht von ihnen erhofft.

A. Smolitsch

Г. ГАРЭЦКІ

Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы

(Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі)

G. GORETSKY

Frontiers of West White-Ruthenia (Bielaruś) in Poland

(The National Construction of West White-Ruthenia)

У С Т У П.

Пад Заходняю Беларусьсю, у сэнсе асобнага этнографічнага комплексу, трэба разумець заходнюю частку Этнографічнай Беларусі. Большасьць тэрыторыі Заходняй Беларусі ўваходзіць у склад Польскай дзяржавы, таму паступова разуменьне Заходняй Беларусі перанесьлі толькі на тэрыторыю Заходняй Беларусі пад Польшчай. Дзякуючы выключна рэзкай адасобненасьці заходня-беларускіх зямель ад карэнных польскіх абшараў, як у адносінах гаспадарчых, нацыянальных, так і палітычных,—тэрмін „Заходняя Беларусь" і блізкія яму польскія тэрміны—Kresy Wschodnie, Ziemie Wschodnie, Kresy północno-wschodnie, Ziemie północno-wschodnie—прыдбалі права на жыцьцё.

Аднак, разуменьне „Заходняя Беларусь", ці правільней „Заходняя Беларусь пад Польшчай", патрабуе больш дэтальнага вызначэньня. Гэта магчыма зрабіць толькі шляхам вызначэньня меж Заходняй Беларусі ў Польшчы. Разуменьне „Заходняя Беларусь" толькі тады будзе лёгічна адмежавана ад іншых географічных разуменьняў, калі будзе адмежавана ад іншых абшараў Польшчы сама тэрыторыя Заходняй Беларусі.

Пытаньне аб усходняй мяжы Заходняй Беларусі ў Польшчы вельмі проста вырашаецца: такою мяжою, відавочна, будзе палітычная мяжа Польшчы на ўсходзе. Складаным зьяўляецца толькі пытаньне аб паўночна-заходняй, заходняй і паўднёвай межах Заходняй Беларусі.

Падставаю далейшых меркаваньняў зьяўляецца пытаньне аб характары меж, аб іх прыродзе; якімі межамі вылучаць Заходнюю Беларусь у Польшчы—гістарычнымі, палітычнымі, гаспадарча-эканомічнымі, ці нацыянальна-этнографічнымі.

Хаця ў Заходняй Беларусі гістарычная мяжа амаль не цалком зьліваецца з межамі эканомічнымі [1]), а гістарычная і эканомічная межы разам амаль супадаюць з межамі нацыянальнымі, асабліва на захадзе Беларусі, аднак, прымат нацыянальнай мяжы, мяжы этнографічнай, павінен быць высунуты з усёю катэгорычнасьцю. Нацыянальныя межы ў гісторыі найноўшага часу мелі і пэўна захаваюць надалей досыць значны ўплыў [2]). Эканомічныя межы бываюць рэзка выяўленымі толькі тады, калі яны аддзяляюць раёны з вельмі глыбокай гаспадарчай

[1]) Лепшым з даказаў гэтага можа служыць першая спэцыяльная праца па эканомічным раёнаваньні Польшчы, зробленая ў Галоўнай Статыстычнай Управе Янам Пекальскевічам і Ст. Зьдзіславам Руткоўскім „Okręgi gospodarcze Polski", Kwartal St. R. 1927, t. IV, z. 3, у павятовым маштабе, згодна якой межы між эканомічнымі раёнамі карэннай Польшчы і Заходняй Беларусі ідуць па старых гістарычных межах.

[2]) Гл. напрыклад: Roman Umiastowski. Granice polityczne, naturalne i obronne w czasach pokoju i wojny. Kraków. 1925. „Granice dzisiejszych bogatych w materjał ludzki państw buduje świadomość i wola narodowa, a w nikłym już stopniu warunki fizjograficzne. Wprost odwrotnie, jak było przed wiekami" (106).

спэцыялізацыяй, пераважна-ж межы між эканомічнымі раёнамі носяць пераходны характар [1]). Такім пераважна пераходным характарам вызначаюцца і эканомічныя межы між Заходняй Беларусьсю і Польшчай, калі ня браць іх у грубым маштабе (паветы). Гістарычныя межы, як і межы эканомічныя, зьяўляюцца больш зьменьлівымі, чым нацыянальныя межы; зьменьлівасьць гісторыка-палітычных умоў часта параліжуе ўплыў, зроблены гістарычнымі межамі ў ранейшыя часы; найяскраўшы прыклад гэтага — сама сучасная Польшча, дзе ў новых межах дзяржавы ідзе сьціраньне ўплыву старых меж, якімі была падзелена Польшча між Расіяй, Нямеччынай і Аўстра-Вэнгрыяй.

Нацыянальныя-ж граніцы зьмяняюцца толькі на працягу стагодзьдзяў. Характар меж у адносінах іх уплыву на гісторыю, іх рэальнасьці, большай альбо меншай выяўленасьці, іх зьменлівасьці і г. д.,—робяць больш об'ектыўным устанаўленьне толькі этнаграфічных меж. Устанаўленьне меж эканомічных, або маючых яшчэ ўплыў гістарычных дае больш волі суб'ектывізму аўтараў, чымся ўстанаўленьне меж нацыянальных. Так званыя межы натуральныя, або прыродныя павінны быць зусім адкінуты, пры разглядзе сучасных меж між краінамі: гісторыя ёсьць паступовае перамаганьне прыродных уплываў; у сучаснасьці ўжо ня можна адшукаць непасрэднага паралелізму ў фізыяграфіі краіны і яе гістарычным, гаспадарчым і палітычным жыцьцём і лёсам. Тым менш можна адшукаць прыкладаў, каб сучасныя дзяржаўныя межы праводзіліся згодна і супадалі з межамі прыроднымі, якраз наадварот [2]). Межы-ж першапачаткавага расьсяленьня розных нацыянальнасьцяй, у якім быў і бязумоўны ўплыў фізыяграфічных асаблівасьцяй краін, сьцёрты процэсам вялікіх нацыянальных перасовак, вандраваньняў і колёнізацыі.

Толькі нацыянальныя межы павінны быць пакладзены ў падставу вызначэньня меж Заходняй Беларусі ў Польшчы. Нацыянальныя-ж межы Заходняй Беларусі—гэта ёсьць межы расьсяленьня беларускай нацыянальнасьці ў Польшчы, межы большасьці беларускай нацыянальнасьці, значыцца межы, у якіх выяўляюцца тыя ці іншыя к о л ь к а с н ы я адносіны беларускай нацыянальнасьці да іншых: пытаньне аб межах Заходняй Беларусі ў Польшчы становіцца пытаньнем аб межах беларускага народу, пытаньнем аб нацыянальным складзе ўсяго насельніцтва Заходняй Беларусі.

Нашыя веды аб нацыянальным складзе тэй ці іншай краіны залежаць ад тых крыніц, з якіх гэтыя веды ўзяты, ад іх пэўнасьці, дэталёвасьці, аб'ектыўнасьці, паўнаты і г. д.

Крыніцы, якія даюць веды аб нацыянальным складзе ўсяго насельніцтва, можна падзяліць у асноўным на дзьве групы: н е п а с р э д н ы х і п а с р э д н ы х крыніц. У першую групу трэба залічыць поўныя („сплошные") перапісы ўсяго насельніцтва, з паказаньнем іх нацы-

[1]) Гл. багатую літаратуру па эканомічным раёнаваньні.

[2]) Прыкладам можа зьявіцца зноў-жа такі сучасная Польшча, межы якой, асабліва на ўсходзе, ня маюць нічога супольнага з фізыяграфіяй краіны. Проф. Э. Ромэр зьяўляецца ў Польшчы прадстаўніком супраціўных думак. У працы „Polska ziemia i państwo", Kraków, 1917, ён гаворыць аб фізычнай а д н а л і т а с ь ц і Польшчы і п е р а х о д н а с ь ц і Украіны і Беларусі; гістарычны лёс краіны ён шукае ў прыродзе, палітычную перамогу Польшчы бачыць у тым, што Польшча ўладала ў свой час усімі дарогамі Літвы і Русі (Украіны), а таму была „przeznaczona na terytorjalnego łącznika tych trzech składowych jednego terytorjum fizycznego, a przez pół tysiąca lat jednego terytorjum politycznego. Terytorjum—i węzły naturalne to taka potęga, że nawet mimo odrębności (czy znacznej?) narodów, które terytorjum zajmują, muszą się znaleść środki na zgodne spółżycie narodów" (74). Навуковае дасьледваньне ідзе тут шляхам адшуканьня хоць-бы і выпадковага паралелізму фактаў фізыяграфіі з зараней выпрацаванай гістарычна-палітычнай схэмай.

янальнага складу; сюды-ж трэба залічыць этнографічныя дасьледваньні ці ўсіх тэрыторый краіны, ці толькі тых абшараў, на тэрыторыі якіх даная нацыянальнасьць сутыкаецца з іншымі нацыянальнасьцямі, г. зн. так званых пераходных абшараў; да групы непасрэдных крыніц можна залічыць і асобныя манографічныя апісаньні або ведамасьці аб нацыянальным складзе насельніцтва якога-небудзь асобнага пункту. Да групы пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва належыць аднесьці перапісы не ўсяго насельніцтва, а толькі часткі, або групы яго, вылучанай па тым ці іншым прынцыпе, напрыклад школьныя перапісы з паказаньнем нацыянальнага складу вучняў, вайсковыя перапісы з паказаньнем нацыянальнага складу арміі, статыстыка выбараў, з устанаўленьнем нацыянальнага складу выбаршчыкаў, або абраных прадстаўнікоў, статыстыка зямельных уласьнікаў, з перапісам іх нацыянальнай прыналежнасьці і г. д. Да групы пасрэдных крыніц можна адносіць поўныя або няпоўныя перапісы насельніцтва па якім-небудзь паказчыку, які знаходзіцца ў цеснай сувязі з нацыянальнай прыналежнасьцю; сюды залічаецца статыстыка рэлігійнай прыналежнасьці, у некаторых выпадках статыстыка прафэсійнай, або клясавай прыналежнасьці і г. д.

Якія з расклясыфікаваных такім чынам крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва можна лічыць найбольш пэўнымі, аб'ектыўнымі, надзейнымі? Бязумоўна, толькі веды пададзеныя непасрэднымі крыніцамі, поўнымі статыстычнымі перапісамі, або этнографічнымі дасьледваньнямі. Веды, зачэрпнутыя з крыніц пасрэдных, зьяўляюцца толькі сурогатамі ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва, якімі можна карыстацца толькі ў выпадку адсутнасьці непасрэдных ведаў. Карыстацца ведамі пасрэдных крыніц першага роду, г. зн. поўных, або няпоўных перапісаў груп насельніцтва можна было-б з пэўнасьцю толькі ў выпадку ідэальнай здавальняльнасьці гэтых перапісаў усім вымаганьням выбарачнай статыстыкі, перш-на-перш у выпадку поўнай структурнай ідэнтычнасьці часткі або групы насельніцтва з структурай усяго насельніцтва. Ідэальная здавальняльнасьць гэтым вымаганьням зразумела немагчыма; большая ці меншая ступень здавальняльнасьці будзе залежаць ад велічыні групы і ад большай ці меншай меры захаваньня прынцыпаў мэханічнасьці пры складаньні групы; з гэтага погляду нацыянальны склад буйных зямляўласьнікаў (асабліва вымераны паводле процанту зямлі ў іх уладаньні да зямлі ў уладаньні ўласьнікаў іншых няцыянальных груп),—ні ў якай меры не задавальняе высунутых прынцыпаў ідэнтычнасьці структуры групы да структуры цэлага: група буйных зямляўласьнікаў занадта малая, складзена яна аднабока, без захаваньня прынцыпу мэханічнасьці, з прадстаўнікоў аднэй соцыяльнай клясы, маючай свае спэцыфічныя гістарычныя асаблівасьці. У малой меры будзе задавальняць высунутыя вымаганьні, відавочна, і статыстыка нацыянальнай прыналежнасьці выбаршчыкаў, або статыстыка абраных прадстаўнікоў,—па тых-жа прычынах; таксама малое задаваленьне будзе і ў нацыянальным перапісу вайсковых, або вучняў, хаця тут ужо ў значна большай меры.

Карыстацца ведамі пасрэдных крыніц другога роду, значыцца поўнымі або няпоўнымі перапісамі насельніцтва па якім-небудзь паказчыку, які знаходзіцца ў цеснай сувязі з нацыянальнай прыналежнасьцю, можна толькі ў тым выпадку, калі гэтая сувязь, пры даных лёкальных умовах, вельмі цесная, калі коэфіцыент карэляцыі між нацыянальнай прыналеж-

2793

насьцю і даным паказчыкам вельмі вялікі; ідэальна гэта магчыма пры поўным супаданьні груп, вылічаных па нацыянальным паказчыку і па якім-небудзь іншым паказчыку, напрыклад, рэлігійнасьці: гэта было-б супаданьне нацыянальных і рэлігійных груп,—становішча, якое ў Эўропе можна прасачыць у адносінах да вельмі нязначных рэлігійных груп.

Такім чынам найбольш надзейнымі крыніцамі ведаў аб нацыянальным складзе ўсяго насельніцтва зьяўляюцца поўныя перапісы ўсяго насельніцтва (колькасны мэтод), або этнографічныя дасьледваньні (якасны мэтод). Больш-жа об'ектыўнымі і больш пэўнымі з іх зьяўляюцца этнографічныя дасьледваньні, асабліва калі яны якасную характарыстыку злучаюць з колькаснай.

Што-ж належыць да об'ектыўнасьці і пэўнасьці саміх перапісаў, то яны залежаць ад цэлага шэрагу фактараў, частка з якіх ляжыць на баку жывых об'ектаў перапісу—самога насельніцтва, а частка на баку „суб'ектаў" перапісу—агентаў статыстыкі, за якімі стаіць сама дзяржава. Ад суадносін гэтых фактараў, іх лёкальнай комбінацыі, і залежыць большая ці меншая пэўнасьць, верагоднасьць перапісу.

Крытыку ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва, атрыманых перапісам, устанаўленьне верагоднасьці іх, звычайна і прыстасоўваюць да крытыкі гэтых фактараў, або ўмоў перапісу. Аднак, гэтыя фактары або ўмовы бываюць звычайна вельмі конкрэтны, вельмі індывідуальны, і, што самае галоўнае, яны так замаскоўваюцца дзяржаўным апаратам, што на веданьні толькі часткі іх (ведаць-жа ўсе конкрэтныя ўмовы немагчыма) ня можна зрабіць абагуленых, пэўных меркаваньняў у ацэнцы верагоднасьці матар'ялаў перапісу аб нацыянальным складзе насельніцтва; або меркаваньні гэтыя будуць занадта агульнымі, занадта суб'ектыўнымі, бо абапёрты на веданьні часткі конкрэтных умоў перапісу. Таму на дапамогу гэтаму тыпу крытыкі нацыянальнай статыстыкі, які можна было-б называць апрыорным, ужываюць іншыя мэтоды крытыкі, якія абапіраюцца на адшуканьні адпаведнасьці ведаў перапісу ведам аб нацыянальным складзе, сабраным за той-жа час, ці блізкі да яго, па пасрэдных крыніцах.

Такі тып крытыкі па пасрэдных крыніцах, асабліва крыніцах першага роду (перапісы часткі або групы насельніцтва), зьяўляецца адным з горшых мэтодаў крытыкі: верагоднасьць больш пэўных матар'ялаў устанаўліваецца па матар'ялах менш пэўных; гэты мэтод можа прывесьці да найбольшых памылак крытыкі. Некаторае значэньне можа мець крытыка па пасрэдных крыніцах другога роду, па ведах поўнае статыстыкі насельніцтва па другіх паказчыках, зьвязаных з нацыянальнай прыналежнасьцю, напрыклад па статыстыцы рэлігійнай. Але крытыкі гэтым спосабам ня можна дапасаваць, калі розныя нацыянальнасьці належаць да аднэй рэлігіі, калі павялічэньне аднэй нацыянальнасьці коштам другой можа быць рэальным процэсам, але ня зьвязаным з рэлігійнай прыналежнасьцю, або наадварот.

Трэці тып крытыкі гэта—хронолёгічны аналіз зьмен нацыянальнага складу насельніцтва, мэтод адшуканьня хронолёгічнай устойлівасьці зьмен; гэта вельмі каштоўны мэтод у параўнаньні з ранейшымі, ён зьяўляецца цалком об'ектыўным, бо аналізуе ўнутраную законаўпарадкаванасьць ведаў аб нацыянальным складзе ў іх зьменах, грунтуючыся на об'ектыўным характары самога процэсу асыміляцыі або экспансіі данае нацыянальнасьці, які заўсёды бывае ўстойлівым на працягу часу і не дае рэзкіх скокаў або зьмен у кірунку.

Пералічаныя вышэй тры мэтоды крытычнай ацэнкі матар'ялаў нацыянальнай статыстыкі найбольш часта ўжываюцца. Значна радзей

выкарыстоўваецца чацьверты мэтод—хоролёгічнага аналізу паказчыкаў у іх статыцы і дынаміцы, географічна-прасторавы мэтод крытыкі. Ён таксама грунтуецца, як і трэці мэтод, на аналізе ўнутраной законаўпарадкаванасьці зьмен паказчыкаў аб нацыянальным складзе ў прасторы, на абшарах данае краіны; падставай яго зьяўляецца таксама характар процэсу асыміляцыі ці экспансіі данае; нацыянальнасьці, які, адбываючыся ўстойліва ў часе, адбываецца ўстойліва і ў прасторы; другой падставай гэтага мэтоду зьяўляецца характар расьсяленьня „тэрыторыяльных" нацыянальных груп па абшары; гэта характар формацыйнага, пластавага, а не гнездавога расьсяленьня: іначай кажучы, прасторавая ўстойлівасьць расьсяленьня данае нацыянальнасьці без раптоўных гнёзд або правалаў на значных тэрыторыях (не бяручы пад увагу ўскрайкаў абшараў, дзе адбываюцца асыміляцыйныя процэсы). Гэты мэтод менш залежыць ад суб'ектыўнай волі крытыка, зьяўляецца найбольш об'ектыўным; гэты мэтод непадзельна зьвязаны з трэцім мэтодам—хронолёгічных зьмен, і мог-бы быць злучаным з ім у адзіны мэтод аналізу хронолёгічнай і хоролёгічнай устойлівасьці *зьмен* нацыянальнага складу і хоролёгічнай устойлівасьці *паказчыкаў* нацыянальнага складу.

Рэдка ўжываецца ў поўным абхопе і мэтод крытыкі нацыянальнай статыстыкі, які можна назваць мэтодам этнографічнай экспэртызы, мэтод экспэртнага этнографічнага контрольнага дасьледваньня ў раёнах, дзе папярэднія мэтоды выявілі незаконамерныя зьмены ў нацыянальным складзе; гэты мэтод крытыкі зьяўляўся-б і найбольш об'ектыўным і найбольш навуковым, але на жаль ён мала пашыраны з-за сваёй дарагоўлі і незацікаўленасьці ў яго дапасаваньні органаў дзяржавы, бо пануючая ў дзяржаве кляса і нацыянальнасьць забясьпечваюць заўсёды спагадныя вынікі статыстыкі для сваёй клясы і нацыянальнасьці, і вынікі этнографічнай экспэртызы для іх непатрэбны.

Абагульваючы, можна так раскласьці сыстэму мэтодаў ацэнкі вынікаў нацыянальнай статыстыкі:

1) Апрыорны мэтод аналізу ўмоў і вынікаў перапісу,
2) Мэтод крытыкі па пасрэдных крыніцах,
3) Хронолёгічны аналіз зьмен,
4) Хоролёгічны аналіз зьмен і разьмяшчэньня паказчыкаў (прасторава-географічны мэтод),
5) Мэтод этнографічнай экспэртызы.

У парадку пасьлядоўнасьці ідзе ўзрастаньне ўсё большай навуковай вартасьці мэтодаў крытыкі; у тым-жа парадку ідзе зьмяншэньне ўжываньня мэтодаў у практыцы.

НЕПАСРЭДНЫЯ КРЫНІЦЫ ВЕДАЎ АБ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ СКЛАДЗЕ НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ.

Пераходзячы да конкрэтнага разгляду нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Белорусі, застановімся ў першы чарод на крыніцах ведаў аб нацыянальным складзе; адначасна прывядзем фактычныя даныя гэтых крыніц бяз іх дакладнай крытыкі, якую перасоўваем надалей.

Найважнейшай крыніцай ведаў аб межах беларускага народу на Захадзе, аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі, спаміж усіх наагул крыніц і ў прыватнасьці спаміж крыніц непасрэдных, зьяўляюцца этнографічныя дасьледваньні. Сынтэз усіх этногра-

фічных дасьледваньняў Заходняй Беларусі даў акадэмік Е. Ф. Карскі ў сваёй працы „Белорусы". Акадэмік Карскі склаў этнаграфічную мапу расьсяленьня беларускага народу (надрукавана ў 1903 годзе)[1]. У 1918 годзе вышла новае выданьне гэтае мапы, значна перапрацаванае на грунце новых крыніц, дасягаўшых аж 1917 году[2]. Падставаю мапы служаць у большасьці выпадкаў толькі друкаваныя крыніцы і матар'ялы, скарыстаныя акадэмікам Карскім амаль цалком. Апрача таго акадэмік Карскі быў у мірныя часы ў Заходняй Беларусі асабіста і дасьледваў там этнаграфічныя адносіны; з яго працы відаць, што ён быў пераважна ў паўночна-заходніх і заходніх раёнах Заходняй Беларусі[3]. Апрача таго, па паўночнай і паўночна-заходняй этнаграфічнай мяжы Заходняй Беларусі Карскі меў вельмі грунтоўныя і дэталёвыя дасьледваньні Анонима[4]) і Яна Развадоўскага. Праца Анонима абапёрта на матар'ялах, „сабраных сельскімі старшынямі ў 1890 годзе"; па гэтых-жа матар'ялах Я. Развадоўскі склаў добрую мапу літоўскай мовы ў Віленшчыне; на грунце гэтых прац акадэмік Карскі пры правядзеньні мяжы ў Віленшчыне дае дэталёвы матар'ял са спасылкамі на статыстычныя даныя аб нацыянальным складзе па асобных валасьцёх. Мяжа беларусаў у Аўгустоўскім павеце ўстаноўлена Е. Ф. Карскім у значнай меры і на грунце асабістых дасьледваньняў. Наадварот, пры ўстанаўленьні мяжы ў былой Горадзенскай губ., за выключэньнем беларускае мяжы ў Беластоцкім і Бельскім паветах, Е. Ф. Карскі не ўспамінае аб асабістых дасьледваньнях у гэтым раёне, не называе таксама асабліва значных у навуковым сэнсе і дэталёвых этнаграфічных прац; тое самае можна сказаць і пра ўстанаўленьне мяжы беларускай нацыянальнасьці ў паўднёвай Меншчыне. Вось чаму трэба лічыць межы беларускага народу, паданыя акадэмікам Карскім у Віленшчыне і на захадзе Горадзеншчыны больш трывалымі, больш угрунтаванымі, чым паўднёвыя межы Заходняй Беларусі, устаноўленыя Карскім на паўднёвай Горадзеншчыне і Меншчыне[5]).

Другою непасрэднаю крыніцаю ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі зьяўляецца перапіс 1897 году[6]). Дэталёва апрацаваныя і па нацыянальнаму паказчыку і па комбінацыі яго з іншымі адзнакамі[7]) даныя гэтага перапісу былі згрупаваны на жаль толькі па павятовых адзінках.

---

[1]) „Белорусы" т. I. Варшава 1903 г.

[2]) Этнографическая карта Белорусского племени. Ординарного академика Е. Ф. Карского. Петроград. Тип. Рос. Акад. Наук. 1918, ст. 2, увага 1.

[3]) Акадэмік Карскі наведаў: у 1888 г. Троцкі павет, у 1896 (лета) Сакольскі п., у 1899 г. Горадзенскую губ.—Заблудава, Шэдню, Гарадок, Гавейнавічы, Вял. і Мал. Бераставіцу, Алекшыцы, Лошу; у 1901 г. Аўгустоўскі павет, у 1903 г. Пружанскі п. (Шэрашова).

У аснову азначэньня мяжы Беларускага народу акадэмік Карскі паклаў выключна даныя мовы: у „дадатках і папраўках" (Белорусы т. II. Варшава 1912) на стар. 278 ён піша: „Адзінае, што больш упарта трымаецца ў беларусаў,—гэта іх мова".

[4]) Этнографическая карта, стр. 7-8.

[5]) Ужо вядомы беларускі этнограф Е. Р. Раманаў у „Материалах по этнографии Гродненской губ., вып. I., Вильно 1911 г." гаворыць, што беларуская мяжа на поўдні Горадзеншчыны ідзе значна далей на поўдзень, чым паказаў акад. Карскі.

[6]) Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Изд. Центр. Статист. Комит. М. В. Д., под. ред. Н. А. Тройницкого. IV Виленская губ. XI Гроденская губ. XX Минская губ. XVII Ковенск. губ. LIX Сувалкская губ.

[7]) У гэтым сэнсе апрацоўка перапісу 1897 г. стаіць непараўнальна вышэй апрацоўкі польскага перапісу 1921 г. (ня кажучы ўжо аб перапісу 1919 г.), які сумысьля адкідае ўсякія комбінацыйныя групоўкі, зьвязаныя з нацыянальнай адзнакаю.

№ 1. Межы Заходняй Беларусі паводле этнаграфічнай мапы акадэміка Е. Ф. Карскага (1917 г).

Frontiers of West-White-Ruthenia according to the ethnographical map by academician E. Th. Karsky (1917).

Назвы паветаў. Names of districts.

1. Ашмяна.	Oshmiany.	12. Берасьце.	Brest.
2. Вільня.	Vilno.	13. Ваўкавыск.	Wolkowisk.
3. Вялейка.	Vileika.	14. Горадня.	Grodno.
4. Дзісна.	Disna.	15. Кобрын.	Kobrin.
5. Ліда.	Lida.	16. Пружаны.	Prushany.
6. Сьвянцяны.	Svientsiany.	17. Слонім.	Slonim.
7. Трокі.	Troki.	18. Саколка.	Sokolka.
8. Язяросы.	Jasiarosy.	19 Навагрудак.	Nowogrudok.
9. Аўгустаў.	Augustow.	20. Пінск.	Pinsk.
10. Беласток.	Bielostok.	21. Слуцак.	Slutsk.
11. Бельск.	Bielsk.	22. Менск.	Minsk.

У адносных вялічынях нацыянальны склад насельніцтва па перапісу 1897 г. паказаны ў табліцы № 1., як па цэлых паветах, так асобна па гарадох і па паселішчах негарадзкога тыпу.

Ува ўсіх заходня-беларускіх гарадох абсолютнаю або адноснаю большасьцю насельніцтва зьяўляюцца яўрэі; ніякая іншая нацыянальнасьць, ні ў адным з гарадоў, не дасягае ні абсолютнай, ні адноснай большасьці, за выключэньнем гарадоў Трокі і Аўгустова, дзе адносная большасьць пераходзіць да палякоў.

У негарадзкіх паселішчах у асноўнай масе паветаў абсолютная большасьць захоўваецца за беларусамі; з іншых нацыянальнасьцяй абсолютную большасьць маюць украінцы ў Кобрынскім і Берасьцейскім паветах, літоўцы ў Езяроскім і Троцкім паветах [1]); палякі ні ў адным з паветаў ня маюць абсолютнай большасьці.

Адносную большасьць беларусы маюць у Віленскім і Сьвянцянскім паветах [2]), палякі ў Аўгустоўскім і Беластоцкім паветах [3]), украінцы ў Бельскім [4]).

Пры разглядзе нацыянальнага складу цэлых паветаў заўважаецца прыблізна такі-ж парадак лічбаў, што і па негарадзкіх паселішчах: адносная вага негарадзкога насельніцтва перацягвае. Беларусам і пры гэтым разглядзе належыць абсолютная перавага ў большасьці паветаў. Абсолютная большасьць застаецца за украінцамі ў Кобрынскім і Берасьцейскім паветах і за літоўцамі ў адным толькі Троцкім павеце, у Езяроскім павеце яны пераходзяць на становішча адноснай большасьці [5]), адносная-ж большасьць застаецца зноў у Сьвянцянскім і Віленскім паветах за беларусамі, у Бельскім за украінцамі, у Беластоцкім і Аўгустоўскім—за палякамі.

Мяжу беларускай нацыянальнасьці згодна перапісу 1897 г. у параўнаньні з этнографічнай мяжой паводле акадэміка Карскага паказвае зьмешчаная тут схэматычная мапка; з паветаў, у якіх беларусы ня маюць абсолютнай большасьці, а знаходзяцца на становішчы адноснай большасьці, альбо нацыянальнай меншасьці, выдзелены ў беларускую этнографічную тэрыторыю часткі абшараў павету пропорцыянальна долі беларусаў у насельніцтве цэлага павету [6]).

Параўнаньне паказвае блізка што поўнае супаданьне на поўначы-захадзе і захадзе этнографічнай мяжы Беларусі, паданай акадэмікам Карскім і праведзенай згодна перапісу 1897 году. Больш значныя адхіленьні сустракаюцца толькі ў (Нова-Аляксандраўскім) Езяроскім і Аўгустоўскім паветах, дзе беларуская тэрыторыя па перапісу менш, чым па акадэміку Карскаму. Але самыя большыя разыходжаньні спатыкаюцца на паўднёвай мяжы Захадняй Беларусі: у беларускую тэрыторыю адыходзяць абшары значна большыя, чым гэта павінна быць згодна

---

[1]) Езяроскі і Троцкі паветы, як паветы ў большасьці бясспрэчна небеларускага характару, маглі-б быць выкінуты з далейшага разгляду; аднак з прычыны ўсё-ж досыць значнай колькасьці беларусаў (17,53 % і 15.86 %), яны ўключаны ў разгляд.

[2]) Зраўнаважваюць іх літоўцы: Віленскі пав. беларусаў 41,86 %, літоўцаў 34,93 %, палякоў 12,11 %; Сьвянцянск. п. беларусаў 49.03 %, літоўц. 34,81 %, паляк. 5,47 %.

[3]) Зраўнаважваюць іх беларусы: Аўгустоўск. п. палякі 49,75 %, беларусы 38,14 %; Беластоцкі п. палякі 41,76 %, беларусы 39.13 %.

[4]) Зраўнаважваюць іх палякі: Бельскі п. украінцы 42,16 %, палякі 36,51 %, беларусы 5,35 %.

[5]) За імі ідуць беларусы: Езяроскі п. літоўцы 49,76 %, беларусы 16,80 %.

[6]) Адхіленьні зроблены толькі па Беластоцкім і Віленскім паветах, дзе мяжа беларусаў праведзена па проценту беларусаў у насельніцтве негарадзкіх паселішч, бо, дзякуючы прысутнасьці на беларускай этнографічнай тэрыторыі небеларускіх па нацыянальным складзе гарадоў—Вільні і Беластоку, процант беларусаў на належачай ім тэрыторыі зьніжаецца пры разьлічэньні процанту па цэлым павеце: у Віленшчыне з 41,86 % да 25,85 %, у Беластоцк. п. з 39,13 % да 25,12 %.

Е. Ф. Карскаму—павялічваецца значна беларуская частка Пружанскага павету, а ў яшчэ большай меры павялічваецца беларуская тэрыторыя ў Пінскім павеце, які цалком становіцца беларускім, бо украінцаў толькі 0,62%.

У гэтым характэрным зьявішчы—несупаданьні паўднёвых меж Заходняй Беларусі і поўным супаданьні меж на захадзе і поўначы-захадзе па этнаграфічнай мяжы Карскага і перапісу 1897 году—ёсьць яскравае сьведчаньне ўжо зробленага вываду аб меншай трываласьці паўднёвай мяжы, устаноўленай для Заходняй Беларусі акадэмікам Карскім, як неўгрунтаванай вынікамі паважных этнаграфічных дасьледваньняў.

У лік непасрэдных крыніц павінен быць залічан і перапіс 1909 году[1]), зроблены па загаду Сталыпіна ў мэтах высьвятленьня нацыянальных і рэлігійных адносін у „Западных губерниях" пры ўвядзеньні ў іх земства; аднак пры гэтым перапісу беларусы і украінцы ня былі вылучаны асобна, а паказаны разам з вялікаросамі, як „русские"; дзеля гэтага перапіс 1909 году можа быць выкарыстаны толькі часткова ў тэй частцы, дзе ён устанаўляе лічбу палякоў. Асабліва важным гэты перапіс зьяўляецца для нашых мэт з тае прычыны, што ў ім вылучана група, „расійцаў—неправаслаўных", у якую па аднадушным прызнаньні папалі беларусы-каталікі[2]); гэта дае магчымасьць вызначыць у другі раз лічбу беларусаў-каталікоў на падставе перапісу ўсяго насельніцтва; у першы раз такая лічба была вызначна перапісам 1897 году; як пабачым пазьней, вызначэньне ліку беларусаў-каталікоў будзе цэнным матар'ялам для крытыкі нацыянальнай статыстыкі.

Процант палякоў у насельніцтве згодна перапісу 1909 г. ў параўнаньні з перапісам 1897 г. паказаны ў дадатку[3]). За выключэньнем Віленскага, Троцкага, Беластоцкага і Бельскага паветаў, дзе заўважаюцца рэзкія зьмены ў проценце палякоў[4]), ва ўсіх іншых паветах процант палякоў не дае рэзкіх зьмен, а самі абсолютныя велічыні процантаў надта малыя, сярэдне 2-3 проценты, і нідзе не перавышаюць 6 процантаў; такім чынам зьмены ў проценце палякоў заўважаюцца найбольшыя там, дзе значэньне палякоў сярод іншых нацыянальнасьцяй было найбольшым; зьмены ў паўночнай частцы ідуць з знакам + для палякоў (Віленскі і Троцкі паветы), у паўднёвай частцы са знакам— (Беластоцкі і Бельскі паветы).

Да шэрагу непасрэдных крыніц належаць і такія крыніцы ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі, як нямецкія перапісы насельніцтва ў часе імпэрыялістычнай вайны 1916, 1917 і 1918 г. г. Вынікі гэтых перапісаў мелі вялікі ўплыў на польскую крытыку нацыянальнай статыстыкі[5]): яны найбольш відавочна сьведчылі аб „фальшывасьці" ўсіх ранейшых перапісаў і іншых крыніц ведаў аб нацыянальным складзе.

---

[1]) Министерство внутренних дел. 20 янв. 1910 г. В Государственную Думу. О применении положения о земских учреждениях 12 июня 1890 г. к губ. Витебск., Волын., Киев., Минск., Могилев. и Подольской. Приложение. Статистические материалы по 9 западным губерниям.

[2]) E. Romer i Ign. Weinfeld. Rocznik Polski. Tablice statystyczne. Kraków. 1917. Jan Czekanowski. Stosunki narodowościowo—wyznaniowe na Litwie i Rusi. Prace geograficzne wydane przez Eugenjusza Romera. Zeszyt I, Lwów, 1918, стар. 24.

[3]) Табліца № 2. У Ў. Вакара („Rozwój terytorjalny narodowości Polskiej", cz. III) па Віленшчыне іншыя лічбы; дзесятыя процантаў адкінуты.

[4]) А якраз: Віленскі павет з 20% у 1897 годзе да 43% у 1909 годзе, Троцкі п. з 11 да 22%, Беластоцкі п. з 34 да 18%, Бельскі з 35 да 9%.

[5]) Гл. Jan Czekanowski „Stosunki...", стар. 24. Таксама Edward Maliszewski. Ze statystyki Litwy i Białej Rusi. Wschód Polski. 1920. № 6 і 7, стар. 46: „Ale najsilniejszy

№ 2. Межы беларускай нацыянальнасьці ў Польшчы згодна з перапісам 1897 году.

Frontiers of the White-Ruthenian Nation in Poland according to Census of 1897.

Нямецкі перапіс 1916 году[1]) ахапіў толькі нязначную і самую заходнюю частку Заходняй Беларусі. Дапасаваны ён быў да нямецкіх адміністрацыйных адзінак, якія не супадалі ні з валасьцямі, ні з паветамі перадваеннага падзелу, чаму параўнаньне нямецкага перапісу з перапісам 1897 году зрабіць вельмі цяжка. Карыстаемся параўнаньнем, зробленым Э. Малішэўскім[2]). Вайсковы перапіс 1916 году рэгіструе перш-на-перш страшэнны спад ліку насельніцтва, параўнаўча ня толькі з перадваенным часам (1913 г.), але нават і з канцом XIX стагодзьдзя (1897 г.). Насельніцтва ў Горадзеншчыне, Лідчыне зьменшылася паводле гэтага перапісу больш як у два разы, у Троцкім павеце прыблізна ў два разы, у Віленскім толькі на 1/3 параўнаўча з 1897 годам. Зьмены ў нацыянальным складзе нямецкі сьпіс паказвае таксама надзвычайна вялікія. Асноўны характар гэтых зьмен—проста фэерычны ўзрост ліку і значэньня палякоў за кошт, галоўным чынам, беларусаў: доля беларусаў у Віленшчыне спадае ў 20 раз, у Лідчыне з 3/4 насельніцтва і з 2/3 у Горадзеншчыне яна зьнізілася да 1/5; доля-ж палякоў узрасла ў апошніх паветах у 10 і больш разоў.

У літаратуры аднак ёсьць проста адваротныя весткі аб нацыянальным складзе окупаванай немцамі часткі Віленскай губэрні[3]), якія грунтуюцца таксама на нямецкім перапісу 1916 году; падаем гэтыя весткі згодна А. Wileńsk'аму. І па гэтай крыніцы нямецкі сьпіс паказвае зьмены лічбы беларусаў супроць лічбаў 1897 г., але значна меншыя: у Віленскім павеце беларусаў налічваецца па гэтай крыніцы ў 13-14 разоў больш, чымся па першай, іх адносная доля вышэй 1/4 насельніцтва; у Лідзкім павеце за імі абсолютная большасьць; таксама абсолютную большасьць маюць беларусы і ў Ашмянскім павеце, а ў Сьвянцянскім павеце большасьць адносную[4]). Па гэтай крыніцы ведаў аб выніках нямецкага вайсковага сьпісу ніякага катастрофічнага зьніканьня беларусаў няма; палякі па гэтай крыніцы хаця і займаюць большу долю ў насельніцтве параўнаўча з 1897 г., але з усіх пяці паветаў Віленшчыны нідзе ня маюць абсолютнай большасьці, а большасьць адносную захоўваюць толькі ў адным Віленскім павеце.

---

cios obliczeniom statystyki urzędowej rosyjskiej zadał dopiero również urzędowy i również niechętny Polakom spis niemiecki z r. 1916...“ Проф. Э. Ромэр таксама надае выключную вагу нямецкім перапісам: „Wschód Polski. 1920. № 2. O Litwie historycznej i woli jej mieszkańców. (стар. 15): „Zasłona, starannie zarzucana na prawdę przez władze i statystyki rosyjskie, zwiana została przez silny podmuch wielkiej wojny. Ktokolwiek przyszedł na Litwę, przekonywał się ze zdumieniem, jak fałszywe były informacje rosyjskie, któremi świat od lat dziesiątków bałamucono. A tym ważniejsze były te świadectwa, iż pochodziły ze źródeł niemieckich, a więc nie dających się posądzić o przychylność dla Polaków“.

[1]) Bericht über die Einrichtung und Fortentwicklung der Verwaltung Wilno für das I Viertel und das Wilno—Suwalki für das II Viertel des Jahres 1916.

[2]) „Ze statystyki Litwy i Białej Rusi...“ Гл. Табл. № 3. Лік насельніцтва за 1913 г. пададзены паводле „Статистического Ежегодника России“.

[3]) Wileński A. Nationalitätenfrage in Litauen und Weissruthenien. Polnische Blätter. Berlin. 1917. Band VI. Лічбы зьмешчаны ў Я. Чэканоўскага („Stosunki“, стар. 29).

[4]) Проф. Э. Ромэр „Spis ludności...“, стар. 4. іначай перадае зьмест ведаў аб нацыянальным складзе часткі Віленшчыны і Горадзеншчыны па гэтай-жа крыніцы „Polnische Blätter, Berlin, 1917, Band VI“;ён піша: ...„ nietylko miasta wielkie Wilno i Grodno, ale nawet cały wówczas przez Niemców okupowany obszar dawnej Litwy historycznej, obejmujący znaczne części bylej gubernji grodzieńskiej i wileńskiej jest zamieszkany przez cztery elementy etniczne (Polacy, Białorusini, Litwini i Żydzi), z których wprawdzie żaden nie ma absolutnej większości, lecz z pośród których najliczniejszymi są Polacy“. Як ужо паказана (табл. № 3-а) якраз наадварот: беларусы маюць абсолютную большасьць у Ашмянскім і Лідзкім паветах і адносную большасьць у Сьвянцянскім.

Па тэй-жа крыніцы нямецкага вайсковага сьпісу ёсьць паказаньні аб агульнай лічбе беларусаў-каталікоў у Віленскім і Троцкім паветах [1]).

Па перапісу 1916 году (па першай крыніцы—„Bericht"...—веды якой, як бачым, зьяўляюцца спрэчнымі) палякі набываюць абсолютную большасьць насельніцтва ў горадзе Вільні, у Віленскім і Лідзкім паветах. У Горадзеншчыне да іх пераходзіць адносная большасьць. У Троцкім павеце, які ўсё-ж захоўвае літоўскую большасьць, палякі робяць паважную меншасьць ($^1/_3$ насельніцтва).

Ні апісаньня ўмоў, мэтодаў і прынцыпаў правядзеньня нямецкага сьпісу, ні дэталёвых лічбаў сьпісу, ні тым болей лічбаў гэтага сьпісу ў комбінацыі з іншымі паказчыкамі, хаця-б напрыклад з рэлігійнымі прыналежнасьцямі насельніцтва, ня ўдалася адшукаць [2]).

Лічбы нямецкага перапісу ад 14/XII-1916 і 10/I-1917 па нямецкіх адміністрацыйных адзінках прыводзіць і Adam Zakrzewski [3]). З дэталёвых лічбаў відаць, што больш-менш значны процант беларусаў быў толькі ў нямецкіх адміністрацыйных адзінках: Ліда 42,9 % (палякі 33,2 %), Плянты 55,7 % (палякі 28,8 %), Васілішкі 26,9 (палякі 57,8 %).

У другой сваёй працы [4]) проф. Ян Чэканоўскі піша, што табліцы нямецкіх перапісаў 1916 і 1918 гадоў былі скрадзены ў немцаў віленскімі палякамі і прывезены ў Парыж гр. Путкаммэрам, а агалошаны аўтарам у асобнай працы [5]). Гэта дазваляе меркаваць, што лічбы пададзеныя Я. Чэканоўскім больш адпавядаюць нямецкім орыгіналам, чымся лічбы Э. Малішэўскага [6]).

Зусім мала вестак і першакрыніц ёсьць аб нямецкім вайсковым сьпісу 1918 г. З нямецкай мапы [7]) „Völkerverteilung in Verwaltungs-gebiet Ob. Ost.", складзенай відавочна на выніках сьпісу 1918 году, можна здабыць такое выяўленьне аб проценту палякоў у паасобных нямецкіх адміністрацыйных адзінках:

1. Звыш 80 процантаў палякоў—Вільня, Радунь, Аўгустоў, Беласток.
2. Абсолютная большасьць палякоў—Падбродзьдзе, Васілішкі, Горадня, Саколка, Бельск.
3. Адносная большасьць палякоў—Маляты.
4. Звыш 25 процантаў палякоў—Кашадары, Ліда, Плянты, Алекшыцы, Зьдзенцёл.
5. Звыш 5 процантаў—Ваўкавыск, Сьвіслач.

---

[1]) Яна досыць значная: з 92.160 беларусаў 84.490 каталікоў, або 91,7 %. З гэтай прычыны Ян Чэканоўскі піша: („Stosunki" стар. 30): „Otrzymaną przez niemców nadmierną, bez żadnej wątpliwości sztuczną, ilośc mieszkańców, podających się za Białorusinów-katolików, wyjaśniają najzupełniej wysiłki władz okupacyjnych".

[2]) Нямецкі Reichsarchiv (у Потсдаме пад Бэрлінам), дзе знаходзяцца архіўныя матар'ялы вайсковага сьпісу 1916—18 г. г., як гэта давялося мне высьветліць у 1926 г., ня змог даць гэтыя матар'ялы для скоп'яваньня: матар'ялы нібы былі заняты вялікай навуковай распрацоўкай.

[3]) Obszar i zaludnienie Polski. У „Dziejè gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie. Dzieło zbiorowe pod kierunkiem St. A. Kempnera. t. II. Warszawa. 1922".

[4]) „Wschodnie zagadnienie graniczne Polski. I. Stosunki etniczne—społeczne. Lwów, 1911, стар. 20—21.

[5]) „Note sur la statistique demographique des confins orientaux de la Pologne. Commission Polonaise des Travaux Preparatories au Congrés de la Paix. Paris. Mai. 1919".

[6]) Гісторыю зьяўленьня ў сьвет даных нямецкага перапісу падае і проф. Э. Ромэр „Spis ludności na terenach administrowanych przez Z. C. Z. W." Lwów—Warszawa, 1920, стар. 4; яна аналёгічна гісторыі, паданай проф. Я. Чэканоўскім. Там-жа Э. Ромэр гаворыць аб супярэчнасьці лічбаў нямецкага сьпісу 1916 г. па дзьвюх крыніцах („Polnische Blätter..." і „Bericht..."); для Віленскага павету Э. Ромэр гаворыць аб 4-х нямецкіх сьпісах, між сабою абсолютна нязгодных.

[7]) Gezeichnet u. gedrückt v. Verw. Abt. 10 in Mai 1918. Mass-stab 1 : 500.000. Darstellung Verteilung der Polen.

Гэтыя веды ня можна параўнаць ні з перадваеннымі, ні з ранейшымі нямецкімі ведамі па перапісах 1916 і 1917 гадоў. Для раёну Вільні і Горадні сьпіс 1918 году сьцьвярджае нібы яшчэ далейшае ўзрастаньне палякоў, чым гэта было адзначана сьпісам 1916 г.

Пасьля перапісу 1897 г. перапіс насельніцтва, праведзены Цывільным Урадам Усходніх Зямель „Z. C. Z. W." Польшчы, зьяўляецца першым поўным перапісам насельніцтва Заходняй Беларусі, у тым сэнсе, што ён ахапіў амаль не цалком тэрыторыю сучаснай Заходняй Беларусі пад Польшчай, і поўным у тым сэнсе, што ім былі перапісаны ўсе нацыянальныя групы насельніцтва. Калі першы поўны перапіс у Заходняй Беларусі, перапіс 1897 году, можна лічыць расійскім перапісам, то перапіс 1919 году можна лічыць першым польскім перапісам на тэрыторыі Заходняй Беларусі: у гэтым яго гістарычнае значэньне. Вынікі польскага перапісу 1919 году прыцягнулі да сябе ўвагу відных польскіх дасьледчыкаў; усімі імі падкрэсьлівалася выключнае значэньне гэтага перапісу, напрыклад Эдвард Малішэўскі [1]) лічыць сьпіс 1919 г. „za niewątpliwie najlepszy ze wszystkich spisów dotychczasowych. Dzięki tej pracy dopiero opinja świata całego ma dziś po raz pierwszy możność należytego zorjentowania się w skomplikowanych stosunkach narodowościowych rozległego kraju, przeważającego swym obszarem byłe Królewstwo Kongresowe".

Усю важнасьць перапісу 1919 году прызнае і E. Romer [2]): „Spis ludności dokonany na obszarach zajętych przez wojska polskie jest jednym z najwspanialszych dokumentów pracy administracyjnej z czasów wielkiej wojny światowej".

Для об'ектыўнага навуковага дасьледваньня вартасьць перапісу 1919 году асабліва павялічваецца не таму, што ён першы польскі перапіс, а таму, што ён адбыўся ў выключна цікавы з многіх поглядаў час (у сэнсе дэмаграфічным, гаспадарчым і інш.) і што яго правядзеньне і друкаваньне было прыстасавана да старых адміністрацыйных адзінак, старых валасьцей і паветаў, а да таго-ж вынікі сьпісу выдрукаваны ў першы раз для тэрыторыі Заходняй Беларусі па самых дробных тэрыторыяльных адзінках—валасьцёх [3]): гэта дае магчымасьць больш дэталёвай крытыкі вынікаў гэтага перапісу, дае магчымасьць ужыць ужо разабраныя мэтоды хронолёгічнага і хоролёгічнага аналізу статыстычных даных перапісу; мэтод хоролёгічнага аналізу зусім ня можна было-б скарыстаць, каб вынікі перапісу агалошаны былі-б толькі ў павятовых межах, як гэта рабілася раней.

Прагледзім фактычныя даныя перапісу спачатку ў павятовых межах [4]).

Але перад разглядам фактычных даных некалькі ўваг. Выдрукаваньне матар'ялаў перапісу 1919 г. зроблена без падзелу ведаў, асобна па гарадзкім і негарадзкім насельніцтве. У „Spisie" Э. Ромэра ёсьць асобная таблічка з паказаньнем у асобных гарадох толькі процанту палякоў. Няма ў „Spisie" і дакладных ведаў аб усіх нацыя-

[1]) Polski spis ludności na Ziemiach Wschodnich z Grudnia 1919 r. Wschód Polski. 1920. № 10—11, стар. 21.

[2]) Prace geograficzne, wydawane przez Eugenjusza Romera. Zeszyt VII. Spis ludności na terenach administrowanych przez Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (grudzień 1919). Z mapą. Wydał Eugenjusz Romer. Lwów—Warszawa. 1920, стар. 3.

[3]) Павет Навагрaдзкі падзелены быў пры перапісу на два паветы: Баранавіцкі і Навагрaдзкі; новы павет Браслаўскі быў вылучаны з частак Ілукштанскага павету Курляндзкай губ. і Езяроскага пав. Ковенскай губ. (Нова-Аляксандраўскі п.). Сьпіс не ахапіў Беластоцкага, Бельскага і Сакольскага паветаў.

Ня можна не адзначыць навуковую заслугу проф. Э. Ромэра, стараньнем якога сьпіс быў надрукаваны па самых дробных тэрыторыяльных адзінках—валасьцёх.

[4]) Гл. Табліцу № 4.

нальнасьцях, а толькі аб галоўных з іх (палякі, беларусы, яўрэі, тутэйшыя). Не падае Ромэр і абсолютных вялічынь, а толькі адносныя па асобных нацыянальных групах. Недахопы „Spisu“ прышлося выпраўляць па копіях архіўных матар'ялаў перапісу 1919 году [1]), але, на жаль, і гэтыя матар'ялы не даюць дакладных зьвестак аб колькасьці ўсіх паасобных нацыянальнасьцяй.

Паводле перапісу 1919 году, як і паводле перапісу 1897 г., у большай частцы гарадоў Заходняй Беларусі абсолютная, або адносная большасьць належыць яўрэям. Аднак перапіс паказвае некаторыя зьмены параўнаўча з перапісам 1897 г. Зьяўляюцца гарады з абсолютнай большасьцю беларусаў (Вялейка і Радашкавічы). Ёсьць ужо гарады і з польскай абсолютнай большасьцю, чаго ня было ў 1897 годзе; сюды належаць Вільня, Ліда, Трокі, Кобрын, у якіх у 1897 годзе палякі ня мелі нават адноснай большасьці (апрача Трок). У Дзісьне палякі дасягаюць адноснай большасьці. Расійцы амаль цалком выходзяць з складу гарадзкога насельніцтва Заходняй Беларусі.

У паселішчах негарадзкога тыпу адбываюцца, згодна перапісу 1919 г., таксама вельмі рэзкія зьмены ў нацыянальным складзе насельніцтва. Беларусы, параўнаўча з 1897 годам, трацяць абсолютную большасьць у паветах: Ашмянскім, Дзісьненскім, Лідзкім, Ваўкавыскім, Горадзенскім і Слонімскім [2]). У Віленскім і Сьвянцянскім паветах, дзе беларусы мелі ў 1897 годзе адносную большасьць, яны робяць зусім няпрыметную меншасьць у 1919 годзе [3]).

Такім чынам, асноўная рыса перапісу 1919 г.—гэта рэзкая рэдукцыя ў складзе насельніцтва беларусаў, якая ў некаторых паветах падобна нейкай катастрофе, бо перапіс сьведчыць аб раптоўных зьніканьнях і зьмяншэньнях беларусаў у дзесяткі разоў параўнаўча з 1897 годам. Гэта рэдукцыя беларусаў у найбольш інтэнсыўным разьмеры ахапіла заходнія і паўночна-заходнія раёны Заходняй Беларусі. У паўднёвых паветах адбываецца нібы адваротны процэс: тут значэньне беларусаў павялічваецца; у Берасьцейскім павеце да беларусаў пераходзіць адносная большасьць, а разам з тутэйшымі абсолютная большасьць. Пінскі павет дае зусім малое зьмяншэньне долі беларусаў, у Кобрынскім павеце беларусы разам з тутэйшымі складаюць абсолютную большасьць [4]).

Украінцы, згодна перапісу 1919 году, блізка што зусім зьнікаюць з Кобрынскага і Берасьцейскага паветаў, дзе за імі была абсолютная большасьць у 1897 годзе.

Зьмяншаецца і значэньне ў негарадзкім насельніцтве літоўцаў, хаця ў значна меншай меры, чым гэта адбылося з беларусамі і украінцамі. Адносная большасьць ліцьвінаў у Троцкім павеце пераходзіць да палякаў [5]).

Расійцы, як і ў гарадох, цалком зьнікаюць са складу насельніцтва і ў негарадзкіх паселішчах [6]). Зьніжаецца і значэньне яўрэяў.

---

[1]) Скоп'яваны ў бібліотэцы Галоўнай Статыстычнай Управы Польшчы ў 1926 г.

[2]) Процант беларусаў зьменшыўся з 1897 г. да 1919 г. так: Ашмянскі п. 81,6% да 6,0%, Дзісьненскі п. 84,5%—24,2%, Лідзкі 76,2%—14,7%, Ваўкавыскі 87,1%—19,4%, Горадзенскі 81,8%—33,5%, Слонімскі 86,3%—41,6%.

[3]) Процант беларусаў зьніжаецца: Віленскі п. з 41,9% да 0,3%, Сьвянцянскі п. з 49,0% да 13,8%.

[4]) Берасьцейскі п. беларусаў у 1897 г. 1,6%, у 1919 г. 45,3%, плюс тутэйшых 17,7%, а разам 63,0%; Пінскі п. 84,0%—75,0%, Кобрынскі п. у 1897 г. беларусаў 0,9%, у 1919 г. 6,0% плюс тутэйшых 74,5%, разам 80,5%.

[5]) Процант літоўцаў у 1897 г. і 1919 г. Віленскі п. 34,9%, і 7,5%. Сьвянцянскі п. 34,8% і 28,2%, Троцкі 59,0% і 40,4%. Тут адбілася і зьмена граніц паветаў, адыход літоўскіх частак, іх да Літвы.

[6]) Значны процант расійцаў у 1919 г. нібы быў у Дзісьненскім павеце—34,8%

№ 3. Межы беларускай нацыянальнасьці ў Польшчы згодна з польскім перапісам 1919 г.

Frontiers of the White-Ruthenian Nation in Poland according to Polish Census of 1919.

Характэрным зьявішчам перапісу 1919 г. зьяўляецца ўстанаўленьне новай нацыянальнай групы—так званых „тутэйшых“ і людзей з „невядомай“ нацыянальнай прыналежнасьцю. Тутэйшых вельмі многа ў паўднёвай частцы Заходняй Беларусі: у Кобрынскім павеце іх 3/4 ўсяго насельніцтва, 1/6 насельніцтва належыць тутэйшым і невядомым у Ашмянскім, Берасьцейскім і Слонімскім паветах; блізкім да іх зьяўляецца па колькасьці тутэйшых Ваўкавыскі павет; не малое значэньне тутэйшыя і невядомыя займаюць і ў Наваградзкім і Пінскім п. п. „Тутэйшыя“—людзі з неакрэсьленаю нацыянальнаю прыналежнасьцю, людзі з нявысокай нацыянальнай сьвядомасьцю; зразумела імі не маглі быць ні палякі, ні літоўцы; гэта, бязумоўна, беларусы і часткай беларусы-паляшукі, або украінцы-паляшукі, гэта група, якая ня вышла яшчэ са стадыі так званай „этнографічнай масы“. Прысутнасьць і ў такой паважнай долі тутэйшых у складзе насельніцтва Заходняй Беларусі сьведчыць аб нявысокай нацыянальнай сьвядомасьці мясцовога беларускага насельніцтва наогул, аб няскончаным процэсе консолідацыі гэтай сьвядомасьці; а гэты факт зьяўляецца грунтам для ўсякіх неспадзяванак, да якіх могуць прывесьці вынікі нацыянальнай статыстыкі Заходняй Беларусі, калі імі карыстацца без адпаведнай крытыкі.

Асноўным фонам зьмен у нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі па перапісу 1919 г. зьяўляецца, як бачым, зьмяншэньне ўсіх нацыянальных груп (беларусы, яўрэі, украінцы, літоўцы, расійцы) апрача тэй, якая здабыла дзяржаўнасьць у гэтай краіне, апрача палякоў.

Палякі, якія ў 1897 г. ня мелі ні абсолютнай, ні адноснай большасьці ні ў адным з паветаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі, а х о п л е н а й п е р а п і с а м 1919 г., набываюць абсолютную большасьць у Ашмянскім, Віленскім, Лідзкім, Троцкім, Горадзенскім і Ваўкавыскім паветах, гэта зн. пераважна ў паўночна-заходніх і заходніх паветах Заходняй Беларусі; адносную большасьць палякі набываюць у Дзісьненскім павеце, Сьвянцянскім і Браслаўскім, г. зн. зноў-такі ў паўночных паветах Заходняй Беларусі.

Пры разглядзе нацыянальнага складу насельніцтва цэлых паветаў (насельніцтва гарадоў і негарадзкіх паселішчаў разам) заўважаецца тая-ж законаўпарадкаванасьць, што і пры разглядзе насельніцтва негарадзкіх паселішч.

Мяжа беларускага народу, праведзеная на падставе вынікаў перапісу 1919 г.[1]), як бачым, адхіляецца значна на ўсход. Гэтае адхіленьне дужа вялікае на паўночным захадзе і захадзе Беларусі, дзе ад беларускай этнографічнай тэрыторыі адыходзіць амаль палова абшараў да Польшчы; гэта так званы „Віленскі корыдор“ і часткі Горадзенска-Ваўкавыскага раёну. На поўдні адхіленьні ідуць наадварот за этнографічную мяжу Беларусі па Карскаму: да беларускай тэрыторыі далучаецца каля чатырох паветаў (Пінскі, Кобрынскі, Берасьцейскі, Пружанскі); адхіленьне ідзе яшчэ далей на поўдзень, як яно ішло супраць мяжы акадэміка Карскага згодна перапісу 1897 году, калі да беларускай тэрыторыі далучаліся толькі два паветы (Пінскі і Пружанскі).

Крытычны разгляд матар'ялаў перапісу 1919 г. адкладаем надалей; пакуль што падаем фактычныя веды, сабраныя перапісам.

Праз два гады (30/XII-1919 г.—30/IX-1921 г.) на тэрыторыі Заходняй Беларусі адбыўся другі польскі перапіс, які не ахапіў на жаль Ві-

---

супраць 5,9% у 1897 годзе; ніякай колёнізацыі расійцамі Дзісьненскага п. за час 1897—1919 г. г. ня было—„расійцы“ Дзісьненскага павету ёсьць беларусы; у такім разе ў Дзісьненскім павеце беларусы будуць мець абсолютную большасьць.

[1]) Гл. схэматычную мапку № 3.

ленскага, Троцкага, і Сьвянцянскага паветаў і часткі Ашмянскага і Браслаўскага. Гэты перапіс ахапіў усю Польшчу і быў фактычна першым усепольскім перапісам насельніцтва. Каштоўнасьць яго для Заходняй Беларусі, у сэнсе высьвятленьня нацыянальнага складу насельніцтва, дужа павялічваецца тым фактам, што гэта быў другі польскі перапіс на тэй-жа тэрыторыі Заходняй Беларусі, што стварылася, дзякуючы гэтаму, магчымасьць параўнаньня вынікаў перапісу 1919 г. з вынікамі перапісу 1921 г., а праз гэта стварылася магчымасьць ужыць больш матар'ялу і больш складаны мэтод для крытыкі нацыянальнай статыстыкі. Вынікі перапісу аб нацыянальным складзе выдрукаваны і па валасьцёх, і па паселішчах; гэта дазваляе самую дробную апрацоўку даных перапісу. Але з другога боку ня былі выдрукаваны комбінацыйныя табліцы насельніцтва, дзе-б у комбінацыю ўваходзілі і паказчыкі нацыянальнай прыналежнасьці: гэта значна звужае магчымасьці крытыкі.

Прывядзем фактычныя даныя перапісу 1921 г., пакуль што ў павятовых межах і ў пералічэньні ўсіх даных на старыя адміністрацыйныя павятовыя адзінкі, у старых павятовых межах, бо толькі ў такім выпадку можна будзе рабіць параўнаньні вынікаў перапісу 1921 г. з вынікамі перапісу 1919, 1897 г. і іншымі данымі аб нацыянальным складзе, прыстасаванымі да паветаў у старых межах [1]).

Перапіс 1921 г. адзначае нібы поўны пераварот у нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі, які закрануў ня толькі вёскі і негарадзкія паселішчы наагул, дзе пачуцьцё нацыянальнай прыналежнасьці і сьвядомасьці ў заходня-беларускіх умовах ня так востра, але і гарады, дзе нацыянальныя адносіны носяць выразна-акрэсьлены характар.

Заходня-беларускія гарады, дзе па абодвух ранейшых перапісах абсолютнай, або адноснай большасьцю былі яўрэі, раптоўна і рэзка зьменшылі яўрэйскі характар, яўрэі нібы перайшлі на становішча нацыянальнай меншасьці ў гарадох, за выключэньнем толькі Браславу, Слоніму і Пінску, дзе за яўрэямі застаецца абсолютная большасьць і Берасьця і Пружан, дзе захоўваецца адносная яўрэйская большасьць [2]). Рэшта гарадоў зрабілася нібы выразна польскімі: Вялейка, Ліда, Аўгустоў, Ваўкавыск, Кобрын, Саколка [3])—прыдбалі ў 1921 г. абсолютную польскую большасьць; Дзісна, Беласток, Бельск, Горадня—адносную польскую большасьць [4]). Адзіныя гарады з беларускай абсолютнай большасьцю ў 1919 г.—гарады Вялейскага павету—нібы сталі польскімі; зьявіліся гарады з адноснай беларускай большасьцю, гэта гарады Наваградзкага павету. Наагул-жа характэрнай рысай перапісу 1921 г. было сьцьвярджэньне неспадзяванага факту вялікай устойлівасьці беларусаў сярод гарадзкога насельніцтва [5]); толькі ў некаторых паветах процант беларусаў у гарадох зьменшыўся значна—Вялейка, Ліда, Горадня; у рэшце гарадоў значэньне беларусаў або ўзрастае, або застаецца вельмі ўстойлівым.

---

[1]) Гл. табліцу № 5.

[2]) Асабліва рэзкія зьмены ў процанце яўрэяў адбыліся з 1919 да 1921 г. у такіх гарадох: Браслаў—73,5-56,8, Берасьце—71,7-46,2; Ваўкавыск—58,0-39,3, Горадня—58,9-43,4; Пружаны—74,8-46,5; Слонім—79,2-67,4; Наваградак—59,0-28,5.

[3]) Процант палякоў зьмяніўся з 1919 да 1921 г.: Вялейка 21,2-53,6; Ліда 58,4-65,6; Ваўкавыск 36,4-57,3; Кобрын 53,7-55,3.

[4]) Процант палякоў зьмяніўся з 1919 да 1921 г.: Дзісна 49,4-49,3; Горадня 32,9-49,9.

[5]) Процант беларусаў быў у 1919 і 1921 г. Вялейка 64,6-19,9; Дзісна 10.4-15,0; Ліда 1,6-1,0; Берасьце 8,3-7,3; Ваўкавыск 2,1-2,2; Горадня 7.5-4,3; Кобрын 4,6-10,9; Пружаны 16,7-20,6; Слонім 6,1-6,3; Наваградак 26,9-41,4; Пінск 3,3-9,8.

Асноўным зьявішчам, якое нібы адбывалася ў зьмене нацыянальнага складу насельніцтва гарадзкіх паселішч з 1919 да 1921 г., было зьмяншэньне значэньня яўрэяў і адпаведнае ўзрастаньне значэньня палякоў, відавочна коштам яўрэяў, бо значэньне беларусаў больш-менш устойлівае.

У паселішчах негарадзкога тыпу перапіс 1921 г. паказвае абсолютную большасьць палякоў ува ўсіх паветах Заходняй Беларусі, апрача паўднёвай і ўсходняй групы—Вялейскага, Берасьцейскага, Кобрынскага, Пружанскага, Слонімскага, Наваградзкага і Пінскага, дзе абсолютная большасьць (Кобрын, Пружаны) належыць беларусам. Павялічэньне процанту палякоў у асобных паветах ішло няроўнамерна. Найбольшае павялічэньне было ў паветах: Вялейка, Дзісна, Браслаў, Ваўкавыск, Кобрын, Пружаны, Наваградак і Пінск; у Слонімскім павеце значэньне палякоў трохі зьнізілася, у рэшце паветаў павялічылася, але нязначна. Павялічэньне процанту палякоў ахапіла, такім чынам, тыя паветы, дзе процант палякоў у 1919 г. быў невялікім, г. зн. паўднёвую і ўсходнюю групу паветаў, і чым менш быў процант палякоў, тым павялічэньне было большае; у Пінскім павеце павялічэньне палякоў было ў пяць раз, у Пружанскім у чатыры разы, у Кобрынскім у тры разы, у Наваградзкім у два разы і г.д.[1]).

У 1921 г. амаль цалком зьніклі прадстаўнікі так зв. „тутэйшай" нацыянальнасьці, апрача больш-менш значнай групы яе ў Кобрынскім павеце і мізэрнай групкі ў Берасьцейскім і Пінскім паветах. Зьніклі амаль зусім расійцы з Дзісьненскага і Вялейскага павету[2]), значна спаў і процант яўрэяў у негарадзкім насельніцтве[3]).

Такім чынам, агульным зьявішчам зьмен нацыянальнага складу негарадзкога насельніцтва Заходняй Беларусі ад 1919 г. да 1921 г. было таксама зьніжэньне „недзяржаўных" нацыянальнасьцяй (яўрэі, літоўцы, тутэйшыя, расійцы, асноўная маса насельніцтва—беларусы) і павялічэньне долі ў насельніцтве тэй нацыянальнасьці, у руках якой была дзяржаўнасьць—палякоў.

Процант беларусаў зьменшыўся няроўнамерна[4]). У частцы паўночна-заходніх паветаў ёсьць узрост беларусаў коштам пераходу ў іх групу ўсіх тутэйшых, у Дзісьненскім павеце ўзрост беларусаў коштам пераходу ў іх групу „расійцаў"; павялічэньне беларусаў ёсьць і ў паўднёвых паветах: у Берасьцейскім павеце да беларусаў пераходзіць група тутэйшых, у Ваўкавыскім таксама пераходзіць частка тутэйшых (большая частка групы тутэйшых Ваўкавыскага павету пераходзіць да палякоў), у Кобрынскім частка тутэйшых таксама пераходзіць да беларусаў. Стацыянарным застаецца значэньне беларусаў у паветах: Лідзкім, Браслаўскім і Горадзенскім. У іншых паветах значэньне бе-

---

[1]) Процант палякоў у 1919 і 1921 г.: Ашмяна 68,7-71,1; Вялейка 31,7-45,0; Дзісна 38,1-41,8; Ліда 78,3-77,8; Браслаў 53,0-70,5; Берасьце 21,3-27,4; Ваўкавыск 59,8-70,9; Горадня 54,0-57,1; Кобрын 11,8-37,2; Пружаны 11,7-45,2; Слонім 32,4-28,3; Наваградак 15,7-39,6; Пінск 3,5-17,0.

[2]) Проц. расійцаў зьнізіўся з 1919 да 1921 г.: Вялейка 5,5-0,3; Дзісна 34,8-0,5.

[3]) Найбольш характэрныя зьмены: Ашмяна 4,7-1,5; Берасьце 11,1-8,8; Ваўкавыск 7,2-6,1 Горадня 10,6-8,9; Пружаны 6,9-3,9; Пінск 6,4-5,2; гэта зьмена процантаў яўрэяў за кароткі двухгадовы час значна перавышае зьмены % яўрэяў за 12 год—з 1897 да 1909 г.: % яўрэяў за 12 г. зьмяніўся: Ашмяна 12,1-13,3; Берасьце 21,9-22,0; Ваўкавыск 12,6-12,2; Горадня 20,7-20,8; Пружаны 13,0-12,9; Пінск 19,6-17,9; лічбы ўзяты адносна яўрэяў у цывільным насельніцтве (W. Wakar).

[4]) Процант беларусаў быў у 1919 і 1921 г.: Ашмяна 6,0-27,2. Вялейка 56,0-51,7; Дзісна 24,2-55,0; Ліда 14,7-14,0; Браслаў 15,5-15,0; Берасьце 63,0-61,2; Ваўкавыск 30,9-22,7; Горадня 33,5-32,9; Кобрын 80,5-50,4; Пружаны 71,8-49,7; Слонім 61,4-65,1; Наваградак 74,6-54,2; Пінск 78,2-77,8.

Б Л 38347 Библиотека АН БССР

ларусаў зьмяншаецца і найбольш там, дзе асабліва павялічваецца значэньне палякоў (напрыклад, Пружаны, Навагрудак).

У гарадзкіх і негарадзкіх паселішчах разам нацыянальны склад бліжэй і ў 1921 годзе да складу насельніцтва негарадзкіх паселішч. І ў разьмяшчэньні паказчыкаў нацыянальнага складу, і ў іх зьмене законаўпарадкаванасьці застаюцца прыблізна аднымі і тымі-ж.

Прагледзім, як ідзе мяжа беларускага народу ў Польшчы па перапісу 1921 г. [1]). У беларускую тэрыторыю адмежаваны часткі паветаў пропорцыянальна проценту ў іх беларусаў; гэта чыста ўмоўны спосаб і азначэньне дакладнай мяжы беларусаў значна зьменіцца пры дэталёвым разглядзе разьмяшчэньня беларусаў па тэрыторыі хаця-б па валасьцёх. Як бачым, мяжа беларускага народу, якую можна правесьці паводле перапісу 1921 г., вельмі блізка ў асноўных рысах да мяжы праведзенай, згодна перапісу 1919 г., з тэю толькі розьніцай, што на поўначы-захадзе мяжа з 1921 г. адыходзіць яшчэ далей на ўсход, аддзяляючы да Польшчы частку Дзісьненскага і Вялейскага паветаў, а на захадзе мяжа гэтая стацыянарна і нават пасуваецца трохі на захад, захопліваючы значную частку Бельскага павету (звыш 1/4) у беларускую тэрыторыю; на поўдні мяжа стацыянарна, яна аддзяляе ў беларускую тэрыторыю, як і ў 1919 г. ўсе палескія паветы цалком: Пінскі, Кобрынскі, Пружанскі і Берасьцейскі.

У параўнаньні з этнографічнай мяжой Беларусі акадэміка Карскага польскі перапіс 1921 г. вызначае ўсю заходнюю і паўночна-заходнюю палову этнографічнай беларускай тэрыторыі Заходняй Беларусі, як п о л ь с к і я абшары. Польскі перапіс залічае ў Польскую тэрыторыю амаль усе прасторы „Віленскага корыдору“ і ўвесь Горадзенска-Ваўкавыска-Беластоцкі раён. На поўдні польскі перапіс 1921 г., як і перапіс 1919 г., паказвае рэзкае разыходжаньне меж беларускай нацыянальнасьці з этнографічнай мяжой акад. Карскага, але ўжо ў бок павялічэньня беларускай тэрыторыі і павялічэньня вельмі значнага. Тлумачэньне таго а ня іншага праходжаньня мяжы згодна польскаму перапісу 1921 г. будзем шукаць пазьней.

Польскі перапіс 1921 г. быў апошнім перапісам насельніцтва Заходняй Беларусі. Іншых непасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі мы ня маем. Разглядаць апошнюю катэгорыю непасрэдных крыніц, якою зьяўляюцца паасобныя манаграфічныя апісаньні нацыянальнага складу паасобных географічных пунктаў, ня варта ў гэтай працы і з прычыны іх нямногалікасьці на тэрыторыі Заходняй Беларусі з часу яе жыцьця пад Польшчай, і з прычыны патрэбнасьці падыходзіць да іх разгляду і аналізу іншымі мэтодамі, чым якімі тут карыстаецца аўтар.

Як абразок паасобных адзіночных апісаньняў і нагляданьняў нацыянальнага складу Заходняе Беларусі можна прывесьці заўвагі польскага аўтара неспэцыяліста-этнографа. Проф. d-r Witold Staniewicz [2]) піша пра нацыянальную прыналежнасьць сялян вёскі Матуйзы—Баландзішкі Лідзкага павету:

... „Matujzy są dość typową katolicką wsią białoruską z kulturą wybitnie polską. Matujzianie w życiu codziennem mòwią gwarą polsko-białoruską, czyli, jak się tu mówi, „po prostemu“... ... „Wszyscy jednak mieszkańcy, zarówno mężczyźni, jak kobiety, a także dzieci doskonale mówią po polsku i uważają siebie za polaków...“

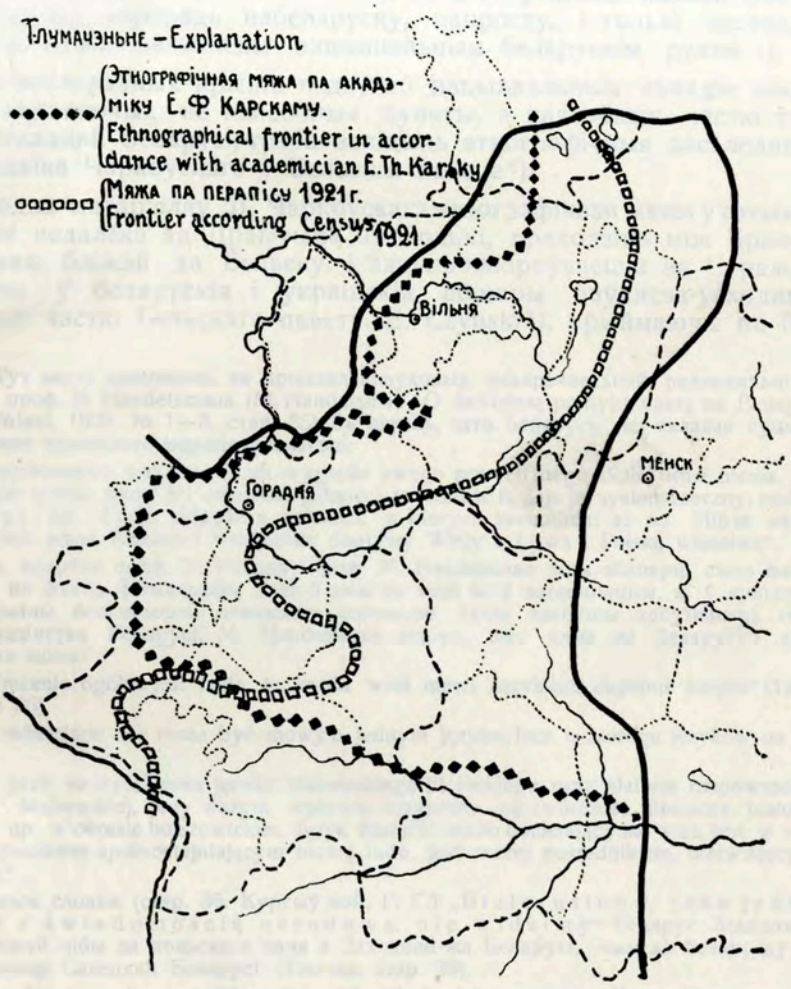
---

[1]) Гл. схэматычную мапку № 4.

[2]) Dr. Witold Staniewicz. Matujzy—Bołondziszki, wieś powiatu Lidzkiego Studjum społec ne i gospodarcze“. з „Bibljoteki zakładu polityki agrarnej Szk. Gł. Gosp. Wiejskiego, redag. przez Prof. dr. Ludkewicza“, № 3. Wilno. 1923, стар. 115.

№ 4. Межы беларускай нацыянальнасьці ў Польшчы згодна з другім польскім перапісам насельніцтва 1921 году.

Frontiers of the White-Ruthenian Nation in Poland according to the second Polish Census of 1921.

Гэта паведамленьне проф. В. Станевіча аб беларускай мове і нібы польскай нацыянальнай сьвядомасьці беларуска-каталіцкага насельніцтва аднэй вёскі на паўночным захадзе Лідчыны, а фактычна і ўсяго беларуска-каталіцкага насельніцтва Віленшчыны, зробленае зусім нядаўна, вельмі цікава. Яно паказвае, каго польская статыстыка і грамадзкасьць лічыць за палякоў (насельніцтва вёскі Матуйзы па перапісу 1921 г. паказала сябе палякамі). Гэтыя афіцыйна палякі, фактычна беларусы, гавораць пабеларуску, папросту, і толькі часова, пакуль што, слаба зачэплены нацыянальным беларускім рухам [1]).

Да непасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва, ахапляючых не паасобныя пункты, а паасобныя часткі тэрыторыі Заходняй Беларусі, трэба заліцыць этнографічныя дасьледва́ньні dr-a Людвіка Чаркоўскага ў Бельскім павеце [2]).

Згодна матар'ялаў Л. Чаркоўскага этнографічная мяжа ў гэтым павеце ідзе недалёка ад Драгічына на Боцькі, праходзіць між Бранскам і Бельскам, бліжэй да Бельску, і адтуль накіроўваецца на Сураж, аддзяляючы ў беларускія і украінскія абшары паўднёва-ўсходнюю і ўсходнюю часткі Бельскага павету. Е. Czyński [3]), прыймаючы па Бель-

[1]) Тут варта прывесьці, як прыклад навуковых недарэчнасьцяй, разважаньні і нагляданьні проф. М Handelsmana. (M. Handelsman. O dzisiejszą politykę naszą na Białej Rusi. Wschód Polski. 1921. № 1—3, стар. 35). Ён лічыць, што Беларусь не складае суцэльнае географічнае краявіднае індывідуальнасьці:

„kzajobrazowo pod względem wyglądu swego zewnętrznego Białej Rusi niema. Jeżeli mimo to nie można ziemi tej omawiać jedności, to jedność tą daje jej system rzeczny, rozbijający Białoruś na dwie odrębne całości, z których zachodnia, aż po Mińsk włącznie związana jest przez Niemen i wschodnie dopływy Wisły z Litwą i Polską właściwą".

Так, падобна проф. Э. Ромэру, проф. М. Handelsman хоча абаперці сваю палітычную тэзу на факты фізыографіі, хаця-б яны ня мелі ні ў эканомічным, ні ў культурным жыцьці краіны больш-менш паважнага значэньня. Нібы давёўшы адсутнасьць географічнага адзінства Беларусі, M. Handelsman лічыць, што няма на Беларусі і адзінае беларускае мовы:

„Wrażenie ogólne jest takie, że każda wieś mówi językiem zupełnie innym" (Там-жа, стар. 35 і 36).

„... właściwie nie może być mowy o jednym języku, lecz o szeregu języków na Białej Rusi".

„A przy niewyrobieniu języka białoruskiego literackiego, przy słabym rozpowszechnieniu prasy białoruskiej, przy dużym wpływie rosyjskim na twórczość literacką białoruską, zwłaszcza np. w okresie bolszewickim, język literacki, słabo docierający na wieś, jest w małym stopniu czynnikiem ujednostajniającym mowę ludu, jest raczej pośrednikiem, ułatwiającym jej rusifikację"...

Адным словам (стар. 36. Курсыў мой. Г. Г.) „Białorusinów, jako jednego narodu z świadomością narodową, nie widzimy" Беларус Заходняе Беларусі бліжэй нібы да польскага пана з Заходняй-жа Беларусі, чым да беларусаў з Усходняй, цяпер Савецкай Беларусі: (Там-жа, стар 39).

...„rodzi się poczucie solidarności całej ludności tego kraju. Naprzekór propagandzie, chłop nie daje sie użyć przeciwko dworom, raczej przeciwnie".

[2]) L. Czarkowski. Powiat Bielski w gub. Grodzieńskiej. Zarys ludoznawczy. Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. 1907. Большая і найважнейшая частка гэтай працы зьмешчана была яшчэ ў тыднёвіку „Głos" 1887 г. „Listy z Podlasia". Аб гэтай працы A. Zakrzewski („Dzieje gospodarce Polski porozbiorowej") піша, што ёсьць яна „jedyne bodaj w literaturze polskiej studjum etnograficzne o powiecie Bielskim" (стар. 14).

[3]) Etnograficzno-statystyczny zarys liczebności i rozsiedlenia ludności Polskiej. Opracował Edward Czyński przy współpracownictwie T. Tillingera. Wyd. drugie. Warszawa. 1909. Праца гэтая выклікала агульнае нездаваленьне ў польскай літаратуры, бо Czyński ў асноўным карыстаецца лічбамі перапісу 1897 году. Аб этнографічнай мяжы ў Бельскім і Беластоцкім паветах ён піша: „Dokładny przebieg granicy w pow. Bielskim jest przedstawiony na jednej z map atlasu, przyczem oparliśmy się głównie na ankiecie w r. 1887 przez

скім павеце межы Л. Чаркоўскага, праводзіць, але вельмі прыблізна, беларускую этнаграфічную мяжу у Беластоцкім павеце. Яна ад Суражу ідзе далей скрозь па былой мяжы Горадзенскай губэрні, па р. Бабры, г. зн. далей к захаду, чым мяжа акад. Карскага.

Да непасрэдных крыніц належыць і праца ўжо цытаванага A. Zakrzewsk'ага; ён падае дакладныя лічбы аб нацыянальным складзе па пяці асобных валасьцёх Аўгустоўскага павету за 1913 год[1]). У гэтых валасьцёх была налічана абсолютная большасьць беларусаў (27.196 чалавек, або 94,4% ўсяго насельніцтва); асноўнай масай беларусаў Аўгустоўшчыны зьяўляюцца беларусы-каталікі (25.787, або 94,8% ад усіх беларусаў).

Непасрэднай крыніцай ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва можна лічыць і „сьпісы паселішчаў", калі ў іх падаюцца даныя аб нацыянальным складзе. Такія сьпісы па Сувалскай губэрні ёсьць за 1888 г.[2]). Згодна гэтых сьпісаў пяць валасьцей з дванаццаці ў Аўгустоўскім павеце маюць беларускую абсолютную большасьць; да гэтых валасьцей далучаюцца яшчэ дзьве з беларускай абсолютнай большасьцю па матар'ялах 1913 г.; такім чынам большасьць Аўгустоўскага павету была перад вайною (1913 г.) беларускаю.

ПАСРЭДНЫЯ КРЫНІЦЫ ВЕДАЎ АБ НАЦЫЯНАЛЬНЫМ СКЛАДЗЕ НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ.

Аднэю з першых пасрэдных крыніц і крыніцай поўнаю, бо яна ахапіла ўсе нацыянальныя групы, зьяўляецца статыстыка нацыянальнага складу расійскай арміі па паветах, але яе цалком трэба адкінуць, як занадта старую (1858 год.)[3]).

Другою крыніцаю пасрэдных ведаў аб нацыянальным складзе была нацыянальная статыстыка зямляўласьнікаў і зямляўладаньня і статыстыка выбаршчыкаў у Земства. Згодна статыстыцы зямляўладань-

---

czasopiśmo „Głos" przeprowadzonej. Co do pow. białostockiego bieg granicy jest tylko do. myślny, gdyż dotąd niema spisu narodowościowego wszystkich wsi rzeczonego powiatu" (73)

[1]) „Dzieje gospodarcze", стар. 7. У 1913 годзе лічылася ў валасьцёх: Вялікая Бальля—беларусаў 6697, палякоў 150; Валавічоўцы—белар. 6095, паляк. 1257; Галынка—белар. 5787, паляк. 36; Лабна—белар. 5583, паляк. 119; Петрапаўлаўск—белар. 3034, паляк. 46; разам па 5-ці валасьцёх—белар. 27196, паляк. 1608. З беларусаў 1439 праваслаўных і 25787 каталікоў, або 94,8%. Па перапісу 1921 г. ў 5-ці вал. было нібы талькі 49 белар., а ўсе іншыя палякі!?

[2]) „Списки населенных мест Сувалкской губ., как материал для историко-этнографической географии края. Собрал Э. А. Вольтер. СПБ 1901 г."

У 1888 г. лічылася:

Воласьці:	Усяго:	Белар.:	Воласьці	Усяго:	Белар.:
Шчэбра-Альшаны . .	6991	632	Дэмбова	3218	3192
Петрапаўлаўск . . .	3247	295	Галынка	5709	4316
Лабна	4554	2321	Валавічоўцы . .	7970	910
Кур'янка	4275	4133	Вял. Бальля . . .	5584	5382

На гэтую працу робіць спасылку акад. Карскі ў „Этнографической карте". стар. 10. Карскі лічыць увесь Аўгустоўскі павет беларускім, але ён піша: „Ввиду сильного ополячения августовских белоруссов не находим возможным заметно увеличивать общую их цифру (25712)" (к 1917 году. Г. Г.). Параўнаньне лічбаў Э. Вольтэра з лічбамі A. Zakrzewsk'ага паказвае, аднак, дужа значнае павялічэньне беларусаў у 5-ці вал. з 13224 у 1888 г. да 27196 у 1913 г.; і гэта згодна польскай крыніцы. Мінімальны лік беларусаў у Аўгустоўскім павеце ў 1913 г. 35209 чал.

[3]) А. Ф. Риттих (полк. Ген. Штаба) Племенной состав контингентов русской армии и мужского населения Европейской России. Спб. 1875.

няў, якую падаў W. Wakar [1]), на абшарах усёй сучаснай Заходняй Беларусі перавагу мела польскае зямляўладаньне. Паказчык перавагі польскага зямляўладаньня W. Wakar выстаўляе як адзін з тых, па якіх ён праводзіць мяжу польскасьці на Літве і Беларусі. Нацыянальную прыналежнасьць зямляўласьнікаў выкарыстоўвае ў сваёй працы і Jan Cżekanowski [2]); ён-жа найбольш поўна скарыстаў для вызначэньня нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі статыстыку выбаршчыкаў у Земства. Але пяршынства ў скарыстаньні нацыянальнай статыстыкі выбаршчыкаў у Земства для ўстанаўленьня нацыянальнага складу ўсяго насельніцтва належыць Э. Ромэру [3]):

„Przewròt w poglądach polskich na stosunki narodowościowe na Litwie i Rusi wywołały dopiero obliczenia Romera". Гэтыя аблічэньні былі ў працы: Atlas Polski. W-wa i Kr. 1916.—дзе Ромэр зварочвае ўвагу на нац. склад выбаршчыкаў Земства, як падставу вызначэньня нац. складу ўсяго насельніцтва. У працы „Die Gesamtzahl der Polen. Wochenschrift für polnische interessen. Wien 1917. b. X" ён абапірае свае аблічэньні на тэй падставе „że odsetek Polaków, Białorusinów-katolików i Rusinów-katolików wśród przedstawicieli własności nieszlacheckiej równa się odsetkowi Polaków wśród ogółu ludności poszczególnych gubernji".

Сам Jan Czekanowski давёў мэтод даны Ромэрам да крайніх граніц яго ўжываньня. На падставе нацыянальнага складу прадстаўнікоў дробнай уласнасьці на выбарах у Земства, J. Czekanowski вылічыў процант польскага насельніцтва. Па гэтых вылічэньнях толькі ў адным Наваградзкім павеце з усіх паветаў Заходняй Беларусі палякі нібы складаюць абсолютную большасьць насельніцтва. Адносную большасьць палякі мелі, згодна J. Czekanowsk'аму, толькі ў Дзісьненскім павеце, Лідзкім, Сьвянцянскім, Троцкім і Віленскім,—калі лічыць асобна такую групу, як беларусы-каталікі і праваслаўныя (беларусы), а калі скласьці гэтыя групы разам, дык палякі трацяць адносную большасьць і ў Лідзкім павеце. Такім чынам усе аблічэньні J. Czekanowsk'ага даюць падставы залічыць у польскую тэрыторыю толькі Віленскі, Троцкі і Сьвянцянскі паветы (калі адкінуць такія недарэчнасьці, як залічэньне ў лік польскіх Наваградзкага і Дзісьненскага паветаў, беларускі характар якіх сьцьвердзілі нават польскія перапісы 1919 і 1921 гадоў).

Jan Czekanowski ўважае, што яго аблічэньні маюць вялікую пэўнасьць [4]):

„Badanie nasze doprowadzają nas zatem do wniosku, ze wyniki naszych obliczeń pośrednich, na podstawie przedstawicieli drobnej własności, osiągają niedostępny poprzednim badaniom stopień dokładności".

Угледзеўшы, што процант польскага насельніцтва па самых багатых разьлічэньнях ня надта вялікі ў паветах Заходняй Беларусі, Jan Czekanowski залічае да палякоў усіх беларусаў-каталікоў, усіх так званых „расійцаў неправаслаўных", бо: „ci „Rosjanie" nie tylko używają języka polskiego w kościele, ale też uważają się za polaków, utożsamiając polskość z katolicyzmem" [5]).

[1]) Włodzimierz Wakar. Rozwój terytorjalny narodowości polskiej. Część III. Statystyka narodowościowa kresów wschodnich. Kielce 1917. Вакар спасылаецца на Чыньскага (Гл. „Etnograficzno-Statystyczny Zarys...").

[2]) Jan Czekanowski. Stosunki narodowościowo-wyznaniowe na Litwie i Rusi. Lwów. 1918.

[3]) Jan Czekanowski „Stosunki", стар. 11—12. Курсыў мой. Г. Г. Э. Ромэр залічае такім спосабам усіх беларусаў-каталікоў у палякі.

[4]) „Stosunki"; стар. 30, стар. 24.

[5]) J. Czekanowcki налічыў такі процант у насельніцтве палякоў і беларусаў-каталікоў:

Такім спосабам і ў J. Czekanowsk'ага ствараецца польская большасьць і якраз там, дзе ёсьць большасьць каталікоў паводле рэлігіі межы Польшчы на ўсходзе зразумела будуць у такім разе ўсходнімі межамі каталіцызму.

Іншых пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва польскія дасьледчыкі ня прыцягвалі да вывучэньня нацыянальных адносін у Заходняй Беларусі. А між тым такія крыніцы і вельмі паважныя былі і захаплялі яны час, якраз блізкі да таго, за які польскія дасьледчыкі бралі веды аб нацыянальным складзе з іншых крыніц. Такою нескарыстанаю польскімі дасьледчыкамі крыніцаю зьяўляецца школьны перапіс 1911 году [1]). Перапіс ахапіў па Заходняй Беларусі ў абсолютнай лічбе 147645 вучняў або 3,2% ўсяго насельніцтва (супроць 0,14% насельніцтва—процант, які складалі прадстаўнікі дробнай зямельнай уласнасьці).

Школьны перапіс паказвае, што ў гарадох абсолютная, або адносная большасьць належала яўрэям, за выключэньнем Вялейскага, Лідзкага, Пружанскага, Сакольскага і Наваградзкага паветаў, дзе большасьць мелі беларусы, і Бельскага павету, дзе большасьць належала палякам, а таксама Берасьцейскага і Кобрынскага паветаў з расійскай большасьцю. Школьны перапіс 1911 году сьцьвярджае факт, што ў заходня-беларускіх гарадох сярод вучняў, а значыцца і сярод насельніцтва, ёсьць значныя беларускія масы.

У паселішчах негарадзкога тыпу беларусы мелі, згодна школьнага перапісу 1911 г., адносную большасьць у Беластоцкім і Берасьцейскім паветах, а абсолютную большасьць ува ўсіх іншых паветах Заходняй Беларусі, апрача Віленскага з польскай адноснай большасьцю і Троцкага з літоўскай адноснай большасьцю.

Пры разглядзе гарадзкіх і негарадзкіх паселішч разам, беларусы захоўваюць абсолютную або адносную большасьць ува ўсіх паветах Заходняй Беларусі, зноў-жа апрача Віленскага [2]) і Троцкага паветаў. З іншых нацыянальнасьцяй больш-менш значную вагу ў агульным насельніцтве маюць украінцы ў Берасьцейскім і Кобрынскім паветах [3]), ліцьвіны [4]) ў Сьвянцянскім і Троцкім паветах. Школьны перапіс 1911 г. зарэгістраваў і групу вучняў з мяшанаю моваю; найбольшы процант вучняў з мяшанаю моваю быў у 1911 годзе якраз у тых паве-

Паветы:	Палякі:	Белар.-катал.:	Паветы:	Палякі:	Белар.-катал..
Ашмяна	36,6	31,5	Бельск	10,2	46,8
Вільня	41,3	12,5	Берасьце . . .	16,1	9,6
Вялейка	29,5	32,9	Ваўкавыск . . .	27,5	40,2
Дзісна	48,2	18,1	Горадня . . .	32,9	14,6
Ліда	45,3	28,1	Кобрын	9,4	29,4
Сьвянцяны. . . .	39,3	22,7	Пружаны . . .	8,0	26,7
Трокі	47,6	3,7	Слонім	12,4	38,4
Браслаў	34,3	2,9	Саколка . . .	2,5	54,1
Беласток	13,0	31,7	Наваградак . .	56,1	0,9
			Пінск	33,8	—

Гэтыя процанты выведзены Czekanowskim з нацыянальнага складу 5336 выбаршчыкаў, або 0,14% усяго насельніцтва.

[1]) Однодневная перепись начальных школ в империи, произведенная 18 января 1911 г. Вып. VIII (10). Виленский учебный округ Ред. В. И. Покровского СПБ 1914 г. Гл. табліцу № 6.

[2]) Вілен. п. белар. 26,1%, паляк. 26,6%; Троцкі—белар. 10,3%, паляк. 26,0%; ліцьвіны—38,1%.

[3]) 32,6% і 25,9% украінцаў.

[4]) Троцкі п. 38,1%, Сьвянцянск. п. 17,9%.

тах, дзе ў 1919 і 1921 годзе па польскіх перапісах налічаны быў найбольшы лік тутэйшых, г. зн. у паўднёвых паветах: Берасьцейскім, Кобрынскім, Пінскім і Пружанскім.

Этнографічная мяжа Беларусі, калі-б яе правесьці па выніках школьнага перапісу 1911 г., прайшла-б на поўначы-захадзе і захадзе якраз па мяжы акадэм. Карскага, і толькі на поўдні дала-б значныя ўхіленьні, бо аддзяляе ў беларускую тэрыторыю значна большыя абшары, чым гэта павінна быць паводле акадэм. Карскага. У гэтых адносінах перапіс 1911 г. папераджае тыя вынікі, якія былі потым выяўлены польскімі перапісамі 1919 і 1921 г., і яшчэ раз сьцьвярджае нятрываласьць і памылковасьць паўднёвай мяжы Беларусі акад. Карскага.

Паўторных школьных перапісаў за царскія часы на абшарах Заходняй Беларусі ня было. Сучасная польская школьная статыстыка дае багатыя рэгулярныя веды, але яна як-бы пужаецца даваць веды аб нацыянальнай прыналежнасьці вучняў польскіх школ.

Веды аб нацыянальнай прыналежнасьці вучняў ёсьць толькі за адзін год—1920-21, і то толькі па Палескім і Беластоцкім ваяводствах, прычым даныя прыведзены без паказаньня вучняў асобна па гарадзкіх і асобна па негарадзкіх паселішчах. Выкарыстаем і гэтую (хаця і зусім няпоўную, пасрэдную крыніцу) [1]). Спаміж палескіх паветаў, згодна школьнай статыстыцы 1920-21 году адносная большасьць належыць беларусам: у Пружанскім, Пінскім, Лунінецкім і Берасьцейскім паветах; у Кобрынскім і Драгічынскім паветах яна належыць украінцам [2]). Палякі далёка не заўсёды дасягаюць сярод вучняў таго процанту, які яны маюць сярод насельніцтва па перапісу 1921 г. [3]). Асабліва рэзкая дыспропорцыя процанту палякоў сярод насельніцтва і сярод вучняў у паветах Драгічынскім і Кобрынскім, Пінскім і Пружанскім; тут процант палякоў сярод вучняў у 2-5-6 разоў менш, чым процант палякоў сярод насельніцтва згодна перапісу 1921 г. Процант беларусаў сярод вучняў менш, чым процант беларусаў у насельніцтве згодна статыстыкі 1921 году [4]), але не ў такой меры, як у палякоў; нормальна павінна было-б быць якраз наадварот, бо беларусы па шэрагу эканомічных прычын не аддаюць сваіх дзяцей у школу ў такой меры, як палякі. Ня лічачы нават факту бойкоту польскае школы беларусамі. У беларускіх паветах Беластоцкага ваяводства абсолютная большасьць належыць нібы палякам. Процант беларусаў сярод вучняў гэтага ваяводства робіцца больш-менш паважным толькі ў Горадзенскім і Бельскім паветах [5]); у Аўгустоўскім павеце вялікая доля сярод вучняў належыць „расійцам", магчыма, гэта таксама беларусы [6]).

Веды аб нацыянальным складзе вучняў пачатковых школ за 1924-25 і 1925-26 навучальныя гады па ваяводствах Заходняй Беларусі (не па паветах) паказваюць паступовае ўзрастаньне беларусаў сярод вучняў:

---

[1]) Гл. табліцу № 7. Няма ведаў па Ваўкавыскім пав.

[2]) У Косаўскім п. большасьць належыць паляком, але процант вучняў да ўсяго насельніцтва такі малы (0,8 %), што прыймаць пад увагу гэтую лічбу і гэты павет немагчыма.

[3]) Процант палякоў па перапісу 1921 г. і па школьнай статыстыцы 1920-21 г.; Берасьце—25,6 і 29,6; Драгічын—11,9 і 5,7; Кобрын—61,9 і 12,8; Косава—13,9 і 43,9; Лунінец 16,7 і 19,6; Пінск—15,4 і 2,7; Пружаны—38,0 і 18,9%.

[4]) Процант беларусаў у насельніцтве і сярод вучняў: Берасьце 46,7 і 31,4; Кобрын 26,4 і 20.1; Лунінец 70,2 і 45,7; Пінск 65,3 і 45,0, Пружаны 46,8 і 48,9 і г. д.

[5]) 28,5% і 15,3%.

[6]) 11,7% пры 0,9% расійцаў сярод насельніцтва Аўгустоўскага павету.

Лік вучняў у тысячах:

	Усіх вучняў		Палякі			Беларусы		
	1924-25	1925-26	1924-25	1925-26	+%	1924-25	1925-26	+%
Польшча . .	3.137.3	3.152.1	2.334.7	2.333.4	—	90.3	125.0	+ 38.4
Беластоцк. в-ва	127.7	147.8	97.2	112.7	+15.9	6.1	20.1	+229.5
Віленскае . .	83.3	91.2	59.9	55.4	— 7.6	17.2	27.7	+ 61.1
Навагрaдзкае .	71.9	83.4	33.5	35.4	+ 5.7	35.5	44.2	+ 24.6
Палескае . .	54.5	64.4	10.5	12.8	+21.8	31.4	32.6	+ 3.9

Беларусы ўзрастаюць у шмат разоў шыбчэй, чым палякі.

(Крыніцы: Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej—za R. 1925-26 і 1927).

Такая-ж законаўпарадкаванасьць заўважаецца і ў прыватных школах: (тыс чал.)

	Усіх вучняў		Палякі			Беларусы		
	1924-25	1925-26	1924-25	1925-26	+%	1924-25	1925-26	+%
Польшча . .	100.0	87.8	36.2	23.7	—34.5	1.5	1.7	+13.3%
Беластоцк. в-ва	7.6	7.1	0.2	0.3	+50%	—	—	—
Віленскае . .	13.3	12.2	2.5	2.0	—20%	1.3	1.7	+30.8
Навагрaдзкае .	4.7	3.1	0.1	0.1	—	0.1	—	—
Палескае . .	5.4	5.9	0.0	0.2	—	—	0.1	—

У 1920-21 г. у Беластоцкім в-ве было беларусаў сярод усіх вучняў толькі 3.0 тыс., у 1924-25 г. ужо 6.1 тыс. і ў 1925-26 г. 20.1 тыс. у Палескім в-ве ў 1920-21 г. толькі 6.3 тыс., далей 31.4 і 32,6 тыс. (Палякоў сярод вучняў 3.2 тыс., 10.5 і 12.8 тыс.—узрост слабейшы). Нацыянальная сьвядомасьць усё шырэй ахоплівае беларускае насельніцтва Заходняй Беларусі.

Пасрэднай крыніцай ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі зьяўляецца і статыстыка нацыянальнай прыналежнасьці паслоў польскага Сойму і статыстыка самих выбараў у першы Сойм. Хаця-б аналіз гэтае статыстыкі даў-бы спагадныя для беларусаў вынікі, бо ведама, што беларусам задалося правесьці значны лік паслоў Сойму,—аднак трэба адкінуць гэты шлях адразу: ён можа прывесьці да самых неспадзяваных вынікаў, ненавуковых вынікаў, бо па нацыянальным складзе малой групы, складзенай пад уплывам цэлага шэрагу розных прычын, ня можна меркаваць аб нацыянальным складзе вялікіх груп насельніцтва: гэтым быў-бы парушаны прынцып структурнай ідэнтычнасьці [1]), прынцып рэпрэзэнтатыўнасьці. У польскай літаратуры мы маем прыклады выкарыстаньня і гэтае крыніцы [2]) з спагаднымі для беларусаў вынікамі.

Да шэрагу пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва належыць наагул нацыянальная статыстыка розных груп насельніцтва, вылучаных па тэй ці іншай адзнацы. Да ліку груп, маючых у польскай урадовай статыстыцы вельмі добрыя матар'ялы аб нацыянальнай прыналежнасьці, трэба залічыць і ўсіх чыноўнікаў і служачых у польскай дзяржаве [3]). Ува ўсіх ваяводзтвах Заходняе Беларусі асноўны кадр чыноўнікаў у ваяводзкіх установах і старостваx, кадр вышэйшых і ніжэйшых поліцэйскіх, поліцэйскіх чыноўнікаў і адміністрацыі асьветы складаецца на 99% з палякоў; склад судзьдзяў, настаўніцкага пэрсоналу, вышэйшых чыноўнікаў дзяржаўнай га-

[1]) Гл. уступ.

[2]) Konstanty Srokowski. Sprawa narodowościowa na Kresach wschodnich. Kraków, 1924.

[3]) Маю на ўвазе выданьне Gł. Urz. Statystycznego „Funkcjonarjusze Państwowej służby. Wyniki spisu ze stycznia 1923 r." Warszawa 1925. Гл. табліцу № 8.

спадаркі і лясоў—зьяўляецца польскім звыш чым на 90 процантаў [1]). Хаця група ўрадаўцаў Заходняй Беларусі, якой нацыянальны склад тут пададзены, ахапляе значную колькасьць насельніцтва—20982 чал., г. зн. у 4 разы больш таго ліку прадстаўнікоў дробнай зямельнай уласьнасьці абраных у Земства ў 1910 г., на падставе нацыянальнага складу якіх Jan Czekanowski рабіў заключэньні аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі,—аднак відавочна, што гэтая група, як і іншыя, вылучаныя па якім-небудзь паказчыку, неідэнтычнаму па сваёй структуры агульнай нацыянальнай будове грамады, ня можа брацца пад увагу пры меркаваньні аб нацыянальным складзе. Конкрэта-ж, узятая зараз група сьведчыць больш аб тым ці іншым тыпе палітыкі дзяржавы ў адносінах да сваіх акраін, крэсаў, чымся аб нацыянальным складзе насельніцтва. Такі нацыянальны склад, які ёсьць зараз сярод урадаўцаў Заходняй Беларусі сьведчыць аб тыпе т. зв. імпэрыялістычных, цэнтралістычных дзяржаў, ён характарызуе адносіны такой дзяржавы да сваіх колёній, або інша-нацыянальных акраін. Падобны-ж нацыянальны склад урадаўцаў быў у Заходняй Беларусі і за часы старой Расіі; толькі месца палякоў займалі чыноўнікі расійцы [2]). У 1897 годзе, згодна перапісу, процант расійцаў сярод асоб занятых самастойна ў адміністрацыі, судзе, поліцыі, войску, набажэнстве, настаўніцкай дзейнасьці, чыгункі, пошце і тэлеграфу быў ува ўсіх паветах Заходняй Беларусі ў шмат разоў больш, чым процант расійцаў ува ўсім насельніцтве Заходняй Беларусі. Прычым па некаторых галінах заняткаў процант расійцаў (вялікаросаў) быў асабліва вялікі; гэткімі галінамі зьяўляліся якраз тыя, праз якія дзяржава найбольш пашырае свой уплыў: адміністрацыя, суды і поліцыя, войска, набажэнства, чыноўнікі пошты і тэлеграфу [3]). Паданыя факты сьведчаць не аб нацыянальным складзе карэннага насельніцтва, а аб тэй палітыцы, якой трымаецца ў адносінах Заходняй Беларусі сучасная Польшча і якой трымалася старая Расія. Об'ектыўныя сьведкі—статыстычныя лічбы—кажуць, што прынцыповай розьніцы тут няма: у абодвух выпадках статыстыка паказвае на асыміляцыйную палітыку дзяржавы, на імпэрыялістычна-колёнізацыйны тып яе.

Да пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі належыць яшчэ адна, у нашым разглядзе апошняя крыніца—нацыянальная статыстыка рэпатрыянтаў [4]). Хваля высяленства (рух бежанцаў, уцекачоў) з Заходняй Беларусі была, як вядома, надзвычайна моцнай: яна ахапіла ў свой час многія сотні тысяч заходня-беларускага насельніцтва [5]), дасягнуўшы па тэорэтычных

[1]) Толькі ў Палескім ваяводстве проц. палякоў сярод настаўніцкага пэрсоналу ніжэй—50,9%, ды зьмяншаецна проц. палякоў сярод ніжэйшых служачых дзярж. гаспадаркі і лясоў (у Палескім ваяводстве 39,8%, Наваградзкім 58,6, іншых звыш 80%).

[2]) Гл. табліцу № 8-а.

[3]) Зварочвае на сябе ўвагу пры параўнаньні табліц № 8 і № 8-а параўнаўча малы процант вялікаросаў сярод настаўніцтва ў 1897 г. і вялікі проц. палякоў сярод настаўніцтва ў 1924 г.

[4]) На выключную вартасьць нацыянальнай статыстыкі рэпатрыянтаў („нязьмерная цікавасьць" гэтай статыстыкі) зварочвае ўвагу польскіх дасьледчыкаў проф. Э. Ромэр у спэцыяльнай брошуры аб заганах польскай урадовай статыстыкі.

[5]) Дакладных вестак аб агульнай лічбе уцекачоў з Заходняй Беларусі няма; прыблізна можна вызначыць гэтую лічбу такім спосабам: насельніцтва сучаснай Зах. Беларусі, без Аўгустоўскага і Браслаўскага паветаў, было ў 1913 г. згодна вестак ЦСК 4869,1 тыс.; па тэй-жа тэрыторыі насельніцтва ў 1919 г. з дадаткам насельніцтва Беластоцкага, Бельскага і Сакольскага пав. па перапісу 1921 г.—было 2958,0 тыс.; значыцца мінімальная колькасьць уцекачоў з Зах. Белар. навінна быць 1911,1 тыс. „Всероссийский С'езд беженцев из Белорусии", які адбыўся ў Маскве 15—21/VII-1918 г. (гл. Протоколы, постановления и материалы" гэтага зьезду, Москва 1918), на жаль, не заняўся хаця-б прыблізным высьвятленьнем ліку бежанцаў-уцекачоў.

вылічэньнях да 1900 тыс. чалавек, г. зн. да 1/3 ўсяго тагочаснага насельніцтва Заходняй Беларусі. Затое магутнай была і адваротная хваля—зварот уцекачоў з Заходняй Беларусі (рэпатрыянтаў) на сваю бацькаўшчыну. З 1918 году да канца рэпатрыяцыі да 1924 г. з усходу у Польшчу зьвярнулася 1.264,7 тыс. рэпатрыянтаў, з гэтага ліку 491,7 тыс. беларусаў і 122,7 тыс. „расійцаў", фактычна таксама беларусаў, а разам каля 614,4 тыс. чалавек [1]). Як выхад уцекачоў, так і іх зварот, адбываўся компактнымі масамі з вядомых тэрыторый. Таму магчыма па нацыянальным складзе рэпатрыянтаў, асеўшых у тых ці іншых паветах Заходняй Беларусі, меркаваць аб нацыянальным складзе гэтых паветаў, бо прынцып ідэнтычнасьці структуры, дзякуючы значнай масе рэпатрыянтаў і характару іх расьсяленьня, цалком захоўваецца.

На жаль, польская статыстыка рэпатрыянтаў не дае такіх дакладных вестак. Але яна падае агульную колькасьць рэпатрыянтаў, без падзелу на нацыянальныя групы, асеўшых у розных паветах Заходняй Беларусі, і агульную лічбу рэпатрыянтаў-беларусаў для ўсёй Польшчы. Лічачы, што рэпатрыянты-беларусы асядаюць, зразумела, амаль выключна толькі ў Заходняй Беларусі,—можна, адкінуўшы іх лік ад агульнай лічбы рэпатрыянтаў, асеўшых у Заходняй Беларусі, бачыць колькі-ж асела ў Заходняй Беларусі рэпатрыянтаў іншых нацыянальнасьцяй.

На жаль, нават і веды аб асяданьні рэпатрыянтаў па паветах ёсьць толькі за час з 1/VI 1921 г. да 1/VII 1922 г. [2]). За гэты час, праўда, прайшло каля паловы ўсіх польскіх репатрыянтаў [3]) і каля 4/5 усіх рэпатрыянтаў-беларусаў. У 4-х беларускіх ваяводзтвах—Беластоцкім, Віленскім, Навагрудзкім і Палескім—асела за гэты час 394,1 тыс. рэпатрыянтаў, наагул-жа ў Польшчу прайшло за гэты-ж час 399,5 тыс. беларусаў; вынік відавочны: рэпатрыянты іншых нацыянальнасьцяй, апрача беларускай, не асядалі ў больш-меньш значным ліку ў беларускіх ваяводзтвах; у тым-жа ўпэўнівае параўнаньне асяданьня рэпатрыянтаў па 4-х беларускіх ваяводзтвах і прыходу рэпатрыянтаў-беларусаў у Польшчу па асобных месяцах, два рады гэтых лічбаў увесь час ідуць роўнамерна [4]).

Калі-б лічыць нацыянальную структуру рэпатрыянтаў, якія аселі ў Заходняй Беларусі, ідэнтычнай з нацыянальнай структурай усяго насельніцтва Заходняй Беларусі, а гэта можна рабіць, бо адны толькі беларусы-рэпатрыянты складаюць да ўсяго насельніцтва Заходняй Беларусі 1/5—1/6 частку, а разам з „расійцамі" нават 1/4—1/5 частку, значыцца ўсе вымаганьні выбарачнай статыстыкі задаволены,—дык трэба зрабіць вынік аб пераважнасьці і нават выключнай пераважнасьці беларускай нацыянальнасьці спаміж іншых на значных абшарах Заходняй Беларусі. Гэты вынік зьяўляецца, бязумоўна, бясспрэчным для тых паветаў, у якіх асеўшыя рэпатрыянты складалі значную частку да ўсяго насельніцтва, быўшага тут ў 1921 годзе. Павятовы разгляд [5]) паказвае, што такім зьяўляюцца: большасьць паветаў Палесься (Пружанскі, Берасьцей-

[1]) Гл. таб. № 9, скоп'яваную з матар'ялаў Głównego Urzędu Emigracyjnego.

[2]) Гл. табліцу № 9-а, складзеную па крыніцах: „Miesięcznik Statystyczny", 1922, т. V, zeczyt 4 i 10.

[3]) Большасьць усіх рэпатрыянтаў прайшла да перапісу 1921 г.; большасьць паловы рэпатрыянтаў-„палякоў" прайшло нават да 1921 году (найбольш у 1919 г.).

[4]) Табліца № 9-в.

[5]) Гл. табліцу № 9-а, складзеную па тых-жа крыніцах, што і табліца № 9-в.

кі, Драгічынскі і Косаўскі), значная частка паветаў Беластоцкага ваяводства (Белавескі, Бельскі, Ваўкавыскі, Горадзенскі) і некалькі паветаў Навагрудзкага ваяводства (Баранавіцкі, Слонімскі, Лідзкі). У гэтых паветах лік рэпатрыянтаў блізка сярэдне да 25-30% усяго насельніцтва па перапісу 1921 г., а гэта такі процант выбаркі, што ўсе вымаганьні рэпрэзэнтатыўнасьці тут цалком выкананы. Гэтыя паветы зьяўляюцца бясспрэчна беларускімі, яны маюць бязумоўную беларускую большасьць.—Трэба адразу тут-жа адзначыць, што пасьля перапісу 1921 г. вярнулася ў Польшчу 310.964 рэпатрыянтаў-беларусаў і 8452 рэпатрыянтаў-расійцаў, а разам каля 320 тыс. Гэта не магло не зьмяніць таго нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі, які быў зарэгістраваны офіцыйным перапісам 1921 г.

Проф. dr Zofja Daszyńska-Golińska [1]) прызнае, аднак, што лік беларусаў-рэпатрыянтаў, якія вярнуліся на бацькаўшчыну да перапісу 1921 г., быў значна большы.

„Najcięższe straty poniosły powiaty Grodno, Słonim, Prużana i Kobryń. Powrót uchodźców z tych okolic był największy. Przez etapy Urzędu Emigracyjnego pszeszło od jesieni 1918 r. do chwili spisu w 1921 r. samych Białorusinów 511.117".

Z. Daszyńska-Golińska налічае прыблізна на 330,4 тыс. больш рэпатрыянтаў-беларусаў, чымся пададзеныя раней весткі [2]). Такім чынам з папраўкай проф. Daszyńskiej-Golińskiej лічба рэпатрыянтаў-беларусаў будзе агулам каля 800 тыс. [3]), а разам з „расійцамі" звыш 900 тысяч. Правільным здаецца і заключэньне цытаванага аўтара, што пад уплывам рэпатрыянтаў „całe okolice przyjmują nowy pod względem narodowym charakter" [4]).

Разгледжанымі крыніцамі абмяжоўваецца лік пасрэдных крыніц першага роду. Да пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва другога роду, г. зн. такіх крыніц, якія падаюць дакладную статыстыку насельніцтва па якім-небудзь іншым пасрэдным паказчыку, зьвязаным з нацыянальнай прыналежнасьцю, а не самы нацыянальны склад насельніцтва, ці яго часткі,—трэба залічыць першую крыніцу ў заходня-беларускіх умовах—статыстыку рэлігійнай прыналежнасьці, статыстыку веравызнаньня.

Да перапісу насельніцтва 1919 і 1921 г.г., польская крытыка нацыянальнай статыстыкі Заходняй Беларусі грунтавалася, галоўным чынам, на статыстыцы рэлігійнай прыналежнасьці. E. Czyński [5]) у сваёй першай працы аб нацыянальным складзе насельніцтва ў Заходняй Беларусі за 1887 г. залічыў у лік палякоў усіх каталікоў Заходняй Беларусі. Той-жа мэтод выкарастаў W. Wakar [6]), усе беларусы-каталікі залічаны ім палякамі. F. Rasiński [7]) залічае ў палякі ўсіх беларусаў-каталікоў толькі ў „бясспрэчна польскім абшары", якім ён прызнае Сакольскі, Бельскі і Беластоцкі паветы. E. Maliszewski [8]) залічае да па-

[1]) Zagadnienia polityki populacyjnej. Warszawa 1927, стар. 192. Разьбіўка мая Г. Г.

[2]) Табліца № 9; згодна табліцы да мамэнту перапісу 1921 г. зьвярнулася 180,7 тыс. беларусаў, згодна Z. Daszyńskiej-Golińskiej 511,1 тыс. за той-жа час,—розьніца 330,4 тыс.

[3]) Да перапісу 511,1 тыс. згодна Z. Daszyńskiej-Golińskiej плюс 311,0 тыс. пасьля перапісу 1921 г., разам 822,1 тыс., плюс „расійцаў" 122.7 тыс., разам 944,8 тыс.

[4]) „Zagadnienia", стар. 192. Памыляецца аднак аўтар ў адносінах Зах. Беларусі, нібы: „Ludność polska powraca w znacznie większej liczbie, niż białoruska i ruska" (стар. 192).

[5]) „Etnograficzno-Statystyczny zarys...".

[6]) „Rozwój terytorjalny...".

[7]) Faustyn Rasiński. Prace Statystyczne. IV. Polska etnograficzna Cz. I. Stan posiadania Warszawa 1915, стар. 86-ая.

[8]) „Białoruś w cyfrach i faktach. Piotrków 1918 г." і інш. працы.

лякоў толькі палову беларусаў-каталікоў. Праф. J. Czekanowski [1]) хаця і прызнае адсутнасьць выразнай тэндэнцыі разьвіцьця этнічных процэсаў у Заходняй Беларусі і Беларусі наагул, аднак лічыць што гэтыя процэсы ідуць у бок полёнізацыі беларусаў-каталікоў [2]):

„...proces polonizacji Białorusinów-katolików postępuje tak szybko naprzód, że już teraz pszeszło 80% podało się za polaków". На гэтай падставе Czekanowski залічае ўсіх беларусаў-каталікоў палякамі.

Проф. Э. Ромэр таксама згодзен лічыць беларусаў-каталікоў палякамі [3]):

„...istnieje ścisła bardzo korelacja między wyznaniem i narodowością. Katolicy są narodowości polskiej i litewskiej, prawosławni są narodowości białoruskiej i rosyjskiej. Katolicy białoruskiego pochodzenia przyznali się w znacznej mierze do narodowości polskiej".

Бліскі да яго погляду ў гэтым сэнсе і проф. Ludwik Krzywicki [4]).

Прызнаньне каталікоў і асабліва беларусаў-каталікоў за палякаў зьяўляецца як-бы непарушным падмуркам польскай нацыянальнай політыкі [5]), а як бачым, на жаль, і навукі.

Прызнаньне роўназначнасьці рэлігійнай і нацыянальнай прыналежнасьці і зьявіліся падставай вельмі пашыранага ў польскай літаратуры ўжываньня для вызначэньня нацыянальнага складу насельніцтва мэтоду пасрэдных крынц другога роду.

Прагледзім фактычныя матар'ялы. Рэлігійныя адносіны ў Заходняй Беларусі насілі і носяць вельмі ўстойлівую форму ў сэнсе колькаснага значэньня паасобных рэлігійных груп. Доля каталікоў сярод усяго насельніцтва з 1897 г. да 1909 г. узрасла зусім нязначна, праўдзівей, заставалася стацыянарнай: Віленшчына+1,7%, Горадзеншчына+1,5%, Меншчына—1,6% [6]). Абсолютны лік каталікоў зьменшыўся з 1914 да 1919 году на тэрыторыі Заходняй Беларусі на—10,3% [7]). Зьмены процанту каталікоў па перапісах 1919 і 1921 г. былі вельмі нязначнымі: процант увесь час трымаецца вельмі ўстойліва на адным узроўні [8]).

---

[1]) Prof. Dr. Jan Czekanowski. Wschodnie zagadnienia graniczne Polski. I. Stosunki etniczno-społeczne. Lwów. 1921.

[2]) „Wschodnie zagadnienia", стар. 60, стар. 50 (Czekanowski ўважае на перапіс 1919 г.). „Brak wyraźnej tendencji rozwojowej w przebiegu procesów etnicznych na terytorjum białoruskim, najlepiej odzwierciadla układ sił tego biednego i nieszczęśliwego kraju! Trudno przypuszczać by Białoruska Republika Sowiecka mogła tu wytworzyć poważniejszy ośrodek życia lubności tubylczej".

[3]) „Spis" стар. 8-я.

[4]) Ludwik Krzywicki. Rozbiór krytyzny wyników spisu. Miesięcznik Statystyczny, 1922, t. V, z. 6, стар. 22, 30 і інш.

[5]) Політычная, пераважна папулярна-політычная літаратура аб нацыяльных адносінах у Польшчы і Зах. Беларусі і аб польскай нацыянальнай політыцы надзвычайна багата па форме і падыходу аўтараў да трактоўкі пытаньня. Аднак сутнасьць, зьмест усёй гэтай літаратуры самых розных політычных кірункаў зьяўляецца аднолькавым: бязумоўнае прызнаньне тоесамасьці каталікоў і палякоў, рэлігійнай і нацыянальнай прыналежнасьці. Гл. напрыклад, тыповую ў гэтым сэнсе брошуру: „Zygmunt Dreszer „Sprawa mniej szości narodowych w Polsce a program państwowy demokracji. Warszawa. 1925". Аўтар заве беларусаў толькі нязначнай нацыянальнай меншасьцю, лічыць нізкай іх нацыянальную сьвядомасьць, прызнае адсутнасьць у іх гістарычных традыцый, малую роль беларускіх зямель у жыцьці польскай рэспублікі і „лёгкасьць асыміляцыі беларусаў:"

„gdyż mowy nie było o tem, by lud białoruski buntował się przeciw panom. Wprost przeciwnie. Białorusin chętnie przyjmował i przyjmuje kulturę polską i staje się polakiem. Uwaga ta tyczy się w szczególności Białorusinów-katolików, gdy z drugiej strony Białorusini-prawosławni za czasów rządów rosyjskich dość łatwo asymilowali się z Rosjanami" (41) Тыпам беларусаў ёсць [illegible] усы—цяпер багатыры, якія памруць за Польшчу. Сама-ж Заходняя Беларусь—гэта „Польскі Сыбір" і г. д. і г. д.

[6]) Rocznik Polski. E. Romer і Ig. Weinfeld., стар. 15-ая.

[7]) Studnicki Wł. Zarzys statystyczno-ekonomiczny Ziem Północno-Wschodnich. Wilno. 1922.

[8]) Гл. табліцу № 10.

Некаторыя зьмены ў процанце каталікоў адбыліся ў пасьляваенны час: прасачыць іх можна параўнаньнем перапісу 1897 г. з 1919 годам, бо вынікі перапісу 1909 г., як бачылі раней, вельмі блізкія да даных перапісу 1897 г. Зьмены ў процанце каталікоў зачапілі толькі некаторыя паветы Заходняй Беларусі. Паветамі з найбольш устойлівым процантам каталікоў па перапісах 1897 і 1919 г.г. былі: Ашмянскі, Вялейскі, Дзісьненскі, Лідзкі, Сьвянцянскі, Троцкі, Браслаўскі [1]), г. зн. паветы з максымальным процантам каталікоў, паветы пераважна паўночнай часткі Заходняй Беларусі. Да гэтай-жа групы належаць паветы, неахопленыя перапісам 1919 г., але таксама з максымальным процантам каталікоў у 1897 годзе; процант каталікоў у іх з перапісу 1897 г. да перапісу 1921 г. рэзка таксама не зьмяніўся; гэта паветы—Сакольскі, Бельскі, Беластоцкі, Аўгустоўскі, прычым апошнія тры паветы з значна большым процантам зьмены, чым першыя. З гэтай групай паветаў ідзе і Віленскі павет, з прыблізна паўтараразовым павялічэньнем процанту каталікоў. Найбольш-жа рэзкія зьмены ў рэлігіных адносінах адбыліся ў паветах з мінімальным процантам каталікоў у 1897 годзе: гэта паветы былой Горадзеншчыны—Берасьцейскі, Ваўкавыскі, Кобрынскі, Горадзенскі, Пружанскі, Слонімскі і павет былой Менскай губэрні Наваградзкі [2]). У гэтых паветах заўважаецца бязумоўнае павялічэньне процанту каталікоў у насельніцтве, хаця адноснае значэньне каталікоў, апрача Ваўкавыскага і Горадзенскага паветаў, дзе каля 50% каталікоў, у гэтых паветах невялікае (нідзе ня вышэй 1/5 насельніцтва). Абсолютная лічба павялічэньня каталікоў у гэтых паветах вельмі нязначна—22,6 тысяч (з 179,1 тыс. у 1897 г. да 201,7 тысяч 1919 г.).

Даволі ўстойлівым зьяўляўся процант беларусаў-каталікоў спаміж усіх каталікоў у 1897 і 1909 г.г.; выключэньне складалі толькі паветы, дзе процант беларусаў быў наагул малы па перапісу 1897 году [3]), у 1909 годзе процант беларусаў-каталікоў спаміж усіх каталікоў Заходняй Беларусі [4]) ня зьменшыўся параўнальна з перапісам 1897 г., ён зьяўляецца вельмі ўстойлівым. У паўднёвых паветах і часткаю ў паўднёва-заходніх (Беластоцкі, Бельскі, Берасьцейскі, Кобрынскі), дзе ўсе пазьнейшыя статыстычныя весткі сьведчаць аб беларускай большасьці ў насельніцтве, процант беларусаў-каталікоў спаміж усіх каталікоў павялічыўся. У абсолютных лічбах беларусаў-каталікоў налічвалася ў Заходняй Беларусі па перапісу 1897 г. 809,3 тыс. чалавек, у 1909 г. 1147,9 тыс. Процант беларусаў-каталікоў ува ўсім насельніцтве быў у 1909 г. па некаторых паветах вельмі значны [5]), і якраз у найбольш заходніх паветах, найбольш спрэчных у адносінах іхнацыянальнай прыналежнасьці зараз; па ведах 1909 г. гэтыя паветы носяць беларускі характар, значна больш беларускі, чым ён быў згодна перапісу 1897 г.

---

[1]) Да гэтае групы належыць і Пінскі павет, але процант каталікоў у ім зусім нязначны (4, 6 і 4,4%).

[2]) Процант каталікоў у гэтых пав. зьмяніўся так: Берасьцейскі—6,3—11,1; Ваўкавыскі 29, 2—50,9; Горадзенскі 27,2—44,6; Кобрынскі 2,8—4,4; Пружанскі 7,8—13,7: Слонімскі 10,3—20,1; Наваградзкі 11,8—17,8. Гл. табліцу № 10.

[3]) Троцкі, Віленскі, Беластоцкі, Бельскі, Берасьцейскі, Кобрынскі, Браслаўскі, Аўгустоўскі (зьмены ідуць у бок памяншэньня беларусаў-каталікоў).

[4]) Калі ня лічыць прыгранічных паветаў: Нова-Аляксандраўскага, Віленскага, Троцкага, Аўгустоўскага, Беластоцкага, Бельскага-Берасьцейскага, дык у Зах. Беларусі % беларусаў-каталікоў у 1897 г. спаміж усіх каталікоў 79.1 (617,059 чал. з 779,906) а без Сьвянцянскага п. 85,5% (551,263 чал. з 645,476).

[5]) Сакольскі—70%, Лідзкі—58%, Ашмянскі—52%, Сьвянцянскі—39%, Беластоцкі—31%, Бельскі—30%, Ваўкавыскі—33%.

І толькі польскі перапіс—1919 г. прыносіць поўную неспадзяванку ў вызначэньні процанту беларусаў-каталікоў.

Абсолютны лік беларусаў-каталікоў катастрофічна зьнізіўся. Па паветах, ахопленых перапісам 1919 г., было налічана толькі 66,5 тыс. беларусаў-каталікоў [1]) супроць 809,3 тыс. у 1897 г. 1147,9 тыс. у 1909 г. Адносна ліку беларусаў і тутэйшых па перапісу 1919 г. процант беларусаў-каталікоў складаў у 1919 г. зусім мізэрную лічбу 7,3%, супроць прыблізна 80,85% ліку беларусаў-каталікоў да ўсіх каталікоў Заходняй Беларусі па перапісу 1897 г. і 1909 г. г.

Пры разглядзе паасобных паветаў катастрофічнае зьніканьне беларусаў-каталікоў у ліку ўсіх каталікоў вызначаецца яшчэ больш выразна: зьмяншэньне колёсальнае, у многія дзесяткі, па некаторых паветах нават у сотні разоў!?

КРЫТЫКА НАЦЫЯНАЛЬНАЙ СТАТЫСТЫКІ НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ.

Разгляд крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі, крыніц пасрэдных ведаў і крыніц ведаў непасрэдных, больш-менш скончаны. У гэты разгляд трапілі ўсе галоўныя крыніцы, спатканыя аўтарам у літаратуры. Калі зрабіць параўнаньне ведаў аб нацыянальным складзе па розных крыніцах, дык ня можна не заўважыць вельмі вялікай розьніцы паказаньняў аб нацыянальным складзе па розных крыніцах. Рабіць мэханічнае параўнаньне ведаў розных крыніц было-б не да рэчы. Спачатку трэба зрабіць крытычны агляд саміх крыніц, надаць большую, ці меншую адносную вагу розным крыніцам, і толькі тады рабіць абагуленьне.

Крытычны агляд будзем рабіць згодна тэй схэме, ці тэй сыстэме крытыкі нацыянальнай статыстыкі, якая была падана раней, г. зн. 1) апрыорны мэтод аналізу ўмоў і вынікаў перапісаў, 2) мэтод крытыкі па пасрэдных крыніцах, 3) хронолёгічны аналіз зьмен, 4) хоролёгічны аналіз зьмен і разьмяшчэньня паказчыкаў (прасторава-геаграфічны мэтод), 5) мэтод этнографічнай экспэртызы.

Зразумела, што паданую схэму мэтодаў крытыкі нацыянальнай статыстыкі можна было-б дапасаваць усю цалком да кожнай крыніцы ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва; але гэта перагрузіла-б працу. Таму не да кожнай крыніцы будзем дастасоўваць усю гэтую схэму мэтодаў крытыкі. Да некаторых крыніц прыдзецца дастасаваць толькі некаторыя мэтоды. І перш-на-перш адразу трэба адлучыць, як няроўнацэнныя, крыніцы непасрэдныя ад крыніц пасрэдных [2]). Галоўная ўвага будзе аддана крытыцы крыніц непасрэдных. Самі пасрэдныя крыніцы зьяўляюцца ня больш як матар'ялам для крытыкі непасрэдных крыніц (для „мэтоду крытыкі па пасрэдных крыніцах").

Пасрэдныя крыніцы падзелены былі на дзьве групы: пасрэдныя крыніцы першага роду—гэта ёсьць тыя крыніцы, якія даюць веды нацыянальнага складу не ўсяго насельніцтва, а толькі тэй ці іншай часткі яго, вылучанай па вядомым паказчыку, — і пасрэдныя крыніцы другога роду, або тыя крыніцы, якія даюць не непасрэдныя веды аб нацыянальным складзе ўсяго насельніцтва, ці паасобных частак яго, а толькі веды аб структуры ўсяго насельніцтва па якой-небудзь іншай адзнацы, зьвязанай з нацыянальнай прыналежнасьцю больш ці менш цесна.

---

[1]) Табліца № 10. J. Czekanowski налічыў 1 1/3 мільён усіх беларусаў-каталікоў („Stosunki", стар. 41, у нямец. тэксьце стар. 96).

[2]) Аб гэтым было ўжо ў уступе.

У залежнасьці ад такога падзелу фокусным крытычнымі вымаганьнямі ад тэй і другой групы пасрэдных крыніц будуць розныя вымаганьні. Для пасрэдных крыніц першага роду будуць мець месца ўсе вымаганьні выбарачнай статыстыкі, бо самі гэтыя крыніцы ёсьць як-бы рознавіднасьць выбарачнай статыстыкі: галоўнае вымаганьне—рэпрэзэнтатыўнасьць групы; яна магчыма пры найбольшым набліжэньні структуры (будовы) групы да структуры ўсяго насельніцтва (прынцып ідэнтычнасьці структуры). Такое набліжэньне залежыць ад велічыні групы і ад захаваньня мэханічнасьці пры складаньні групы.

Для пасрэдных крыніц другога роду фокусным крытычным вымаганьнем будзе выбар такога паказчыка, які быў-бы найбольш цесна зьвязаны з нацыянальнай прыналежнасьцю. Надзейнасьць ведаў нацыянальнай статыстыкі па пасрэдных крыніцах другога роду будзе залежаць ад блізкасьці сувязі абранага паказчыка з паказчыкамі нацыянальнай прыналежнасьці, ад коэфіцыенту карэляцыі між імі.

Пераходзячы з погляду гэтых фокусных вымаганьняў да ацэнкі ведаў аб нацыянальным складзе па разгледжаных тут пасрэдных крыніцах[1]), трэба адразу адкінуць, як мала вартыя,—нацыянальную статыстыку ўрадаўцаў, зямляўласьнікаў і прадстаўнікоў у Земства. Першыя дзьве крыніцы таму, што не захоўваецца ні ў якай меры прынцып мэханічнасьці, бо абедзьве групы складзены вельмі аднабока ў соцыяльным (а разам і нацыянальным) сэнсе; усе тры крыніцы вельмі мізэрныя па сваёй абсолютнай велічыні, каб больш-менш здаволіць прынцып рэпрэзэнтатыўнасьці; даволі сказаць, што лічба прадстаўнікоў у Земства, на падставе нацыянальнага складу якіх J. Czekanowski рабіў меркаваньні аб нацыянальным складзе ўсяго насельніцтва Заходняй Беларусі, раўнялася 0,14% усяго насельніцтва. Не дарма нават у польскай літаратуры спроба выкарыстаць гэтыя крыніцы спаткала жорсткую крытыку з боку некаторых дасьледчыкаў. Напрыклад, E. Maliszewski[2]) так ацэньвае працы проф. Э. Ромэра і Я. Чэканоўскага, дзе гэтыя аўтары хацелі ўжыць нацыянальную статыстыку прадстаўнікоў у Земства для вылічэньня нацыянальнага складу ўсяго насельніцтва[3]).

„Niestety, wszystkie te obliczenia prof. Romera w zakresie sił i zasobów polskości na Litwie i Rusi uznać musimy za zupełnie bezwartościowe", Ацэнка працы Чэканоўскага яшчэ больш рэзкая[3]): „Ogółem na Litwie i Rusi znalazł prof. Czekanowski olbrzymią wprost liczbę 6½ miljona Polaków, z tego 3½ miljona na Litwie i Białorusi".

Малішэўскі падае параўнаньні процанту каталікоў і палякоў у аблічэньнях Чэканоўскага:

Паветы:	% палякоў:	% каталікоў:
Чэрыкаўскі . . .	22,0	1,8
Аршанскі	39,6	4,1
Полацкі	32,7	10,5
Лепельскі	61,8	8,7
Наваградзкі . . .	56,1	11,2
Слуцкі	46.2	10,6
Пінскі.	33,8	4,5

Падаўшы гэтае параўнаньне Малішэўскі піша:

„Sądzimy, że podane powyżej (параўнаньні Г.Г.) aż nadto dostatecznie

[1]) Нацыянальная статыстыка зямляўласьнікаў і зямляўладаньня, нацыянальны склад прадстаўнікоў у Земства, поўны школьны перапіс 1911 г., частковыя веды школьнай статыстыкі 1920-21 г., нацыянальны склад урадаўцаў Зах. Беларусі за 1924 і 1897 г., нацыянальны склад рэпатрыянтаў—уцекачоў Зах. Беларусі за 1918-1924 г.г.

[2]) Białoruś w cyfrach i faktach.

[3]) Там-жа, стар. 8.

charakteryzują jego (J. Czekanowskiego. Г. Г.) metodę. Jeśli wogóle zatrzymaliśmy się dłużej nad tą książką („Stosunki narodowościowo-wyznaniowe na Litwie i Rusi". Г. Г.), która bezwarunkowo powinna być jak najszybciej wycofana z obiegu księgarskiego, to uczyniliśmy to jedynie ze względu na stanowisko autora w świecie naukowym, oraz z obawy, że ten oczywisty, jaskrawy błąd w obliczaniu ilości Polaków na Litwie i Rusi szerzyć się będzie dalej, budząc złudne, na niczem nieoparte widoki i nadzieje" [1]).

Значную вартасьць з погляду рэпрэзэнтацыйнасьці мае нацыянальная статыстыка вучняў пачатковых школ, асабліва сабраная спэцыяльным школьным перапісам 1911 г. Школьная статыстыка ў 1920/21 г., сабраная ня шляхам перапісу і толькі з часткі Заходняй Беларусі, мае значна меншую вартасьць. Але і школьныя перапісы рэпрэзэнтуюць невялікую параўнаўча частку насельніцтва (у 1911 г. напрыкл. 3,2% насельніцтва Заходняй Беларусі). Сама школьная група насельніцтва не пазбаўлена вядомай аднабокасьці ў сваім складзе, асабліва ў краінах з нацыянальным прыгнечаньнем, з рознымі па культурным узроўні групамі насельніцтва, з рознай ахопленасьцю гэтых груп школьным навучаньнем, з магчымасьцю хатняга, або патайнага навучаньня і г. д. Прынцып мэханічнасьці адбору, прынцып рэпрэзэнтацыйнасьці не цалком захоўваецца і пры школьнай статыстыцы. Аднак гэта ёсьць адна з вельмі паважных пасрэдных крыніц.

Але самай паважнай з усіх пасрэдных крыніц зьяўляецца нацыянальная статыстыка рэпатрыянтаў—уцекачоў. Абсолютны лік рэпатрыянтаў Заходняй Беларусі дужа вялікі—600-900 тыс. чал. або 1/5-1/4 часткa ўсяго насельніцтва Заходняй Беларусі; вымаганьні выбарачнай статыстыкі (рэпрэзэнтацыйнасьць, велічыня груп, мэханічнасьць складу груп) тут захована цалком.

У далейшым з пасрэдных крыніц першага роду будзе выкарыстоўвацца толькі нацыянальная статыстыка вучняў паводле перапісу 1911 г. і нацыянальны склад рэпатрыянтаў 1918-1926 г. г.

З пасрэдных крыніц другога роду найбольшае значэньне мае статыстыка рэлігійнай прыналежнасьці. Аднак выкарыстаць яе для вызначэньня нацыянальнай прыналежнасьці ў умовах Заходняй Беларусі абсолютна немагчыма, бо няма цеснай карэляцыі між нацыянальнай і рэлігійнай прыналежнасьцю: нельга казаць, як гэта робяць некаторыя польскія аўтары, што ўсе каталікі Заходняй Беларусі зьяўляюцца палякамі, у Заходняй Беларусі вельмі значныя групы насельніцтва належаць да беларусаў-каталікоў, ня згубіўшых сваёй беларускай нацыянальнасьці; гэты факт сьцьвярджаецца ня толькі перапісам 1897 году, які налічыў у Заходняй Беларусі звыш 800 тыс. беларусаў-каталікоў, але і перадваеннай статыстычнай крыніцай 1909 г., згодна якой у Заходняй Беларусі жыве каля 1.150 тыс. беларусаў-каталікоў. Ад прызнаньня фактаў, што Заходняя Беларусь, асабліва яе паўночна-заходняя—і заходняя часткі, населены беларусамі-каталікамі не адмаўляюцца і многія з польскіх паважных крыніц і крытыкаў. Adam Zakrzewski [2]) на самым захадзе Заходняй Беларусі—у Аўгустоўскім павеце, толькі ў 5-ці валасьцёх налічвае каля 26 тыс. бела-

[1]) Разьбіўка мая. Г. Г.

[2]) У зборнай працы: Kempner. Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej...

русаў-каталікоў, з іх абсолютнаю большасьцю ў складзе насельніцтва[1]) перад самаю вайною, у 1913 г. A. Zakrzewski сваю навуковую сумленнасьць падкрэсьлівае ня толькі гэтым фактам, але і простым адмаўленьнем ад выкарыстаньня рэлігійнай статыстыкі для вызначэньня нацыянальнай прыналежнасьці і розных папраўак у нац. статыстыцы[2]): „Jaką kolwiek jest wartość cyfr, wyżej przytoczonych (Аб Зах. Бел. Г. Г.), nie możemy jednak, jak to czynią niektórzy autorowie, przerabiać ich i poprawiać na mocy całkiem dowolnych przypuszczeń, od scisłości naukowej dalekich".

Konstanty Srokowski[3]), ня гледзячы на ўсю няпрыхільнасьць да беларусаў і беларускай крытыкі нацыянальнай статыстыкі[4]), усё-ж ня можа ня прызнаць, што[5]):

„Tak więc wyniki spisu okazują się sprzecznemi z dwoma notorycznemi faktami: 1) że istnieją Białorusini katolicy, których spis w ogólnych sumach nie wykazał wcale, 2) że nie istnieją Polacy prawosławni, których mimo to spis wykazał w stosunku 22% Polaków".

На падставе гэтых сваіх меркаваньняў, ён уносіць папраўку ў афіцыйную польскую статыстыку: гэтая статыстыка налічала ў 3-х беларускіх ваяводзтвах Польшчы па перапісу 1921 г. толькі 1.001.879 беларусаў. K. Srokowski павялічвае гэтую лічбу да 1.500 тыс. у 3-х беларускіх ваяводзтвах і да 1.600 тыс. ува ўсёй Польшчы, уключаючы сюды 229.849 чал. палякоў-праваслаўных, якіх ён лічыць беларусамі, 100 тыс. беларусаў прыкідае на Беластоцкае ваяводзтва і іншыя мясьціны Польшчы і рэшту 268.272 відавочна лічыць за беларусаў-каталікоў.

Папраўкі K. Srokowsk'ага былі адзінымі ў польскай літаратуры, карыснымі для беларусаў, (як мінімальныя, але, бясспрэчна, патрэбныя з погляду на відавочную недакладнасьць польскай афіцыйнай статыстыкі),—папраўкамі ў ведах самих польскіх дасьледчыкаў і крытыкаў. Папраўкі былі прызнаны некаторымі другімі аўтарамі, ня толькі ў Польшчы, але і за межамі. Так Leon Wasilewski, падаўшы лічбу беларусаў па афіцыйнай статыстыцы: піша[6]): „Ale p. Srokowski dowodzi, że liczby te są zbyt niskie i że należy je podwyższyć do 1.600.000 w Rzeczypospolitej. Jstotnie, skutkiem zaliczenia zbyt dużej liczby Białorusinów-katolików do rubryki polskiej, co nie ulega wątpliwosci, ogólna suma ludności białoruskiej ulega zmniejszeniu. To też można by przyjąć cyfry p. Srokowskiego za odpowiadające rzeczywistości".

Так сьледам за K. Srokowskim лічбу беларусаў у 1.600 тыс. прызналі і некаторыя з нямецкіх дасьледчыкаў[7]).

Нават такія прыхільнікі залічэньня ў палякі ўсіх каталікоў, як E. Maliszewski, які спагадліва крытыкуе працу W. Wakara[8]), дзе ўсе беларусы-каталікі залічаны палякамі, ня можа не згадзіцца[9]), што:

„Nie jest to metoda całkiem pewna, ponieważ nie ulega wątpliwości, że dość liczne grupy Białorusinów-katolików... nie mają w sobie bynajmniej poczucia narodowego polskiego". E. Maliszewski сьцьвярджае факт, што[10]): „Białorusini zamieszkują głównie powiaty: Oszmiański, Wi-

[1]) Там-жа, стар. 7. Усяго беларусаў-каталікоў у 1913 годзе ў Аўгустоўскім павеце мінімальна 35 тысяч.
[2]) „Dzieje gospodarcze"... стар. 53.
[3]) Sprawa narodowościowa na Kresach wschodnich.
[4]) Аб беларускай крытыцы K. Srokowski піша: „O danych, przytaczanych przez badaczy białoruskich, niema wogóle co mówić" (стар. 5).
[5]) Sprawa narodowościowa, стар. 6.
[6]) Leon Wasilewski. Litwa i Białoruś. W. Kr. 1925., стар. 248-ая.
[7]) Dr. C. Poralla. Polen. Breslau. 1927. Стар. 11-ая.
[8]) „Rozwój terytorjalny"...
[9]) Białoruś w cyfrach i faktach, стар. 10.
[10]) Там-жа, стар. 16. Разьбіўка мая. Г. Г.

lejski i Dziśnieński, ale język ich usłyszeć można w chatach wiejskich, również we wszystkich pozostałych powiatach gubernji, nie wyłączając pow. Trockiego".

E. Maliszewski лічыць, што Заходняя Беларусь ёсьць [1]): „Kraj polsko-bialoruski... o podkładzie ludowym naogół białoruskim... z całkowitą przewagą kulturalną żywiołu polskiego"...

Тая-ж думка аб адноснай меншасьці палякоў у Заходняй Беларусі і толькі іхняй значнай культурнай і гаспадарчай моцы E. Maliszewskim выяўляецца і ў іншай працы [2]):

„A więc przedewszystkiem: Polacy naròwni z Bialorusinami, Litwinami i in. stanowią na Liłwie i Rusi rdzenny żywioł miejscowy, gorujący jednak przeważnie nad otoczeniem tradycyami, intelegencyą i zamożnością. Polacy nie myślą tam o panowaniu, chcą jednak mieć równe z innymi prawo do życia".

Аднак, прызнаньне бязумоўнага беларускага асноўнага характару насельніцтва Заходняй Беларусі не перашкаджае Малішэўскаму залічыць палову беларусаў-каталікоў у палякі. Такая непасьлядоўнасьць была адзначана польскай крытыкай. Так F. Rostafiński [3]) піша:

„Przytaczają nam przykłady, jak administratorowie rządcowctw przerabiali w swych kancelarjach wszystkie wykazy spisu: boję się czy przeróbka E. Maliszewskigo nie posiada tejże cechy roboty gabinetowej".

Пакуль ня будзе корэктыў на мейсцы „musimy zaniechać wszelkich przeròbek statystyki rządowej sposobem gabinetowym".

Але і сам аўтар адступае ад сваіх меркаваньняў—прызнае паветы Сакольскі, Бельскі і Беластоцкі „за бясспрэчна польскі абшар, а ўсіх яго каталікоў за палякоў" [4]).

Што такое беларусы-каталікі на поўначы-захадзе Заходняй Беларусі паказвае, як было ўжо зазначана раней, проф. W. Staniewicz. Гэта—насельніцтва, якое ўжывае ў хаце, між сябе сваю—беларускую, простую, хатнюю мову, а ў гміне, у касьцёле, на людзёх, пераходзіць на ламаную мешаніну беларускай і польскай мовы. У этнографічным сэнсе гэта бясспрэчна беларусы; можа быць, што нацыянальная сьвядомасьць гэтых людзей з „простай" мовай яшчэ не выкрышталізавалася, можа нават часамі яна пад уплывам палітычных і іншых фактараў можа быць нязьвязанай з этнографічнай асновай. Але этнографічны грунт ня можа зьнікнуць у кароткі час: процэс асыміляцыі можа скончыцца вельмі няскора (прыклад чаму — беспасьпяховасьць асыміляцыі беларусаў расійцамі на ўсходзе Беларусі, ня гледзячы на паўтаравекавую даўнасьць).

Такім чынам найбольш важная з пасрэдных крыніц другога роду—статыстыка рэлігійнай прыналежнасьці—ня можа быць выкарыстана для вызначэньня нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі: ня ўсе каталікі зьяўляюцца палякамі, каля 80% каталікоў Заходняй Беларусі былі ў 1909 годзе беларусамі-каталікамі, у 1897 годзе з усіх каталікоў у Заходняй Беларусі належала да беларусаў-каталікоў таксама каля 80—85% [5]). Але для крытыкі нацыянальнай статыстыкі веды гэтых пасрэдных крыніц вельмі карысны, асабліва ў комбінацыі з нацыянальнаю адзнакаю.

Абагульваючы ўсе крытычныя заўвагі аб пасрэдных крыніцах першага і другога роду, трэба лічыць больш верагоднымі крыніцамі

[1]) Białoruś w cyfrach i faktach, стар. 19 і 11.
[2]) Polacy i polskość na Litwie i Rusi. Wyd. II. Warszawa. 1916, стар. 36.
[3]) Prace statystyczne.... стар. 84-ая.
[4]) Там-жа, стар. 86.
[5]) 79,1% і 85,5%, гл. заўвагу на ст. 29.

нацыянальную статыстыку рэпатрыянтаў і вучняў па школьным перапісу 1911 г. З пасрэдных крыніц другога роду заўважаем толькі весткі аб рэлігійна-нацыянальнай прыналежнасьці за 1897 і 1909 г. г. (беларусы-каталікі).

Пераходзячы да крытычнага агляду непасрэдных крыніц, трэба ў першую чаргу адабраць тыя з іх, якія не патрабуюць поўнага разгляду па ўсёй схэме крытыкі нацыянальнай статыстыкі. Такімі зьяўляюцца перш-на-перш няпоўныя статыстычныя перапісы (у тэрыторыяльным сэнсе) і этнографічныя дасьледваньні.

Этнографічныя дасьледваньні будзем лічыць найбольш пэўнымі крыніцамі. У адносінах устанаўленьня паўночна-заходніх і заходніх меж Заходняй Беларусі такою крыніцаю трэба лічыць сынтэтычную працу акадэміка Карскага. У адносінах паўднёва-заходніх і паўднёвых меж Заходняй Беларусі, нятрываласьць устанаўленьня якіх Карскім была сьцьверджана фактамі ўсіх пазьнейшых крыніц нацыянальнай статыстыкі,—трэба на захадзе лічыць мяжу згодна дасьледваньняў Людвіка Чаркоўскага; паўднёвую мяжу Заходняй Беларусі па існуючых этнографічных дасьледваньнях устанавіць немагчыма; яе будзем шукаць па іншых крыніцах [1]).

Нямецкія перапісы 1916—18 г. г. былі праведзены ў выключных умовах вайскова-окупанскага рэжыму і часу. Значная частка насельніцтва ўцякла на ўсход, пакінуўшы старую тэрыторыю. Магчыма, што пакідалі бацькаўшчыну найбольш беларусы і праваслаўныя, а заставаліся на месцы найбольш палякі і каталікі; аб гэтым ёсьць сьведчаньні ў польскай літаратуры; напрыклад St. Podwiński [2]) аблічае, што з 1909 году да 1919 г. ня стала на месцы ў Ваўкавыскім павеце 63.037 чал., з якога ліку на праваслаўных падае 53.378, „co stanowi 84.7% do ogólnej liczby nieobecnych w powiecie", тады як праваслаўных у насельніцтве было толькі каля $^2/_3$. Аб пераважным выезьдзе праваслаўных і „расійцаў" піша I. E. Maliszewski [3]). Аднак гэта толькі паасобныя факты; вельмі рэзкай розьніцы ў уцяканьні на ўсход паміж беларусаў і палякоў быць не магло [4]). Таму хаця на павялічэньне лічбы палякоў па нямецкім перапісу 1916 г. і магла ўплываць большая адсутнасьць на месцы беларусаў, чым палякоў, аднак гэта толькі адзін з невялікіх фактараў. Маглі мець ролю і псыхолёгічныя мотывы пры нямецкім перапісу, як страх называць сябе пры перапісу і наогул перад окупантамі—„беларусамі", „рускімі", наагул „русамі". Рэпрэсіі супраць палякоў, якія нібы ўжываліся немцамі, згодна польскіх аўтараў, і спрыяючыя нібы адносіны да беларусаў не маглі мець значэньня для шырокіх мас насельніцтва: бо гэтых фактаў палітычнай тактыкі, апрача польскай і беларускай інтэлігенцыі, насельніцтва не

[1]) Проф. І. Шымановіч у працы: „Західна-Украіна. Територія і населення. Статистична розвідка. Львів. 1927" пры разглядзе мяжы між Заходняй Беларусьсю і Заходняй Украінай піша: „Границі між Украінцями і Білорусами ще й досі остались спірними, хоч маемо в цій справі досить росьліджень цілого ряду вчених" (стар. 16). Проф. І. Шымановіч залічае ў украінскія абшары ўсё Палескае ваяводзтва, апрача паўтара паветаў—Косаўскага—і паловы Пружанскага,—г. зн. тэрыторыю большую, чым якая лічылася украінскаю згодна перапісу 1897 г.

[2]) Stosunki wyznaniowe i narodowościowe powiatu Wołkowyskiego ziemi Grodzieńskiej (1897—1909—1919). Wschód Polski, 1920, № 6 і 7.

[3]) Białoruś w cyfrach i faktach, стар. 18.

[4]) Аб гэтым сьведчыць устойлівасьць % католікоў спаміж насельніцтва па перапісах 1897, 1919 і 1921 г. г. (аб чым ужо было вышэй). Уцекачы-рэпатрыянты (а з іх да моманту перапісу прайшло ў Польшчу 180.7 тыс. беларусаў+114.2 тыс. „расійцаў", а разам 294.9 тыс. чал.) нямінуча зьмянілі-б рэлігійны склад насельніцтва Зах. Беларусі, калі-б структура рэпатрыянтаў не адпавядала даваеннай структуры ўсяго насельніцтва паасобных мясцовасьцяй. (Па проф. Z. Daszyńska-Golińskiej лік беларусаў-рэпатрыянтаў, якія вярнуліся да перапісу 1921 г. 511.1 тыс. чал.).

магло адчуваць. Апроча ненормальных умоў, у якіх адбываліся ўсе нямецкія перапісы—окупацыя, высяленьні, вайсковы рэжым і г. д.— вынікі перапісаў непараўнавальны паміж сабою, а ў такой меры, у якой можна іх параўнаць, даюць цалком супярэчныя лічбы аб асобных нацыянальнасьцях у Заходняй Беларусі [1]).

Гэта прымушае адкінуць нямецкія перапісы, як паважную крыніцу ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі. Такая-ж ацэнка ёсьць і ў польскай літаратуры. Проф. E. Romer піша[2]): „...fakt zupełnej niezgodności podziału administracyjnego kraju nietylko z poprzednim podziałem administracji rosyjskiej, ale nawet pomiędzy podziałem administracji okupacyjnej z r. 1916 i 1918, uniemożliwia wszelką kontrolę lub porównanie wyników, wogóle wszelką ścisłą pracę naukową nad problemem polskości na obszarach dawnej Litwy historycznej, do którego to problemu okupacyjny spis niemiecki dał niewątpliwie najgruntowniejsze i najpoważniejsze podstawy materjalne".

Ня гледзячы на такую ацэнку, не зважаючы на поўную адсутнасьць навуковае крытыкі вынікаў нямецкага перапісу, ды і немагчымасьць такой крытыкі без дакладных матар'ялаў перапісу, у польскай літаратуры вынікі нямецкіх перапісаў былі шырака выкарыстаны, як даказ польскасьці Заходняй Беларусі, як даказ няправільнасьці ўсіх ранейшых статыстычных вестак аб беларускім характары Заходняй Беларусі. Польскія дасьледчыкі, як проф. J. Czekanowski, проф. E. Romer, E. Maliszewski і інш. [3]) лічылі, што вынікі перапісаў, праведзеных немцамі, уносяць цэлы пераварот у ранейшыя погляды на нацыянальныя адносіны ў Заходняй Беларусі. Такіх крыніц нямецкіх-жа перапісаў, па якіх беларусы маюць абсолютную або адносную большасьць у Сьвянцянскім, Лідзкім і Ашмянскім паветах [4]), або што ў Віленска-Троцкім павеце 91,7% усіх беларусаў зьяўляюцца беларусамі-каталікамі і што абсолютная лічба іх вельмі высокая (85 тыс. чалавек, або ў адным павеце больш, чымся па польскім перапісу 1919 г. налічана беларусаў-каталікоў ува ўсёй Зах. Беларусі—66,5 тыс.),— польскія вучоныя відавочна не бяруць пад увагу, або апрыоры лічаць гэтыя вынікі неправільнымі.

Вынікі перапісу 1897 г. былі найбольш варожа спатканы польскай крытыкай. Аднак самі-ж польскія дасьледчыкі яшчэ ў 1918 г. прызнавалі, што ўрадовая расійская статыстыка аб нацыянальным складзе насельніцтва, у тым ліку і нацыянальная статыстыка па перапісу 1897 году, ня мае яшчэ навуковае крытыкі [5]). Ня гледзячы на адсутнасьць навуковае крытыкі вынікаў перапісу 1897 г., у польскай літаратуры звычайнай, тыповай зьяўляецца такая ацэнка вынікаў гэтага перапісу, якую, напрыклад, дае E. Maliszewski:

„Jedyny rosyjski spis ludności, przeprowadzany na odszarze całego państwa w r. 1897, stał się tu, na terenie Litwy i Białorusi, jednym wielkim skandalem naukowym. Tak bezwzględnego, tak powszechnego, i tak najzu-

---

[1]) Гл. аб гэтым стар. 11. „Аб разьбежнасьці вынікаў нямецкага перапісу гл. у „Spisie" E. Romer'a, стар. 5: процант палякоў па 4-х нямецкіх перапісах для Віленскага пав. хістаецца ад 47,7 да 94,7 %.

[2]) „Spis"..., стар. 4-5.

[3]) Гл. раней стар. 10-11 гэтае працы.

[4]) Гл. стар. 11.

[5]) Jan Czekanowski. „Stosunki", стар. 3: „Stwierdzić należy, że systematyczne fałszowanie statystyki osiągnęło zamierzony cel. Nie tylko zdołano na czas długi zbagatelizować w oczach Europy sprawą polską na Litwie i Rusi, lecz nawet obałamucono opinję. polską do tego stopnia, że statystyki, urzędowe nie doczekały się krytycznej oceny aż do czasów ostatnich". Разьбіўка моя. Г. Г.

pełnlej nieliczącego się z istniejącemi faktycznie stosunkami, fałszerstwa spisowego nie dopuszczono się bodaj jeszcze nigdy i nigdzie“ [1]).

...„ogłoszone przez rząd rosyjski sfałszowane rezultaty spisu ludności przyjęte zostały przez naukę europejską za dobrą monetę i znalazły niebawem szerokie rozpowszechnienie w najrozmaitszych wydawnictwach, przyczyniając się do wytworzenia wśród szerokich kół uczonych, polityków i publicystów europejskich najzupełniej błędnych wyobrażeń o istotnym układzie stosunków narodowościowych w tym kraju“ [2]).

У другім месцы Е. Maliszewski бліжэй адзначае недахопы перапісу 1897 г. [2]).

„Spis ten był jednem wielkiem uragowiskiem nad elementarnemi wskazaniami nauki. Przeprowadzali go w tym kraju wyłącznie urzędnicy rosyjscy. Społeczeństwo miejscowe od wschelkich przy nim czynności było najzupełniej odsunięte“...

„...lud wiejski, bez względu na swą najniewątpliwszą nawet polskość, jak np. w pow. wileńskim, zaliczony został wszędzie w poczet Białorusinów“.

Агульнай тэзай для ўсіх польскіх крытыкаў зьяўляецца сьцьвердджаньне, нібы перапіс 1897 г. залічыў запраўдных палякоў у лік беларусаў (не расійцаў!), асабліва ў паселішчах негарадзкога тыпу. Расійцаў па перапісу 1897 г. было зарэгістравана ў негарадзкіх паселішчах Заходняй Беларусі ня вельмі многа: толькі ў некалькіх паветах— Дзісьненскі, Сьвянцянскі, Троцкі, Нова-Аляксандраўскі Беластоцкі, Бельскі і Берасьцейскі — звыш 4-х процантаў. Наадварот, шмат расійцаў паказана ў Заходня-Беларускіх гарадох (15-20%). Калі ў гарадох Заходняй Беларусі лік расійцаў і мог быць больш-менш значным, дзякуючы наезду чыноўнікаў, урадоўцаў, вайсковых, расійскай інтэлігенцыі і г. д.,—то ў вёсках бязумоўна не магло быць і таго процанту расійцаў, які паказаны па перапісу. Бясспрэчна, большасьць так зв. „расійцаў“ па перапісу 1897 г. зьяўляецца беларусамі. Гэта прызнаюць некаторыя польскія аўтары; напрыклад Е. Maliszewski лічыць расійцаў „за неўсьвядомленых нацыянальна беларусаў“ [4]). Акадэмік Е. Ф. Карскі мяркуе, што „к белоруссам следует присоединить во многих случаях и „поляков“ (белоруссов-католиков), а кое-где белоруссы, вероятно, записались великоруссами“ [5]); аб Віленшчыне акад. Карскі піша, што ў гэтым выпадку, „как и в других подобных случаях, многие „поляки“ принадлежат к белоруссам-католикам, белоруссы-православные отчасти попали в отдел великоруссов“ [6]); у агульнай ацэнцы Е. Ф. Карскі прызнае: „перепись 1897 г. очень несовершенной, т. к. во многих местах белоруссы-православные, смешивая народность с религией, назвавшие себя при опросе просто „русскими“, счетчиками присоеденены к великоруссам, а кое-где и к малоруссам, если счетчик плохо отличал белоруссов от малоруссов; в других местах белоруссы-католики, которые при опросе по указанной выше причине называли себя „поляками“, присоединены к полякам“ [7]).

Ва ўсякім выпадку агульнапрызнаным і ў польскай і ў расійскай літаратурах зьяўляецца факт, што лік расійцаў па перапісу 1897 г. у Заходняй Беларусі ня зьменшаны, а перавялічаны; але таму што

[1]) Polski spis ludności na Ziemiach Wschodnich z grudnja 1919 r. Wschód Polski. 1920. № 10-11. (стар. 14).

[2]) Там-жа, стар. 15.

[3]) Edward Maliszewski. Ze statystyki Litwy i Białorusi. Wschód Polski. 1920. № 6 i 7. (стар. 46).

[4]) „Polski spis ludności na Ziemiach Wschodnich“, стар. 20.

[5]) „Этнографическая карта“, стар. 3-4.

[6]) Там-жа, стар. 9.

[7]) Там-жа, стар. 25.

расійцы нават і па перавялічаных лічбах складаюць толькі нязначную нацыянальную меншасьць у Заходняй Беларусі, спрэчкі аб выніках перапісу 1897 году ішлі ў польскай літаратуры не за іх, а за галавы беларусаў, ці яшчэ больш пэўна, за галавы беларусаў-каталікоў. Згодна польскай крытыцы, перапіс 1897 г. нібы спрыяў беларусам, нібы расійскі ўрад імкнуўся падтрымаць беларусаў і г. д.

Вядома, што расійскі ўрад нёс нацыянальнае прыгнечаньне, як паляком, так і беларусам; толькі беларусы ў дадатак адчувалі яшчэ нацыянальнае прыгнечаньне з боку польскіх паноў і ўсёй складанай соцыяльнай сыстэмы, зьвязанай з панствам. Аб „спрыяючых" адносінах расійскага ўраду да беларусаў няма чаго казаць.

Калі-ж адкінуць усе ўмовы перапісу, якія ляжаць на баку суб'ектаў—агэнтаў перапісу (у тым ліку і „спагадлівасьць", „спрыяючасьць"), а ўзяць умовы, якія ляжаць на баку об'ектаў перапісу—самога насельніцтва, дык трэба прызнаць, што об'екты з найбольшай нацыянальнай сьвядомасьцю заўсёды знаходзяцца ў найбольш „спрыяючых", „спагадных" умовах. Прадстаўнікі мала сьвядомага нацыянальна народу могуць запісацца ў лік іншых нацыянальнасьцяй, асабліва прадстаўнікі т. зв. народаў—„этнографічных мас", але цяжка выявіць сабе, каб прадстаўнікі народаў з выразнай нацыянальнай сьвядомасьцю, прадстаўнікі народаў, якія вядуць „актыўную" нацыянальную палітыку, палітыку асыміляцыйную, каб гэтыя прадстаўнікі запісаліся ў лік несконсолідаванай нацыянальнасьці. Беларусы маглі—па несьвядомасьці—запісацца і палякамі і расійцамі; ні расійцы, ні палякі не маглі запісацца беларусамі.

Між тым польская крытыка імкнецца сьцьвердзіць якраз адваротны факт: палякі па перапісу 1897 г. нібы былі запісаны беларусамі. А таму што палякоў-праваслаўных няма, дык трэба шукаць гэтых запісаных беларусамі палякоў спаміж беларусаў-каталікоў. Галоўныя ўвагі польскай крытыкі і былі накіраваны на гэты пункт, на групу беларусаў-каталікоў.

Польская крытыка перапісу 1897 г. з разабраных намі пяці мэтодаў крытыкі нацыянальнай статыстыкі карысталася толькі першымі двумя: апрыорным мэтодам аналізу ўмоў і вынікаў перапісу і мэтодам крытыкі па пасрэдных крыніцах; прасторава-географічны мэтод хоролёгічнага аналізу зьмен і рязьмяшчэньня паказчыкаў нацыянальнага складу цяжка было ўжыць да перапісу 1897 году, бо вынікі яго былі выдрукаваныя толькі паветамі, ня было адпаведнага ліку статыстычных адзінак для аналізу; мэтод аналізу хронолёгічных зьмен, а яго можна было дапасаваць і карыстаючыся павятовымі адзінкамі [1]) быў сьвядома закінут польскай крытыкай на карысьць мэтоду крытыкі па пасрэдных крыніцах. Мэтод этнографічнай экспэртызы, хаця яго можна было таксама добра ўжыць, карыстаючыся шматлікімі этнографічнымі дасьледваньнямі (і сынтэзам гэтых дасьледваньняў, дадзеным акад. Е. Ф. Карскім),—таксама быў адкінуты польскай крытыкай.

Польскія дасьледчыкі крытыкавалі перапіс 1897 году, галоўным чынам, па мэтоду пасрэдных крыніц; такімі дасьледчыкамі былі: W. Wakar, E. Romer, J. Czekanowski, E. Maliszewski і інш. Пасрэдныя крыніцы, скарыстаныя гэтымі аўтарамі, не адпавядаюць аднак, як гэта было разабрана вышэй, ні прынцыпу рэпрэзэнтатыўнасьці, ні прынцыпу ідэнтычнасьці структуры (нацыянальная статыстыка зямляўладаньня і зямляўласьнікаў, статыстыка прадстаўнікоў у земства), ні прынцыпу цес-

[1]) Хаця-б па перапісу 1909 г.

най сувязі абраных паказчыкаў з нацыянальнай прыналежнасьцю (нацыянальна-рэлігійная статыстыка). Польская крытыка таму не дасягнула сваіх навуковых мэт, хаця дасягнула сваю політычную мэту, дзякуючы шматлікім публікацыям з паралельнымі тэкстамі на некалькіх чужаземных мовах. Гэта шчыра прызнае адзін з польскіх аўтараў—Jan Czekanowski:

„Mimo swego niezdecydowanego charakteru i wielkiej chwiejności w poglądach... Krytyka polska osiągnięła jednak jeden ze swych głównych celów. Udało się jej przecie zwrócić uwagę autorów zachodnich na tendencyjny charakter statystyki rosyjskiej“ [1]).

„Krytyka polska przyczyniła się przecież do zdemaskowania tendencyjnej statystyki rosyjskiej w oczach Europy“ [2]).

Польская крытыка ня высьветліла нацыяняльныя адносіны Заходняй Беларусі, а толькі больш зацямніла іх у вачох эўропейскае навукі і грамадзкасьці: бо карысталася яна няпэўнымі ў навуковым сэнсе крыніцамі і мэтодамі крытыкі.

Калі скарыстаць для крытыкі перапісу 1897 г. некаторыя іншыя пасрэдныя крыніцы, больш здавальняючыя прынцып рэпрэзэнтатыўнасьці і ідэнтычнасьці структуры, як напрыклад нацыянальную статыстыку вучняў па школьным перапісу 1911 г., дык можна атрымаць яскравы даказ пэўнасьці вынікаў перапісу 1897 году [3]).

Мэтод хронолёгічнага аналізу зьмен, хаця-б за дзьве даваенныя даты—1897 і 1909 г. г.—паказвае ў 8-мі найбольш каталіцкіх паветах Заходняй Беларусі (звыш 35% каталікоў[1]) вялікую ўстойлівасьць процанту беларусаў-каталікоў сярод усіх каталікоў, блізкасьць процанту беларусаў-каталікоў спаміж усіх каталікоў па перапісу 1909 г. да процанту іх па ведах перапісу 1897 г. Абсолютны лік беларусаў-каталікоў у гэтых 8-мі паветах вырас з 505,1 тыс. да 690,4 тыс. чалавек у 1909 годзе, а па ўсёй Заходняй Беларусі нават з 809,3 тыс. да 1147,9 тыс. Гэта сьведчыць аб рэальнасьці існаваньня беларусаў-каталікоў і бязумоўна блізкай да запраўднасьці іх рэгістрацыі ў 1897 годзе.

Але найбольш бліскуча сьцьвярджаецца пэўнасьць нацыянальнай статыстыкі па перапісу 1897 г. мэтодам этнографічнай экспэртызы: працамі польскіх об'ектыўных дасьледчыкаў—Rozwadowski, Zakzewski, Czyński, Anonim і г. д. Сынтэтычная праца акад. Карскага па ўстанаўленьні мяжы беларускага народу зьяўляецца рэалізацыяй гэтага мэтоду. Праца Карскага, заснаваная і на досьледах польскіх вучоных,

[1]) „Stosunki“, стар. 12.
[2]) „Stosunki“, стар. 40.
[3]) Гл. стар. 31-32. Беларускімі па школьным перапісу зьяўляюцца ўсе паветы Зах. Белар. апрача Віленскага (польскі) і Троцкага (літоўскі).

[4]) Паветы	% кат. у 1897 г.	% беларусаў сярод каталікоў		Лік беларусаў каталікоў (тыс.)	
		1897 г.	1909 г.	1897 г.	1909 г.
Ашмянскі . . .	58,6	89,2	74,8	118,3	148,2
Віленскі	65,5	36,6	29,3	86,9	58,2
Лідзкі	65,4	78,5	67,7	100,9	149,1
Сьвянцянскі . .	80,9	48,9	45,1	65,8	82,3
Троцкі	85,2	17,3	5,6	29,4	22,0
Сакольскі . . .	69,4	98,1	82,4	75,1	91,0
Беластоцкі . . .	47,1	27,3	57,5	26,6	77,8
Бельскі	36,6	3,5	73,2	2,1	61,8
				505,1	690,4

У паветах—Аўгустовскім ня было перапісу 1909 г.; па Браслаўскаму—лічбы ня зусім параўнальны. Узяты пав. з проц. каталікоў звыш 35. Дакладна гл. табліцу № 6.

паказвае ў асноўным блізкасьць да запраўднасьці ведаў перапісу 1897 г. і наяўнасьць адхіленьняў толькі ў бок зьмяншэньня беларусаў, а не наадварот.

Такім чынам, трэба прызнаць у адносінах да перапісу 1897 г.

а) аднабокасьць польскай крытыкі гэтага перапісу, бо карысталася яна пераважна мэтодам пасрэдных крыніц і прытым, такіх крыніц, якія не здавальняюць вымаганьняў прынцыпа рэпрэзэнтацыйнасьці, ідэнтычнасьці структуры і цеснай зьвязанасьці ўкосных паказчыкаў пасрэдных крыніц другога роду з нацыянальнай прыналежнасьцю.

б) Немагчымасьць зарэгістраваньня палякоў або расійцаў беларусамі пры поўнай магчымасьці адваротнае зьявы.

в) Блізкасьць вынікаў перапісу 1897 г. да вынікаў школьнага перапісу 1911 г., які здавальняў вымаганьні рэпрэзэнтацыйнасьці.

г) Блізкасьць азначэньня беларусаў-каталікоў па перапісу 1897 г. і 1909 г.

д) Згоднасьць вынікаў перапісу 1897 г. у асноўным з вынікамі этнографічных дасьледваньняў.

А таму наагул можна лічыць вынікі нацыянальнай статыстыкі Заходняй Беларусі паводле перапісу 1897 г. у асноўным блізкімі да запраўднасьці.

Перапіс 1909 г. можна скарыстаць толькі для азначэньня процанту ў насельніцтве палякоў. Дапасаваць да перапісу 1909 г. усю схэму мэтодаў крытыкі нацыянальнай статыстыкі немагчыма; скарыстоўваем толькі мэтод хронолёгічнага аналізу зьмен [1]). Процанты палякоў у насельніцтве па перапісу 1897 г. і перапісу 1909 г. амаль цалком супадаюць, за выключэньнем Троцкага і Віленскага паветаў, у якіх беларусам належаць толькі больш-менш значныя часткі тэрыторыі і большасьць у насельніцтве захоўваецца за палякамі і ліцьвінамі, і Беластоцкага і Бельскага паветаў, дзе заўважаецца нібы зьніжэньне палякоў і павялічэньне беларусаў. У блізкасьці процантаў палякоў у 1897 і 1909 г.г.—даказ таго, што вынікі перапісу 1909 г. у асноўным ня былі далёкія ад запраўднасьці.

Першы польскі перапіс на абшарах Заходняй Беларусі, перапіс 1919 г., ня меў дакладнай польскай-жа крытыкі. Выдаўца вынікаў гэтага перапісу проф. E. Romer не дае сам крытычнага разгляду лічбаў нацыянальнай статыстыкі 1919 г.; замест гэтага ён прыводзіць крытычнае заключэньне аб выніках перапісу амэрыканскага проф. E. Durand'a, былога кіраўніка Статыстычнага Бюро Злучаных Штатаў Паўночнай Амэрыкі, члена Дарадчай Тэхнічнай Місіі Амэрыканцаў у Польшчы. Думкі, выказаныя E. Durand'ам нібы вызваляюць E. Romer'a ад даказаў об'ектыўнасьці перапісу: „Opinja ta w znacznej mierze zwalnia mię od dyskusji na temat objektywności, a więc i naukowej wartości spisu“ [2]).

Проф. E. Durand у довад таго, што вынікі перапісу 1919 г. „адпавядаюць запраўднасьці, або да яе дужа блізкія“, прыводзіць такія меркаваньні:

1. Вялікая лічба правадзіўшых аблічэньні, што рабіла цяжкай усякую акцыю тэндэнцыйнага ўмаўленьня між імі.

2. Факт, што пры правядзеньні сьпісу працавалі толькі цывільныя асобы.

3) Факт, што вялікая частка насельніцтва змагла прызнаць сябе толькі як „тутэйшыя“, без паказаньня сваёй нацыянальнасьці.

[1]) Гл. та бл. № 2. E. Romer не даючы дакладнай крытыкі, лічыць што лічбы 1909 г. „są... zupełnie niepewne“. Rocznik..., 1917, стар. 4.

[2]) „Spis“, стар. 8.

4. Факт, што многа каталікоў паказалі сваю нацыянальнасьць рускаю, а замест гэтага многа праваслаўных залічылі сябе да польскай нацыянальнасьці.

5. Факт, што паколькі процант палякоў у пэўных аколіцах многа вышэйшы, чым нам яго дае ўрадовы расійскі перапіс 1897 г., пастолькі адпавядае таму географічнае разьмяшчэньне гэтай нацыянальнасьці і згодзен ён з іншымі вядомымі фактамі.

6. Перш-на-перш факт, што польскі перапіс паказвае, большасьць няпольскай нацыянальнасьці на пэўных малых абшарах, на якіх у выпадку фальшаваньня перапісу, адпавядала-б польскім інтарэсам польская большасьць. Можна гэта заўважыць на вялікіх пасах тэрыторый на ўсход ад Берасьця і на паўднёвы захад ад Менску [1]).

Проф. E. Durand лічыць, што даныя перапісу 1919 г. блізкія да праўды, і што „вялікі пас абшару, які ляжыць на паўночным усходзе Кангрэсовае Польшчы і канчаецца далёка за Вільняю, ёсьць пераважна польскі, у той час як поўдзень і ўсход тых абшараў насяляе пераважна насельніцтва беларускае і праваслаўнае“ [2]).

Так у думцы самога E. Durand'a „абшар званы звычайна Беларусьсю“ [3]), зрабіўся польскай этнографічнай тэрыторыяй. Меркаваньні-ж E. Durand'a былі цікавыя для проф. E. Romer'a ня столькі таму, што яны пазбаўлялі яго самога ад крытычных заўваг, колькі таму, што гэтыя меркаваньні паважнага вучонага чужаземца маглі карыстацца большаю даверлівасьцю замежных вучоных, грамадзкіх, палітычных колаў.

Сам E. Durand ня прысутнічаў пры правядзеньні перапісу [4]). Разгледзім яго крытычныя меркаваньні.

Першая заўвага, што нібы вялікая лічба перапішчыкаў рабіла немажлівым тэндэнцыйныя ўмаўленьні між імі, ня мае ніякага значэньня, паколькі не паказаны нацыянальны склад саміх перапішчыкаў; усякі статыстычны дэмографічны перапіс праводзіцца вялікім лікам перапішчыкаў, але-ж гэта ня значыць, што ўсе перапісы праходзяць без тэндэнцыйнага ўплыву перапішчыкаў. Важна ня столькі ўмаўленьне між перапішчыкамі ў момант перапісу, колькі іх асноўныя адносіны да нацыянальнага пытаньня і тэй ці іншай нацыянальнасьці краіны.

У другой заўвазе E. Durand лічыць станоўчым факт, што перапіс праводзіўся цывільнымі асобамі. Дакладных вестак, хто былі гэтыя „цывільныя асобы“ мы ня маем. Але ясная рэч, што імі маглі быць толькі прадстаўнікі інтэлігенцыі; інтэлігенцыя-ж Заходняй Беларусі належала або да палякоў, або да расійцаў; значыцца і ў першым і ў другім выпадку інтэлігенцыя была варожа беларускаму працоўнаму народу і беларускаму нацыянальна-рэволюцыйнаму руху.

Перапіс 1919 г. праходзіў у выключна напружаных палітычных абставінах, калі здавалася, што і вынікі перапісу маглі вырашыць на доўгія часы палітычны лёс цэлага краю. Найбольш актыўным палітычным элемэнтам выступала польская інтэлігенцыя, пачаўшая ствараць самастойную польскую дзяржаву і ў нацыяналістычным захапленьні марыўшая аб межах 1772 г. і ўключэньні ў польскую дзяржаву беларускіх-каталіцкіх зямель па меншай меры. Расійская інтэлі-

[1]) „Spis“, стар. 8.
[2]) „Spis“, стар. 11. E. Durand дзякуе тым, хто „навуковую справу перапісу“ давёў да канца, надаўшы вынікам перапісу „напрадзіў ясную і вучоную форму табліц, а асабліва map і дыяграм“. На жаль ня ўсе табліцы і мапы выдрукаваны.
[3]) „Spis“, стар. 12.
[4]) „Spis“, стар. 11.

генцыя, якая варожа адносілася і да ідэі стварэньня польскае дзяржавы і тым больш да ідэі самастойнае Беларусі, калі гэтая інтэлігенцыя і ўдзельнічала ў перапісу, то імкнулася павялічыць лік расійцаў.

Польскія аўтары лічаць усё-ж, што і перапіс 1919 г., як і перапіс 1897 г., быў спрыяючым беларусам. Władysław Studnicki піша [1]):

„Spis 1919 r. faworyzował Białorusinów. Zaliczył on do Białorusinów-katolików wielu należących przeważnie do narodowości polskej, lub ściślej biorąc tak samo obcych poczuciu narodowemu bialoruskiemu, jak i polskiemu, ale domagających się języka polskiego w kościele i szkole. Prócz tego znaczna część inteligencji rosyjskiej zapisywala się jako Bialorusini, chcąc wykazać, że niema nic wspólnego z Rosją bolszewicką".

„Chęć robienia Białej Rusi z jednej strony, z drugiej korzystanie z pracy spisywaczy es-erów, ktorzy pracowaly w dawnem ziemstwie rosyjskiem, wpływały na zwiększenie Bialorusinów kosztem Polaków".

Што расійская інтэлігенцыя, у тым ліку эс-эры, партыя, якая найбольш варожа ставілася ў адносінах да беларускага нацыянальнага руху, не магла спрыяць беларусам і запісваць у іх лік палякоў, паказвае простае параўнаньне: у Горадзенскай губ., дзе ня было земстваў і дзе ў перапісу ня прымалі ўдзелу земскія працаўнікі, звычайна на Беларусі належыўшыя да расійскай інтэлігенцыі, лік расійцаў быў у 1897 г.—50.523, або 4,53%, а ў 1919 г.—толькі 4.981 чал., або 0,81%—рэзкае зьмяншэньне; а якраз у земскай губэрні, як прыкладам Меншчына, лік расійцаў з 83.999 або 3,95% у 1897 г. вырас да 118.366 або 6,47% [2]). Лік палякоў у гэтых губэрнях узрос нязвычайна: у Горадзеншчыне з 32.909, або 2,93% да 199.296 або 32,73% усяго насельніцтва, у Меншчыне з 64.617 або 3,01% да 221.381 або 12,11% і ў Віленскай з 130.054 або 8,17% да 754.784 ці 56,87% усяго насельніцтва [3]).

З гэтых лічбаў вынікае, што „цывільныя асобы"—і палякі, і расійцы—ня спрыялі беларусам.

Трэці пункт заўваг E. Durand'a, што вялікая частка насельніцтва прызнала сябе толькі „тутэйшымі", без паказаньня сваёй нацыянальнасьці зьяўляецца якраз даказам таго, што ў нацыянальнай статыстыцы краіны з „тутэйшымі" можа быць шмат статыстычных фікцый.

Насельніцтва, якое ня ведае сваёй нацыянальнасьці, якое ня вышла яшчэ са стадыі этнографічнай масы, найлепш надаецца, каб яго запісаць да тэй нацыянальнасьці, да якой хоча сам перапішчык.

Чацьверты пункт заўваг E. Durand'a зьяўляецца перш-на-перш ня зусім правільным. Ня „многа" каталікоў паказала сябе беларусамі, а толькі 66,5 тыс. з 1.133 тыс. усіх каталікоў, або толькі каля 1/20 часткі іх, тады як у 1897 і 1909 г.г. беларусаў-каталікоў было звыш трох чвэртак ўсіх каталікоў, а абсолютна 809,3 т . і 1.147,9 тыс. чал.; праваслаўных-палякоў налічана толькі 58,3 тысячы. Падругое E. Durand палічыў ледзьве няроўназначнымі два зусім розных факты: тады, як група праваслаўных-палякоў ня існуе, не існавала, і прызнаньне яе рэальнасьці пярэчыла-б усім фактам польскай гісторыі і культуры,—група каталікоў-беларусаў рэальна існавала і была двойчы зарэгістравана сплашнымі статыстычнымі перапісамі, як асноўны элемэнт насяленьня Заходняй Беларусі. Але зьяўленьне групы праваслаўных-палякоў, павялічэньне гэтае групы, азначае той самы факт, што і зьмяншэньне ці нават раптоўнае зьніканьне групы каталікоў-беларусаў—

[1]) Zarys statystyczno-ekonomiczny ziem północno-wschodnich z tablicami statystycznemi. Wilno, 1922, стар. 39.

[2]) Лічбы падае W. Studnicki, „Zarys", стар. 43.

[3]) „Zarys", стар. 32.

факт фальшывасьці, незапраўднасьці першага польскага перапісу 1919 г. Ня вывучыўшы нацыянальных адносін Заходняй Беларусі за ранейшыя часы, выкінуўшы зусім з сваёй крытыкі нацыянальнай статыстыкі адзін з важнейшых мэтодаў яе—мэтод хронолёгічнага аналізу зьмен, проф. E. Durand застанавіўся толькі на падкрэсьліваньні самага факту наяўнасьці некаторай групы беларусаў-каталікоў (каталікоў-расійцаў) і праваслаўных-палякоў, без бліжэйшага вызначэньня генэзісу і дынамікі гэтых груп.

Пятая заўвага E. Durand'a нібы ня скончана, яна цалком не акрэсьленая. E. Durand лічыць: а) што павялічэньне значэньня палякоў па перапісу 1919 г. супроць перапісу 1897 г. адпавядае географічнаму размяшчэньню польскай нацыянальнасьці па абшары Заходняй Беларусі і б) што гэтае павялічэньне „згодна з іншымі вядомымі фактамі". Якімі фактамі, E. Durand не вызначае, таму бездаказная спасылка гэтая на іншыя вядомыя факты сама сабою адкідаецца. Паглядзім, ці ёсьць-жа запраўды сувязь у павялічэньні процанту палякоў і іх ранейшым і сучасным географічным разьмяшчэньнем.

Падамо таблічку процанту палякоў па паветах у 1897 і 1919 годзе і ступень зьмены гэтага процанту [1]):

П А В Е Т Ы:	% палякоў у насельніцтве		Павялічэньне % палякоў у колькі разоў.
	1897 г.	1919 г.	
Віленскі. . . .	12,1	87,3	7
Троцкі	11,0	53,0	5
Браслаўскі . . .	8,4	53,0	7
Сьвянцянскі . . .	5,5	44,5	8
Лідзкі	4,2	78,3	19
Берасьцейскі . . .	3,0	21,3	7
Горадзенскі . . .	3,0	54,0	18
Дзісьненскі . . .	2,4	38,1	15
Вялейскі. . . .	2,2	31,7	15
Кобрынскі . . .	2,1	11,8	6
Пінскі	2,0	3,5	2
Ваўкавыскі . . .	1,9	59,8	30
Ашмянскі . . .	1,6	68,7	43
Навагрудзкі . . .	1,6	15,7	10
Пружанскі . . .	1,4	11,7	8
Слонімскі . . .	1,3	32,4	25

Узрастаньне процанту палякоў ідзе зусім нераўнамерна па абшары Заходняй Беларусі і бяз усякай зьвязанасьці з процантам палякоў па першым перапісу, а таксама і па другім перапісу. Самае моцнае ўзрастаньне ў Ашмянскім, Ваўкавыскім, Слонімскім, Лідзкім, Горадзенскім, Дзісьненскім і Вялейскім паветах—больш чым у 15 разоў; у гэтую групу, як бачым, трапляюць і паветы з розным папярэднім процантам палякоў і паветы з розным процантам палякоў па перапісу 1919 г. і паветы, разьмешчаныя па розных куткох Заходняй Беларусі тэрыторыяльна.

[1]) Паветы разьмеркаваны па велічыні процанту ў іх палякоў; узяты проц. палякоў у паселішчах негарадзкога тыпу.

Факт, на які спасылаецца E. Durand у пункце пятым сваіх меркаваньняў,—няправільны.

Пунктам шостым сваіх крытычных уваг E. Durand лічыць, што калі-б палякі хацелі сфальшаваць перапіс 1919 г., то для чаго-б паказвалі-б яны ў сваёй статыстыцы большасьць няпольскай нацыянальнасьці на некаторых абшарах Заходняй Беларусі. Такія абшары можна заўважыць на ўсход ад Берасьця і паўднёвы захад ад Менску. E. Durand узяў толькі адну з дэталяй больш шырокага мэтоду крытыкі—хоролёгічнага аналізу разьмяшчэньня паказчыкаў нацыянальнага складу насельніцтва. Калі-б першы польскі перапіс насельніцтва Заходняй Беларусі адпавядаў запраўднасьці, ён падаў-бы больш-менш устойлівае і компактнае разьмяшчэньне нацыянальных груп па тэрыторыі. Для польскай нацыянальнасьці гэтая ўстойлівасьць і компактнасьць павінна быць ня большай, чым устойлівасьць і компактнасьць разьмяшчэньня каталікоў, асабліва калі прыняць пад увагу, што і польская статыстыка і польскія дасьледчыкі ставяць знак роўнасьці між польскасьцю і каталіцызмам.

Такой устойлівасьці і компактнасьці няма ў разьмяшчэньні паасобных нацыянальных груп па абшарах Заходняй Беларусі згодна польскаму перапісу 1919 г. Мапаграма № 5 паказвае разьмяшчэньне па валасьцёх беларускай нацыянальнасьці. Цяжка выявіць сабе большую няўстойлівасьць, стракатасьць у разьмяшчэньні, чым гэта ёсьць для разьмяшчэньня беларусаў у 1919 г.

Абшары з абсолютнай няпольскай большасьцю (беларусы) можна спаткаць ня толькі на ўсход ад Берасьця, ці на паўднёвы захад ад Менску, аб чым пісаў E. Durand, а скрозь па Заходняй Беларусі: на поўдзень ад Вялейкі, на ўсход ад Ашмян, на поўдзень ад Ліды, на захад ад Ваўкавыску, на ўсход ад Пружан, на поўдзень ад Слоніму і г. д. Больш значныя абшары—плямы з абсолютнай няпольскай большасьцю (беларусы) можна бачыць у шырокім раёне навакол Пінску, на захад ад Пружан, на поўдзень ад Навагрудку і г. д. Але і наадварот: можна спаткаць раптоўныя правалы, дзе няпольская нацыянальнасьць (беларусы) амаль цалком зьнікае; такія правалы ёсьць каля Навагрудку, каля Слоніму, на поўдзень ад Горадні, каля Ваўкавыску, на поўнач ад Пружан на поўдзень ад Берасьця, каля самога Пінску, шырокая пляма каля Кобрыну і на ўсход ад яго і г. д.

Будзем лічыць, што сярэдняе квадратовае ўхіленьне (σ) і аднаснае сярэдняе квадратовае ўхіленьне (σ_0) па асобных паветах для двух нацыянальных (беларусы і палякі) і двух рэлігійных груп (праваслаўныя і каталікі) паказваюць нам большую ці меншую ўстойлівасьць разьмяшчэньня паказчыкаў рэлігійнай і нацыянальнай прыналежнасьці па тэрыторыі [1]).

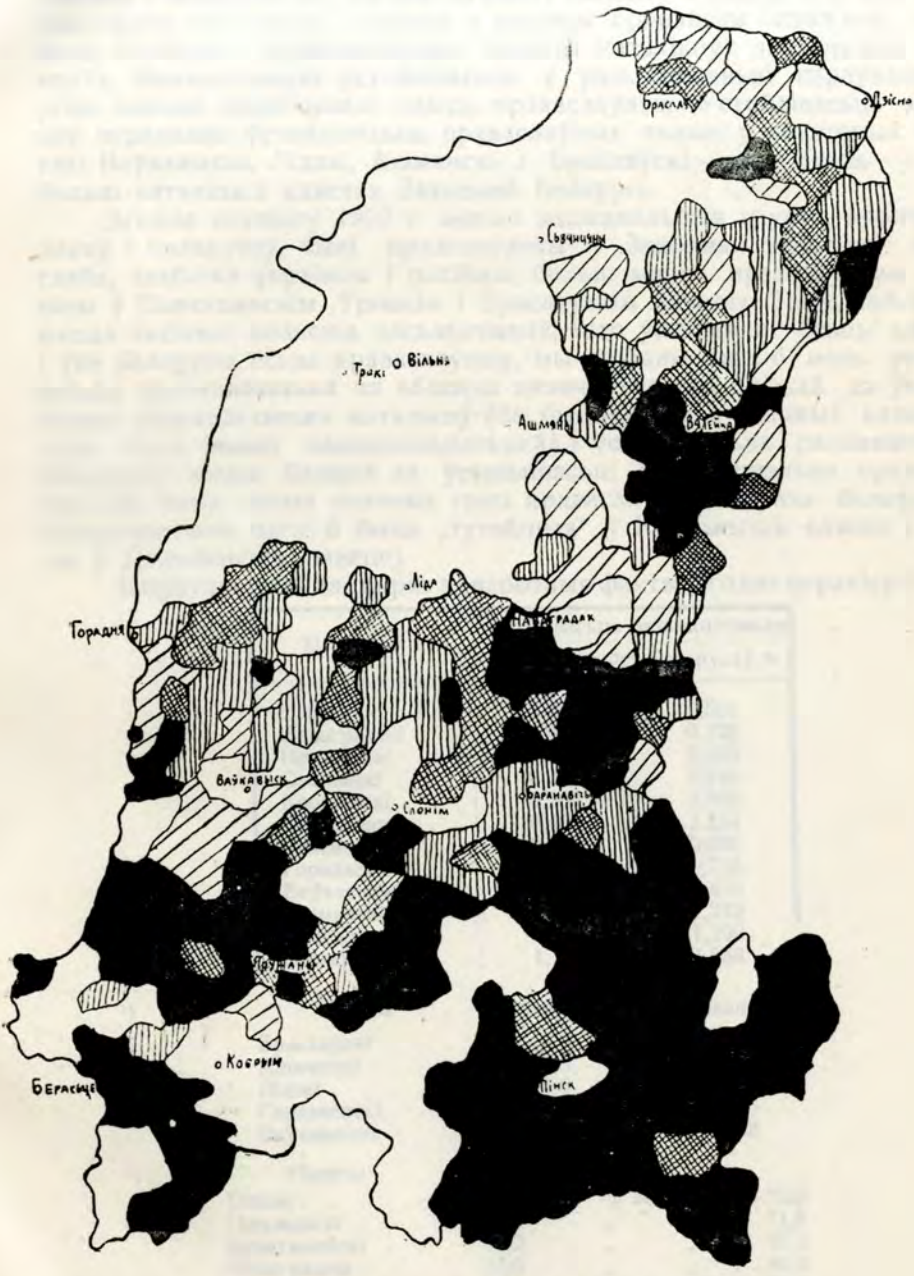
У большасьці паветаў устойлівасьць паказчыкаў рэлігійнай прыналежнасьці павінна была-б быць значна вышэйшай, чым устойлівасьць паказчыкаў нацыянальнай прыналежнасьці. Для праваслаўных гэта так і ёсьць, за выключэньнем паветаў: Браслаўскага, Ашмянскага, Лідзкага, Горадзенскага і Ваўкавыскага, у якіх разьмяшчэньне палякоў больш устойліва, чым разьмяшчэньне праваслаўных. Разьмяшчэньне каталікоў наадварот менш устойліва, чым разьмяшчэньне нацыяналь-

[1]) Гл. табліцу № 11. Паветы разьмеркаваны ў географічным парадку.
Вылічэньні зроблены па формуле:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma (x - M)^2}{n}} \text{ і } \sigma_0 = \frac{\sigma}{M},$$

дзе x — % нацыянальнай або рэлігійнай групы у паасобнай воласьці, M—сярэдні процант па павету, n—лік валасьцей у павеце.

№ 5. Разьмяшчэньне беларусаў па абшары Заходняй Беларусі ў 1919 годзе (па валасьцёх).
Distribution of White-Ruthenians on the territory of West-White-Ruthenia in 1919 (in volosts).

Тлумачэньні. Explanation.

Да 10% below

10—25%

25—50%

50—75%

Звыш 75% above

ных груп—палякоў і беларусаў. У паветах, дзе праваслаўныя менш устойлівыя, чым палякі,—малы процант праваслаўных і больш значны процант палякоў [1]). У гэтую групу трапілі ўсе паветы з найменшым процантам праваслаўных у Заходняй Беларусі. Паветы, дзе каталікі менш устойлівы, чым палякі або беларусы,—маюць малы процант каталікоў і параўнальна значны процант палякоў і беларусаў; але ў гэтую групу трапляюць і паветы з высокім процантам каталікоў, але з яшчэ большым (пераважаючым процант каталікоў) значэньнем палякоў [2]). Максімальную ўстойлівасьць у разьмяшчэньні параўнальна з усімі іншымі паказчыкамі маюць праваслаўныя. Устойлівасьць каталікоў пераважае ўстойлівасьць праваслаўных толькі ў некаторых паветах: Ваўкавыскі, Лідзкі, Ашмянскі і Браслаўскі,—гэта ёсьць—у найбольш каталіцкіх паветах Заходняй Беларусі.

Згодна перапісу 1919 г. іншыя нацыянальныя групы, апрача палякоў і беларусаў, былі прадстаўлены ў Заходняй Беларусі вельмі слаба, асабліва украінцы і расійцы; больш моцна прадстаўлены ліцьвіны ў Сьвянцянскім, Троцкім і Браслаўскім паветах. Таму, калі-б трымацца аксіомы польскіх дасьледчыкаў, што ўсе палякі ёсьць каталікі і ўсе беларусы ёсьць праваслаўныя, мы павінны былі-б мець устойлівасьць разьмяшчэньня па абшары палякоў вельмі блізкай да ўстойлівасьці разьмяшчэньня каталікоў (бо быццам няма значных каталіцкіх груп сярод іншых нацыянальнасьцяй) і ўстойлівасьць разьмяшчэньня беларусаў вельмі блізкай да ўстойлівасьці разьмяшчэньня праваслаўных (бо няма іншых значных груп праваслаўных, апрача беларусаў—выключэньнем маглі-б быць „тутэйшыя“ ў Кобрынскім павеце і расійцы ў Дзісьненскім павеце).

Запраўднасьць дае якраз адваротныя факты (згодна перапісу 1919 г.):

Паветы	Устойлівасьць разьмяшчэньня	
	Праваслаўн. %	Беларусаў %
Пінскі	0,087	0,503
Наваградзкі . .	0,246	0,328
Пружанскі . . .	0,252	0,340
Слонімскі . . .	0,254	0,798
Кобрынскі . . .	0,269	3,550
Дзісьненскі . .	0,465	1,124
Вялейскі . . .	0,485	0,500
Горадзенскі . .	0,641	0,758
Ваўкавыскі . .	0,826	1,479
Ашмянскі . . .	0,898	1,232
Браслаўскі. . .	1,103	1,299
Лідзкі	1,136	1,558

[1])

Паветы	% праваслаўн.	% палякоў
Браслаўскі . . .	3,9	67,6
Ашмянскі . . .	34,3	58,7
Лідзкі	20,6	78,3
Горадзенскі . . .	37,0	54,0
Ваўкавыскі . . .	36,1	59,8

[2])

Паветы	% катал.		
Пінскі	4,1	% беларусаў	—75,0
Пружанскі . . .	14,0	„ „	71,8
Берасьцейскі . .	10,2	„ „	45,3
Наваградзкі . . .	18,0	„ „	69,2
Слонімскі . . .	20,8	% палякоў	— 32,4
Ваўкавыскі . . .	52,7	„ „	59,8
Горадзенскі . . .	48,3	„ „	54,0
Лідзкі	72,9	„ „	78,3
Вялейскі	35,5	% беларусаў	—56,0

Разьмяшчэньне беларусаў значна менш устойліва параўнальна з разьмяшчэньнем праваслаўных (большая σ_0). Прычым найбольшае разыходжаньне ў устойлівасьці ёсьць у паветах, дзе ўстойлівасьць праваслаўных максімальная і дзе процант праваслаўных вышэйшы. Відавочна ўжо ў 1919 г. польскай статыстыкай была зроблена спроба разьбіць адналітасьць беларускага этнографічнага абшару нават там, дзе гэтая адналітасьць абсолютна бясспрэчна. (У паветах з максімальным значэньнем праваслаўных, —што цалком адпавядае аксіоме польскіх-жа дасьледчыкаў). Палякі ствараюць невялікія штучныя выспы па ўсёй паўднёвай палавіне Заходняй Беларусі; гэтыя штучныя польскія выспы асабліва вылучаюцца ў Берасьцейскім і Слонімскім паветах.

Устойлівасьць палякоў то вышэй, то ніжэй устойлівасьці каталікоў у адных і тых-жа паветах, прытым паветах, нават, найбольш каталіцкіх:

Паветы	Устойлівасьць разьмяшчэньня	
	Каталікоў σ_0	Палякоў σ_0
Браслаўскі . . .	0,096	0,358
Лідзкі	0,303	0,295
Горадзенскі . .	0,499	0,476
Ашмянскі . . .	0,510	0,543
Дзісьненскі . .	0,569	0,722
Ваўкавыскі . .	0,577	0,528
Слонімскі . . .	0,726	0,685
Наваградзкі . .	0,739	0,848
Пружанскі . . .	0,800	0,949
Вялейскі . . .	0,803	0,808
Кобрынскі . . .	0,900	1,543
Берасьцейскі . .	1,255	1,155
Пінскі	1,440	1,630

Устойлівасьць разьмяшчэньня каталікоў значна бліжэй да ўстойлівасьці палякоў у 1919 г., чым устойлівасьць праваслаўных да ўстойлівасьці беларусаў. Найбольшае разыходжаньне ў устойлівасьці каталікоў і палякоў заўважаецца ў Браслаўскім, Дзісьненскім, Пружанскім Кобрынскім і Наваградзкім паветах. Найчасьцей спатыкаецца вышэйшая ўстойлівасьць каталікоў, чым палякоў.

Усе крытычныя заўвагі проф. E. Durand'а або няверны або няпоўны, не дэталёвы, галоўнае-ж няпоўны. Бо E. Durand зусім прамінуў мэтод хронолёгічнага аналізу, таксама прасторава-географічны мэтод разгляду разьмяшчэньня паказчыкаў нацыянальнага складу (хоролёгічны аналіз) і мэтод этнографічнай экспэртызы ці этнографічных параўнаньняў. Заўвагі E. Durand'а ня сьведчаць аб об'ектыўнасьці перапісу 1919 г.

Абагульваючы, можна лічыць, што вынікі перапісу 1919 г. у азначэньні нацыянальнага складу Заходняе Беларусі не адпавядаюць запраўднасьці:

1. Перапіс адбываўся ў час выключнай напружанасьці політычнай барацьбы навакол нацыянальнага пытаньня і далейшага політычнага лёсу Заходняе Беларусі. Перапіс меў зусім выразную політычную мэту: падрыхтаваць матар'ял для даказу польскай большасьці ў Заходняй Беларусі, як грунт для „об'ектыўнай" окупацыі беларускіх зямель пан-

скай Польшчай; гэта не магло не адбіцца на організацыі і кіраўніцтве перапісам.

2. Кіраўніцтва перапісу было ў руках польскага цывільнага ўраду Усходніх Зямель. (Z. C. Z. W.).

3. Перапіс праводзіўся ў асноўнай масе польскай (і часткова расійскай) інтэлігенцыяй, няспрыяўшай беларусам і іх нацыянальна-рэволюцыйнаму руху.

4. Сярод беларускага насельніцтва Заходняй Беларусі толькі нядаўна распачаўся процэс крышталізацыі нацыянальна-палітычнай сьвядомасьці. Насельнікі гэтага „клясычнага краю няпісьменнасьці"—беларусы—„найбольш цёмныя і неасьвечаныя масы Эўропы"[1]) пасьля векавых прыгнечаньняў, соцыяльных і нацыянальных, з боку пануючых клясаў суседніх народаў,—знаходзіліся ў стане этнографічнай масы, у стане нацыянальнай неконсолідаванасьці, калі нацыянальная прыналежнасьць лёгка можа быць падменена прыналежнасьцю рэлігійнай. Гэта дало грунт, пры сьвядомай палітыцы польскага „цывільнага" ўраду беларускіх зямель, лёгка ператварыць усіх беларусаў-каталікоў у палякі, а, дзякуючы ўдзелу ў перапісе расійскай інтэлегенцыі, ператварыць значныя масы беларусаў-праваслаўных у расійцаў; нацыянальная нескрышталізаванасьць дала падставу для зьяўленьня такіх груп, як „тутэйшыя", „невядомыя", „простыя" і г. д.

5. Вынікі перапісу 1919 г. ня згодны з вынікамі пасрэдных крыніц перадваеннага часу, як нацыянальная статыстыка вучняў, па школьным перапісу 1911 г., і з вынікамі пасрэдных крыніц пазьнейшага часу, як нацыянальная прыналежнасьць рэпатрыянтаў Заходняй Беларусі за 1918—1924 гады.

6. Хронолёгічны аналіз вынікаў 1919 г. параўнаўча з перапісам 1897 і часткай 1909 г. паказвае: а) раптоўнае зьніканьне беларусаў параўнаўча з перапісам 1897 г. б) Раптоўнае, амаль поўнае, зьнікненьне беларусаў-каталікоў параўнаўча з 1897 і 1909 годам. в) Раптоўнае павялічэньне процанту палякоў у дзесяткі разоў супраць перапісу 1897 і 1909 г. г) Адсутнасьць географічнай законаўпарадкаванасьці ў разьмяшчэньні павялічэньня процанту палякоў. д) Зьяўленьне новай групы праваслаўных палякоў.

7. Хороллёгічны разгляд паказчыкаў нацыянальнага складу (па валасьцёх) сьведчыць аб надзвычайнай стрыкатасьці і няўстойлівасьці разьмяшчэньня паказчыкаў палякоў і беларусаў (вялікая σ_0), нязгоднасьці разьмяшчэньня паказчыкаў і іх устойлівасьці між сабою—разьмяшчэньне рэлігійных груп больш устойлівае, чым разьмяшчэньне груп нацыянальных (праваслаўныя), разьмяшчэньне асноўнай нацыянальнасьці-беларусаў менш устойлівае, чым усіх іншых нацыянальных і рэлігійных груп, разьмяшчэньне і ўстойлівасьць палякоў не адпавядае разьмяшчэньню і ўстойлівасьці каталікоў[2]), устойлівасьць і разьмяшчэньне беларусаў не адпавядае разьмяшчэньню і ўстойлівасьці яго ў праваслаўных.

8. Нязгоднасьць вынікаў перапісу 1919 г. з усім ранейшымі этнографічнымі дасьледваньнямі польскімі і іншымі, адсутнасьць этнографічных дасьледваньняў за гады пасьля перапісу, якія сьцьвярджалі-б пэўнасьць перапісу 1919 г.

Неадпаведнасьць запраўднасьці вынікаў перапісу 1919 г. найбольш яскрава была выяўлена другім польскім перапісам на абшарах Заходняй Беларусі, перапісам 1921 г. Вынікі гэтага перапісу крытычна

[1]) E. Romer „Spis",—стар. 6.

[2]) Калі прыняць нават, што аксіома польскіх дасьледчыкаў аб саўпаданьні рэлігійных і нацыянальных груп у Зах. Беларусі правільна.

разабраў выдатны польскі эканоміст-статыстык Ludwik Krzywicki [1]). L. Krzywicki адзначае, што ў агульнай няпрыхільнасьці, якую сустрэў перапіс 1921 г. у Польшчы, выключэньне рабілі толькі крэсы, дзе ніякай няпрыхільнасьці да перапісу ня было:

„Natomiast, przebieg spisu na Kresach Wschodnich był niezmiernie spokojny. Przysłowiona bierność ludności białoruskiej wystąpiła w całej pełni".

На крэсах было спакойна, хоць ішла агітацыя, і відаць, са ўсходу [2]). Перапішчыкі па L. Krzywick'аму мелі належныя інструкцыі запісваць нацыянальнасьць насельніцтва толькі згодна волі і паказаньню самога насельніцтва:

„Komisarze mieli instrukcję wypełniać odnośną rubbrykę kwestjonaijusza (аб нацыянальнасьці Г.Г.), taksamo jak rubrykę co do języka ojczystego, ściśle wedlug oświadczeń osób spisywanych i przestrzegali naogół skrupulatnie tych przepisów instrukcij. Wypadki, w których komisarze spisowi działali wbrew instrukcji były rzadkie. Wynika to chociażby z małej liczby protestów"...[3]) „Перапісныя камісары", дзякуючы адсутнасьці мясцовай інтэлігенцыі, былі прывезены ў Заходнюю Беларусь з іншых частак Польшчы [4]).

Ніякай агітацыі супроць перапісу з боку нацыянальных меншасьцяй Заходняй Беларусі ня было. Гэта L. Krzywicki адзначае таксама [5]):

„Jest to terytorjum wyróżniające się brakiem wyrobienia politycznego, a w chwili spisu nieobecnością inteligencji miejscowej, która mogła by się podjąć jego dokonania. Gl. U. Statystyczny musiał tu wysłać znaczną liczbą komisarzy spisowych z Warszawy i Lwowa do pomocy władz miejscowych. Komisarze spisowe otrzymali polecenie nienarzucania ludności czegokolwiek wbrew jej woli. Wolno przeto przepuszczać, że spis uchwycił należycie nastroje tamtejsze Mówimy „nastroje", gdyż o świadomem określeniu swej narodowości niema tam jeszcze mowy. O jakich kolwiek agitacjach natury narodowościowej protokóły nie wspominają"...

L. Krzywicki прызнае, што на Крэсах Усходніх „świadomość narodowa szerokich rzesz ludności jest niesłychanie niska, natomiast przynależność wyznaniowa bardzo ważną odgrywa rolę". Таму прыналежнасьць нацыянальная часта падмянялася прыналежнасьцю рэлігійнай [6]).

Аднак ня гледзячы на тое, што пры насельніцтве з нізкай нацыянальнай сьвядомасьцю заўсёды магчымы памылкі ў вызначэньні нацыянальнай прыналежнасьці проф. L. Krzywicki апраўдвае цалком польскую статыстыку 1921 г. у адносінах вызначэньня нацыянальнага складу насельніцтва:

„Naogół w województwie wołynskiem podało się jako Polacy 14,5% ogółu ludności, w poleskiem 21,8%, w nowogródzkiem 50,0%—liczby,

[1]) Rozbior krytyczny wyników spisu. Miesięcznik Statystyczny, t. V, 1922 z. 6.

[2]) Там-жа, стар. 9.

[3]) Там-жа, стар. 21.

[4]) Аб прысылцы „перапісных камісараў" у Заходнюю Беларусь з карэннай Польшчы піша і Jan Piekalkiewicz—былы кіраўнік аддзелу Перапісу Насельніцтва ў Галоўнай Статыстычнай Управе Польшчы. (Organizacja pierwszego powszechnego spisu ludności w Polsce. Mies. stat. t. V. 1922. z. 4).

„Niektóre jednak powiaty, głównie na Kresach, nie mogły liczyć z powodu braku inteligencji (польскай!) na uzyskanie na miejscu niezbędnych im komicarzy spisowych. Dla tego też konieczne było przerzucenie pewnej ilości osób z ośrodków kulturalnych do tych powiatów". (стар. 130).

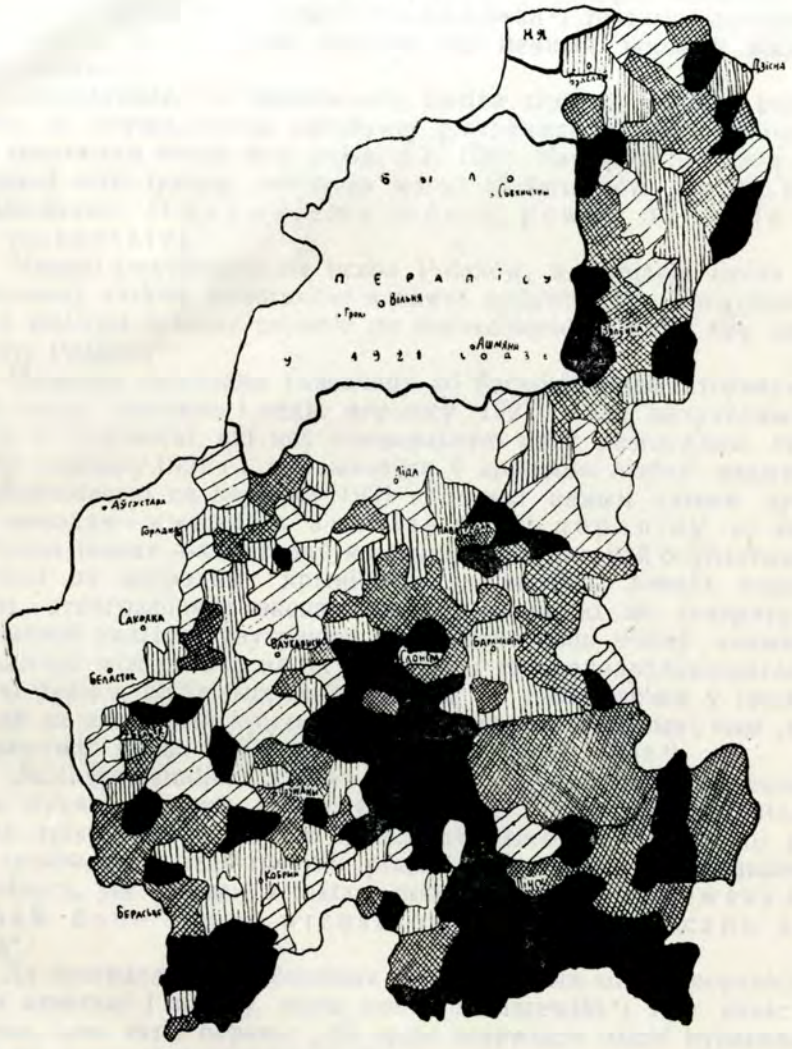
Дзеля гэтага былі накіраваны на перапіс у Заходнюю Беларусь з Варшавы, Львова, Лодзі і Любліна „перапісныя камісары". Усяго паслана з Варшавы 655 чалавек, з іх на Беларусь 557 чал. у тым ліку на Навагрудзкае ваяводства—203 чал. і ў Беларускую частку Палескага ваяводства—354 чалавекі.

[5]) „Rozbiór"..., стар. 30.

[6]) Там-жа, стар. 22.

№ 6. Разьмяшчэньне беларусаў па абшары Заходняе Беларусі ў 1921 годзе (па валасьцёх).

Distribution of White-Ruthenians on the territory of West-White-Ruthenia in 1921 (in volosts).

Тлумачэньні. Explanation.

Да 10% below

10—35%

25—50%

50—75%

Звыш 75% above

które naszem zdaniem odpowiadają w przybliżeniu liczbie Polaków, albo z tych katolików Białorusinów i nielicznych Żydów, którzy stanowczo ciążą ku Polsce i prędziej lub później zleją się z narodowością polską"[1]).

Паважны польскі вучоны прызнаў такім чынам лічбы перапісу 1921 г. адпавядаючымі запраўднасьці. Другі паважны польскі дасьледчык проф. Lofja Daszyń'ska-Golińska[2]) таксама прызнаё перапіс 1921 г. больш-менш пэўным, па меншай меры ў вызначэньні лічбы палякоў.

„narodowość jest właściwością bardzo złożoną, zależną przedewszystkiem od uświadomienia narodowej przynależności i woli jednostek. Na tem stanowisku stanął spis polski z r. 1921. Nastręcza to wielką trudność ponieważ setki tysięcy, zwłaszcza wśród Białorusinów, nie są narodowo uświadomione. Otrzymujemy jednak pewne dane dla ludności pozostałej.

Naogół powiększyła się liczba Polaków, a obniżyła liczba ludności niemieckiej, ruskiej, białoruskiej a nawet żydowskiej". „Dotychczas ogłoszony materjał spisowy pozwala na stwierdzienie liczebne siły narodowościowej Polaków".

Паданыя прыклады сьведчаць аб бяскрытычнай гатоўнасьці польскай навукі прыняць і веды перапісу 1921 г. за запраўдныя веды. Проф. L. Krzywicki, які меў спэцыяльную мэту разгледзець крытычна вынікі перапісу 1921 г., абмежаваўся ў крытыцы лічбаў нацыянальнай прыналежнасьці па перапісу 1921 г. толькі адным самым прымітыўным мэтодам—мэтодам аналізу ўмоў перапісу, не закрануўшы зусім іншых 4-х мэтодаў крытыкі нацыянальнай статыстыкі (мэтод крытыкі па пасрэдных крыніцах, хронолёгічны аналіз, хоролёгічны аналіз, этнографічная экспэртыза). L. Krzywicki не зьвярнуў ніякай крытычнай увагі на ўнутраную нясупярэчнасьць лічбаў нацыянальнай статыстыкі між сабою, на іх нутраную законаўпарадкаванасьць і ўзаемную ўвязку. Публітыстычная праца K. Srokowsk'ara ў гэтым сэнсе бліжэй да навуковай крытыкі нацыянальнай статыстыкі, чым „крытычны разгляд" проф. L. Krzywick'ara. K. Srokowski піша[3]):

„Ściślejsze studjum nasuwa wniosek o konieczności znacznych poprawek wykazanych cyfr (перапісу 1921 г. Г. Г.) na korzyść Białorusinów. Wyniki spisu bowiem stoją w sprzeczności zarówno z wynikami poprzednich spisów, przez rząd rosyjski przedsiębranych, jak z badaniami osób prywatnych, jak wreszcie z faktami notorycznemi. Przedewszystkiem jednak dane spisu wrześniowego są sprzeczne same z sobą".

Да нешматлікіх цьвярозых і об'ектыўных ацэнак перапісу 1921 г. трэба аднесьці і ацэнку, якую дае E. Maliszewski[4]): пра сьпіс 1921 г. ён піша, што гэты перапіс „nie może oczywiście rościć bynajmniej pretensji do zupełnej dokładności". Бо організацыя перапісу была дрэнная, і насельніцтва на Крэсах усё яшчэ нескрышталізавана ў нацыянальныя групы. Шмат беларусаў запісалася палякамі, напрыклад, у Навагрудзкім ваяводстве[5]).

„Znowu wypada stwierdzić, że aczkolwiek proces utrwalania polskości w mielu okolicach odbywa się obecnie, w ramach państwowości polskiej w tempie bardzo nieraz szybkiem, jednakowoż niepodobna jeszcze brać

[1]) Там-жа, стар. 30.
[2]) Zagadnienia polityki populacyjnej. Warszawa 1927. стар. 191-192.
[3]) Sprawa narodowościówa na kresach wschodnich. (стар. 5), Курсыў мой Г.Г.
[4]) Stosunki narodowosciowe w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. 1923.
[5]) Там-жа, стар. 16.

na serjo tych wszystkich oświadczeń polskich ludności pochodzenia białoruskiego, były to bowiem niewątpliwie w wielu wypadkach akcesy nietyle do kultury i narodowości polskiej, ile do samej tylko państwowości polskiej, które dla tych drobnych rolników, marzących jedynie o spokojnej pracy na własnym zagonie, wydawała się w okresie spisu 1921 r. jedyną ostoją tego wymarzonego ładu i porządku. Na tych mieszanych obszarach polsko-białoruskich z przewagą nastrojów „tutejszości" nieprędko jeszcze wogóle oczekiwać można ostatecznego skrystalizowania samych pojęć o narodowości, cóż dopiero poczucia narodowego. Stąd też podczas następnych spisów oczekiwać tu można dużych wahań i odchyleń w kierunku zarówno polskości, jak i białoruszczyzny".

Жорсткую ацэнку польскага перапісу 1921 г. дае ў адносінах вызначэньня украінцаў на Галічыне проф. І. Шимонович [1]).

„Австрійський перепис точно подає число населення, але хибує що до означення проценту окремих національностей. Польский же 1921 р. невірний є в одному і другому, бо українське населення Галичини бойкотувало цей перепис, а урядова польска статистика ставила при перепису лише два питання „польскої" і „непольскої" народности та дуже фальшувала всі спостерігання".

Разгледзім, аднак, вынікі перапісу 1921 г. згодна прынятай намі схэмы мэтодаў крытыкі нацыянальнай статыстыкі.

1. Умовы перапісу 1921 г. былі такія, што з разгляду іх апрыоры можна гаварыць аб няспрыяльнасьці, неспагаднасьці вынікаў перапісу для нацыянальных меншасьцяй наагул. Польская дэмократычная рэспубліка ў нацыянальным пытаньні фактычна прыняла і праводзіла політыку народнай дэмократыі, політыку поўнай асыміляцыі нацыянальных меншасьцяй, асабліва такіх, як беларусы, г. зн. несьвядомых нацыянальна, або блізкіх да палякоў па рэлігіі (беларусы-каталікі) [2]). Гэтая асноўная політычная ўстаноўка польскае дзяржавы ў нацыянальным пытаньні не магла не адбіцца на выніках перапісу 1921 г.;—падругое перапіс праводзіўся ў Заходняй Беларусі сотнямі „перапісных камісараў"—палякоў, якія прыехалі з карэннай Польшчы; зразумела, якая магла быць „об'ектыўнасьць" організацыі перапісу і рэгістрацыі нацыянальнасьцяй пры такіх умовах.

2. Вынікі перапісу нязгодны з вынікамі пасрэдных крыніц—перад- і пасьляваеннага часу: школьнага перапісу 1911 г., нацыянальнай статыстыкі рэпатрыянтаў.

3. Хронолёгічны аналіз зьмен у нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі па перапісу 1921 г. параўнаўча з перапісам 1897 г. і 1909 і 1919 г. г. паказвае вельмі рэзкія зьмены ў нацыянальным складзе, якія не маглі рэальна адбыцца і зьяўляюцца ня больш, як статыстычнымі фікцыямі [3]): а) рэзкае спаданьне яўрэяў і расійцаў у гарадох і нібы раптоўнае зьяўленьне і павялічэньне палякоў, б) рэзкае павялічэньне процанту палякоў за два гады ў паселішчах негарадз-

[1]) Західна Украіна. Львів. 1926. Стар. 6.

[2]) Гл., напрыклад, развагі St. Grabsk-ara Uwagi o bieżącej historycznej chwili Polski. Warszawa. 1923.

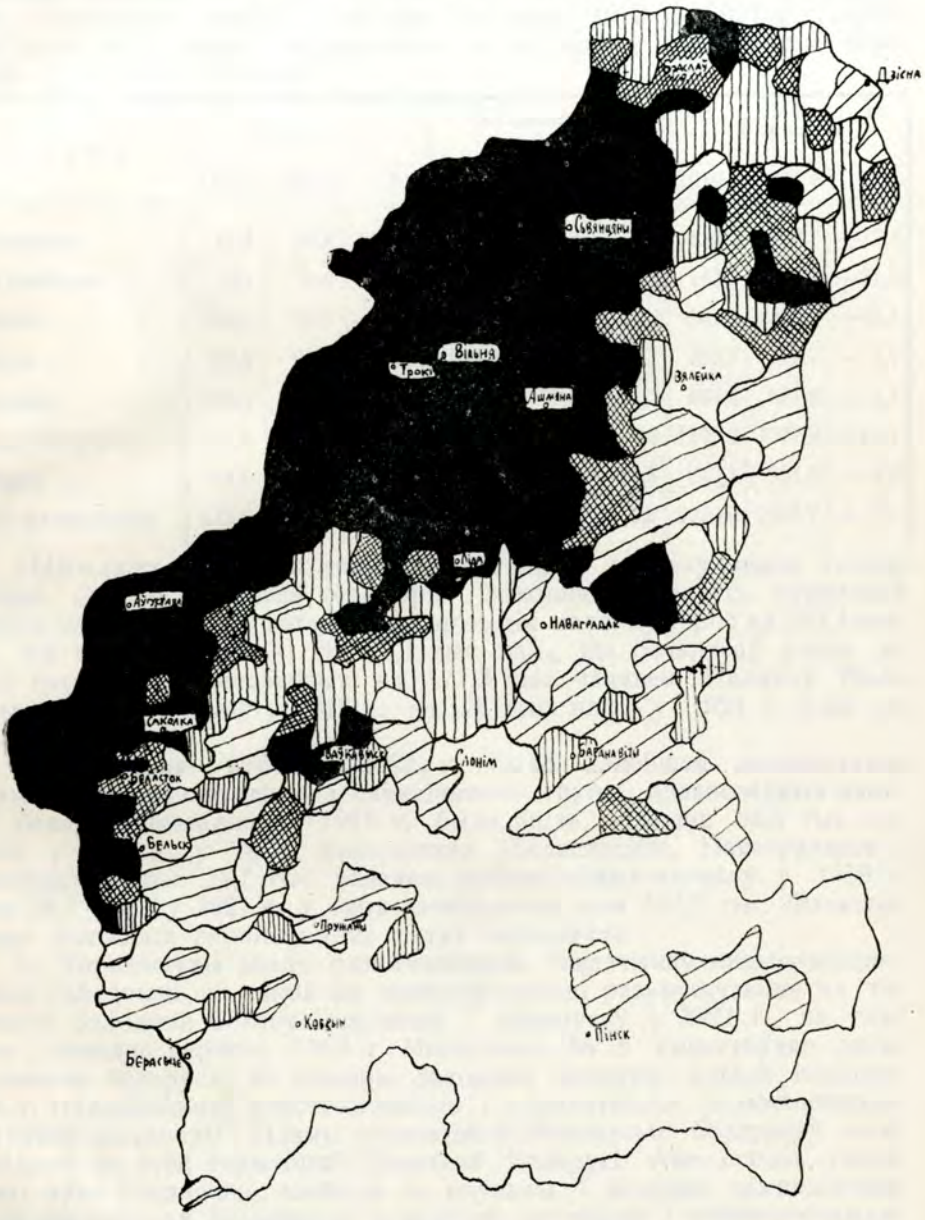
„Niema zaś innego rozwiązania tego zagadnienia (нацыянальнага Г. Г.), jak tylko przez wytworzenie na ziemiach rzeczonych narodowej większości polskiej lub przynajmniej takiej przewagi żywiołu polskiego, by decydował on o całem życiu społeczno-politycznem kraju (69).

„O ile w odpowiednim czasie nie potrafimy jakej kolwiek części wschodnich naczych województw zjednoczyć w ten sposób z narodowem polskiem terytorjum-grozić nam będie utracenie jej, tak jak atraciliśmy u 17-tym wieku lewobrzeżną Ukrainą" (70).

Лічыць, што спольшчыць беларускія землі можна ня ў доўгім часе (70), асабліва латва Віленшычну.

[3]) Гл. стар. 22-25, вышэй.

№ 7. Разьмяшчэньне каталікоў па абшары Заходняе Беларусі ў 1921 годзе (па валасьцёх).
Distribution of the catholics on the territory of West-White-Ruthenia in 1921 (in volosts).

Тлумачэньні. Explanation.

Да 10% below

10—25%

25—50%

50—75%

Звыш 75% above

кога тыпу, прычым найбольшае павялічэньне гэтага процанту нібы там, дзе палякоў было найменш у 1919 г., в) зьнікненьне „тутэйшых", расійцаў, ліцьвіноў і г. д. У абсолютных лічбах зьмены ў нацыянальным і рэлігійным складзе Заходняй Беларусі з 1919 да 1921 г. г. адбыліся такія (па абшарах, перапісаных па першым і па другім перапісах—у тысячах чалавек):

Групы	Гарады			Негарадзкія паселішчы			Разам		
	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%
Беларусы . . .	17,4	26,4	+ 51,8	807,2	942,3	+16,7	824,5	968,7	+17,5
„Тутэйшыя" . .	0,1	0,0	—	147,5	27,7	—81,2	147,5	27,7	—81,2
Палякі	38,3	76,7	+100,2	644,2	929,2	+44,2	682,5	1005,9	+47,4
Яўрэі	82,5	82,9	+ 0,5	103,2	96,8	— 5,7	185,7	179,7	— 3,2
Каталікі	29,4	49,0	+ 66,8	625,1	632,5	+ 1,2	654,5	681,6	+ 4,1
Праваслаўныя . .	21,1	38,3	+ 81,6	1079,1	1238,9	+14,8	1100,2	1277,3	+16,1
Юдзеі	94,1	100,8	+ 7,2	148,0	130,5	—11,8	242,1	231,3	— 4,5
Усё насельніцтва .	145,8	190,2	+ 30,5	1881,1	2031,5	+ 0,8	2026,9	2221,7	+ 9,6

Нязгоднасьць зьмены палякоў і каталікоў устанаўляецца гэтымі лічбамі цалком для ўсёй тэрыторыі Заходняй Беларусі, ахопленай двойчы перапісамі. Па гэтай тэрыторыі лік палякоў узрос на 323,4 тыс. чал., лік каталікоў толькі на 27,1 тыс. чал.; лік беларусаў узрос на 144,2 тыс., лік праваслаўных на 177,3 тыс. чалавек. Палякоў было больш чым каталікоў у 1919 г. на 28 тыс. чал., у 1921 г. ужо на 324,3 тыс. чал.

Асабліваcьцю перапісу 1921 г. было далейшае зьмяншэньне групы беларусаў-каталікоў і павялічэньне групы праваслаўных-палякоў: беларусаў-каталікоў у 1919 г. было яшчэ налічана 66,5 тыс. чалавек, у 1921 г. у трох ваяводзтвах (Беластоцкае, Наваградзкае і Палескае)—толькі 24,1 тыс. чалавек; праваслаўных-палякоў у 1919 г. было 58,3 тыс., у 1921 г. у трох ваяводзтвах ужо 332,9 тыс. Фальшываcьць польскага перапісу 1921 г. тут бясспрэчна.

4. Хорологічны аналіз разьмяшчэньня паказчыкаў нацыянальнага складу сьведчыць аб такой-жа няўстойлівасьці разьмяшчэньня па тэрыторыі Заходняй Беларусі палякоў і беларусаў у 1921 г., як гэта было і паводле перапісу 1919 г. Мапаграма № 6 прадстаўляе разьмяшчэньне беларусаў па абшары Заходняй Беларусі згодна перапісу 1921 г. Надзвычайная няўстойлівасьць і стракатасьць разьмяшчэньня беларусаў відавочны. Плямы абсолютнай большасьці беларусаў зноў раскіданы па ўсёй тэрыторыі Заходняй Беларусі. Але скрозь гэтыя плямы нібы бляднеюць, асабліва на поўначы і захадзе: зьмяншаецца пляма абсолютнай большасьці беларусаў на поўдні і поўначы-ўсходзе ад Горадні, на захад і ўсход ад Ліды, на поўдзень і ўсход ад Наваградку, на захад ад Пружан; меншую выяўленасьць атрымоўвае вялікі абшар з беларускай большасьцю на паўночны-ўсход ад Пінску (было звыш 75%, цяпер толькі ад 50 да 75% беларусаў), але ўзмацнілася пляма на поўдзень ад Слоніму, на поўдзень і поўнач ад Берасьця і г. д.

Разьмяшчэньне па тэрыторыі Заходняй Беларусі каталікоў у 1921 г. (мапаграма № 7) значна больш устойліва, чым разьмяшчэньне беларусаў. Групы мясцовасьцяй з абсолютнай большасьцю каталікоў разь-

мешчаны кампактнымі масамі доўгаю вузкаю ўскрайкаю на самым захадзе Заходняй Беларусі і на шырокім масыве на поўначы-захадзе. (Заходняя палавіна паўночнае часткі Заходняй Беларусі). Кампактнай тэрыторыяй зьяўляюцца і абшары, дзе процант каталікоў ня звыш 10. Гэта ўся паўднёвая палавіна Заходняй Беларусі, апрача вузкай заходняй ускрайкі і значныя часткі поўначы-ўсходу Заходняй Беларусі. У той час як у разьмяшчэньні беларусаў па тэрыторыі ня можна заўважыць выразна выяўленай законаўпарадкаванасьці ў кірунку паступовага ўзрастаньня значэньня беларусаў,—у разьмяшчэньні каталікоў такую законамернасьць кірункаў лёгка заўважыць: гэта паступовае ўзрастаньне каталіцызму з поўдня-ўсходу на поўнач-захад.

Некаторы дзіўны бег этнографічнай мяжы беларускай нацыянальнасьці, калі яе правесьці згодна перапісу 1921 г. (мапа-схэма № 4 у параўнаньні з мапаграмай № 7) цяпер можа быць растлумачана: у асноўным гэта—усходняя мяжа каталіцызму.

Для выяўленьня ўстойлівасьці разьмяшчэньня паказчыкаў па тэрыторыі скарыстаем зноў сярэдняе квадратовае ўхіленьне і адноснае сярэдняе квадратовае ўхіленьне (σ_0). (Чым σ_0 менш, тым больш устойліва разьмяшчэньне)[1]).

У паветах з максімальным лікам праваслаўных найбольш устойліва разьмешчаны з усіх груп праваслаўныя: (паветы—Слонімскі, Навагрудзкі, Берасьцейскі, Пружанскі, Кобрынскі і Пінскі—праваслаўных звыш 70 процантаў). Каталікі больш устойлівы, чым іншыя групы, толькі ў адным Браслаўскім павеце: у гэтым ёсьць падабенства да 1919 г., калі каталікі былі разьмешчаны больш устойліва, чым іншыя групы, толькі ў двух паветах.

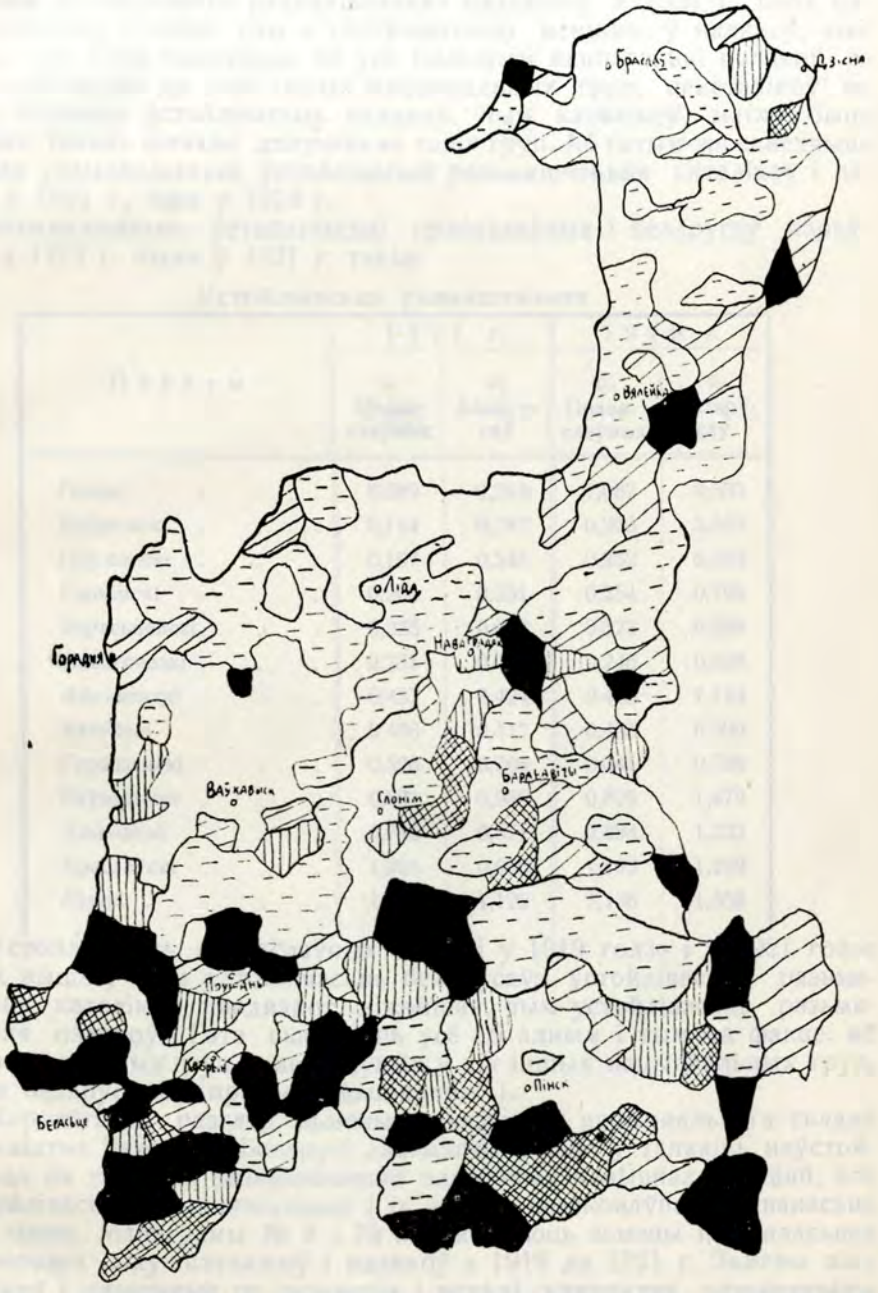
Разыходжаньне ў устойлівасьці разьмяшчэньня каталікоў і палякоў зрабілася ў 1921 г. больш рэзкім, чым яно было ў 1919 г.

Устойлівасьць разьмяшчэньня:

Паветы	У 1921 г.		У 1919 г.	
	Каталікоў σ_0	Палякоў σ_0	Каталікоў σ_0	Палякоў σ_0
Браслаўскі	0,091	0,224	0,096	0,358
Лідзкі	0,325	0,225	0,303	0,295
Ашмянскі	0,509	0,328	0,510	0,543
Горадзенскі	0,548	0,406	0,499	0,476
Дзісьненскі	0,550	0,544	0,569	0,722
Ваўкавыскі	0,604	0,340	0,577	0,528
Пружанскі.	0,629	0,542	0,800	0,949
Слонімскі	0,752	0,498	0,726	0,685
Вялейскі	0,796	0,460	0,803	0,808
Навагрудзкі	0,966	0,556	0,739	0,848
Берасьцейскі	1,020	0,570	1,255	1,155
Пінскі	1,273	0,971	1,440	1,630

[1]) Гл. табліцу № 12; паветы ідуць у географічным парадку.

№ 8. Разьмяшчэньне па абшары Заходняе Беларусі зьмены абсолютнага ліку каталікоў з 1919 г. да 1921 г. (па валасьцёх).
The distribution alterations taken place in the absolute number of the catholics on the territory of West-White-Ruthenia from 1919 to 1921 (in volosts).

Тлумачэньні. Explanation.

Да +10% below
+10—25%
+25—50%
+50—75%
Звыш +75% above
—п%

Выключэньнем зьяўляецца толькі Браслаўскі, Дзісьненскі і Кобрынскі паветы, дзе разыходжаньне ў устойлівасьці разьмяшчэньня каталікоў і палякоў менш у 1921 г., чым было ў 1919 г.

У 1919 г. толькі ў пяці паветах устойлівасьць палякоў была вышэй, чым устойлівасьць разьмяшчэньня каталікоў. У 1921 г. такіх паветаў дзесяць, і толькі тры з устойлівасьцю меншаю ў палякоў, чым у каталікоў. Гэта сьведчыць аб усё большым пашырэньні палякоў за кошт далучэньня да сябе іншых нацыянальных груп, некаталікоў па рэлігіі: большая ўстойлівасьць палякоў, чым каталікоў, магла быць створана толькі шляхам далучэньня такіх груп. Аб гэтым-жа сьведчыць большае разыходжаньне ўстойлівасьці разьмяшчэньня каталікоў і палякоў у 1921 г., чым у 1919 г.

Разыходжаньне ўстойлівасьці праваслаўных і беларусаў параўнаўча з 1919 г. было ў 1921 г. такім:

Устойлівасьць размяшчэньня:

Паветы	1921 г.		1919 г.	
	σ_0 Праваслаўных	σ_0 Беларусаў	σ_0 Праваслаўных	σ_0 Беларусаў
Пінскі . . .	0.089	0,213	1,087	0,503
Кобрынскі . . .	0,114	0,782	0,269	3,550
Пружанскі . . .	0,197	0,543	0,252	0,340
Слонімскі . . .	0,208	0,231	0,254	0,798
Берасьцейскі . .	0,225	0,288	0,323	0,938
Навагрудзкі . . .	0,231	0,421	0,246	0,328
Дзісьненскі . . .	0,437	0,424	0,465	1,124
Вялейскі . . .	0,466	0,412	0,485	0,500
Горадзенскі . . .	0,526	0,708	0,641	0,758
Ваўкавыскі . . .	0,621	0,960	0,826	1,479
Ашмянскі . . .	0,743	0,871	0,898	1,232
Браслаўскі . . .	1,024	0,966	1,103	1,299
Лідзкі	1,076	1,122	1,136	1,558

Устойлівасьць праваслаўных была і ў 1919 годзе і ў 1921 годзе значна вышэй, чым устойлівасьць беларусаў; устойлівасьць разьмяшчэньня каталікоў наадварот ніжэйшая, чым устойлівасьць разьмяшчэньня палякоў. Гэта сьведчыць усё аб адным і тым-жа факце: аб залічэньні значных груп праваслаўных у лік іншых нацыянальных груп, апрача беларускай („праваслаўныя-палякі“).

Хорологічны разгляд зьмены паказчыкаў нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі дае магчымасьць устанавіць няўстойлівасьць ня толькі ў разьмяшчэньні паасобных нацыянальнасьцяй, але няўстойлівасьць разьмяшчэньня і іх зьмен, незаконаўпарадкаванасьць саміх зьмен. Мапаграмы № 8 і № 9 паказваюць зьмены па валасьцёх абсолютнага ліку каталікоў і палякоў з 1919 да 1921 г. Зьмены ліку каталікоў і нязначныя па разьмеры і вельмі кампактна разьмешчаны па абшары Заходняй Беларусі. Некаторая стракатасьць і наагул больш значнае павялічэньне каталікоў заўважаецца на самым поўдні Заходняй Беларусі. Павялічэньне-ж ліку палякоў перш-на-перш вельмі рэзка: па большай частцы тэрыторыі Заходняй Беларусі, асабліва ў паўднёвай палавіне, лік палякоў нібы ўзрос за два гады больш чым

на 75 процантаў; падругое, зьмены ліку палякоў значна больш нераўнамерна, значна больш няўстойліва разьмешчаны па тэрыторыі, чым зьмены ліку каталікоў; асаблівая стракатасьць у павялічэньні ліку палякоў ёсьць у цэнтральнай і паўночна-ўсходняй частцы Заходняй Беларусі.

Устойлівасьць зьмены паказчыкаў нацыянальнай і рэлігійнай прыналежнасьці можна таксама вымераць адносным сярэднім квадратовым ухіленьнем (σ_0). Гэта адноснае ўхіленьне для зьмены з 1919 да 1921 году ў абсолютным ліку беларусаў, палякоў, праваслаўных і каталікоў было такое:

Устойлівасьць разьмяшчэньня зьмены ліку:

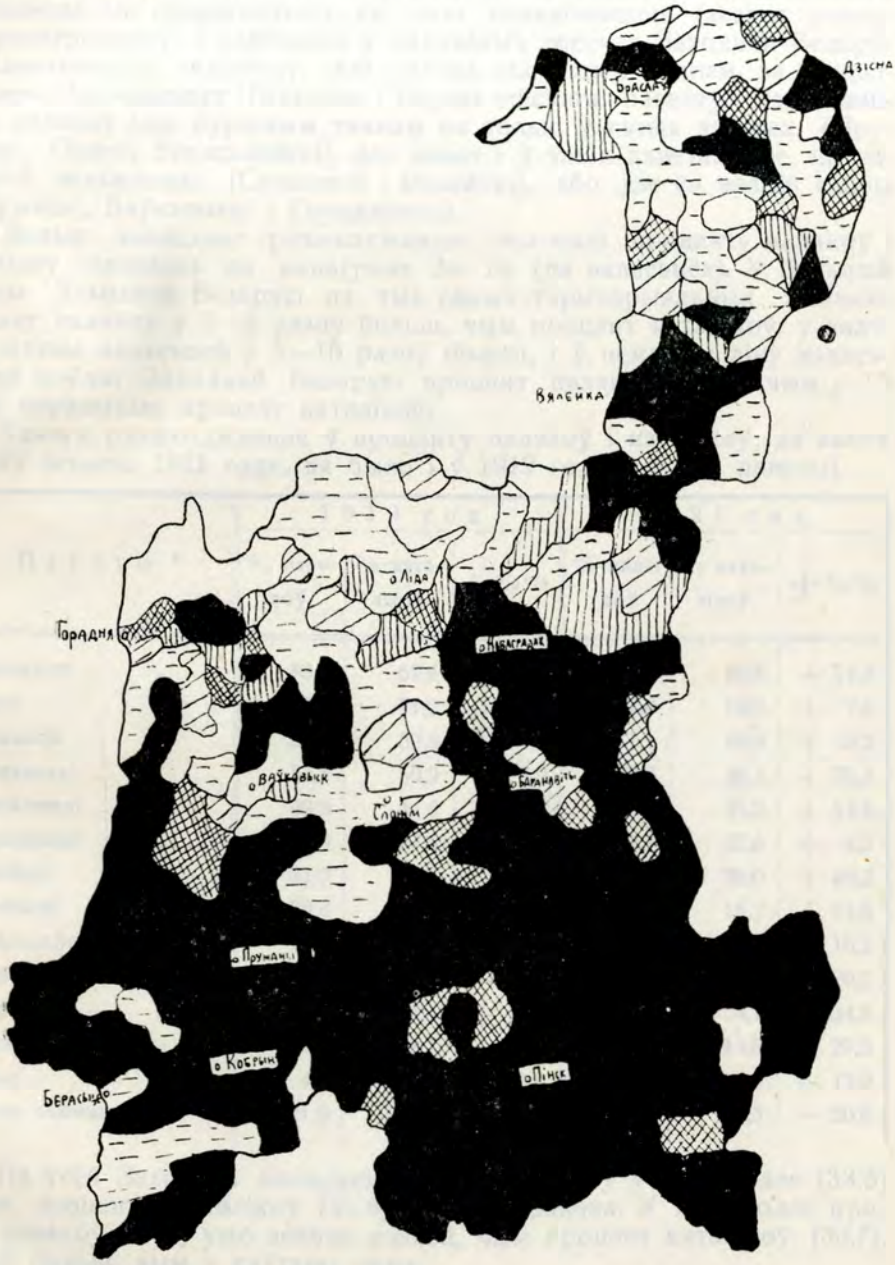
Паветы	Беларусаў σ_0	Палякоў σ_0	Праваслаўных σ_0	Каталікоў σ_0
Браслаўскі . . .	4,028	109,546	8,696	7,228
Дзісьненскі . . .	0,769	4,235	[200,000]	7,364
Вялейскі . . .	6,148	2,834	65,875	7,808
Ашмянскі . . .	0,696	1,507	10,239	3,074
Лідзкі	69,250	14,100	5,579	11,600
Горадзенскі . . .	2,796	0,764	0,482	18,286
Ваўкавыскі . . .	5,363	4,619	0,782	4,171
Слонімскі . . .	0,568	16,598	0,929	11,949
Навагрудзкі . . .	2,077	0,744	2,812	15,707
Берасьцейскі. . .	0,483	5,401	0,501	3,041
Пружанскі . . .	4,222	0,589	1,581	5,173
Кобрынскі . . .	—	—	2,401	20,408
Пінскі	2,863	0,689	6,844	0,782

Цяжка ўявіць сабе большую няўстойлівасьць у зьменах ліку асноўных нацыянальных і рэлігійных груп Заходняй Беларусі, чым яна была зарэгістравана перапісамі 1919—1921 году. Няўстойлівасьць зьмен і нязьвязанасьць тэмпу зьмен палякоў і каталікоў відна і з непасрэднага параўнаньня процанту зьмены па паасобных паветах.

Зьмены з 1919 да 1921 году ліку беларусаў,—палякоў, праваслаўных і каталікоў ($\pm$ % %) у негарадзкіх паселішчах:

Паветы	Беларусы:	Палякі	Праваслаўныя	Каталікі
Браслаўскі . . .	— 18,1	— 1,1	+ 4,6	— 6,6
Дзісьненскі . . .	+ 126,3	+ 11,5	— 0,1	+ 2,2
Вялейскі . . .	— 9,5	+ 39.2	— 1,6	— 2,6
Ашмянскі . . .	+ 296,1	+ 21,9	+ 6,3	+ 2,7
Лідзкі	— 2,0	+ 2,0	+ 11,4	+ 0,5
Горадзенскі . . .	+ 14,7	+ 123,5	+ 43,6	+ 4,2
Ваўкавыскі . . .	+ 37,8	+ 39,1	+ 45,8	+ 4,1
Слонімскі. . . .	+ 93,9	+ 8,2	+ 35,0	— 3,9
Навагрудзкі . . .	— 18,2	+ 162,9	+ 5,3	+ 3,4
Берасьцейскі. . .	+ 93,6	+ 32,9	+ 41,9	+ 26,9
Пружанскі . . .	— 13,1	+ 385,1	+ 30,3	+ 33,0
Кобрынскі . . .	+ 480,1	+ 281,1	+ 38,9	+ 7,6
Пінскі	+ 8,0	+ 353,1	+ 6,4	+ 14.7
Іншыя паветы . .	— 16,8	+ 111,9	+ 12,6	— 8,3

№ 9. Разьмяшчэньне па абшары Заходняе Беларусі зьмены абсолютнага ліку палякоў з 1919 г. да 1921 г. (па валасьцёх).
The distribution alterations taken place in the absolute number of Poles on the territory of West-White-Ruthenia from 1919 to 1921 (in volosts).

Тлумачэньні. Explanation.

Да+10% below
+25--50%
Зрыш+75% above
+10—25%
+50—75%
—n%

Ні ў напрамку, ні ў тэмпе зьмены абсолютнага ліку асноўных груп насельніцтва Заходняй Беларусі няма ніякае сувязі паміж сабою, асабліва ў зьменах лічбы палякоў і каталікоў. Найбольш законамерна зьмяняецца лік праваслаўных, ён стала павялічваецца (зварот уцекачоў-рэпатрыянтаў) і найбольш у паўднёвых частках Заходняй Беларусі. Павялічэньне каталікоў ідзе значна цішэйшым тэмпам, за выключэньнем Пружанскага, Пінскага і Берасьцейскага паветаў. Узрастанне-ж палякоў ідзе бурлівым тэмпам ня толькі ў гэтых паветах, (Пружанскі, Пінскі, Берасьцейскі), але нават і ў такіх паветах, дзе лік каталікоў зьніжаецца (Слонімскі і Вялейскі), або дзе ён вельмі слабы (Кобрынскі, Ваўкавыскі і Горадзенскі).

Больш дакладнае разыходжаньне велічыні процанту палякоў і каталікоў паказана на мапаграме № 10 (па валасьцёх). У большай частцы Заходняй Беларусі па тых самых тэрыторыяльных адзінках процант палякоў у 2—5 разоў больш, чым процант каталікоў; у значнай частцы валасьцей у 5—10 разоў больш, і ў немалым ліку валасьцей на поўдні Заходняй Беларусі процант палякоў больш чым у 10 разоў перавышае процант каталікоў!

Такога разыходжаньня ў процанту палякоў і каталікоў, да якога прывёў перапіс 1921 году, ня было і ў 1919 годзе (цэлыя паветы).

Паветы	1919 год.			1921 год.		
	% палякоў	% каталікоў	± %%	% палякоў	% каталікоў	± %%
Браслаўскі . . .	83,3	67,6	+ 15,7	80,9	69,6	+ 11,3
Лідзкі	77,1	71,2	+ 5,9	77,0	69,9	+ 7,1
Ашмянскі . . .	58,7	59,6	— 0,9	71,1	60,9	+ 10,2
Ваўкавыскі . . .	57,8	50,9	+ 6,9	69,6	46,3	+ 23,3
Горадзенскі . . .	49,3	44,6	+ 4,7	55,5	41,2	+ 14,3
Дзісьненскі . . .	38,6	37,5	+ 0,6	42,1	37,8	+ 4,3
Вялейскі . . .	31,2	34,8	— 3,6	45,2	35,0	+ 10,2
Слонімскі . . .	30,8	20,1	+ 10,7	28,0	16,2	+ 11,8
Берасьцейскі . . .	24,8	11,1	+ 13,7	31,2	15,0	+ 16,2
Наваградзкі . . .	15,5	17,8	— 2,3	38,3	18,1	+ 20,2
Кобрынскі . . .	15,2	4,4	+ 10,8	38,4	4,1	+ 34,3
Пружанскі . . .	11,4	13,7	— 2,3	44,3	14,8	+ 29,5
Пінскі	4,4	4,4	+ 0,0	17,0	5,0	+ 12,0
Іншыя паветы . .	21,9	27,9	— 6,0	44,3	24,3	+ 20,0

Па ўсёй Заходняй Беларусі процант палякоў у 1919 годзе (33,5) больш процанту каталікоў (32,3) вельмі нязначна. У 1921 годзе процант палякоў (47,3) ужо значна вышэй, чым процант каталікоў (30,7), вышэй больш, чым у паўтары разы.

Такім спосабам хоролёгічны аналіз разьмяшчэньня паказчыкаў нацыянальнага складу насельніцтва Заходняй Беларусі і разьмяшчэньня зьмены гэтых паказчыкаў упэўнівае ў бясспрэчнай недакладнасьці перапісу 1921 году, большай недакладнасьці, чым яна была нават у перапісу 1919 году.

5. Нязгоднасьць вынікаў перапісу 1921 году—ёсьць і з перадваеннымі этнографічнымі дасьледваньнямі і з вынікамі гэтых дась-

ледаваньняў—абагульваючай працай акад. Карскага. Ніякіх новых этнографічных дасьледваньняў пасьля перапісу 1921 г., якія сьцьвярджалі-б хаця-б у малой меры пэўнасьць вынікаў перапісу 1921 г., ня было.

ЗАКЛЮЧЭНЬНЕ.

Крытычны разгляд непасрэдных і пасрэдных крыніц ведаў аб нацыянальным складзе насельніцтва Заходняй Беларусі паказвае, як далёкі вынікі польскіх перапісаў 1919 і 1921 году ад запраўднасьці і об'ектыўнасьці ў сэнсе высьвятленьня нацыянальных адносін у Заходняй Беларусі. Відавочна, што бяскрытычнае скарыстаньне вынікаў гэтых перапісаў (а перапіс 1921 году быў апошнім перапісам на тэрыторыі Заходняй Беларусі, значыцца найноўшым) для ўстанаўленьня этнографічнай мяжы Заходняй Беларусі ў Польшчы,—немагчыма.

Якія-ж папраўкі можна ўнесьці ў перапіс 1921 году, а часткова і ў перапіс 1919 году, каб скарыстаць іх багатыя і параўнаўча новыя матар'ялы аб насельніцтве Заходняй Беларусі?

Першай папраўкай будзе—выключэньне ўсіх „праваслаўных-палякоў" з лічбы палякоў і перанясеньне іх у лік беларусаў. Гэта ня будзе супярэчыць запраўднасьці, бо іншых нацыянальных груп з праваслаўнай рэлігійнай прыналежнасьцю ў Заходняй Беларусі амаль што няма [1]). Найбольш нацыянальна нявызначаныя насельнікі паўднёвага Палесься (Кобрынскі, Берасьцейскі, часткі Пружанскага, Бельскага і Пінскага паветаў) па ўсіх статыстычных ведах пасьля перапісу 1897 году залічалі сябе ў выключна пераважнай большасьці да беларускай нацыянальнасьці (школьны перапіс 1911 г., статыстыка 1909 г., перапіс 1919 г., перапіс 1921 г., нацыяльная статыстыка рэпатрыянтаў).

Другой папраўкай будзе—вылучэньне з агульнай лічбы каталікоў Заходняй Беларусі групы каталікоў-беларусаў. Процанты беларусаў-каталікоў сярод усіх каталікоў Заходняй Беларусі, устаноўленыя перапісамі 1897 і 1909 г., вельмі між сабою блізкія. Прымем і для сучаснасьці гэтыя процантныя адносіны беларусаў-каталікоў да ўсіх каталікоў па асобных паветах Заходняй Беларусі (для гарадоў і для негарадзкіх паселішч паасобку [2]). Гэта таксама ня будзе супярэчыць запраўднасьці. Беларусы-каталікі, як асобная ад палякоў этнографічная група ў Заходняй Беларусі засталася так, як была і перад вайною. Высяленьне, уцяканьне з бацькаўшчыны менш усяго закранула

---

[1]) Па перапісу 1921 г. налічана ў Заход. Беларусі праваслаўных-украінцаў 9,6 тыс. і рускіх 6,0 тыс.

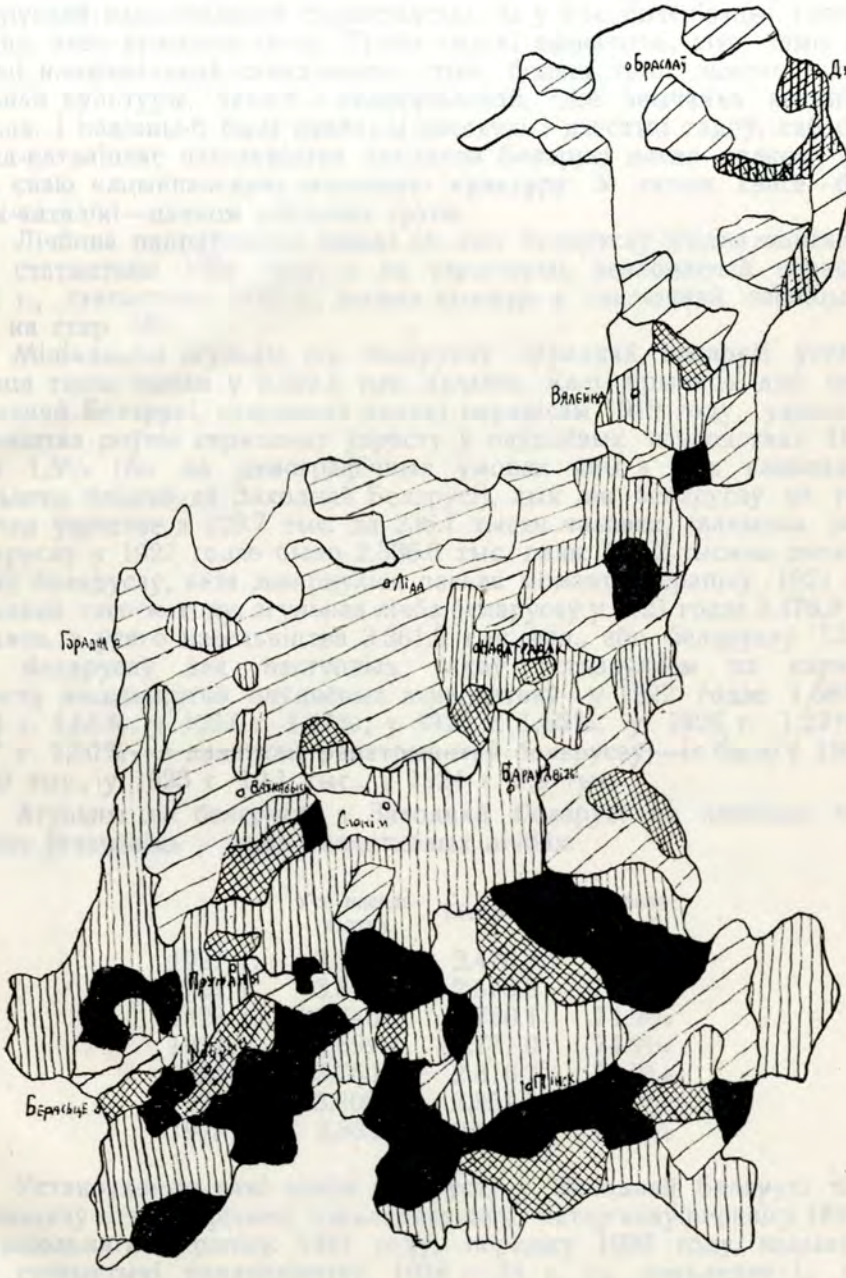
[2]) (На гарадзкіх паселішчах процант беларусаў сярод каталікоў узяты роўным таму, які быў па перапісу 1897 году). На негарадзкіх паселішчах не да ўсіх паветаў Заходняй Беларусі можна дапасаваць гэты спосаб, асабліва для новаўтвораных паветаў—Браслаўскага і Віленска-Троцкага, а таксама да паветаў, часткі абшараў якіх адышлі да Літвы, напр. Сьвянцянскага. Процант беларусаў-каталікоў сярод усіх каталікоў па Віленска-Троцкім і Сьвянцянскім паветах устаноўлен ужо для новых тэрыторый (ад Сьвянцянскага павету адышло да Літвы 8% ад Віленска-Троцкага 48,8% ранейшых тэрыторый), але таксама па перапісу 1897 г. (53,5% у негарадзкіх паселішчах у першым павеце і 62,3% у другім).

У сельскіх мясцовасьцях Браслаўскага павету процант беларусаў у насельніцтве устаноўлен з разьлічэньня, што воласьці Дрысьвяты, Опса, Браслаў, Слабодка, Саланай, Пліска, Скрудзелін, Рымшаны, Смолвы, Відзы маюць абсолютную або адносную беларускую большасьць (Е. Ф. Карскій „Этнограф. карта", стар. 5).

У Аўгустоўскім павеце беларускімі палічана сем валасьцей: Валавічоўцы, Вялікая Бальля, Галынка, Дубавое (Дэмбова), Кур'янка, Лабна і Шчэбра-Альшаны (гл. раней у тэксьце аб Аўгустоўскім павеце).

У Беластоцкім і Бельскім паветах процант беларусаў-каталікоў сярод усіх каталікоў паветаў узяты па перапісу 1909 г.

№ 10. У колькі разоў процант палякоў больш процанту каталікоў па валасьцёх Заходняе Беларусі ў 1921 годзе.
How much greater is the percent of Poles than that of the catholics in volosts of Weste-White-Ruthenia in 1921.

Тлумачэньні. Explanation.

Да О разоў below

2—5″

Звыш 10″ above

да 2″

5—10″

каталіцкую частку Заходняй Беларусі і менш усяго магло зьмяніць. нацыянальныя адносіны там. Можна спрачацца, у які бок ідзе эволюцыя нацыянальнай сьвядомасьці беларусаў-каталікоў, у бок узрастаньня беларускай нацыянальнай сьвядомасяці, ці ў бок полёнізацыі. Гэта пытаньне, якое прамінае аўтар. Трэба толькі адзначыць, што тэмп эволюцыі нацыянальнай сьвядомасьці, тым больш тэмп зьмены нацыянальнай культуры, хаця-б і неаформленай, ідзе звычайна вельмі павольна. І павінны-б былі прайсьці дзесяткі і дзесяткі гадоў, каб беларуска-каталіцкае насельніцтва Заходняй Беларусі магло цалком зьмяніць сваю нацыянальную, мясцовую культуру. У гэтым сэнсе—беларусы-каталікі—цалком рэальная група.

Лічбова папраўленыя вынікі аб ліку беларусаў згодна нацыянальнай статыстыкі 1921 году, а па тэрыторыі, неахопленай перапісам 1921 г., статыстыкі 1919 г., можна выявіць у заключнай табліцы 16. (Гл. на стар. 58).

Мінімальны агульны лік беларусаў Заходняй Беларусі ўстанаўляецца такім чынам у 2.329,6 тыс. чалавек. Калі прыняць для часткі Заходняй Беларусі, ахопленай толькі перапісам 1919 году, узрост насельніцтва роўны сярэдняму ўзросту ў паўднёвых ваяводзтвах Польшчы 1,5% (бо па дэмографічных умовах яны з усіх ваяводзтваў Польшчы бліжэй да Заходняй Беларусі), дык лік беларусаў па гэтай частцы ўзрастае з 229.7 тыс. да 236.7 тысяч чалавек, значыцца разам беларусаў у 1921 годзе было 2.336.6 тыс. плюс 140.2 тысячы рэпатрыянтаў беларусаў, якія зьвярнуліся пасьля моманту перапісу 1921 году да канца таго-ж году, агульная лічба беларусаў у 1921 годзе 2.476,8 тыс. чалавек, а ўсяго насельніцтва 3.361.9 тыс. чал., або беларусаў 73.7%. Лік беларусаў для наступных гадоў устанаўляем па сярэднім ўзросту насельніцтва паўднёвых ваяводзтваў—у 1922 годзе 1,58%, у 1923 г. 1,65%, у 1924 г. 1,47%, у 1925 г. 1,65%, у 1926 г. 1,22%, у 1927 г. 1,50%—з дадаткам рэпатрыянтаў беларусаў;—іх было ў 1922 г. 159,9 тыс., у 1923 г. 10,1 тыс., у 1924 г. 0,8 тыс.

Агульны лік беларусаў у Заходняй Беларусі па асобных гадох можна ўстанавіць у такіх канчатковых лічбах:

	Усё насельніцтва	Беларусы	% беларусаў
1921 г.	3.361.9	2.476.8	73.7%
1922 г.	3.574.9	2.675.8	74.8%
1923 г.	3.645.0	2.730.1	74.9%
1924 г.	3.699.4	2.771.0	74.9%
1925 г.	3.760.4	2.816.7	74.9%
1926 г.	3.806.3	2.851.1	74.9%
1927 г.	3.863.4	2.893.9	74.9%

Устаноўленыя намі лічбы беларусаў у Заходняй Беларусі блізкі да вынікаў этнографічных дасьледваньняў, матар'ялаў перапісу 1897 году, школьнага перапісу 1911 году, перапісу 1909 году, нацыянальнай статыстыкі рэпатрыянтаў 1918 — 24 г. г., досьледаў L. Czarkowsk'ага і некаторых нямецкіх перапісаў. Пагоджанасьць нашых вынікаў з вынікамі нямецкага вайсковага перапісу (1916 г.) тычыцца галоўным чынам Віленшчыны. У Віленска-Троцкім павеце намі налічана 112.7 тыс. беларусаў, з іх беларусаў-каталікоў 104.2 тыс. Нямецкі перапіс налічыў у тым-жа павеце 92,2 тыс. беларусаў, з іх 84,5 тыс. беларусаў-каталікоў. Па другіх паветах параўнальныя лічбы будуць такімі: (гл. стар. 59).

Табліца № 16.

Лік беларусаў у 1921 г. (тыс. чал.).

№№	Паветы	Гарады і вёскі разам			Гарады			Вёскі			% беларусаў		
		Усё насельніцтва	Беларусы	З іх белар.-каталікі	Усё насельніцтва	Беларусы	З іх белар.-каталікі	Усё насельніцтва	Беларусы	З іх белар.-каталікі	У гарадох і вёсках	Гарады	Вёскі
1	Ашмянскі: а[1])—1919 г.	76.8	65.6	53.0	3.4	1.05	1.0	73.4	64.6	52.0	84.2	30.9	88.2
	„ в —1921 „	113.2	102.7	61.7	—	—	—	113.2	102.7	61.7	90.7	—	90.7
2	Браслаўскі: а —1919 „	17.4	44.5	39.8	1.6	0.2	0.1	17.4	44.3	39.7	54.6	12.5	55.5
	„ в —1921 „	62.7						61.1					
3	Віленска-Троцкі 1919 г.	290.9	112.7	104.2	30.9	12.1	6.1	160.1	100.6	98.1	35.8	9.2	62.3
4	Вялейскі	198.2	179.7	63.4	5.9	2.8	0.4	192.3	176.9	63.0	90.2	47.5	92.0
5	Дзісьненскі	195.8	167.5	67.4	8.9	2.9	1.2	186.9	164 6	66.2	85.5	32.6	88.1
6	Лідзкі	192.7	144.6	103.5	13.4	2.9	1.9	179.3	141.7	101.6	75.0	21.7	79.0
7	Сьвянцянскі 1919 г.	139.7	72.5	61.6	4.0	0.4	0.3	135.7	72.1	61.3	51.9	10.0	53.1
8	Аўгустоўскі	62.4	31.2	30.4	8.8	0.2	0.1	53.6	30.9	30.3	50.0	2.3	57.6
9	Беластоцкі	186.5	60.4	42.4	98.1	8.1	1.8	88.4	52.3	40.6	32.4	8.3	59.1
10	Бельскі	129.2	89.5	40.9	24.7	3.4	0.0	104.5	86.1	40.9	67.7	13.8	82.4
11	Берасьцейскі	116.5	73.1	0 1	29.5	5.0	0.03	87.0	68.1	0.1	62.8	17.0	78.3
12	Ваўкавыскі	115.3	96.7	48.7	11.1	4.6	3.3	104.2	92.1	45.4	83.9	41.5	88.4
13	Горадзенскі	150.4	100.4	44.3	34.7	5.8	2.2	115.7	94.6	42.1	65.2	16.8	81.8
14	Кобрынскі	127.6	105.3	0.1	8.2	1.8	0.03	119.4	103.5	0.1	82.6	22.0	86.7
15	Пружанскі	82.2	69.0	9.7	6.3	1.9	0.4	75.9	67.1	9.3	83.9	30.3	88.5
16	Сакольскі	90.3	78.4	69.0	14.1	5.5	5.1	76.2	72 9	63.9	86.9	39.1	95.7
17	Слонімскі	155.6	128.6	20.8	9.6	1.2	0.3	146.0	127.4	20.5	82.6	12.5	87.3
18	Навагрудзкі	304.3	261.4	44.3	34.5	18.6	3.3	269.8	242.8	41.0	85.9	53.9	90.0
19	Пінскі	235.7	196.7	4.7	23.5	3.4	0.1	212.2	193.3	4.6	83.5	14.5	91.1
20	Часткі іншых паветаў[2])	171.3	149.1	31.5	3.0	0.8	0.4	168.3	148.3	31.1	87.1	26.7	88.1
	Уся Заходняя Беларусь	3214.7	2329.6	941.5	474.2	82.7	28.1	2740.5	2246.9	913.5	(72.5)	(17.5)	(82.0)

[1]) Па паветах, або іх частках, неахопленых перапісам 1921 г., лік беларусаў узяты па перапісу 1919 (умоўнае азначэньне—„а", для частак паветаў, ахопленых перапісам 1921 г.—„в").

[2]) Мазырскага, Слуцкага, Менскага і Барысаўскага.

№ 11. Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы.

Frontiers of West-White-Ruthenia (Bielaruś) in Poland.

Лік беларусаў (тысяч):

Паветы	Нямецкі перапіс	Нашы вылічэньні
Ашмянскі	157,8	168,3
Лідзкі	133,8	144,6
Сьвянцянскі . . .	74,1	72,5

Лічбы беларусаў, устаноўленыя намі для 1921 году па Аўгустоўскім павеце, трэба лічыць мінімальнымі: 31.2 тыс. беларусаў, з іх 30.4 тыс беларусаў-каталікоў; A. Zakrzewski[1]) налічыў у 1913 годзе 27,2 тыс. беларусаў, а беларусаў-каталікоў 25,8 тыс. толькі ў пяці валасьцёх Аўгустоўшчыны; калі-ж дадаць да гэтага ліку яшчэ беларусаў іншых валасьцей Аўгустоўскага павету, згодна „сьпіску насельных месц",—дык мінімальная лічба беларусаў па Аўгустоўскім павеце будзе ў 1913 годзе 35 тыс. чалавек. Згодна Е. Карскаму ўвесь Аўгустоўскі павет трэба лічыць беларускім.

Цяпер можна ўжо ўстанавіць межы Заходняй Беларусі карыстаючыся лічбамі аб процанту беларусаў па асобных паветах у апошняй табліцы. У беларускую этнографічную тэрыторыю залічаем часткі паветаў, адпаведна процанту ў гэтых паветах беларусаў[2]).

Беларускі этнографічны абшар у Польшчы абымае, такім чынам амаль цалком былую Віленскую і Горадзенскую губ. і далучаную да Польшчы частку Менскае губэрні, а таксама невялікія часткі былога Нова-Аляксандраўскага павету Ковенскай губ. і амаль цалком увесь Аўгустоўскі павет Сувалскай губ. Па сучасным адміністрацыйным падзеле Польшчы ў тэрыторыю Заходняй Беларусі ўваходзяць ваяводзтвы: Віленскае (бяз часткі Віленска-Троцкага і Сьвянцянскага павету), Наваградзкае, Палескае (без Камень-Кашырскага і Сарненскага паветаў) і Беластоцкае (з Беларускімі паветамі—Горадзенскім, Ваўкавыскім, Берасьцейскім, Сакольскім, значнай часткай Беластоцкага і большай часткай Аўгустоўскага).

Бег этнографічнай беларускай мяжы ў Польшчы прадстаўляе мапаграма № 11.

Ці існуе рэальна і об'ектыўна ўстаноўленая ў гэтай працы мяжа Заходняй Беларусі ў Польшчы, якая эволюцыя кірунку гэтае мяжы. Польскія дасьледчыкі лічаць, што беларуска-польская мяжа ня выяўлена выразна. Проф. Jan Czekanowski[3]) хоча даць некаторае абагуленьне зьменам кірунку этнографічных меж. Этнічныя межы Польшчы на захадзе нібы вельмі рэзкія. Перасоўвалася заходняя польска-нямецкая мяжа к Усходу. Так і палякі пасуваюцца паступова на Ўсход, затрымоўваючыся толькі перад Пінскімі балотамі, пасьля абсушэньня якіх ня будзе і гэтай перашкоды польскай экспансіі на Ўсход.

„granica białoruska-wielkoruska, identyczna z dawną granicą Rzeczypospolitej, należy... do najbardziej spokojnych, powiedźmy martwych granic etnograficznych w „Europie" Tak dalece pochlaniają energję Welkorosòw bogate kraje na wschobzie".

„Granica polsko-białoruska nie zarysowywuje się jeszcze wyraźnie. Dotychczas nie ulegało wątpliwości, że nietylko cala gubernja Wileńska, ale też i powiaty Grodzieński, Dryssenski i część Dyneburskiego gubernji Witebskiej wykazuią wyraźną tendencję do złania

[1]) „Dzije gospodarcze Polski porozbiorowej"...

[2]) За выключэньнем Віленскага і Беластоцкага паветаў, дзе адлучаем у беларускія абшары часткі тэрыторый паветаў па % беларусаў у негарадзкім насельніцтве.

[3]) Wschodnie zagadnienia granicznie Polski. V. Stosunki etniczno-społeczne. Lwów. 1921, стар. 24, 29, 30, 55. Курсыў мой. Г. Г.

się w jedno zwarte polskie terytorjum etnograficzne. Ostatnie statystyki pozwalają stwierdzić ponadto, że nie tylko pozostałe powiaty gubernji Grodzieńskiej, ale też i powiaty Miński (bez miasta), Borysowski i Nowogrudzki (rozdzielony obecnie na Nowogròdzki i Baranowicki) są objęte tym procesem(rozcjągającym się bodaj też i na powiat Sieńneński gubernji Mohylewskiej, jak widzimy wschodnia granica państwa Polskiego, ustalona traktatem Ryskim, nie różni się zbytnio od granicy terytorjum ewoluującego pod względem składu swej ludności w kierunku polskiego terytorjum centralnego".

...„Linja graniczna traktatu Ryskiego... posiada wszelkie dane do stabilizowania się jako granica trwała".

„i w powiatach Siennieńskim, Rogaczewskim i Horeckim gubernji Mohilewskiej, podobnie jak w powiece Witebskim stosunkowo nieliczny żywioł polski, na podstawie tych samych statystyk (1897 i 1909, r. Г.Г.) jest jedynym elementem rozrastającym się w stosunku do pozostałych. Jak się odbije gospodarka sowiecko-białoruska na jego losach, tego obecnie jeiszcze przewiadywać nie można".

Падобныя-ж погляды выказвае Roman Umiastowski [1]).

„Najbardziej znamiennym objawem w rozsiedleniu narodu polskiego jest fakt posiadania na zachodzie granicy etnograficznej silnie i wyraźnie zarysowanej w przeciwieństwie do uschodu, gdzie jest ona niejsną, zarębioną, podartę w pòlwyspy i przyłądki, mającą przed sobą całą gromadę wysp i mielizn, narastających lub zanikających".

Як польская палітычная думка, так і польская навука, адназгодна ў тым, што „польскія колёнізацыйныя хвалі ідуць на Ўсход", што процэс нутраной консолідацыі польскага народу яшчэ ня скончаны, што адбывацца гэты процэс будзе шляхам колёнізацыі Заходняй Беларусі.

У гэтых поглядах выяўляецца больш палітычнае жаданьне польскае панскае дзяржаўнасьці, чым адбітак рэальных процэсаў:

1. Этнографічная мяжа неабавязкова заўсёды пасуваецца на Ўсход, яна выбірае розныя кірункі ў залежнасьці ад конкрэтных гістарычных умоў і абставін; нават самыя заходнія межы Заходняй Беларусі па паказаньні польскіх-жа аўтараў у некаторых мясьцінах пасуваюцца не на Ўсход, а на Захад [2]).

„Na granicy wschodniej element litewski miał wyraźną tendencję zanikową na rzecz ełewentu białoruskiego; proces zanikowy odbywał się zupełnie bezboleśnie, bez przejawów walki, bez przejawów zaborczości świadomej i czynnej ze strony białorusinòw". Мяжа перасоўвалася з усходу на захад.

2. Калі лічыць, што заходняя мяжа ў народаў Эўропы больш выразна выяўлена, чым усходняя (у зьвязку з кірункам колёнізацыі з Захаду на Ўсход), дык чаму-ж заходнія межы беларускага народу, як выключэньне, будуць зусім нявыразнымі. Відавочна, нават згодна гэтае тэорыі, заходнія межы і беларускага народу будуць набіраць больш выразнасьці, чым межы ўсходнія.

3. Перанясеньне гістарычнае схэмы з аднае эпохі ў другую не дае карысьці. Старыя колёнізацыйныя хвалі Заходняе і Цэнтральнае Эўропы рэзка зьмяніліся з пачаткам „індустрыяльнае колёнізацыі" (выясленьне ў індустрыяльныя раёны Эўропы і Амэрыкі). Польшча належыць якраз да краін цэнтральнай Эўропы, дзе заходняя, „індустрыяльная" колёнізацыя, больш выгадна ўсходняй, „аграрнай" колёнізацыі. У гэтым

[1]) Geografja woenna Rreczypospolitej Polskiej i ziem ościennych. Warszawa. 1924. Стар. 221.
[2]) M. Römer. Stosunki etnograficzne-kulturalne na Litwie. Kraków. 1906. Стар. 5.

прычына бясплоднасьці польскай колёнізацыі Заходняй Беларусі за час падуладнасьці Заходняй Беларусі Польскай дзяржаве.

Згодна вестак Zentralnego Związku Osadników Wojskowych Польшчы ў 1924-25 годзе польскія асаднікі разам з сем'ямі займалі такое месца ў насельніцтве Заходняй Беларусі (% %):

Паветы	% %	Паветы	% %
Ашмянскі	0,02	Слонімскі	0,57
Сьвянцянскі	0,02	Лідзкі	0,58
Браслаўскі	0,05	Берасьцейскі	0,60
Віленскі	0,12	Косаўскі	0,61
Дзісьненскі	0,29	Несьвіскі	0,63
Пінскі	0,34	Ваўкавыскі	0,85
Валожынскі	0,35	Горадзенскі	0,88
Кобрынскі	0,38	Пружанскі	0,89
Стаўпецкі	0,40	Драгічынскі	0,91
Дунілавіцкі	0,42	Наваградзкі	0,98
Вялейскі	0,44	Баранавіцкі	1,14
Лунінецкі	0,45		

Колёнізацыйныя хвалі на ўсход, на Крэсы, непараўнальна слабы адносна колёнізацыйных хваляй Польшчы на Захад і за океан.

Пры тэй сыстэме гаспадаркі, якая была ў Заходняй Беларусі перад вайною, сама Заходняя Беларусь перажывала аграрную перанаселенасьць і выкідвала шмат сваіх насельнікаў за межы. Цяпер сыстэма гаспадаркі Заходняй Беларусі зрабілася яшчэ больш экстэнсыўнай, чым яна была раней. Хаця насельніцтва Заходняй Беларусі значна зьменшылася, стала радзей, аднак гушчыня насельніцтва блізка да максімальнай, гранічнай, пры існуючай сыстэмэ гаспадаркі; з павышэньнем гушчыні пры нязьменнасьці існуючай сыстэмы гаспадаркі пачынаецца зноў аграрная перанаселенасьць. Колёнізацыйная ёмістасьць Заходняй Беларусі настолькі нязначная, што спадзявацца на вялікія разьмеры польскае колёнізацыі ў Заходняй Беларусі [1]), а разам з тым і на рэалізацыю адзінага сур'ёзнага спосабу полёнізацыі Заходняй Беларусі,—немагчыма. Заходняя Беларусь на многія дзесяткі год захавае свой асноўны беларускі характар, ня гледзячы на ўсе перашкоды для разьвіцьця беларускае культуры ў Польшчы. Межы Заходняй Беларусі ў Польшчы будуць набіраць усё большай трываласьці і нязьменнасьці.

---

[1]) Некаторыя польскія аўтары, напр., W. Studnicki, спадзяваліся, што ў Заходняй Беларусі можна засяліць да 700.000 палякоў, „Kolonizacja i rozwój gospodarczy naszego Wschodu". Wschód Polski. 1921, № 6-7, стар. 404. Польская колёнізацыя дала б. З. Беларусі „Około siedmuset tysięcy ludności, zwiększyłoby pierwiastek polski mniej więcej o 60%".

G. GORETSKY

THE FRONTIERS OF WEST WHITE-RUTHENIA

THE FRONTIERS OF WEST-WHITE-RUTHENIA.

(The National construction of Western-White-Ruthenia).

1. The western half of ethnographical White-Ruthenia is called West-White-Ruthenia. A greater part of West White-Ruthenia, that is, the former provinces of Vilno, Grodno and a part of the province of Minsk are at present included in tne political frontiers of Poland. The question concerning the territory of Western White-Ruthenia is extremely complicated and embroiled. The European scientists know about it exclusively through the one sided enlightment of Polish writers and sources.

As a basis of apportioning of Western White-Ruthenian ethnographical territory there is laid down the definition of frontiers, in which the White-Ruthenian nationality forms or constitutes the absolute or relative majority of the whole population, or so to say—the settling of the national population of West-White-Ruthenia.

2. All the sources concerning the national structure of the population of West-White-Ruthenia may be divided into two groups: immediate sources: ethnographical survey and statistical censuses, and one group of mediate sources: the latter may be divided into two more groups: mediate sources of fhe first sort, which give information regarding the national structure of any group of the population, distributed by that or other mark such as the national formation of the army, landowners, representatives of small farmers in rural institutions, school pupils, repatriates etc., and mediate sources of a second sort, informing about the structure of the whole population by some symptom more or less closely connected with the national property, e. g. religion.

3. The important source of the first group is the work of the Academician E. F. Karski concerning the settling of the frontiers and the maps of the White-Ruthenian People's settlements drawn up by him in 1903 and examined in 1917, upon the basis of the synthesis of all the former ethnographical researches before 1917, traced by Polish and Russian men of science, among which is to be found the personal researches of the Academician Karski. The schematical frontiers of West-White Ruthenia by Karski are represented on cartogram № 1.

4. The second important source of the group of immediate sources appears to be the census of 1897. The data about the national construction of the population of West-White-Ruthenia according to that census, seperately to towns, to non-town setllements and to whole districts are given in the table № 1, and the frontier of West-White-Ruthenia established on the basis of that census, as shown on the cartogram № 2. Of all the districts of West-White-Ruthenia, the relative majority of Poles are to be found only in the districts of Bielostok and Augustovo, in the

district of Troki the majority belongs to the Lithuanians, and in Bielsk, the majority have the Ukrainians; the Ukrainians have also an absolute majority in the districts of Brest and Kobrin. In all the other districts the White-Ruthenians have the absolute majority, and a relative majority in the districts of Sventsiany and Vilno. The frontiers of West-White-Ruthenia established according to the census of 1897 almost entirely coincide with those drawnup by the Academician Karski, with the exception of the districts Prushany and Pinsk, which according to the above said census are White-Ruthenian, but according to Karsky they are Ukrainian.

5. The census of 1909 establishes the number of Poles and White-Ruthenian-Catholics in West-White-Ruthenia. The significance of the Poles remained in the year 1909, as shown in table № 2 very much alike as it had been defined in the census of 1897, with the exception of the districts of Vilno and Troki where the percentage of the Poles has doubled itself, and in the districts of Bielostok and Bielsk where the percentage of the Poles has decreased itselt from two to four times.

6. A great influence upon the Polish criticism of the national statistic of West-White-Ruthenia rendered the German military censuses of the years 1916—18. The data of these censuses are notpublished in detail; nothing is known concerning their method, nor the condition of drawing up those censuses is impossible To compare the results of one census with the other for they were adapted to different administrative units, not only by Russian, but also by the German administrative division. The results of the German censuses, as far as they are comparable, are very discrepant (see table № 3 and 3-a). According to one source, the significance of White-Ruthenians in the district of Vilno has decreased, in comparison with sensus of 1897, in twenty times, in the dtstricts of Lida and Grodno, the number of the White-Ruthenian population has fallen from $^3/_4$ and $^2/_3$ as though $^1/_5$. [1]) Accordiug to the second source [2]) the percentage of White-Ruthenians in the district of Vilno is 13-14 times more than in the fiist source; according to the second source, the absolute majority ot White-Ruthenians in the population, is preserved in the districts of Oshmiany and Lida, and a relative majority in the district of Sventsiany. According to one of the German military censuses (of 1916) in the districts of Vilno—Troki the number of White-Ruthenians are 92,160; 84,490 of them are White-Ruthenian-Catholics. Polish authors, in spite of the entirely contradictory data of the German military census do still declaren, that the censuses have given material, showing a predominance of Poles iu West White-Ruthenia.

7. In the year 1919, the first Polish census was drawn up in all the territory of West-White-Ruthenia, except in the districts of Bielostok, Bielsk and Sokolki. The Polish investigators have attached exclusive importance to the results of that census (E. Komer, E. Maliszewski and others) Maliszewski [3]) suggests that owing to those censuses „the opinion of the whole world has now, for the first time, the possibility of getting a proper orientatíon iń the complicated national relations of the vast country (West-White-Ruthenia G. G.) surpassing in space the late Congress Kingdom".

The gíven censuses are put in table № 4. The fundamental fact with the registered census of 1919, is the considerable reduction in the

[1]) Bericht über die Einrichtung und Fortentwicklung der verwaltung Wilno für das I Viertel und das Wilno-Suwalki tür das II Viertel des lahres 1916.

[2]) Wilenski A. Nationalitätenfrage in Litauen und Weissruthenien. Polnische Blätter. Berlin 1917, Band VI.

[3]) Polski spis ludności na ziemiach Wschodnich z grudnja 1919. Wschód Polski 1920 W. 10-11, p. 21.

structure of the population of White-Ruthenians and the „so called alien" nationalities and a still more strident increase of the Polish nationality that has gained sovereignty in that country. In the west and in the north west, the more Catholic parts of West-White-Ruthenia, the increase of Poles are growing up to quite improbable dimensions. On the contrary in the more southern parts of West-White-Ruthenia, the signification of the White-Ruthenians is somewhat increasing: the White-Ruthenian population are acquiring an absolute majority in the district of Brest, and a considerable increase in that of Kobrin. The Poles, as given in the census of 1919, who in the territory of West-White-Ruthenia, had neither an absolute nor a relative majority in any of the districts in 1897, seem to get an absolute majority in the more Catholic inhabited districts such as Oshmiany, Vilno, Lida, Troki, Grodno, Wolkowisk, and a relative majority in those of Disna, Sventsiany and Braslaf.

The frontier of the White-Ruthenian people, established on the basis of the census of 1919 (see plan № 3) is drawn back considerably to the east, particularly very much so in the north-west and western parts of West-White-Ruthenia.

The peculiarity of the census of 1919 was the appearance of a special group of the population that could not exactly define to which nation they belonged, and therefore they named themselves „natives" „Common People" Unknown"; that group was the most numerous one in the southern parts of West-White-Ruthenia; the district of Kobrin (3/4 population), the districts of Brest and Slonim (1/6 population) and in the districs Wolkowisk and Pinsk; but there are so called „natives" in the most northern districts such as Oshmiany (1/6 pupulation) and in that of Novogrudok.

8. In two years, a second Polish census was drawn up in West-White-Ruthenia, except in the districts of Vilno, Troki, Sventsiany and partly in the districts of Oshmiany and Braslaf. For purposes of comparison, the (gmina—) volost-data census of 1921 were grouped by the author according to the old district administrative units by which the given total amounts of the censuses of 1897 and 1919, and the other data according to the national structure of the population (see table № 5). According to the Polish censuses of 1921 about the national structure of the population in White-Ruthenia, quite improbable changes take place, which touch not only the rural but also the urban population in comparison not only with the census of 1897 but with that of 1919 too. It seems that the Jews in most towns of West-White-Ruthenia lose their prevalent majority of population, and their place are taken by the Poles. In non-town settlements a further impetuous increase of Poles takes place, to whom, at present, the absolute or the relative majority in all the districts of West White-Ruthenia belong, except in seven of them, where a White-Ruthenian majority still remain; those are the districts of Vileika, Brest, Kobrin, Prushany, Slonim, Novogrudok and Pinsk. The greatest increase of the Poles was in the southern and eastern districts, that is where the percentage of the Poles in the year 1919 was the least: for instance in the district of Pinsk the increase of the Poles was five times, in that of Prushany four times, in that of Kobrin—three times and in that of Novogrudok—two times within two years etc. All the other Nationalities in West-White-Ruthenia, except the Polish, show in the census of 1921, a decrease: White-Ruthenians, Jews, Lithuanians, Russians. The group of the so called natives almost entirely disappears, one part of which falls into the White-Ruthenian group, and the other part is annexed as to the Polish statistics with the Polish group. The percentage alteration of the White-Ruthenians from the censuses of 1919 to that of 1921 passes on unequ-

ally; in southern districts the population of White-Ruthenians decreases, in some parts of the district there is a stabilisation (Lida, Braslaf, Grodno) and in three districts there appears an increase (Oshmiana, Disna, Slonim)— owing to the adding to the White-Ruthenian group some parts of the so called „Natives" and „Russians" (district of Disna).

The ethnographical boundary of the White-Ruthenian nation drawn upon the basis of the census of 1921 (see plan № 4), is on the whole near to the boundary drawn according to the census of 1919, with some declinations in the western part (district of Bielsk) to the west; and in the north-western part to the east; but in the interior of the White-Ruthenian territory the relative significance of the White-Rutheniańs falls greatly.

9. To the number of immediate sources comprising not the whole West White-Ruthenia, but onlytó some of its separate districts, belong the works of Dr. Ludwik Czarkowski [1]) and A. Zakrzewski [2]). L. Czarkowski gives a detailed study of the ethnographical frontiers in the district of Bielsk Province of Grodno. The frontier starts from the town of Drogitchin, leads on to the borough of Botki, passes between the towns of Briansk and Bielsk, nearer to Bielsk, and from thence turns towards the town of Surazh. Into the White-Ruthenian and Ukrainian ethnographical territory digresses a great part (south-east and eastern) of the district of Bielsk. A. Zakrzewski gives statistical data concerning the national structure of the five Volosts of the district of Augustovo in 1913 (wialikaja Balia, Walawitsowtsi, Golinka, Labna, Petropavlowsk); in those volosts were 27.196 White-Rutheniaus, or 94,4% of the whole population, of them 25.787 were Catholic White-Ruthenians (94,8% of all White-Ruthenians). According to the census of 1921, in those Volosts only 49 White-Ruthenians are given! According to the „list of the populous places in the Province of Suwalki" in the year 1901, there are two Volosts more in the district of Augustovo (Kuryanka, Dembowa) with a majority of White-Ruthenians; including these two Volosts the minimal number ot White-Ruthenians in the district of Augustovo in 1913 makes 35 thousand.

10. Of the mediate sources wider than in everything the Polish literature made use of the national statistics of the landowners The absolute majority of landowners in West White-Ruthenia belonged and belongs to the Polish nationality; from this fact the Polish investigators inferred about the pre-eminent Polish stamp of all the population of West White-Ruthenia (E Szyński, W. Wakar, J. Czecanowski).

11. The second mediate source appears to be the fact of the national statistics of the voters in the country-states, which was also greatly made use of by the Polish investigators. The first one, who began to make use of those statistic was Prof. E. Romer who in his work „Die gesamtzahl der Polen. Polen Wochenschrift für Polnische Interessen. Wien 1917 B. X.", concludes with the circumstance, that the percentage of Poles, White-Ruthenian Catholics and Ukrainian—Catholics among the representatives of the non-noble landownership equals the percentage of the Poles among all the population of the separate provinces [3]). Just the same principle, Professor J. Czekanowski has put in the foundation of his work. According to the works of J. Czekanowski the Poles had an absolute majority in the district of Novogrudok only, (the two Polish censuses of 1919 and 1921 show-

[1]) „Glos", 1887. „Listy z Podlasia". J. Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w. Wilnie. 1907. Powiat Bielski. Zarys ludoznawczy.

[2]) Dzieje gospodarcze Polski porozbiorowej w zarysie. t. II Warszawa 1922. Obszar i zaludnienie Polski.

[3]) J. Czekanowski; Stosunki narodowosciowo-wyznanjowe na Litwie i Rusi. Lwów 1818 p. 11-12.

ed that the district of Novogrudok had an absolute White-Ruthenian majority) a relative majority belongs to the Poles only in the districts of Sventsiany, Troki, Vilno, and Disna; the latter district according to the Polish censuses also turned out to be a White-Ruthenian one. Thus by Czekanowski 's calculations, which he himself regards" as reaching a degree of exactness, which was not reached by former investigators"(?)[2]) the Polish districts, are only those of Sventsiany, Vilno and Troki. Like E. Romer, J. Czekanowski reckons in the structure of Poles in West-White-Ruthenia all the White Ruthenian-Catholics: in such a manner, naturally, the ethnographical frontier of Poland in the east becomes the east frontier of Catholicism. All the calculations of Professor Czekanowski are based on the national property of 5.336 representatives to the country-state, that is 0.14% of the whole population.

12. Of other mediate sources, the Polish Investigators have not availed themselves. Of these sources it ought to be indicated: the national statistic of the elementary school pupils, according to the school census of 1911. That census comprised in West White-Ruthenia 147.645 pupils, or 3,2% of the whole population, which guarantees a sufficient degree of representation. According to the data of census (see table № 6) the Poles have a relative majority in the distrist of Vilno, and the Lithuanians in the district of Troki: in all the other districts of West White-Ruthenia the absolute majority of the population belongs to White-Ruthenia, and in the districts of Bielostok and Brest the relative majority of the population is transmitted to White-Ruthenians. In the school census of 1911, there is to be found a part of the school pupils registered with a „mixed language". This indicates on the national uncrystalized consciousness of the population in that part ot West White-Ruthenia. The ethnographical frontier of the White-Ruthenian people drawn on the basis of the school census of 1911, wholly coincides with the frontier drawn by the Academician Karski and with the census of 1897, with the exception of the southern parts where the White-Ruthenian territory includes all the districts of Polessie (Brest, Kobrin, Pinsk, Prushany).

13. The Polish school statistic does not indicate the distribution of school pupils according to their nationality in separate districts. Only in those censuses of 1920-1921 there are such data, but merely in two wayewodes—Polessie and Bielostok (see table № 7). According to these data, there the percentage of the Poles among the school pupils is considerably lower than the percentage of them in the population, according to the census of 1921[2]) According to the Polish school statistic of 1921, to tne White-Ruthenians belong a relative majority in the districts of: Prushany, Pinsk, Luniniets and Brest. In the wayewode of Bielostok a considerable weight have the White-Ruthenians among the school pupils in the districts of Grodno and Bielsk[3]); in the district of Augustovo there are many „Russians", but in reality they are but White-Ruthenians[4]).

According to the data concerning the national competence of school pupils for the years 1924/5 and 1925/6, made up at the different wayewodes, the number of White-Ruthenians among the scholars of the Polish schools in West White- Ruthenia, is all the time increasing and comparitively faster than that of the Poles.

---

[1]) Ibid, p. 30.

[2]) Drogitchin 11,9% and 5,7%, Kobrin 61,9% and 12,8%, Pinsk 15,4% and 2,7%, Prushany 38% i 18.9% and backward Brest 25,6% and 29,6%, (Kossof 13,9% and 43.9%), Luniniets 16,7% and 19,6%.

[3]) 28.5% and 15,3%.

[4]) 11,7% among the pupils, and 0,7% „Russian" among the population.

The number of school—pupils.

	Poles:			White Ruthenians:		
	1924/25	1925/26	%%+—	1924/25	1925/26	%%+—
Poland	2.334,7	2.333,4	—0	90,3	125,0	+ 38,4
Waywode of Bielostok	97,2	112,7	+15,9	6,1	20,1	+229,5
Vilno	59,9	55,4	— 7,6	17.2	27,7	+ 61,1
Novogrudok	33,5	35,4	+ 5,7	35,5	44,2	+ 24,6
Polessie	10.5	12,8	+21,8	31,4	22,6	+ 3,9

In comparison with the years 1920/21 the number of the White-Ruthenians among the school pupils in the Polish schools have increased in the waywode of Polessie from 6.3 thousand to 31,4 thousand, and 32,6 thousand in the years 1924/25 and 1925/26; at the same time the number of Polish school pupils have increased from 3,2 thousand to 10,5 thousand and 12,8 thousand; in the wayewode of Bielostok the number of White-Ruthenian school pupils have risen from 3,0 thousand to 6,1 thousand and 20.1 thousand. The increase of national consciousness .is obvious here among the White-Ruthenian inhabitants in West-White-Ruthenia.

14. As one of mediate sources possessing of very good statistical data we find the national statistic of functionaries and employees of the Polish government (see table № 8, including the staff of teachers). The functionaries and the staff of employees of West White-Ruthenia, more than 90% ot them belong to the Polish nationality, just so was the case, when the number of Russian functionaries was above 50%. Though the group of functionaries and government employeesare very numerous (20.982 men. the national structure of which is arranged in table № 8) yet it is evident that paying attention to it would be impossible, since in such a case the principle of representation will not be preserved. (Moreover it is not necessary to take into consideration the national competence of landowner representation of country-states, as it was done by the Polish investigators, because these groups make up a very insignificant percentage in the population).

15. One of the most important mediate sources of national statistic appears to be the national statistic of the repatriates of West-White-Ruthenia. At the time of the Universal Emperialistic War, more than 1.900.000 fugitives were obliged to leave West White-Ruthenia; only 491,7 thousand White-Ruthenian repatriates, and 122,7 thousand „Russians" (in fact also White-Ruthenians) or altogether 614,4 thousand of them have neturned (see table № 9). The settling of the repatriates in various districts of West White-Ruthenia is known from 1/VI—1921 to 1/VIII 1922 (see table 9a). During that time 4/5 of the general number of repatriates 399,4 thousaud White-Ruthenians have passed. (see table № 9b). In the four White-Ruthenian wayewodes—Bielostok, Vilno, Novogrudok, Polessie—394,1 thousand repatriates have settled down,—consequently an overwhelming majority of repatriates that have settled themselves down in West-White Ruthenia had been White-Ruthenians; because naturally, those White-Ruthenians yearned to settle themselves again in their old places, namely in West-White Ruthenia, and only about 5.000 of them took up their abode beyond its frontiers. The number of repatriates in reference to all the population of West-White-Ruthenia made up 16—20 per cent, it is a sufficient percentage for securing for themselves all the rights of representation. As the enormous masses of repatriates returning to West White-Ruthenia were White-Ruthenians, it ought to be considered that all the

population in those districts of West-White-Ruthenia, where the great masses of repatriates have settled, pre-eminently consist of White-Ruthenians.

Such districts, in which White-Ruthenians are to be found in a considerable number are:

Districts:	Number of Repatriates (in thousands)	Their percentage to the Population
Baranowitchi . . .	26,7	25,5
Lida	21,3	11,1
Slonim	37,2	31,3
Brest	40,9	35.6
Drogitchin	18,4	29,1
Kobrin	17,3	26,8
Kossof	16,2	33,5
Prushani	23,8	36,7
Bielovicza	4.3	25,1
Bielostok	22,0	11,8
Bielsk	26,0	20,1
Wolkowisk	33,1	28,8

Up to the beginning of the census of 1921, 180,7 thousand repatriates have returned in West White Rnthenia (see table № 9), and according to the information given by Professor L. Daszyńska-Golińska [1]) 511,1 thousand or 330,4 thousand more. In that case, the general figure of those White-Ruthenian repatriates having returned in West White-Ruthenia would be (511,1+311,0)=822,1 thousand, and together with the „Russians" (822,1+122,7)=944.8 thousand.

16. To the number of mediate sources of the second sort refers the statistic of religious competence. Almost all the Polish authors (E. Szyński, W. Wakar, J. Czekanowski, E. Romer, F. Rasiński, E. Maliszewski, L. Krzywicki and others) reckon all the Catholics of West White-Ruthenia as Poles, especially White-Ruthenian Catholics putting the mark of equality between Catholicism and the Polish national competence Polish authors disown the real existency of White-Ruthenian Catholics.

The correlation of religious groups in West-White-Ruthenia in general distinguishes itself with exceptional stability: from the years 1897 to 1909 the percentage of Catholics in the province of Vilno, has grown up to only+1,7%, in the province of Grodno to+1,5%, in the province of Minsk to 1,6%; from the years 1914 to 1919 the absolute number of Catholics in the territory of West White-Ruthenia has sunk to 10,3%; the modification of the percentage of Catholics in the separate districts from the years 1919 to 1921 was quite insignificant (see table № 10); for all the time from the years 1897 to 1919 a more visible change in the percentage of Catholics took place in the districts with a minimum significance of Catholics in 1897, in the following districts: Brest, Wolkowisk, Kobrin, Prushani, Slonim, Nowogrudok,—but the absolute increase of Catholics here are insignificant, altogether about 22,6 thousand.

As much as firm as the common correlation of religious groups so the relation was of separate nationalities within the Catholic religious groups. The percentage of White Ruthenian Catholics among all the Catholics is excessively permanent according to the censuses of 1897 to 1909 (see table № 10). The absolute figure of White-Ruthenian Catholics in West White-Ruthenia was 809,3 thousaud in 1897, and 1147,9 thousand in 1909. But the Polish censuses enter a sudden change with reference of the White-Ruthenian Catholics to all the Catholics in gene-

[1]) Zagadnienia polityki populacyjnej, Warszawa. 1927. p. 192.

ral. White-Ruthenian Catholics disappear—according to the census of 1919, in all West White Ruthenia they number 66, thousand, and in the census of 1921 only 24,4 thousand.

CRITIC ABOUT NATIONAL STATISTICS IN WEST-WHITE-RUTHENIA.

1. The author is establishing five methods of critic concerning national statistics:

a) Method of analysing the condition of census, the utmost simple method, yet the least of value in scientific relation.

b) Method of critics according to the mediate sources, when the radical data of statistical census are criticized according to the results of the mediate sources, referting approximately to one and the same time.

c) Method of chronological analysis of datum of national statistics.

d) Method of chorological analysis, the study of stability distribution of indexes of the national structure and the modification of these indexes in space, otherwise expansion-geographical method.

e) Method of ethnographical survey, the method of controlling ethnographical investigation or controlling comparison of censuses data with the results of ethnographical research.

Not for all the sources of national statistics will be wholly adapted the whole scheme of critic methods. For the mediate sources we adapt but sole focal claim: for sources of the first sort, that is, such as give information concerning the national attributes of any group of the population, such a claim appears-identation of the national structure of the group to the general national structure of all the population, such identity evidently depends on the representativeness of the group, how large the group is, and whether the principle of mechanical selection is observed in forming the group. From that point of view, it must be regarded that the given data concerning the national structure of landowners and the representatives of the country-states of very little value and scientifically unfounded. to use as a means of establishing the national structure of the population of White-Ruthenia: both the groups cannot be representable, because they are of a very small number—representatives in the country-state make up 0,14% of the whole population and the percentage of the landowners is yet smaller. The errors in establishing the national structure of the population by these mediate sources are so big and manifest, that they have met ardent opponents even in Polish literature; for instance E. Maliszewski [1]) owns that all the calculations of Professor E. Romer „quite useless", and the work of J. Czekanowski [2]) he estimates most negatively, and advises to exclude its using in the libraries. All the unconformable reality of the calculations of Professor J. Czekanowski, E. Maliszewski proves with such comparison of percentage of Catholics and percentage of Poles (according to Czekanowski's calculation) in the separate districts of White-Ruthenia:

Districts.	% Poles.	% Catholcs.
Cherikoff	22.0	1,8
Orsha	39,6	4,1
Polotzk	32,7	10,5
Lepel	61.8	8,7
Novogrudok . . .	56,1	11,2
Slutzk	46,2	10,6
Pinsk	33,8	4,5

[1]) Białoruś w cyfrach i faktach, p. 8.
[2]) J. Czekanowski: „Stosunki narodowościowo—wyznaniowe na Litwie i Rusi".

The percentage of the Poles exceeds many times the percentage of the Catholics, instead of its being smaller, or at least of being equal.

3. The national statistic of the pupils according to the school census of 1911, bears a significant value as the conditions of representatiou, in a sufficient measure. are preserved: school pupils 3,2% of the whole population, owing to the mechanical selection.

4. The greatest certainty holds the national statistic of the repatriates, in consequence of their immense number in West-White-Ruthenia-20—25% of all the population, while in some districts it amounts to above 40%, all the conditions of representation are wholly effected here.

5. The mediate sources of the second sort—religious property, as a basis-calculation of national property—cannot serve as a basis for national statistics, for in West-White-Ruthenia, there is not a close correlation between national and religious property. The position of the Polish investigators, that all Catholics (especially White—Ruthenian Gatholics) in West-White-Ruthenia are Poles, is incorrect; for above 85% of all the Catholics in West-White-Ruthenia are Catholic-White-Ruthenians, registrated as such not only by two censuses in the years 1897 and 1909, but also by the German census in 1916, in the districts of Vilno and Troki. Of the real existing of White-Ruthenian-Catholics cannot desist several Polish authors. K. Srokowski [1]), regarding as incorrect the Polish official statistic with respect to the registration of White-Ruthenians, enlarges their number from 1.001,9 thousand, according to the official statistic, to 1.600 thousand, including in that number about 300 thousand White-Ruthenian-Catholics; the correction is acknowledged by K. Srokowski and L. Wasilewski [2]) and by the German investigator Dr. S. Poralla [3]).

6. Regarding the ethnographical investigations we admit them to be the most warranted ones of all the sources. For the north—western and western frontiers of White-Ruthenia such survey is the synthetical work of the Academician Karski, generalizing all the existing Polish and Russian investigations of West-White-Ruthenia.

7. The German military censuses, in consequence of the incomparableness of their results, the absence of circumstancial published data, the obscure methods as to their drawing up, as well as the abnormal condition of the time in which the censuses were made up—cannot be considered as true sources of national statistics of West-White-Ruthenia. All the reference of the Polish investigators, that the German censuses demonstrate the Polish leading feature of West-White-Ruthenia to be either uncensorious, or they overlook that fact that according to one of the German censuses the districts of Oshmiany, Lida and Swentsiany have a White-Ruthenian majority; and in the districts of Vilno and Troki the German censuses had counted up 84,5 thousand White-Ruthenian-Catholics; that is more than it was reckoned in all West-White-Ruthenia according to the first and secoud Polish censuses; in 1919—66,5 thousand White-Ruthenian-Catholics, in 1921—24,1 thousaud.

8. The results of the censuses of 1897 have been very hostily received by Polish criticism, however the Polish investigators did not give these censuses full and ample censure, as it is admitted now by the Polish authors such as J. Czekanowski [4]). The Polish authors have criticized the results of the censuses of 1897 chiefly according to the method of mediate sources. (W. Wakar, E. Romer, J. Czekanowski, E. Maliszewski),

---

[1]) Sprawa narodowościowa na Kresach Wschodnich. Kraków. 1924. p. 6.
[2]) Litwa i Białoruś. W. Kr. 1925. P. 248.
[3]) Polen. Breslau. 1927. P. 11.
[4]) tosunki", p. 3.

according to the national statistics of the landowners, representatives of country—states etc. The principal and general thesis of the Polish critics was the acknowledgement that the census of the year 1897 has favoured the White-Ruthenians (not the Russians!) and that many Poles have been registered as White-Ruthenians; with nothing but the comparing of the results of the censuses of 1897 with the results of the mediate sources of the national West-White-Ruthenian statistics by which the Polish authors could prove their assertions; and as the mediate sources, upon which they leaned, are exceedingly feeble (the principle of representation is not observed) then the entire Polish critics of the census of the year 1897 apear to be unfounded. The Polish critics pursued not so much a scientitic object but a political one: Professor J. Czekanowski [1]) writes, that in spite of its irresolute nature and „great hesitations in looking at things.... the Polish censure has attained one of its principal points. It succeeded in drawing the attention of the West European authors upon the intentional nature of the Russian statistics". All the tendency of Russian statistics, according to the opinion of the Polish investigators, is not that White-Ruthenians in many places were registered as Russians, but that Poles were registered as White-Ruthenians. In reality, the case was just the contrary: White-Ruthenians, as a nationality, not being on a high level of national conscionsness, according to the census of 1897, have fallen either into the cathegory of Russians, the number of which according to the census of 1897 in West-White-Ruthenia, was absolutely exaggerated, or in the number of Poles, where especially White-Ruthenian-Catholics have fallen into.

Notwithstanding such an absolute decrease in the number of White-Ruthenians, yet the results of the census of 1897, are, in the main, near to reality. The following are the proofs:

a) The proximity of results of the census of 1897 to the data of the census of 1909, both with reference to the registration of Poles, and with respect to the settling of the number of White-Ruthenian Catholics.

b) Almost full coincidence of results of the census of 1897 with those of the school census of 1911.

c) The concordance of results of the census of 1897 with the synthesis of all the ethnograpnical researches of West-White-Ruthenia, as given by the Academician Karski.

d) The result of the census of 1909 is also necessary to acknowledge near to the reality, as its data do not depart much from the data of the census of 1897, regarding the registration ot the Poles.

10. The Polish census of 1919 had no circumstancial Polish censure. The editor of the results of those censuses Professor E. Romer himself refused to make any critical observations, leaving it to the American Professor E. Durand. Prof. E. Durand gives the following estimate of results of the censuses of 1919:

„As former director of the United States Census, I have been much interested in the tables and charts showing the result of the census taken recently by the Polish Administration for the Eastern Territories, covering chiefly what is commonly called White-Ruthenia — provinces of Minsk, Vilno and Brest-Litowsk.

Probably some persons will question the validity of statistics collected by the Poles in this territory under the existing circumsfances. I was not present during the enumeration, but there are several facts which induce me to believe that the data represent at least approximately the true facts: these are:

[1]) ibid, p. 4.

1. The big number of enumerators employed, which would make collusive action difficult.

2. The fact that only civilians were employed as enumerators.

3. The fact that a great many of the population were allowed to report themselves merely as „natives"—tutejsi — without giving nationality.

4. The fact that many Catholics gave their nationality as Ruthene, and many Orthodox gave theirs as Polish.

5. The fact that, while the percentage reported as Polish being in some sections much higher than that given by the Russian Census of 1897, the geographical distribution corresponds very closely, and conforms to other known facts.

6. Above all, the fact that the Census shows a predominance of non Polish population in many individual small areas, where, if the data had been coloured, it would have been greatly to the interest of the Poles to show a Polish majority, and that the same is equally true of certain belts of territory such as the East of Brest, and the south west ot Minsk.

Assuming the data to be approximately correct, they show plainly that a great stretch of territory to the north east of Congress Poland, and East ending far beyond Vilno, is predominantly Polish, but that south and east of that belt the people are predominantly White-Ruthenian and Orthodox" [1]).

Are the remarks of E. Durand true and perfect enough?

The first remark has no meaning, as every demographical census is drawn up by a large number of copyists (enumerators,) but it does not even mean that the results of national statistics are true and objective in all the censuses. It is not so much important for the very fact of persuasion with the copyists at the moment of transcription as their fundamental attitude to the national question in the given country.

The second remark also loses its force, in as much as there is not indicated the national belonging of the „civil persons" who have drawn up the census in West-White-Ruthenia; the Polish Administration itself, at that time, was „a civil Administration of eastern lands". The greatest part of the copyists belonged absolutely to the Polish intellectual class. The Polish intellectuals (intelligenzia) bore themselves hostile to the White-Ruthenian national movement that could not but reflect upon the objectiveness of the registration. The census was going on exceptionally strained political circumstaces, when the Polish intellectuals by all means, sought to include West-White-Ruthenia in the structure of the Polish Ringdom: the census was one of those means for accomplishing that political aim.

The third remark speaks just the contrary. The essential fact is that in West-White-Ruthenia, a considerable mass of people that could merely regard themselves as „Natives" (Tutejsi) bears testimony of the low state of national—culture and of the poor political consciousness of the local White-Ruthenian population there, and under such conditions it was very easy for the enumerators to turn the said „local" population into Poles and Russians as the copyists desired.

The fourth remark of E. Durand appears to be untrue: not „many" Catholics showed themselves to be Whitei-Ruthenians, but only 66, 5 thousand out of 1.1330. of all the Catholics, that is, only $^1/_{20}$ part, while in 1897 and in 1909 White-Ruthenian Catholics were over 85% of the whole

[1]) Geografhical Works by Eugene Romer. Stastistics of languages of the provinces being under the Polish „civil administration of the Eastern Lands" (december 1919) Lwów—Warszawa MCMXX. p. 13-14.

number of Catholics in West-White-Ruthenia; of „Orthodox—Poles" there was counted up comparatively not so many 58,3 thousand. E. Durand does not give any genetics and dynamics of those groups, but puts a mark of equality between the sudden arising group of „Orthodox—Poles" and the long existing very firm pre-war group of White-Ruthenian Catholics. E. Durand did not avail himself at all with the method of chronological analysis, for criticizing the censuses.

E. Durand's fifth remark is unfinished; with which „other facts" correspond the increase of the percentage of the Poles against the census of 1897, E. Durand does not indicate; the remark that this increase corresponds with the geographical distribution of Poles in the territory of West-White-Ruthenia is entirely false. Let us now examine how the geographical percentage increase of the Poles from the years 1897 to 1919 is distributed:

Districts:	% Poles in the population.		% increase ot Poles into how many—times.
	1897	1919	
Vilno . . .	12,1	87,3	**7**
Troki . . .	11,0	53,0	5
Braslaf . . .	8,4	53,0	7
Svientsiany .	5,5	44,5	8
Lida	4,2	78,3	19
Brest. . . .	3,0	21,3	7
Grodno . . .	3,0	54,0	18
Disna	2,4	38,1	15
Vileika . . .	2,2	31,7	15
Kobrin . . .	2,1	11,8	6
Pinsk . . .	2,0	3,5	2
Wolkowisk . .	1,9	59,8	30
Oshmiany . .	1,6	68,7	43
Novogrudok .	1,6	15,7	10
Prushani . .	1,4	11,7	8
Slonim . . .	1,3	32,4	25

There is no consequence in the percentage increase of Poles neither with the former distribution of the Poles in 1897 nor wi th their distribution in 1919. To the group of districts with the most powerful increase, more than 15 times, follow the districts: Oshmiany, Wolkowisk, Slonim, Lida, Grodno and Vileika, that is, the districts with the different percentages of Poles both in 1897 and in 1919, and are dispersed in the various parts of West-White-Ruthenia.

The sixth remark of E. Durand is marking out only one of the details of a more wide method of critics-chorological analysis of distribution indexes of the national structure of the population and their modification. If the Polish census had corresponded with authenticity, it would have to give compact and stable distribution to the several nationalities in the territory of White-Ruthenia, when in the true distribution of the Poles ought to be no more than the true distribution of the Catholics. The census of 1919 does not show such a stable and compact distribution of nationalities. That „insulate" distribution of the national groups, for instance White-Ruthenians, which is given as an instance in the clause 6. E. Durand, seems to be the rule for the census of 1919. The cartogram № 6 points out the distribution of the White—Ruthenian nationality in the territory of White-Ruthenia. It is difficult to imagine a more unstable geographical distribution of any other index, with the ever shifting insulations and tumblings than it is with the distribution of the White-Ruthe-

nian nationality according to the Polish census of 1919. The degree of true distribution in a territory we measure by a relative middle square declination (σo) [1]). The maximal stability of distribution in the territory have the Orthodox, and in the districts with a maximal Catholic population—Catholics. Had the national and religious groups in West-White-Ruthenia coincided, we should have had true distribution of the Orthodox similar with the true distribution of the White-Ruthenians, and the true distribution of the Catholics similar with that of the Poles; but in reality it is just the contrary. The stability of distribution of the White-Ruthenians is considerably lower than that of the Orthodox.

Districts:	True distribution Orthodox σ_0	White-Ruthenian σ_0
Pinsk . . .	0,087	0,503
Kobrin . . .	0,246	0,328
Prushani . .	0,252	0,340
Slonim . . .	0,254	0,798
Kobrin . . .	0,269	3,550
Disna . . .	0,465	1,124
Vileika . . .	0,485	0,500
Grodno . . .	0,641	0,758
Wolkowisk . .	0,826	1,479
Oshmiany . .	0,898	1,232
Braslaf . . .	1,103	1,299
Lida	1,136	1,558

The stability of distribution of Poles is now higher, then lower as to the stability of the Catholics, but a great stability of the Catholics is oftener found.

True distribution.

Districts:	Catholics. σ_0	Poles. σ_0
Braslaf . . .	0,096	0,358
Lida	0.303	0,295
Grodno . . .	0,499	0,476
Oshmiany . .	0,510	0,543
Disna . . .	0,569	0,722
Wolkowisk . .	0,577	0,528
Slonim . . .	0,726	0,685
Novogrudok .	0,739	0,848
Prushani . .	0,800	0,949
Vileika . . .	0,803	0,808
Kobrin . . .	0,900	1,543
Brest . . .	1,255	1,155
Pinsk . . .	1,440	1,630

The greatest divergency of stability of the Poles and Catholics is met with in the ditricts: Braslaff, Disna, Prushani, Kobrin and Novogrudok. The size of σo is everywhere exceedingly large. The stability of distribution is generally not very high. The low stability of distribution of the national and religious groups and the variance of distribution of the Poles and Ca-

---

[1]) $\sigma_0 = \frac{\sigma}{M}$; $\sigma = \sqrt{\frac{\Sigma(x-M)^2}{n}}$, where x is % of nationalites in the separate volosts (gmins) and M is middle % of nationalities in the whole district.

tholics, the Orthodox and White-Ruthenians speak of the internal defects of the very census of 1919. Even to the same point leads the chronological analysis of the data of the census omitted by E. Durand. The chronological analysis of the materials of the census of 1919, shows the disagreeing ot the data with the results of the pre—war and post—war mediate sources of information about the national structure of the population of West-White-Ruthenia, with the results of the school census of 1911, and the national statistics of the repatriates of the years 1918—1924. The census of 1919 discloses a sudden disappearance of White-Ruthenians in comparison with the census of 1897; a sudden disappearance of White—Ruthenian Catholics in comparison of those of the years 1897 and 1909; the sudden appearance of the group „Orthodox—Poles" and the unlike—rapid increase of the percentage of Poles not agreeing either with the former distribution of the Poles or with that which was noted in the census of 1919.

Those facts taken together speaks of the incorrectness of the data of 1919 census. This incorrectness all the more corroborates the method of comparing the data of the census with the data of ethnographical research. The complete incoincidency of the census of 1919 wifh the results of ethnographical research both by the Polish and Russian scientists.

11. The results of the second Polish census were the subject of special criticism of professor L. Krzywicki [1]): Unfortunately the author has limited his criticism but with one method—criticism of the conditíon of the census; he has arrived at the positive estimate of results of the census of 1921. At such an estimate arrives the other Polish investigator prof Z. Daszyńska,—Golińska [2]). Only a small number of polish authors are doubting the truth of the data ot the census of 1921. K. Srokowski [3]) believes that the data of the census, first of all, contradict themselves „and that naturally there is no such group as „Orthodox—Poles" existing. E. Maliszewski [4]) supposes, that the organization of the census was very bad organized and that many White—Ruthenians have registered themselves Poles especially in the woyewodeship of Novogrudok. A negative estimate of the results of the census of 1921 gives the Ukrainian iuvestigator professor I. Schimanowich [5]).

Let us sum up the critical estimate of the census of 1921 according to the admitted scheme of criticism:

a) The conditions of the census of 1921 were especially unfavourable for the registration of the White-Ruthenian nationality and for the Minor Nations in general; the Polish government in fact has admitted and conducted a national policy of People Democracy (narodowy democraci)—a policy of entire assimilation of the Minor Nations, especially those whose national consciousness is not sufficiently consolidated, or those who are religiously nigh to the Poles. (White-Ruthenian-Catholics). The census was drawn up by hundreds of true Polish copyists, who were sent over from Native Poland and who have registered White-Ruthenians as Poles [6]).

b) The results of the census contradict the results of the mediate sources—the school census of 1911 and the national statistics of the repatriates.

---

[1]) Rozbiór krytyczny wyników spisu. Mies. st. t V 1922. Z—6
[2]) Zagadnienja polityki populacyjnej.
[3]) Sprawa narodowościowa na Kresach wschodnich. p. 5
[4]) Stosunki narodowosciowe w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa, 1923, p. 16
[5]) Західна Україна. Львів. 1926. p. 6.
[6]) Mies. st, V, z. 4, 1922.

c) The chronological analyses of the Census of 1921, in comparing with the censuses of 1897, 1909, 1919 show such sharp changes which in reality could not take place—decreasing the number of Jews in towns and so increasing there the number of Poles, the strident increase of the Poles in the structure of the non-town population, the almost complete disappearing of „Natives" (Tutejsi), the inconsistent change of Poles and Catholics from the year 1919 to 1921 [1]. The number of Poles grew up to 323,4 thousand. The number of Catholics grew up only to 27,1 thousand, the number of White-Ruthenians grew up to 144,2 thousand, and that of the Orthodox grew up to 177,3 thousand, there were more Poles than Catholics in the year 1919 about 28 thousand, and in 1921 about 324,3 thousand; an immense increase of unexisting groups of „Orthodox-Poles" from 58,3 thousand to 332,9 thousand, and the disappearing of the real existing groups of White-Ruthenian-Catholics; the inconsistency of the Polish census of 1921 with the national statistics of repatriates; the number of White-Ruthenians according to the census of 1921 grew up to 144,2 thousand, and the number of repatriates—White-Ruthenians arriving at the moment of the census of 1919 up to that of 1921 amounted to 171 thousand.

d) The analysis of the distribution of indexes of the national structure, according to the census of 1921, shows such instability of distribution of White-Ruthenians and Poles as in the census of 1919 (see cartogram № 6) especially in comparison with the very stable distribution of Catholics (see cartogram № 7) the distribution of the Catholics gives the strange explanation of the White-Ruthenian ethnographical frontiers according to the censuses of 1919 and 1921, principally—it is the west boundary of Catholicism, that is, the censuses of 1919 and 1921 have realized the axiom of the Polish investigators and the Polish public opinion that all Catholics of West-White-Ruthenia, including the very White-Ruthenian-Catholics are Poles.

In distributing the Catholics and Poles in 1921, we observe in common a more strident divergency in stability than there was in 1919 (see table № 12); the distribution of the Poles becomes more firm, but therefore sharply different from the distribution of Catholics—it becomes clear that with the exceptional extension of the Polish groups, on account of other national groups, non-Catholics as to their religious belonging (White-Ruthenian-Orthodox). The stability of distribution of the Orthodox is considerably higher than that of the White-Ruthenians even in 1921.

The instability of distribution in the territory modification of the number of White-Ruthenians and Orthodox, of Poles und Catholics is exceedingly sharp, especially with the Catholics and Poles.

---

[1] Groups	Towns			Non-town Population			Totals		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
White-Ruthenians	17,4	26,4	+ 51,8	807,2	942,3	+06,7	824,5	968,7	+ 7,5
„Natives"--Tutejsi	0,1	0,0	—	147,5	27,7	—81,2	147,5	27,7	—81,2
Poles	38,3	76,7	+100,2	644,2	929,2	+44,2	682,5	1005,9	+47,4
Jews	82,5	82,9	+ 0,5	103,2	96,8	— 5,7	185,7	179,7	— 3,2
Catholics	29,4	49,0	+ 66,8	625,1	632,5	+ 1,2	654,5	681,6	+ 4,1
Orthodox	21,1	38,3	+ 81,6	1079,1	1238,9	+14,8	1100,2	1277,3	+16,1
Hebrews	94,1	100,8	+ 7,1	148,0	130,5	—11,8	242,1	231,3	— 4,5
All the Population.	145,8	190,2	+ 30,5	1881,1	2031,5	+ 0,8	2026,9	2221,7	+ 0,6

Stability of Distribution.

Districts:	1921. σ_0 Catholics:	σ_0 Poles:	1919. σ_0 Catholics:	σ_0 Poles:
Braslaf	0,091	0,224	0,096	0,358
Lida	0,325	0,225	0,303	0,295
Oshmiany	0,509	0,328	0,510	0,543
Grodno	0,548	0,406	0,499	0,476
Disna	0,550	0,544	0,569	0,722
Wolkowisk	0,604	0,340	0,577	0,528
Prushani	0,629	0,542	0,800	0,949
Slonim	0,752	0,498	0,726	0,685
Vileika	0,796	0,460	0,803	0,808
Novogrudok	0,966	0,556	0,739	0,848
Brest	1,020	0,570	1,255	1,155
Pinsk	1,273	0,971	1,440	1,630

The greatest changeable stability of distribution is visible at the Orthodox (see table on page). The unequality of modification may be seen even without the calculation σ_0. by simply comparing the percentage of modification.

The modifications from 1919 to 1921 of the number of White-Ruthenians, Poles, Orthodox and Catholics ($\pm$ %) among Non-town settlers.

Districts:	White-Ruthenians:	Poles:	Orthodox:	Catholics:
Braslaf	— 18,1	— 1,1	+ 4,6	— 6,6
Disna	+126.3	+ 11,5	— 0,1	+ 2,2
Vileika	— 9,5	+ 39,2	— 1,6	— 2,6
Oshmiany	+296,1	+ 21,9	+ 6,3	+ 2,7
Lida	— 2,0	+ 2,0	+11,4	+ 0,5
Grodno	+ 14,7	+123,5	+43,6	+ 4,2
Wolkowisk	+ 37,8	+ 39,1	+45,8	+ 4,1
Slonim	+ 93,9	+ 8,2	+35,0	— 3,9
Nowogrudok	— 18,2	+162,9	+ 5,3	+ 3,4
Brest	+ 93,6	+ 32,9	+41,9	+26,9
Prushani	— 13,1	+385,1	+30,3	+33,0
Kobrin	+480,1	+281,1	+38,9	+ 7,6
Pinsk	+ 8,0	+353,1	+ 6,4	+14,7
Other Districts	— 16,8	+111,9	+12,6	— 8,3

The cartograms №№ 8—9 exhibit the change of the number of Catholics and Poles in the Volosts (gminas), and the unequality of the distribution of change in the territory, and the divergency of the temper of change with the Catholics and Poles are stepping out here with all its obviousness. The cartogram № 10 shows how many times the percentage of the Poles exceeds that of the Catholics in the separate Volosts (gminas) of West-White-Ruthenia.

The divergency is quite an exceptional one: in considerable parts of West-White-Ruthenia into 2—5 times, in the southern parts into 5—10 times, and even above 10 times. Such a divergency in the percentage of Poles and Catholics registered in 1921 was not in 1919, when the percentages of the Poles and Catholics were rather nigh (33,5% and 32,3%), in 1921 the percentage of the Poles exceeds that of the Catolics in West-White-Ruthenia in one and a half times (47,3% and 30,7%),

e) The results of the census of 1921 do not coincide with all the known ethnographical researches.

All this is demonstrating the incorrectness and falseness of the census of 1921, in connection with the registration of the national groups, particularly White-Ruthenian ones (first of all White-Ruthenian-Catholics).

CONCLUSION.

1. The statistical census of 1921, as the final close census in Poland, is to be taken as an outlet material for the arranging of the national structure of the population in West-White-Ruthenia.

But the results of the census is in need of substantial amendments. Such amendments will be the following two:

1) In the structure of White-Ruthenians it ought to be reckoned all the Orthodox of West-White-Ruthenia, for there are no other considerable national groups over and besides White-Ruthenians with Orthodox religious property:

2) In the structure of White-Ruthenians it ought to be reckoned such a part of the Catholics corresponding with that part which the White-Ruthenian-Catholics occupied amidst all the Catholics according to the Censuses of 1897 and 1909.

The results of the arrangement, in such a manner, the number of White-Ruthenians is clear from the following tables:

White-Ruthenians, in West-White-Ruthenia, are taking up in the non-town settlements 74,8%, in towns 17,5% and in whole districts 72,5%. The general number of White-Ruthenians together with the natural increase of population, and with the including in their number of repatriates—White-Ruthenians arriving after the moment of the censuses of 1921 are:

1921	2.476.8
1922	2.675.8
1923	2.730.1
1924	2.771.0
1925	2.716.7
1926	2.851.1
1927	2.893.9

The frontiers of West-White-Ruthenia upon the basis of the fixed figures, the number of the White-Ruthenian nationality is shown in the cartogram № 11. These frontiers are wholly coinciding in the north-west and in the west with the frontiers drawn by the Academician Karski, and only in the south they go more south than the frontiers by Karski. Our arrangement of the frontiers of West-White-Ruthenia in Poland is at the bottom in accordance with the data of the Academician Karski; with the materials of the census of 1897, with the census of 1909, with the school census of 1911, with the national statistics of the repatriates, with the investigations of L. Czarkowski, A. Zakrzewski and with the data of some German censuses (of the year 1916). The concordancy with the data of the German censuses is concerning the western, the most disputed districts of West-White-Ruthenia. In the districts of Vilno and Troki, we have counted up in the year of 1921 112.7 thousand White-Ruthenians, 104.2 thousand of them are White-Ruthenian-Catholics; according to the German census, in these districts are counted up 92,2 thousand Whit Ruthenians, of them 84,5 thousand are White-Ruthenian-Catholics.

DATA OF WHITE-RUTHENIANS IN WEST-WHITE-RUTHENIA

(THOUSAND)

	DISTRICTS	Total			Towns			Non-towns			% White-Ruthenians		
		All population	White-Ruthenians	Wh.-Ruthenian-Catholics	All population	White-Ruthenians	Wh.-Ruthenian-Catholics.	All population	White-Ruthenians	White-Ruthenian-Catholic.	Total	Towns	Non-towns
1	Oshmiany: a [1])	76,8	65,6	53,0	3,4	10,5	1,0	73,4	64,6	52,0	84,2	30,9	88,2
	„ : b [2])	113,2	102,7	61,7	—	—	—	113,3	102,7	61,7	90,7	—	90,7
2	Braslaf : a [1])	17,4	44,5	39,8	1,6	0,2	0,1	17,4	44,3	39,7	56,4	12,5	55,5
	„ : b [2])	62,7						61,1					
3	Vilno-Troki	290,9	112,7	104,2	130,9	12,1	6,1	160,	100,6	98,1	35,8	9,2	62,3
4	Vileika	198,2	179,7	63,4	5,9	2,8	0,4	192,3	176,9	63,0	90,2	47,5	92,0
5	Disna	195,8	167,5	67,4	8,9	2,9	1,2	186,9	164,6	66,2	85,5	32,6	88,1
6	Lida	192,7	144,6	103,5	13,4	2,9	1,9	179,3	141,7	101,6	75,0	21,7	79,0
7	Swientsiany	139,7	72,5	61,6	4,0	0,4	0,3	135,7	72,1	61,3	51,9	10,0	53,1
8	Augustowo	62,4	31,2	30,4	8,8	0,2	0,1	53,6	30,9	30,3	50,0	2,3	57,6
9	Bielostok	186,5	60,4	42,4	98,1	8,1	1,8	38,4	52,3	40,6	32,4	8,3	59,1
10	Bielsk	129,2	89,5	40,9	24,7	3,4	0,0	104,5	36,1	40,9	67,7	13,8	82,4
11	Brest	116,5	73,1	0,1	29,5	5,0	00,3	87,0	68,1	0,1	62,8	17,0	78,3
12	Wolkowisk	115.3	96,7	48,7	11,1	4,6	3,3	104,2	92,1	45,4	83,9	41,5	88,4
13	Grodno	150,4	100,4	44,3	34,7	5,8	2,2	115,7	94,6	42,1	65,2	16,8	81,8
14	Kobrin	127,6	105,3	0,1	8,2	1,8	00,3	119,4	103,5	0,1	82,6	22,0	86,7
15	Prushani	82,2	69,0	9,7	6,3	1,9	0,4	75,9	67,1	9,3	83,9	30,8	88,5
16	Sokolka	90,3	78,4	69,0	14,1	5,5	5,1	76,2	72,9	63,9	86,9	39,1	95,7
17	Slonim	155,6	128,6	20,8	9,6	1,2	0,3	146,0	127,4	20,5	82,6	12,5	87,3
18	Nowogrudok	304,3	261,4	44,3	34,5	18,6	3,3	269,8	242,8	41,0	85,9	53,9	90,0
19	Pinsk	235,7	196,7	4,7	23,5	3,4	0,1	212,2	193,3	4,6	83,5	14,5	91,1
20	Parts of other districts [3])	171,3	149,1	31,5	3,0	0,8	0,4	168,3	148,3	31,1	87,1	26,7	88,1
	All West-White-Ruthenia	3214,7	2329,6	941,5	474,2	82,7	28,1	2740,5	2246,9	913,5	(74,8)	(17,5)	(78,5)

[1]) By census 1919.
[2]) By census 1921.
[3]) Mosyr, Slutsk, Minsk and Borisof.

comparing our data and the German Census in the other districts of the Province of Vilno, we see the following results:

Districts: (thousand)	German Gensus	Data of 1921.
Oshmiany	157,8	168,3
Lida	133,8	144,6
Svientsiany	74,1	72,5
Troki	23,7	15,3

The divergency, as we see is nota big one, and quite lawful. In the district of Augustovo in 1913, A Zakrzewski has counted up 27,2 thousand White-Ruthenians, of them 25,8 thousand are White-Ruthenian-Catholics; according to the corrected data of 1921, we have counted up 31.2 thousand White-Ruthenians, of them 30,4 thousand are Catholics; with the adding to the White-Ruthenian population two Volosts more to the district of Augustovo, not taken into consideration by A. Zakrzewski, the minimal number of White-Ruthenians in the district of Augustovo in 1913 would be 35 thousand, that is not a great deal more than it was admitted by us.

All of this proves that in the most disputed Catholic districts of West-White-Ruthenia, the established figures of White-Ruthenians by us, do not differ from those given by a whole series of previous statistics, with the only exception of the Polish censuses of 1919 and 1922, the falseness of which is beyond the slightest doubt.

2. Important changes in the structure of the White-Ruthenian population of West-White-Ruthenia in the years of their being subjected by Poland have not taken place, for the Polish settlements in West-White-Ruthenia gave insignificant results: the number of the invading settlers together with their families do not make up even one percentage with respect to all the population of West-White-Ruthenia, according to the census of 1921.

ДАДАТАК.
ТАБЛІЦЫ.

ADDITION.
TABLES.

Табліца № 1.
Table № 1.

Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі па перапісу 1897 г. Паветы без гарадоў.
Nationalities in West-White-Ruthenia according to census of 1897. Districts excluding towns.

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants						
		Беларусы Wh.-Ruthenians	Палякі Poles	Рускія Russians	Яўрэі Jews	Украінцы Ukrainians	Літоўцы Lithuanians	Іншыя Others
1	Ашмянскі Aschmjana . . .	81.63	1.57	2.06	10.77	0.01	3.87	0.09
2	Віленскі Wilnja	41.86	12.11	3.32	7.37	0 02	34.93	0.39
3	Вялейскі Wjalejka	88.36	2.22	0.81	8.41	0	0.06	0.14
4	Дзісьненскі Dzisna	84.50	2.36	5.87	6.77	0	0.36	0.14
5	Лідзкі Lida	76.19	4.22	0.55	9.94	0.01	9.01	0.08
6	Сьвянцянскі Swjancjany . .	49.03	5.47	5.01	5.49	0	34.81	0.19
7	Троцкі Troki	15.86	10.99	4.22	9.33	0.07	59.01	0.52
8	Язяроскі Jasjarosy	17.53	8.37	9.59	9.96	0	52.49	2.06
9	Аўгустоўскі Augustaw. . .	38.14	49.75	2.77	8.23	0.32	0.24	0.46
10	Беластоцкі Bjelastok . . .	39.13	41.76	4.91	10.09	0.31	0.10	3.70
11	Бельскі Bjelsk	5.35	36.51	5.09	10.61	42.16	0	0.28
12	Берасьцейскі Bjerascje. . .	1.61	3.00	4.39	8.89	81.39	0	0.72
13	Ваўкавыскі Waukawysk . .	87.06	1.94	1.16	9.34	0.03	0.01	0.46
14	Горадзенскі Horadnja . . .	81.83	3.00	1.45	11.61	0 01	1.80	0.30
15	Кобрынскі Kobryn	0.85	2.11	2.55	10.68	82.85	0.01	0.95
16	Пружанскі Pruschany . . .	78.54	1.35	2.85	9.69	7.06	0.02	0.49
17	Слонімскі Slonim	86.34	1.25	1.12	10.92	0.09	0.10	0.18
18	Сакольскі Sakolka	96.75	0.55	0.16	2.33	0	0.08	0.13
19	Навагрудзкі Nawagradak . .	85.72	1.55	1.53	10.63	0.24	0	0 33
20	Пінскі Pinsk	84.04	2 03	1.18	11.89	0.58	0.01	0.27

Табліца № 1—працяг.
Table № 1—continuation.

Гарады. Towns.

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants						
		Беларусы Wh.-Ruthenians	Палякі Poles	Рускія Russians	Яўрэі Jews	Украінцы Ukrainians	Літоўцы Lithuanians	Іншыя Others
1	Ашмянскі Aschmjana . . .	27.46	7.28	11.26	53.12	0.11	0.11	0.66
2	Віленскі Wilnja.	4.21	30.94	20.04	40.03	0.33	2.09	2.36
3	Вялейскі Wjalejka. . . .	38.39	10.21	4.75	46.03	0.03	0.14	0.45
4	Дзісьненскі Dzisna. . . .	23.69	3.21	6.72	66.06	0.12	0.04	0.16
5	Лідзкі Lida	9.17	14.21	15.93	56.35	1.29	1.35	1.70
6	Сьвянцянскі Swjancjany . .	5.83	20.61	16.40	52.23	0.11	4.55	0.27
7	Троцкі Troki	8.06	27.58	26.54	22.65	0.07	0.93	14.17
8	Язяроскі Jasiarosy	4.32	18.43	14.78	59.30	0.04	2.68	0.45
9	Аўгустоўскі Augustaw. . .	2.36	46.64	18.66	28.47	0 07	0.16	3.64
10	Беластоцкі Bjelastok . . .	3.27	20.23	9·81	60.43	0.28	0.02	5.96
11	Бельскі Bjelsk	1.37	21.63	12.69	49.33	14.29	0.03	0.66
12	Берасьцейскі Bjerascje. . .	2.65	7.21	21.94	64.65	1.51	0.03	2.01
13	Ваўкавыскі Waukawysk . .	19.63	4.81	17.57	53.33	2.16	0.11	2.39
14	Горадзенскі Horadnja . . .	11.58	14.53	22.41	47.71	0.17	0.14	3.46
15	Кобрынскі Kobryn	0.85	4.52	12.52	64.66	15.59	0.03	1.83
16	Пружанскі Pruschany . . .	24.26	2.93	5.77	66.17	0.14	0.03	0.70
17	Слонімскі Slonim	6.22	5.71	14.78	71.82	0.05	0.07	1.35
18	Сакольскі Sakolka	36.50	3.34	7.72	48.23	2.00	0.04	2.17
19	Навагрудзкі Nawagradak . .	21.25	5.09	4.05	63.29	0.20	0	6.12
20	Пінскі Pinsk	5.01	6·84	12.77	73.87	0.89	0.07	0.55

Табліца № 1—працяг.
Table № 1 continuation.

Цэлыя паветы (з гарадамі).
Whole districts (with towns).

№№	Паветы Districts	На 100 нас. Per 100 inhabitants. Беларусы Wh.-Ruthenians	Палякі Poles	Рускія Russians	Яўрэі Jews	Украінцы Ukrainians	Літоўцы Lithuanians	Іншыя Others
1	Ашмянскі Aschmjana . . .	79.96	1.75	2.34	12.08	0.01	3.75	0.11
2	Віленскі Wilnja	25 85	20.12	10.43	21.26	0.15	20.96	1.23
3	Вялейскі Wjalejka	85.87	2.46	0.93	9.53	0.01	0.06	0.14
4	Дзісьненскі Dzisna . . .	81.09	2.41	5.91	10.10	0.01	0.34	0.14
5	Лідзкі Lida	73.16	4.68	1.24	12.04	0.06	8.67	0.15
6	Сьвянцянскі Swjancjany . .	47.52	6.00	5.40	7.13	0	33.75	0.20
7	Троцкі Troki	15.74	11.25	4.58	9.53	0.07	58.09	0.74
8	Язяроскі Jasjarosy	16.80	8.92	9.88	12.67	0	49.76	1.97
9	Аўгустоўскі Augustaw . .	32.46	49.14	5.36	11.57	0 28	0.23	0.96
10	Беластоцкі Bjelastok . . .	26.12	33.95	6.68	28.35	0.29	0.07	4 54
11	Бельскі Bjelsk	4 91	34.87	5.94	14.90	39.08	0	0.30
12	Берасьцейскі Bjerascje. . .	1.83	3.89	8.13	20.80	64.35	0.01	0.99
13	Ваўкавыскі Waukawysk . .	82.38	2.14	2.30	12.39	0.17	0.02	0.58
14	Горадзенскі Horadnja . . .	65.72	5.66	6.25	19.88	0.05	1.42	1.02
15	Кобрынскі Kobryn	0.85	2.25	3.11	13.72	79.04	0	1.03
16	Пружанскі Pruschany . . .	75.49	1.39	3.01	12.80	6.67	0.02	0.62
17	Слонімскі Slonim	80.72	1.56	2.08	15.19	0.08	0.09	0.28
18	Сакольскі Sakolka	83.81	1.15	1.78	12.19	0.44	0.07	0.56
19	Наваградзкі Nawagradak . .	83.69	1.66	1.61	12.30	0.24	0	0.50
20	Пінскі Pinsk	74.33	2.62	2.61	19.51	0.62	0.02	0.29

Табліца № 2.
Table № 2.

Процант палякоў у насельніцтве па перапісах 1897 і 1909 г. г.
% of Poles in the population according to the Census of 1897 and 1909.

№№	Паветы Districts	% % 1897 Цэлы павет Whole district	1897 Без гарадоў Excluding towns	1909
1	Ашмянскі Aschmjana . . .	2	2	2
2	Віленскі Wilnja	20	12	43
3	Вялейскі Wjalejka	2	2	3
4	Дзісьненскі Dzisna . . .	2	2	2
5	Лідзкі Lida	5	4	6
6	Сьвянцянскі Swjancjany . .	6	5	3
7	Троцкі Troki	11	11	22
8	Язяроскі Jasjarosy	9	8	3
9	Аўгустоўскі Augustaw . . .	49	50	—[1])
10	Беластоцкі Bielastok . . .	34	42	18
11	Бельскі Bjelsk	35	36	9
12	Берасьцейскі Bjerascje . . .	4	3	2
13	Воўкавыскі Waukawysk . .	2	2	1
14	Горадзенскі Horadnja . . .	6	3	4
15	Кобрынскі Kobryn	2	2	1
16	Пружанскі Pruschany . . .	1	1	0,2
17	Слонімскі Slonim	2	1	0,3
18	Сакольскі Sakolka	1	1	1
19	Наваградзкі Nawagradak. . .	2	2	3
20	Пінскі Pinsk	3	2	3

[1]) Няма даных. No data.

Табліца № 3.
Table № 3.

Нацыянальны склад насельніцтва Віленскага., Троцкага, Лідзкага і Горадзенскага паветаў па нямецкім вайсковым перапісу 1916 году [1]), у параўнаньні з перапісам 1897 г.

Nationalities in the districts of Wilnja, Troki, Lida and Horadnja by the German military Census of 1916 [1]) in comparison to Census of 1897.

Паветы Districts	Гады Jears	Палякі Poles		Ліцьвіны Lithuanians		Беларусы White-Ruthenians		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Разам Total	
		лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number 1916	1913
Г. Вільня Town. Wilnja	1897	47.750	30.9	3.090	2.0	6.490	4.2	62.276	40.3	34.926	22.6	154.532	202.4
	1916	70.629	50.5	3.699	2.6	1.917	1.3	61.245	43.5	3.350	2.1	140.840	
Віленскі Wilnja	1897	25.262	12.1	73.073	35.0	87.680	42.0	15.449	7.4	7.317	3.5	208.781	266.5
	1916	148 200	74.3	31.386	15.8	4.933	2.4	11.420	5.7	1.942	1.3	197.881	
Троцкі Troki	1897	22.884	11.2	118.153	58.1	32.015	15.8	19.398	9.5	10.951	5.4	203.401	250.7
	1916	44.346	31.6	83 103	59.3	1.213	0.8	10.462	7.4	934	0.9	140.058	
Лідзкі Lida	1897	9.623	4.6	17.825	8.7	150.535	73.2	24.775	12 2	2.809	1.3	205.767	263.7
	1916	77.465	63.4	5.321	4.3	24.471	20.0	11.637	9 5	3.209	2.8	122.103	
Горадзенскі Horadnja	1897	11.593	5.6	2.874	1.4	134.639	65.8	40.710	19.8	15.038	7.4	204.854	250.8
	1916	56.611	49.1	1.214	1.0	27.253	23.6	26.671	24.0	2 425	2.3	115.174	

[1]) Source. Крыніцы: Wschód Polski. 1920. № 6 і 7. S. Maliszewski. Ze statystyki Litwy i Białej Rusi.

Табліца 3а.
Table 3a.

Нацыянальны склад насельніцтва часткі Віленскай губэрні па нямецкім вайсковым перапісу 1916 году [1]).

Nationalities in the part of government (Vilnja) Wilnja according to the german Military Census of 1916 [1]).

Паветы Districts	Палякі Poles		Ліцьвіны Lithuanians		Беларусы White-Ruthenians		Яўрэі Jews		Расійцы Russians		Іншыя Others		Разам Total
	лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number	%	лік number	%	
Г. Вільня Town. Wilnja	118.400	53.5	3.100	1.4	1.100	0.5	88.960	40.2	7080	3.3	2660	1.2	221.300
Віленскі Wilnja	120.270	47.7	17.400	6.9	67.320	26.7	41.100	16.3	5040	2.0	1020	0.4	252.150
Троцкі Troki	56.840	22.5	137.410	54.4	23.740	9.4	27.780	11.0	6060	2.4	750	0.3	252 580
Лідзкі Lida	68.190	29.2	5.160	2.2	133.800	57.3	25.220	10.8	930	0.4	240	0.1	233.540
Ашмянскі Aschmjana	76.050	26.7	10.540	3.7	157.820	55.4	34.750	12.2	5690	2.0	20	0.01	284.870
Сьвянцянскі Swjancjany	51.540	25.1	57.400	28.0	74.120	36.2	12.100	5.9	9220	4.5	620	0.3	205.000

[1]) Source.
Па крыніцы: Wileński A. Nationalitätenfrage in Litauen und Wiessruthenien. Polnische Blätter. Berlin. 1917. Band VI.

Табліца № 4.
Table № 4.

Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі па першым польскім перапісу 1919 году. Паветы без гарадоў.

Nationalities in West-White-Ruthenia according to first Polish Census of 1919. Districts excluding towns.

№№	Паветы. Districts.	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants.					Уваґі: Remarks:
		Беларусы White Ruthen.	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	
1	Ашмяна Aschmjana . . .	6.0	17.9	68.7	4.7	2.7	
2	Вільня Wilnja	0.3	0	87.3	3.6	8.7	L—7.5%
3	Вялейка Wjalejka	56.0	—	31.7	4.2	8.1	R—5.5%
4	Дзісна Dzisna	24.2	—	38.1	1.4	36.3	R—34.8%
5	Ліда Lida	14.7	—	78.3	2.3	4.7	L—2.4%
6	Сьвянцяны Swjancjany . .	13 8	2.0	44.5	3.5	36.2	L—28.2%,R
7	Трокі Troki	0.3	1.0	53.0	4.1	41.6	L—40.4%
8	Браслаў Braslaw	15.5	0	53.0	2.9	28.6	L—15.2%, R
9	Берасьце Bjerascie. . . .	45.3	17.7	21.3	11.1	4.6	U—4.4%
10	Ваўкавыск Waukawysk . .	19.4	11.5	59.8	7.2	2.1	L—1.6%
11	Горадня Horadnja	33.5	—	54.0	10.6	1.9	
12	Кобрын Kobryn	6.0	74.5	11.8	6.8	0.9	
13	Пружана Pruschany . . .	71.8	—	11.7	6.9	9.6	R
14	Слонім Slonim	41.6	3.2+ 16.6x	32.4	6.2	—	
15	Навагрудак Nawagradak . .	69.2	7.4 x	15.7	5.9	1.8	
16	Пінск Pinsk.	75.0	3.2	3.5	6.4	11.9	R

Табліца № 4—працяг.
Table № 4 - continuation.

Г а р а д ы.
T o w n s.

№№	Паветы. Districts.	Беларусы White-Ruthenians	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Уваґі: Remarks: R—рускія. Russians. U—украінцы. Ukrainians. L—ліцьвіны. Lithuanians. X—невядомыя. Unknown.
1	Ашмяна Aschmjana . .	—	—	40.6	57.2	2.2	
2	Вільня Wilnja	1.4	0.0	56.2	36.1	6.4	L—2.3%
3	Вялейка Wjalejka . . .	64.6	—	21.2	12.9	1.3	R—1.2%
4	Дзісна Dzisna	10.4	—	49.4	28.6	11.6	R—11.4%
5	Ліда Lida	1.6	—	58.4	20.1	19.9	L—0.9% R
6	Сьвянцяны Swjancjany .	1.3	—	38.5	45.6	14.6	L—5.7%
7	Трокі Troki	—	—	93.5	4.2	2.3	
8	Браслаў Braslaw . . .	—	—	19.1	73.5	7.4	R
9	Берасьце Bjerascje. . .	8.3	—	16.2	71.7	3.8	R
10	Ваўкавыск Waukawysk .	2.1	—	36.4	58.0	3.5	R
11	Горадня Horadnja . . .	7.5	—	32.9	58.9	0.7	L-0.1%
12	Кобрын Kobryn . . .	4.6	—	53.7	34.4	7.3	U
13	Пружаны Pruschany . .	16.7	—	8.4	74.8	0.1	
14	Слонім Slonim	6.1	2.0x	12.6	79.2	0.1	
15	Навагрудак Nawagradak .	26.9	2.3x	11.4	59.0	0.4	
16	Пінск Pinsk.	3.3	—	8.0	81.2	7.5	X

Табліца № 4 – працяг.
Table № 4—continuation.

Цэлыя паветы (з гарадамі).
Whole districts (with towns).

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants. Беларусы White-Ruthen.	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Увагі: Remarks:
1	Ашмяна Aschmjana	5.9	17.6+ 2.6 x	68.3	5.6	0	
2	Вільня Wilnja.	0.8	—	74.5	17.0	7.7	L—5,4%
3	Вялейка Wjalejka	56.3	—	31.2	4.6	7.9	R-5,3%,L-0,1%
4	Дзісна Dzisna.	24.0	—	38.6	2.7	34.7	R-33,7%L-1,0%
5	Ліда Lida	13.9	—	77.1	3.4	5.6	L—2,2%, X
6	Сьвянцяны Swjancjany	13.4	2.1	44.3	4.7	35.6	L—27,6%,R
7	Трокі Troki	0.3	1 0	53.8	4.1	40.9	L—39,6%
8	Браслаў Braslaw	15.3	0.0	52.5	3.9	28.2	L—15%,R
9	Берасьце Bjerasjce	34.6	14.7	24.8	21.5	4.4	U—3.6%
10	Ваўкавыск Waukawysk	17.9	11.2	57.8	11.5	1.6	L—0,1%
11	Горадня Horadnja	27.7	—	49.3	21.3	1.7	L—1,6%
12	Кобрын Kobryn	5.9	68.4	15.2	9.0	1.5	L—0,1%
13	Пружаны Pruschany	66.7	—	11.4	13.2	8.7	R-4,2%,L.4,1%
14	Слонім Slonim	38.9	3.0+ 15 5x.	30.8	11.8	0	
15	Навагрудак Nawagradak	66.8	7.1x.	15.5	9.0	1.6	
16	Пінск Pinsk	68.1	3.0	4.4	13.6	10.9	R

Табліца № 5.
Table № 5.

Нацыянальны склад насельніцтва Заходняй Беларусі па другім польскім перапісу 1921 году. Паветы без гарадоў.
Nationalities in West-White-Ruthenia according to the second Polish Census of 1921. Districts excluding towns.

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants. Беларусы White-Ruthen.	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Увагі: Remarks:
1	Ашмяна Aschmjana	27.2	—	71.1	1.5	0.2	
2	Вялейка Wjalejka	51.7	—	45.0	3.0	0.3	R—0,3%
3	Дзісна Dzisna.	55.0	—	41.8	2.2	1.0	R—0,5%
4	Ліда Lida	14.0	—	77.8	2.7	5.5	L—5,4%
5	Браслаў Braslaw	15.0	—	70.5	2.9	11.6	R-2,8%,L-8,8%
6	Аўгустоў Augustaw	0.2	—	97.3	1.5	1.0	R—0,9%
7	Беласток Bjelastok.	5.5	—	86.3	7.4	0.8	R—0,3%
8	Бельск Bjelsk.	29.9	—	63.1	6.9	0.1	R—0,1%
9	Берасьце Bjerascje.	60.8	0.4	27.4	8.8	2.6	U—2,6%
10	Ваўкавыск Waukawysk	22.7	—	70.9	6.1	0.3	
11	Горадня Horadnja	32.9	—	57.1	8.9	1.1	R-0,2%,L-0,9%
12	Кобрын Kobryn	28.9	21.5	37.2	7.0	5.4	U—4,9%
13	Пружаны Pruschany	49.7	—	45.2	3.9	1.2	R-0,1%,U-0,1%
14	Слонім Slonym	65.1	—	28.3	6.4	0.2	
15	Саколка Sakolka	5.9	—	91.8	2.1	0.2	
16	Навагрудак Nawagradak	54.2	—	39.6	6.0	0.2	
17	Пінск Pinsk	77.0	0.8	17.0	5.2	—	

Табліца № 5—Працяг.
Table № 5—Continuation.

Цэлыя паветы (з гарадамі).
Whole districts (with towns).

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants.					Увагі: Remarks:
		Беларусы White-Ruthen.	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	
1	Ашмяна Aschmjana . . .	27.2	—	71.1	1.5	0.2	
2	Вялейка Wjalejka	50.7	—	45.2	3.7	0.4	R—0,2%
3	Дзісна Dzisna	53.2	—	42.1	3.6	1.1	R—0,5%
4	Ліда Lida	13.1	—	77.0	4.9	5.0	L—5,0%
5	Браслаў Braslaw	14.8	—	69.6	4.2	2.8	R—2,7%
6	Аўгустоў Augustaw . . .	0.2	—	94.4	4.5	0.9	R—0,9%
7	Беласток Bjelastok. . . .	3.3	—	69.1	25 5	2.1	R—1,0%
8	Бельск Bjelsk	27.8	—	61.3	10.6	0.3	R—0,2%
9	Берасьце Bjerascje . . .	46.8	0 3	31.2	18.2	3.5	R-1,0%,U-2,5%
10	Ваўкавыск Waukawysk . .	20.8	—	69.6	9.3	0.3	
11	Горадня Horadnja	26.3	—	55.5	16.8	1.4	R-0,7%,L-0,6%
12	Кобрын Kobryn	27.8	20.1	38.4	8.7	5.0	U—4,6%
13	Пружаны Pruschany . . .	47.5	—	44.3	7.9	0.3	
14	Слонім Slonim	61.5	0.1x.	28.0	10.2	0.2	R—0,1%
15	Саколка Sakolka	4.8	—	87.3	7.5	0.4	R—0,3%
16	Навагрудак Nawagradak . .	52.8	0.2x.	38.3	8.5	0.2	
17	Пінск Pinsk	68.9	0.7	17.0	11.8	1.6	

Табліца № 5—Працяг.
Table № 5—Continuation.

Гарады. Towns.

№№	Паветы Districts	На 100 насельнікаў. Per 100 inhabitants.					Увагі: Remarks:
		Беларусы White Ruthen.	Тутэйшыя Natives „Hiesige"	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	
1	Ашмяна Aschmjana . . .	—	—	—	—	—	
2	Вялейка Wjalejka	19.9	—	53.6	25.3	1.2	R—1,0%
3	Дзісна Dzisna	15.0	—	49.3	34.3	1.4	R—1,0%
4	Ліда Lida	1.0	—	65.6	32.4	1.0	L—0,2%
5	Браслаў Braslaw	7.8	—	34.9	56.8	0.5	
6	Аўгустоў Augustaw . . .	0.1	—	76.6	22.4	0.9	R—0,6%
7	Беласток Bjelastok. . . .	0.8	—	48.9	46.6	3.7	R—1,8%
8	Бельск Bjelsk	10.8	—	46.4	41.4	1.4	R—0,9%
9	Берасьце Bjerascje . . .	7.3	—	42.5	46.2	4.0	R-2,7%, U-0 7%
10	Ваўкавыск Waukawysk . .	2.2	—	57.3	39.3	1.2	R—0.8%
11	Горадня Horadnja	4.3	—	49.9	43.4	2.4	R—1,3%
12	Кобрын Kobryn	10.9	—	55.3	32 5	1.3	U—0,9%
13	Пружаны Pruschany . . .	20.6	—	32.6	46.5	0.3	
14	Слонім Slonim	6.3	1.2x.	24.2	67.4	0.9	R—0,2%
15	Саколка Sakolka	0.5	—	68.4	30.1	1.0	R—0,7%
16	Навагрудак Nawagradak . .	41.4	0.8x.	28.1	28.5	1.2	R—0,7%
17	Пінск Pinsk	9.8	—	16.7	71.2	2.3	R—2,3%

Табліца № 6.
Table № 6.

Нацыянальны склад вучняў пачатковых школ па школьным перапісу 1911 г.
Nationality of the scholars in the primary schools according to the School—Census of 1911.

№№	Паветы Districts	На 100 вучняў. Per 100 pupils.											
		Беларусы. Wh.-Ruthen.			Палякі. Poles.			Рускія. Russians.			Іншыя. Others.		
		У вёсках in villages	У гарадох in towns	Разам total	У вёсках in villages	У гарадох in towns	Разам total	У вёсках in villages	У гарадох in towns	Разам total	У вёсках in villages	У гарадох in towns	Разам total
1	Ашмянскі Aschmjana . . .	82.88	35.82	77.23	2.22	10.96	3.26	7.25	4.63	6.94	7.65	48.59	12.57
2	Віленскі Wilnja	30.43	21.86	25.10	40.64	18.09	26.62	7.79	19.97	15.36	21.14	40.08	32.92
3	Вялейскі Wjalejka	89.09	38.97	86.03	1.76	6.43	2.04	6.17	25.55	7.33	2.98	29.05	4.60
4	Дзісьненскі Dzisna	82.90	29.03	77.44	2.16	8.06	2.76	10.83	10.12	10.76	4.11	52.79	9.04
5	Лідзкі Lida	78.17	46.81	75.77	8.71	10.22	8.83	4.15	5.11	4.22	8.97	37.86	11.18
6	Сьвянцянскі Swjancjany . . .	55.02	9.09	51.51	11.55	17.92	12.04	10.88	14.03	11.12	22.55	58.96	25.33
7	Троцкі Troki	10.88	0.49	10.27	25.23	38.24	26.00	13.64	19.61	13.99	50.25	41.66	49.74
8	Беластоцкі Bjelastok	49.36	0.06	27.76	31.07	3.87	19.15	7.41	8.21	7.76	12.16	87.86	45.33
9	Бельскі Bjelsk	58.69	28.45	54.32	15.67	36.73	18.70	14.87	13.62	14.69	10.77	21.20	12.29
10	Берасьцейскі Bjerascje . . .	42.82	0.40	39.13	3.89	10.99	4.51	9.90	47.75	13.21	43.39	40.86	43.15
11	Ваўкавыскі Waukawysk . . .	91.17	29.91	89.05	1.21	22.32	1.95	4.15	13.84	4.49	3.47	33.93	4.51
12	Горадзенскі Horadnja . . .	88.93	21.61	71.80	1.65	9.54	3.66	3.90	13.65	6.39	5.52	55.20	18.15
13	Кобрынскі Kobryn	56.44	15.25	54.87	1.07	5.57	1.24	8.53	48.97	10.07	33.96	30.21	33.82
14	Пружанскі Pruschany . . .	84.14	33.08	81.82	1.99	11.89	2.46	8.65	23.26	9.32	5.22	31.77	6.40
15	Слонімскі Slonim	87.05	26.48	84.56	1.26	9.90	1.61	7.08	14.48	7.38	4.61	49.14	6.45
16	Сакольскі Sakolka	81.77	55.53	74.44	1.08	7.60	2.90	16.41	9.72	14.54	0.74	27.15	8.12
17	Навагрудзкі Nawagradak . .	78.44	66.67	78.28	1.25	2.88	1.28	18.62	1.15	18.32	1.69	29.30	2.12
18	Пінскі Pinsk	66.24	9.61	56.87	2.04	11.40	3.59	19.61	20.91	19.82	12.11	58.08	19.72

Табліца № 6.—Працяг.
Table № 6.—continuation.

Найбольшыя групы іншых нацыянальнасьцяй.
The most numerous groups of the other nationalities.

Паветы Districts / Дзе Who	Украінцы Ukrainians		Ліцьвіны Lithuanians					Мяшаная мова Mixed language					
	Берасьцескі Bjerascje	Кобрынскі Kobryn	Віленскі Wilnja	Лідзкі Lida	Ашмянскі Aschmjana	Сьвянцянскі Swjancjany	Троцкі Troki	Ваўкавыскі Waukawysk	Кобрынскі Kobryn	Навагрудзкі Nawagradak	Пружанскі Pruschany	Пінскі Pinsk	Берасьцейскі Bjerascje
Вескі In villages . .	35.5	27.0	13.7	2.6	1.8	19.0	41.7	1.1	4.7	0.7	1.4	2.7	6.1
Гарады In towns . .	2.1	—	1.7	0.6	—	4.4	0.5	—	—	—	—	—	—
Разам Total. . . .	32.6	25 9	6.2	2.4	1.6	17.9	38.1	1.1	4.5	0.7	1.3	2.2	5.6

%/%/% вучняў да ўсяго насельніцтва. % of the scholars to the total population.

Ашмянскі Aschmjana.	3.1	Троцкі Troki . . .	1.4	Кобрынскі Kobryn .	3.9
Віленскі Wilnja . .	2.2	Беластоцкі Bjelastok .	2.9	Пружанскі Pruschany	4.9
Вялейскі Wjalejka. .	3.5	Бельскі Bjelsk. . .	3·9	Слонімскі Slonim . .	4.5
Ізісьненскі Dzisna .	2.7	Берасьцейскі Bjerascje	4.4	Сакольскі Sakolka .	2.5
Лідзкі Lida. . . .	2.4	Ваўкавыскі Waukawysk	3.3	Навагрудзкі Nawagradak	3.8
Сьвянцянскі Swjancjany.	2.4	Горадзенскі Horadnja	3.8	Пінскі Pinsk . . .	3.3

Табліца № 7.
Table № 7.

Нацыянальны склад вучняў пачатковых школ Заходняй Беларусі ў 1920/21 г.
Nationality of the scholars in primary schools in West-White-Ruthenia in 1920/21.

№ №	Паветы. Districts.	%/%						Лік вучняў Number of scholars	% іх да насельніцтва % of scholars to the total population
		Беларусы White-Ruthenians.	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Рускія Russians	Украінцы Ukrainians	Іншыя Others		
	Палескае ваяводзтва.								
1	Берасьце Bjerascje . .	31.4	29.6	17.1	5.1	10.3	6.5	5.008	4.3
2	Драгічын Drahičyn . .	—	5.7	—	—	84.5	9.8	2.462	3.9
3	Кобрын Kobryn . . .	20.1	12.8	22.7	—	37.5	6.9	3.686	[5.7]
4	Косава Kosawa . . .	—	43.9	2.9	8.0	33.5	11.7	376	0.8
5	Лунінец Luninjetz . .	45.7	19.6	21.7	0.9	—	12.1	1.171	0.7
6	Пінск Pinsk	45.0	2.7	37.9	1.2	—	13.2	4.008	2.9
7	Пружаны Pruschany. .	48.9	18.9	21.2	—	5.1	5.9	3.290	5.1
	Беластоцкае ваяводзтва.								
8	Аўгустоў Augustaw . .	0.8	79.8	5.1	11.7	—	2.5	4.792	7.7
9	Беласток Bjelastok . .	1.5	64.7	21.8	3.0	0.3	8.7	12 627	6.8
10	Бельск Bjelsk. . . .	15.3	74.4	4.6	1.0	1.2	3.5	9.592	7.4
11	Горадня Horadnja . .	28.5	62.1	0.8	1.1	—	7.5	4.715	3.2
12	Саколка Sakolka . . .	—	83.3	1.4	12.6	—	2.7	4.500	5.0

Табліца № 8а.
Table № 8a.

Процант вялікаросаў сярод самастойна занятых, па перапісу 1897 г.
Percentage of Russian among independent services according to Census of 1897.

№№	Паветы Districts	Адміністрацыя, суд, паліцыя Adminstration court of justice, Police	Войсковыя сілы Military forces	Набажэнства праваслаўнае Orthodox clergy	Настаўніцтва Teachers	Чыгункі Railway employees	Пошта і тэлеграф Postal and Telegraph employees	Увага: Remark: % вялікарос у насельніцтве % of Russians among the population
1	Ашмянскі Aschmjana .	54.2	60.8	81.0	11.4	23.5	65.9	2.3
2	Віленскі Wilnja . . .	54.5	67.5	87.6	27.3	44.2	70.3	10.4
3	Вялейскі Wjalejka . .	36.5	5.6	70.9	17.0	13.5	39.6	0.9
4	Дзісьненскі Dzisna . .	58.3	63.8	73.9	30.7	11.5	71.6	5.9
5	Лідзкі Lida	45.6	53.9	88.7	14.7	27.2	52.0	1.2
6	Сьвянцянскі Swjancjany	59.5	10.2	87.0	25.3	14.4	68.3	5.4
7	Троцкі Troki . . .	51.4	66.1	90.0	14.7	22.2	81.3	4.6
10	Беластоцкі Bjelastok .	56.0	41.3	59.7	13.8	32.9	76.7	6.7
11	Бельск Bjelsk . . .	58.8	63.0	91.3	22.8	74.5	79.3	5.9
12	Берасьцейскі Bjerascje	61.4	65.1	64.6	12.3	43.4	78.7	8.1
13	Ваўкавыскі Waukawysk	38.2	55.9	76.0	12.6	26.7	54.8	2.3
14	Горадзенскі Horadnja .	35.1	54.9	85.0	16.1	17.8	63.2	6.3
15	Кобрынскі Kobryn . .	56.3	54.4	95.3	23.5	48.8	86.8	3.1
16	Пружанскі Pruschany .	44.1	60.9	85.7	18.8	17.1	73.7	3.0
17	Слонімскі Slonim . .	50.9	62.0	68.5	15.3	17.6	63.8	2.1
18	Сакольскі Sakolka . .	25 9	47.7	30.8	14.1	8.1	58.3	1.8
19	Наваградскі Nawagradak	36.2	63.3	37.6	11.4	23.3	61.7	1.6
20	Пінскі Pinsk	64.9	50.6	58.6	13.4	33.5	64.0	2.6

Табліца № 8.
Table № 8.

Процант палякоў паміж чыноўнікаў, служачых і паліцыі ў Заходняй Беларусі.
Percentage Poles among officials, employees and police in West-White-Ruthenia.

Ваяводзтвы Provinces	У ваяводзтвах і старостваx in provinces	Вышэйшыя паліцэйскія Superior police	Ніжэйшыя паліцэйскія Inferior police	Паліцэйскія чыноўнікі Police officials	Судзьдзі і інш. judges and etc.	Настаўніцкі пэрсонал Teachers and tutors	Адміністрацыя асьветы staff of education	Чыноўнікі дзярж. гаспадарак і лясоў Government Forest and Estate officials	
								Вышэйш. superior	Ніжэйш. inferior
Беласток Bjelastok	99.4	100.0	99.2	98.4	95.9	95.9	100.0	97.7	82.2
Вільня Wilnja . .	98.0	97.8	99.1	99.3	94.4	94.9	98.6	93.7	84.1
Наваградак Nawagradak . . .	98.7	100.0	99.1	100.0	95.7	92.0	100.0	93.2	58.6
Палесьсе Palesje .	98.6	100.0	95.7	96.7	83.9	50.9	98.0	91.2	39.8

Табліца № 9.
Table № 9.

Лік рэпатрыянтаў Польшчы з падзелам іх па гадох узвароту і па нацыянальнасьцях.
Number of Polish repatriates dividing them as to year of repatriation and their nationalities.

Гады Years	Агулам Total	Беларусы White-Ruthenians	„Расійцы" Russians	Беларусы і расійцы Wh.-Ruthen. and Russians	Палякі Poles	Украінцы Ukrainians	Яўрэі Jews	Ліцьвіны Lithuanians	Іншыя Others
1918 (ад 11.XI) from	82.952	—	54.990	54.990	22.026	5 888	6	42	—
1919	286.350	5.628	50.192	55.820	193.182	32.607	1.528	3.213	—
1920	86.037	14.883	3.112	17.995	49.894	15.090	1.683	1.375	—
1921 (да 30.IX [1]) to	279.547	160.238	5.928	166.166	71.385	31.583	9.152	1.261	—
Разам да перапісу Total before census	734.886	180.749	114.222	294.971	336.487	85.168	12.369	5.891	—
% %	100	24.6	15.3	39.9	45.7	11.6	1.7	0.8	—
1921 (ад 1.X) from.	202.773	140.222	2.245	142.467	40.832	13.804	4.763	907	—
1922	278.750	159.858	2.760	162.618	66.650	22.620	15.294	1.685	9 883
1923	34.574	10.133	2.068	12.201	17.975	2.118	916	172	1.192
1924	13.748	751	1.379	2.130	7.614	173	97	2	3 732
Разам пасьля перапісу Total after census	529.845	310.964	8.452	319.416	133.071	38.715	21.070	2.766	14.807
% %	100	58.8	1.6	60.4	25.0	7.3	4.0	0.5	2.8
Агулам	1·264.731	491.713	122.674	614.337	469.558	123.883	33.439	8.657	14.807
% %	100	38.9	9.7	48.6	37.1	9.8	2.6	0 7	1.2

[1]) Дата перапісу 1921 г. Date of Census 1921.

Табліца № 9-а. Table № 9-а.

Расьсяленьне рэпатрыянтаў па паветах Заход. Беларусі за час 1.VI 1921-I-VII 1922 і адносіны іх (%%) да ўсяго насельніцтва паветаў па перапісу 1921 г. Resettling repatriates in districts of West-White-Ruthenia from 1.VI 1921 to 1.VII·1922 with reference to the total population of districts according to the census of 1921.

№№	Паветы Districts	Лік рэпатрыянтаў Number of repatriates	% да насельніцтва % to the populatron	% рэпатр. па Кржывіцкаму % of repatriates in accordance with Krjivitzky
	Віленскае ваяводзтва.			
1	Браслаў Braslaw	231	0.0	1.1
2	Вялейка Wjalejka	5.774	4.5	4.9
3	Дунілавічы Dunilawičy	2.577	2.3	2.6
4	Дзісна Dzisna	2.123	1.2	1.6
	Наваградзкае в.			
5	Баранавічы Baranawičy	26.737	25.5	30.6
6	Валожын Waloschyn	2.932	2.5	3.0
7	Ліда Lida	21.346	11.1	12.6
8	Наваградак Nawagradak	7.822	7.7	10.8
9	Нясьвіж Njaswisch	2.658	2 3	—
10	Слонім Slonim	37.160	31.3	34.9
11	Стоўпцы Stowpcy	3.396	4.6	—
	Палескае в.			
12	Берасьце Bjerascje	40 945	35.6	39.5
13	Драгічын Drahičyn	18.371	29.1	31.5
14	Кобрын Kobryn	17.282	26.8	33.3
15	Косава Kosawa	16.200	33.5	38.8
16	Лунінец Luninjetz	7.219	4.1	4.3
17	Пінск Pinsk	9.638	6.9	8.6
18	Пружаны Pruschany	23.814	36.7	44.1
	Беластоцкае в.			
19	Аўгустаў Augustaw	2.128	3.4	—
20	Белавеж Bjelawjesch	4.332	25.1	—
21	Беласток Bjelastok	21.966	11.8	—
22	Бельск Bjelsk	25.967	20.1	—
23	Ваўкавыск Waukawysk	33.105	28.8	—
24	Гарадня Horadnja	24.245	16.2	—
25	Саколка Sakolka	8.484	9.4	—

Табліца № 9в. Table № 9в.

Рэпатрыяцыя за час I-VI. 1921—I.-VII 1922 г.
Repatriation from I-VI. 1921 I.-VII. 1922.

Час Date	Усіх рэпатрыянтаў Польшчы Total number of Polish repatriates	Расьсяліліся ў 4 бел. ваявод. Settled in 4 White-Ruth. regions	Беларусы White-Ruth.	„Расійцы" „Russians"
1921				
VI	19.640	13.588	14 119	430
VII	63 174	44.238	38.212	259
VIII	65.531	44.833	56 280	367
IX	55.741	41.752	46.518	581
X	65 988	48.660	49.615	1290
XI	82.094	58.539	55.079	2784
XII	45.947	32 481	34.005	1003
1922				
I	32.067	22.476	19.627	196
II	22.007	15.302	14.705	156
III	23.035	16.703	15 267	201
IV	31.847	23.802	20.291	216
V	30.020	21.103	16.988	380
VI	31.490	21.629	18.809	163
Разам Total	578 484	394.116	399 515	8026

Табліца № 10.
Table № 10.

Процант каталікоў у насельніцтве і беларусаў-каталікоў спаміж усіх каталікоў Заходняй Беларусі.
% of the catholics to the population and % of White-Ruthenians catholics to all catholics in West-White-Ruthenia.

№№	Паветы Districts	% каталікоў па перапісах % of the catholics as to census			% беларусаў спаміж каталікоў % of White-Ruthenians among the catholics			Лік беларус. каталікоў (тыс.) number of White-Ruth. Cath. in(thous)			% белар.-каталікоў у насельн. % of the White-Ruthen. Catholics 1909
		1897	1919	1921	1897	1909	1919[1])	1897	1909	1919	1909
1	Ашмянскі Aschmjana .	58.6	59.6	60.9	89 2	74.8	3.6	118.3	148.2	4.5	52
2	Віленскі Wilnja . .	65.5	94.1	—	36.6	29.3	0.1	86.9	58.2	0.3	13
3	Вялейскі Wjalejka . .	31.5	34.8	35.0	92.0	67.6	16 6	60.3	89.1	12.6	34
4	Дзісьненскі Dzisna . .	32.4	37.5	37.8	91.1	25.0	10.6	60.4	84.7	7.7	34
5	Лідзкі Lida	65.4	71.2	69.9	78.5	67 7	1.1	100.9	149.1	1 5	58
6	Сьвянцянскі Swjncjany	80.9	83.5	—	48 9	45.1	11 3	65.8	82.3	13.2	39
7	Троцкі Troki . .	85.2	90.4	—	17.3	5.6	0.5	29.4	22 0	0.4	9
8	Браслаўскі Braslaw .	73.1	83.3	80.9	21.3	6.5	13.2	32.4	[62.1]	8.3	26
9	Аўгустоўскі Augustaw	67.1	—	90.4	27.3	—	—	14.5	—	—	
10	Беластоцкі Bjelastok .	47 1	—	60.7	27.3	57.5	—	26.6	77.8	—	31
11	Вельскі Bjelsk . . .	36.6	—	49.8	3.5	73.2	—	2.1	61.8	—	30
12	Берасьцейскі Bjerascje.	6 3	11.1	15.0	1.3	19.0	10.0	0 2	10 5	0.7	4
13	Ваўкавыскі Waukawysk	29.2	50.9	46.3	92.3	79 5	2.0	40 1	63.4	1.0	33
14	Горадзенскі Horadnja .	27.2	44.6	41.2	74·0	40.0	1 0	41.3	58.6	0.5	24
15	Кобрынскі Kobryn . .	2.8	4.4	4.1	3.0	84.8	25.6	0.2	4.6	1.2	2
16	Пружанскі Pruschany .	7 8	13.7	14.8	79 2	85.8	17 6	8.7	12.1	1.7	7
17	Слонімскі Slonim . .	10.3	20.1	16.2	83.1	88 0	0.9	19.4	40 5	0 2	14
18	Сакольскі Sakolka .	69.4	—	79.3	98.1	82 4	—	75.1	91.0	—	70
19	Навагрудскі Nawagradak	10.8	17.8	18 1	84.0	—	24.8	22.4	25.4	12.1	8
20	Пінскі Pinsk . . .	4.6	4.4	5 0	40 5	—	6.	4.3	—	0.6	—

[1]) Беларусы-каталікі і тутэйшыя-каталікі.
White-Ruthenians—the catholics and „Nativls"—the catholics.

Табліца № 11.
Table № 11.

Устойлівасьць разьмяшчэньня беларусаў, палякоў, праваслаўных і каталікоў у 1919 годзе па абшары Заходняй Беларусі.
Stability of distribution of White-Ruthenians, Poles, orthodoxes and catholics on the territory of West-White-Ruthenia in 1919.

Паветы Districts	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Праваслаўныя Orthodoxes			Каталікі Catholics		
	M.	σ.	σ_0	M.	σ.	σ_0	M.	σ.	σ_0	M.	σ.	σ_0
Браслаўскі Braslaw .	17.4	22.6	1.299	67.6	24.2	0.358	3.9	4.3	1.103	83 3	8.0	0.096
Дзісьненскі Dzisna . .	24.2	27.2	1.124	38.1	27.5	0.722	53.6	24.9	0 465	38.5	21.9	0.569
Вялейскі Wjalejka . .	56.0	28.0	0.500	31.7	25.6	0.808	59.0	28.6	0.485	35.5	28.5	0.803
Ашмянскі Aschmjana .	6.9	8.5	1.232	58.7	31.9	0.543	34 3	30.8	0.898	59 6	30.4	0.510
Лідзкі Lida . .	14.7	22.9	1.558	78.3	23 1	0.295	20.6	23.4	1.136	72.9	22.1	0.303
Горадзенскі Horadnja .	33.5	25.4	0.758	54.0	25.7	0.476	37.0	23.7	0.641	48 3	24.1	0.499
Ваўкавыскі Waukawysk	19.4	28.7	1.479	59.8	31.6	0.528	36.1	29.8	0.826	52.7	30.4	0.577
Слонімскі Slonim . .	41.6	33.2	0 798	32.4	22.2	0.685	67.1	17.0	0.254	20 8	15.1	0.726
Навагрудскі Nawagradak	69.2	22 8	0.328	15.7	13.3	0.848	74.1	18.2	0.246	18.0	13.3	0 739
Берасьцейскі Bjerascje .	45.3	42.5	0.938	21.3	24.6	1.155	71.0	22.9	0 323	10.2	12.8	1.255
Пружанскі Pruschany .	71.8	24.4	0.340	11.7	11.1	0.949	73.4	18.5	0.252	14.3	11.4	0.800
Кобрынскі Kobryn . .	6.0	21.3	3.550	11.8	18.2	1.543	75.2	20.2	0.269	4.0	3.6	0.900
Пінскі Pinsk	75.0	37 7	0.503	3.5	5.7	1.630	88.4	7.7	0.087	4.1	5.9	1 440

Табліца № 12. Table. № 12.

Устойлівасьць разьмяшчэньня беларусаў, палякоў, праваслаўных і каталікоў у 1921 г. па абшары Заходняй Беларусі.
Stability of distribution of White-Ruthenians, Poles, orthodoxs and catholics on the territory of West-White-Ruthenia in 1921.

Паветы Districts	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Праваслаўныя Orthod.			Каталікі Cathol.		
	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0
Браслаўскі Braslaw	14.8	14.3	0.966	69 6	15.6	0.224	4.2	4.3	1.024	80.9	7.4	0.091
Дзісьненскі Dzisna	55.0	23.3	0.424	41.8	22.7	0 544	52.6	23.0	0.437	38.2	21.0	0.550
Вялейскі Wjalejka	51.7	21.3	0.412	45.0	20.7	0.460	59 2	27.6	0.466	35.2	28.0	0.796
Ашмянскі Ashmjana	27 2	23.7	0.871	71.1	23.3	0.328	36.2	26.9	0.743	60.9	31.0	0.509
Лідзкі Lida	14.0	15.7	1.122	77.8	17.5	0.225	22.4	24.1	1.076	71.3	23.2	0.325
Горадзенскі Horadnja	32.9	23.3	0.708	57.1	23.2	0.406	45.4	23.9	0 526	43.1	23.6	0.545
Ваўкавыскі Waukawysk	22.7	21.8	0.960	70.9	24.1	0.340	44.8	27.8	0.621	46.7	28.2	0.604
Слонімскі Slonim	65.1	15.0	0.231	28.3	14 1	0.498	73 2	15.2	0.208	16.1	12.1	0.752
Навагрудскі Nawagradak	54.2	22.8	0.421	39 6	22.0	0.556	74.8	17.3	0.231	17.8	17.2	0.966
Берасьцейскі Bjerascje	60.8	17.5	0.288	27.4	15.6	0.570	78.1	17.6	0.225	10.1	10.3	1.020
Пружанскі Pruschany	49 7	27.0	0.543	45.2	24.5	0.542	76.1	15.0	0.197	15.1	9.5	0.629
Кобрынскі Kobryn	28.9	21.9	0.782	37.2	29.4	0.791	86.6	9.9	0.114	3.5	2.3	0.658
Пінскі Pinsk	77.0	16.4	0.213	17.0	16.5	0.971	88 9	7.9	0.089	4.4	5.6	1.273

Кобрынскі п. Kobryn: Тутэйшыя „Tuteisi" Natives M = 21.5. σ=25.3. σ_0=1.177.

Табліца № 13. Table № 13.

Устойлівасьць зьмены беларусаў, палякоў, праваслаўных і каталікоў 1919—21 г. г.
Stability of changes of the number of White-Ruthenians, Poles, orthodoxs and catholics in 1919—21.

Паветы Districts	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Праваслаўныя Orthodox.			Каталікі Cathol.		
	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0	M	σ	σ_0
Браслаўскі Braslaw	— 18.1	72.9	4.028	— 1.1	120.5	109.546	+ 4.6	40.0	8.696	— 6.6	47.7	7.228
Дзісьненскі Dzisna	+126.3	97.1	0.769	+ 11.5	48.7	4.235	— 0.1	20.0	200,0	+ 2.2	16.2	7.364
Вялейскі Wjalejka	— 9.5	58.4	6 148	+ 39.2	111.1	2.834	— 1.6	105.4	65.875	— 2.6	20.3	7.808
Ашмянскі Aschmjana	+296.1	206.1	0 696	+ 21.9	33 0	1.507	+ 6.3	64.5	10.239	+ 2.7	8.3	3.074
Лідзкі Lida	— 2.0	138.5	69.250	+ 2.0	28.2	14.100	+11.4	63.6	5.579	+ 0.5	5.8	11.600
Горадзенскі Horadnja	+ 14.7	41.1	2.796	+123.5	94.3	0.764	+43.6	21.0	0.482	+ 4.2	76.8	18.286
Ваўкавыскі Waukawysk	+ 37.8	202.7	5.363	+ 39.1	180.6	4.619	+45.8	35.8	0.782	+ 4.1	17.1	4.171
Слонімскі Slonim	+ 93.9	53.3	0.568	+ 8.2	136.1	16.598	+35.0	32.6	0.929	— 3.9	46.6	11.949
Новагрудскі Nawagradak	— 18.2	37 8	2.077	+162.9	121.2	0.744	+ 5.3	14.9	2.812	+ 3.4	53.4	15.707
Берасьцейскі Bjerascje	+ 93.6	45.2	0.483	+ 32.9	177.7	5.401	+41.9	21.0	0.501	+26.9	81.8	3.041
Пружанскі Pruschany	— 13.1	55.3	4.222	+385.1	227.0	0.589	+30.3	47.9	1.581	+33.0	170.7	5.173
Кобрынскі Kobryn	+480.1	—	—	+281.1	—	—	+38.9	93.4	2.401	+ 7.6	155.1	20.408
Пінскі Pinsk	+ 8.0	22.9	2.863	+353.1	243.3	0.689	+ 6.4	43.8	6.844	+14.7	11.5	0.782

Табліца № 14. Table № 14.

Нацыянальны і рэлігійны склад насельніцтва Заходняй Беларусі па валасьцёх 1919 і 1921 г. г. (у абсалют

The national and religious structure of the population in Western White-Ruthenia in to the Polish Census of 1919 and 1921

I. Ашмянскі павет.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя „Natives" „tuteisi"			Палякі Poles			Яўреі Jews	
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921
10. Бакшты	568	2099	+269.5	—	—	—	3543	2523	—28.8	73	—
11. Валожын	229	9906	+4225.8	15025	—	—	142	5322	+3647.9	1633	17
12. Вішняў	1512	2591	+71.4	1080	—	—	5386	6843	+27.1	396	428
13. Дарэўна	610	755	+23.8	2	—	—	4386	5530	+26.1	282	239
14. Забярэзьзе	14	6170	+43971.4	4129	—	—	2238	4497	+100.9	147	53
15. Іў'е	731	239	—67.3	—	—	—	8192	7985	—2.5	2125	18
16. Ліпнішкі	4	108	+2600.0	—	—	—	7319	7322	+0.00	555	422
17. Лугамавічы	535	217	—59.4	610	—	—	5723	7016	+22.6	33	4
18. Налібокі	14	857	+6021.4	449	—	—	6140	7724	+25.8	209	—
19. Палачаны	788	5046	+540.4	4834	—	—	1071	2416	+125.6	18	48
20. Седліска	11	42	+281.8	58	—	—	6283	6576	+4.7	37	26
21. Суботнікі	—	406	—	—	—	—	6524	6165	—5.5	117	55
22. Трабы	944	1066	+12.9	—	—	—	4798	5155	+7.4	577	326
23. Юрацішкі	1810	1271	—29.8	132	—	—	4308	5430	+26.0	53	30
Агулам Total	7770	30773	+296.1	26319	—	—	66056	80504	+21.9	6255	1666

Ашмянскі павет. Aschmjana.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Тутэйшыя Natives		Палякі Poles	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921
10. Бакшты	13.6	45.1	—	—	84.7	54.2
11. Валожын	1.3	64.8	88.2	—	0.8	34.8
12. Вішняў	17.8	26.2	12.7	—	63.2	69.2
13. Дарэўна	11.3	11.5	—	—	82.4	84.5
14. Забярэзьзе	0.5	57.5	40.0	—	21.7	41.9
15. Іў'е	6.6	2.9	—	—	74.1	94.6
16. Ліпнішкі	0.1	1.4	—	—	92.8	93.2
17. Лугамавічы	7.7	3.0	8.8	—	82.7	96.7
18. Налібокі	0.2	10.0	6.6	—	90.1	89.9
19. Палачаны	11.7	66.9	71.5	—	15.9	32.0
20. Седліска	0.2	0.6	0.9	—	98.3	98.6
21. Суботнікі	—	6.1	—	—	98.0	93.0
22. Трабы	14.9	16.3	—	—	75.6	78.7
23. Юрацішкі	28.6	18.8	2.1	—	68.0	80.3
Разам Total	6.9	27.2	23.4	—	58.7	71.1

(гмінах) і паветах (у старых адміністрацыйных межах) згодна польскіх перапісаўных і адносных велічынях).

volots (gminas) and districts (in the pre-military administrative boundaries) according (in absolute and relative numbers).

District Aschmjana. (Oshmiany)

Яўреі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
—	910	939	+3.2	3187	3601	+13.0	87	114	+31.03	4184	4655	+11.3
—98.96	2415	2314	+4.2	12962	12867	—0.7	1651	100	—93.9	17029	15290	—10.2
+8.1	5509	6281	+14.0	2598	2993	+15.2	396	579	+46.2	8517	9892	+16.1
—15.3	4208	5246	+24.7	832	975	+17.2	282	316	+12.1	5326	6542	+22.8
+64.0	2210	2185	—1.1	7965	8386	+5.3	156	154	—1.3	10334	10726	+3.8
—99.2	7814	7206	—7.8	758	707	—6.7	2152	36	—98.3	11049	3264	—25.2
—24.0	7319	7376	+0 8	10	31	+210.0	555	451	—18.7	7884	7860	—0.3
—87.9	5466	5730	+4.8	1314	1421	+8.1	142	101	—28.9	6922	7253	+4.8
—	8450	8129	—3.8	149	253	+69.8	211	203	—3.8	8810	8588	+26.03
+166.7	1357	1561	+15.0	5350	5907	+10.4	18	67	+272.2	6756	7544	+11.7
—29.7	6283	6515	+3.7	69	53	—23.2	38	95	+150.0	6391	6670	+4.4
—53.0	6517	6518	+0.00	16	34	+112.5	117	55	—53.0	6658	6626	—0.5
—43.5	4373	4477	+2.4	1377	1522	+10.5	579	548	—5.4	6349	6551	+3.2
43.4	4284	4472	+4.4	1977	2236	+13.1	73	46	—37.0	6334	6762	+6.8
—73.4	67115	68949	+2.7	38564	40986	+6.3	6457	2865	—55.6	112543	113223	+0.6

Адносныя лічбы. Relative numbers.

Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўных Orthodoxes		Юдзеі Jews	
1919	1921	1919	1922	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1.7	—	—	0.7	21.7	20.2	76.2	77.4	2.1	2.5
9.6	0.1	0.1	0.3	14.2	15.1	76.1	84.2	9.7	0.7
4.6	4.3	1.7	0.3	68.7	63.5	30.5	30.3	4.7	5.9
5.3	3.7	1.0	0.3	79.0	80.2	15.6	14.9	5.3	4.8
1.4	0.5	36.4[1])	0.1	21.4	20.4	77.1	78.2	1.5	1.4
19.3	0.2	—	2.3	70.7	87.2	6.9	8.6	19.5	0.4
7.0	5.4	0.1	—	92.8	93.8	0.1	0.4	7.1	5.7
0.5	0.1	0.3	0.2	79.0	79.0	19.0	19.6	2.0	1.4
3.1	—	—	0.1	94.7	94.7	2.2	3.0	3.1	2.4
0.3	0.6	0.6	0.5	20.1	20.7	79.2	78.3	0.3	0.9
0.6	0.4	—	0.4	98.3	97.7	1.1	0.8	0.6	1.4
1.8	0.8	0.2	0.1	97.9	98.4	0.5	0.5	1.8	0.8
9.1	5.0	0.4	—	68.9	68.3	21.7	23.2	9.1	8.4
0.8	0.4	0 5	0.5	67.6	66.1	31.2	33.1	1.2	0.7
5.6	1.5	5.4	0.2	59.6	60.9	34.3	36.2	5.7	2.5

[1]) Невядомыя. Unknown.

2. Браслаўскі павет.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Яўрэі Jews		
	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%
7. Браслаў . . .	7619	4418	—42,0	1170	5229	+346,9	1054	978	—7,2
8. Відзы	162	240	+48,2	6543	8585	+31,2	1	184	+18,300
9. Дрысьвяты . .	259	597	+130,5	3875	5093	+31,4	20	15	—25,0
10. Дукшты . . .	132	8	—93,9	6941	1728	—75,1	686	19	—97,2
11. Опса	—	241	—	11894	6444	—45,8	331	348	+5,1
12. Пліска . . .	1276	1700	+33,2	3945	3332	—15,5	418	425	+1,7
13. Рымшаны . .	10	19	+90,0	2529	3511	+38,8	95	151	+58,9
14. Слабодка . . .	1885	2063	+9,4	5708	6299	+10,4	478	504	+5,4
15. Смолвы . . .	—	3	—	1480	3389	+129,0	38	34	—10,5
Разам Total . .	11343	9289	—18,1	44085	43610	—1,1	3121	2658	—14,8

2. Браўслаўскі павет.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians		Полякі Poles		Яў Jew
	1919	1921	1919	1921	1919
7. Браслаў	72,3	39,5	11,1	46,8	10,0
8. Відзы	2.2	2,6	88,9	92,2	0,0
9. Дрысьвяты	5,1	9,9	76,3	84,7	0,4
10. Дукшты	1,0	0,2	52,6	43,0	5,2
11. Опса	—	2,9	90,2	78,7	4,3
12. Пліска	22,6	29,7	69,9	58,3	7,4
13. Рымшаны	0,2	0,4	50,7	66,7	1,9
14. Слабодка	20,9	22,1	63,3	67,5	5,3
15. Смолвы	—	0,1	89,9	92,6	2,3
Разам Total . . .	17,4	14,8	67,6	69,6	4,8

(Braslaw).

Каталікі Cathol.			Праваслаўн. Orthodox			Юдзеі Jews			Агулам Total		
1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%	1919 г.	1921 г.	+%
7777	8205	+5,5	1349	1366	+1,1	1075	1292	+20,2	10538	11181	+6,1
6609	7721	+16,8	96	105	+9,4	1	318	+31700	7360	9313	+26,5
3910	4492	+14,9	528	652	+23,5	20	67	+135,0	5078	6010	+18,4
11472	3213	—72,0	53	27	—49,1	818	435	—46,8	13186	4021	—69,5
6895	7376	+7,0	139	97	—30,2	346	372	+7,5	7695	8187	+6,4
3945	3968	+0,6	147	113	—23,1	418	435	+4,1	5644	5716	+1,3
4764	4906	+3,0	45	86	+91,1	95	155	+63,2	4988	5261	+5,5
7458	7691	+3,1	144	155	+7,6	487	558	+14,6	9018	9334	+3,5
1458	3124	+114,3	33	48	+45,5	38	97	+155,3	1646	3659	+122,3
54288	50696	—6,6	2534	2649	+4,6	3289	3729	+13,1	65153	62682	—3,8

Braslaw. (%%)

рэіs	Іншыя Others		Каталікі Cathol		Праваслаўн. Orhodox		Юдзеі Jews	
1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
8,8	6,6	4,9	73,8	73,4	12,8	12,2	10.2	11,6
2,0	8,9	3,2	89,8	82,9	1,3	1,1	0,0	3,4
0,3	18,2[1])	5,1	77,0	74,7	10,4	10,9	0,4	1,1
0,5	41,2	56,3[1])	87,0	79,9	0,4	0,7	6,2	10,8
4,3	5,5	14,1[1])	89,6	90,1	1,8	1,2	4,5	4,5
7,4	0,1	4,6	69,9	69,4	2,6	2,0	7,4	7,6
2.9	47,2[1])	30,0[1])	95,5	93,3	0,9	1,6	1,9	3,0
5,4	10,5[1])	5,0	82.7	82,4	1,6	1,7	5,4	6,0
0,9	7,8	6,4	88,6	85,5	2,0	1,3	2 3	2,7
4,2	10,2	11,4	83,3	80,9	3,9	4,2	5,1	6,0

[1]) Ліцьвіны. Lithuanians.

3. Вялейскі павет. Wialeika.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Rhuthenians			Палякі Poles			Рускія Russians			Яўреі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	2121	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Будслаў [1]	2,363	2,564	+8,5	3.671	3,364	−8,4	11	2	−80,0	74	77	+4,1	5244	4955	−5,5	936	828	−11,5	216	191	−11,6	6,434	6,012	−6,6
2. Ваўкалата	1	1,122	+112100	5,890	4,875	−17,2	—	—	—	44	23	−47,7	5891	5969	+1,3	1	6	+500,0	44	55	+25,0	5,936	6,034	+1,7
3. Вязынь	7,936	5,668	−28,6	269	2,751	+922,7	—	14	—	170	137	−19,4	274	939	+242,7	7935	7480	−5,7	170	152	−10,6	8,382	8,578	+2,3
4. Вялейка	7,480	6,462	−13,6	289	1,372	+374.7	—	28	—	3	—	—	347	326	−6,0	7424	7525	+1,4	5	11	+120,0	7,776	7,863	+1,1
5. Гарадок	9,184	6,477	−29,5	1,782	5,287	+196,7	—	29	—	1,088	489	−55,1	1843	2058	+11,7	9135	9155	+0,2	1091	1068	−2.1	12,079	12,291	+1.8
6. Даўгінава	1,906	4,961	+160,3	5,830	6,495	+11,4	—	20	—	1,733	1,406	−18,9	5812	6489	+11,6	1900	4586	+141,4	1750	1781	+1,8	9,482	12,903	+36,1
7. Дунілавічы	727	1,315	+80,9	3,662	3,264	−10,9	—	13	—	725	685	+5,5	3659	3834	+4,8	704	750	+6,5	725	685	−5,5	5,128	5,291	+3,2
8. Жосьня [2]	3,322	3,664	+10,3	2,238	2,332	+4,2	—	3	—	—	—	—	2302	2334	+1,4	3443	3659	+5,3	4	—	—	5,764	6,020	+4,4
9. Іжа	273	3,085	+1030,0	321	328	+2,2	2,638	12	−95,5	—	—	—	397	329	−17,1	2834	3097	+9,3	—	—	—	3,232	3,426	+6,0
10. Ілія	3,783	2,866	−24,3	506	1,879	+271,3	63	26	−58,0	491	453	−7,1	806	932	+15,6	3483	3649	+4,8	505	591	+17,0	4,850	5,245	+8,1
11. Касьцяневічы	1,762	797	−54,8	4,161	5,940	+42,8	181	2	−98,8	114	76	+33,3	4219	4700	+10,6	1884	1925	+2,2	114	190	+66,7	6,250	6,816	+9,1
12. Краснасельск	8,585	4,694	−45,3	354	4,413	+1146,7	—	15	—	184	303	+64,7	1008	385	−61,8	7808	7702	−1,4	311	332	+6,75	9,139	9,431	+3,2
13. Крывічы	4,526	1,512	+66,6	4 188	8,634	+106,2	522	2	−99,6	366	12	−96,7	4794	4940	+3,0	4444	4857	+9,3	366	313	−14,5	9,660	10,163	+5,2
14. Куранец	4,776	4,561	−4,5	425	1,877	+341,6	508	15	−97,0	1,183	828	−30,0	499	570	+14,2	5188	5559	+7,2	1186	1139	− 4,0	6,892	7,283	+5,7
15. Лебедзева	6,836	6,479	−6,1	1,221	1,113	−8,8	—	26	—	—	659	—	1381	1329	−3,8	6220	6192	−0,5	638	750	+17,6	8,261	8,297	+0,4
16. Лучай	3,560	1,533	−56,9	4.609	5,018	+8,9	229	2	−99,1	18	—	—	7196	5274	−26,7	925	891	−3,7	18	8	−55,6	8,465	6,559	−22,5
17. Маладзечна	6,385	6,822	+6,8	1,663	2,561	+54,0	—	33	—	380	347	−8,7	1742	2039	+17,0	6492	7292	+12,3	380	429	+12,9	8,620	9,782	+13,5
18. Маньковічы [3]	3,140	4,472	+42,4	1,791	2,959	+65,2	—	24	—	—	—	—	3123	3330	+6,6	3817	3977	+4,2	17	23	+35,3	7,110	7,500	+5,5
19. Мядзёл [4]	9,678	11,189	+15,6	3,732	4,254	+14,0	—	20	—	197	56	−71,6	3892	3836	−1,4	10956	11414	+4,2	197	201	+2,0	15,170	15,611	+2,9
20. Норыца	2,006	1,858	−7,4	3,355	3,435	+2,4	5	3	−40	—	—	—	3869	3654	−5,6	1584	1625	+2,6	9	13	+44,4	5,478	5,308	−3,1
21. Парафіянава	3,407	3,941	+15,7	5,456	6,313	+5,7	867	8	−99,1	—	67	—	5117	5471	+6,9	4496	4665	+3,8	219	201	−8,2	9,848	10,354	+5,1
22. Торплішчы	3,846	3,290	−14,5	1,885	2,728	+44,7	—	—	—	27	5	−81,5	2180	2251	+3,3	3632	3720	+2,4	41	37	−9,8	5,877	6,036	+2,7
23. Радашковічы	8,655	2,114	−75,6	1,984	1,375	−30,7	12	6	−50,0	1,336	5	- 99,6	2139	677	−31,8	8516	2803	−67,1	1336	16	−98,2	12,010	3,505	−50,3
24. Рэчкі	3,783	3,161	−16,4	1,408	2,527	+79,5	725	5	−99,3	158	46	−70,9	646	311	−51,9	5277	5343	+1,3	158	83	−47,5	6,081	5,739	−5,6
25. Хаценчыцы	1,790	4,757	+165.8	1,414	1,379	−2,5	5,039	31	−99,4	10	89	+790,0	1187	825	−30,5	6799	5239	−22,9	87	95	+9,2	8,282	6,263	−24,4
Разам. Total.	109,770	99.364	−9,5	62,104	86,473	+39,2	10,800	343	−96,8	8,301	5,766	−30,5	6 597	67757	−2,6	115833	113939	−1,6	9587	8364	−12,7	196,206	192,310	−2,0
г. Вялейка Town.	4,078	937	−77,0	953	2,145	+125,1	73	50	−31,0	759	277	- 63,5	862	717	−16,8	3659	1982	−45,8	1353	710	−47,5	5,873	3,417	- 41,8
г. Радашковічы T.	1,374	234	−83,(	832	1,002	+20,5	31	6	−80,0	331	1,207	+264,7	827	783	−5,3	550	448	−18,5	1182	1215	+2,8	2,569	2,459	−4,3
Разам па гарадох. Total in towns.	5,452	1.171	−78,5	1785	3,147	+76,3	104	56	−46,0	1,090	1,484	+36,2	1689	1500	−11,2	4209	2430	−42,3	2535	1925	−24,0	8.442	5,876	−30,4
Разам. Total.	115,222	100,535	−12,7	63,889	89,620	+40,3	10,904	399	−96,3	9,391	7,250	−22,8	71286	69257	−2,8	120042	116369	−3,1	12132	10289	−15,2	204,648	198,186	−3,2

[1] Іншых у 1919 г.=307. Others

[2] Іншых у 1919 г.=204.

[3] Іншых у 1919 г.=2160.

[4] Іншых у 1919 г.=1563.

3 Вялейскі павет. Wjalejka (Vileika) Relative numbers (‰)

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Палякі Poles		Рускія Russianns		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Будслаў	36,7	42,7	57,1	56,0	0,2	0,0	1,1	1,3	4,9	—	81,5	82,4	14,5	13,8	3,4	3,2
2. Ваўкалата	—	18,5	99,2	80,8	—	—	0,7	0,4	0,1	0,3	99,2	98,9	—	0,1	0,7	0,9
3. Вязынь	94,7	66,1	3,2	32,1	—	0,2	2,0	1,6	0,1	—	3,3	11,0	94,7	87,2	2,0	1,8
4. Вялейка	96,2	82,2	3,7	17,5	—	0,4	—	—	0,1	—	4,5	4,2	95,5	95,7	0,1	0,1
5. Гарадок	76,0	52,7	14,8	43,0	—	0,2	9,0	4,0	0,2	0,1	15,3	16,7	75,6	74,5	9,0	8,7
6. Даўгінава	20,1	38,5	61,5	50,3	—	0,2	18,3	10,9	0,1	0,1	61,3	50,3	20,0	35,5	18,5	13,8
7. Дунілавічы	14,2	24,9	71,4	61,7	—	0,3	14,1	13,0	0,3	0,1	71,3	72,5	13,7	14,2	14,1	13,0
8. Жосьня	57,6	60,9	38,8	38,7	—	0,1	—	—	3,6	0,3	39,9	38,8	57,7	60,8	0,1	—
9. Іжа	8,4	90,0	9,9	9,6	81,6	0,4	—	—	0,1	—	12,3	9,6	87,7	90,4	—	—
10. Ілія	78,0	54,6	10,4	35,8	1,3	0,5	10,3	8.7	—	0,4	16,6	17,8	71,8	69,6	10,4	11,3
11. Касьцяневічы	28,2	11,7	66,6	87,2	2,9	0,0	1,8	1,1	0,5	—	68,0	69,0	30,1	28,2	1,8	2,8
12. Краснасельск	93,9	49,8	3,9	46,8	—	0,2	2,0	3,2	0,2	—	11,0	4,1	85,4	81,7	3,4	3,5
13. Крывічы	46,8	14,9	43,4	85,0	5,4	0,0	3,8	0,1	0,6	—	49,6	48,7	46,0	47,8	3,8	3,1
14. Куранец	69,3	62,6	6,1	25,8	7,4	0,2	17,2	11,4	—	—	7,2	7,8	75,3	76,3	17,2	15,6
15. Лебедзева	83,5	78,0	14,8	13,4	—	0,3	—	8,0	1,7	0,3	16,7	16,0	75,3	74,6	7,7	9,0
16. Лучай	42,1	23,1	54,4	76,5	2,7	0,0	0,2	--	0,6	0,1	85,0	80,4	10,9	13,6	0,2	0,1
17. Маладзечна	83,5	69,7	14.8	26,2	—	0,3	—	3,6	1,7	0,2	16,7	20,8	75,3	74,6	7,7	4,4
18. Маньковічы	44,2	59,6	25,2	39,5	—	0,3	—	—	30,6[1])	0,6	43,9	44,4	53,7	53,0	0,2	0,3
19. Мядзёл	63,8	71,7	24,6	27,3	—	0,1	1,3	0,4	10,3[1])	0,5	25,7	24,6	72,2	73,1	1,3	1,3
20. Норыца	36,6	35,0	61,2	64,7	0,1	0,1	—	—	2,1	0,2	70,6	68,8	28,9	30,6	0,2	0,2
21. Парафіянава	34,6	38,1	55,4	61,0	8,8	0,1	—	0,7	1,2	0,1	52,0	52,8	45,7	45,1	2,2	1,9
22. Порплішчы	65,4	54,5	32,1	45,2	1,1	—	0,5	0,1	0,9	0,2	37,1	37,3	61,8	61,6	0,7	0,6
23. Радашковічы	72,1	39,4	16,5	39,9	0,1	0,2	11,1	20,3	0,2	0,2	17,3	24,5	70,9	54,5	11,1	26,6
24. Рэчкі	62,1	55,1	23,2	44,0	11,9	0,1	2,6	0,8	0,2	—	10,6	5,4	86,8	93,1	2,6	1,5
25. Хаценчыцы	21,6	76,0	17,1	22,0	60,8	0.5	0,5	1,4	—	0,1	14,3	13,2	82.1	83,6	1,0	1,5
District excluding towns Павет без гарадоў	56,0	51,7	31,7	45,0	5,5	0,2	4,2	3,0	2,6	0,1	35,5	35,2	59,0	59,2	4,5	4,4
Г. Вялейка Town	69,5	27,4	16,2	62,8	1.2	1,2	12,9	8,1	0,2	0,5	14,6	21,0	62,1	58,0	23,0	20,8
Г. Радашковічы	53,5	9,5	32,4	40,8	1,2	0,3	12,9	49,1	—	0,3	32,2	31,9	21,4	18,2	46,0	49,4
Разам: Гарады. Towns	64,6	19,9	21,2	53,6	1,2	1,0	12,9	25,3	0,1	0,2	20,0	25,5	49,9	41,4	30,0	32,8
Цэлы павет Whole district	56,3	50,7	31,2	45,2	5,3	0,2	4,6	3,7	2,6	0.2	34,8	35,0	58,7	58,7	5,9	5,2

[1]) Невядомыя. Unknown.

4. Дзісьненскі павет.

(Dzisna).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Русскія Russians			Яўреі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Богін [1]	—	5,817	—	3.779	2,950	—21,9	4,867	26	—99,5	143	13	—9,1	3568	3852	+7,9	4257	4434	+4,2	152	208	+36 8	8,801	9,308	+5,8
2. Верхняск	8	628	+7750,0	5,471	5,328	—2,6	419	2	—99,5	—	—	—	4683	4667	—0,4	1054	1147	+8,8	82	64	—21,9	5,898	5,959	+1,0
3. Германовічы [2]	3.512	4,840	+37,8	3,600	2,361	—34,4	15	31	+110,0	247	210	— 15,0	3979	4027	+1,2	2871	2807	—2,2	313	298	—4.8	7,616	7,575	—0,5
4. Глыбокае	8,814	9,488	+7,6	3,093	5,141	+66,2	2,836	31	—98,9	70	27	—61.4	3599	3248	—9,8	10846	11101	+2,4	76	85	+11,8	14,851	14,707	—0,9
5. Друя	—	1,274	—	8,408	7,347	—12,6	43	195	+354,0	—	847	—	6699	6856	+2,3	881	1030	+16,9	364	1034	+184,1	8,603	9,699	+12,7
6. Залесьсе	1,734	5,014	+189,2	1,061	2,481	+133,8	5,129	185	—96,4	15	16	+6,7	1045	1068	+2,2	6549	6301	—3,8	34	16	—52,9	7,940	7,697	—3,1
7. Ігумен	4,618	3,563	—22.9	388	1,929	+397,2	168	14	—91,6	599	665	+11,0	1667	1843	+10,5	3299	3383	+2,5	655	769	+17,4	5,871	6,268	+6,8
8. Іоды	—	6,779	—	7,173	7,358	+2,6	6,311	15	—99,8	—	23	—	6757	6774	+0,3	4565	4963	+8,7	529	518	—2,2	13,487	14,187	+5,2
9. Леанполь	3,475	3,217	—7,4	1,531	2.428	+58,6	0	8	—	7	24	+242,9	1757	2143	+21,96	3094	3357	+8,5	158	169	+7,0	5,016	5,677	+13,2
10. Лужкі	4,997	5,338	+6,8	2 942	2,445	—16,9	30	6	—80,5	449	329	—26,7	2245	2165	—3,6	5609	5439	—3,0	472	455	—3,6	8,419	8,134	—3,4
11. Луцк	—	2,517	—	6,862	5,328	—22,4	999	8	—99,1	4	17	+325,0	5471	5540	+1,3	2274	2256	—0,2	78	47	—2,1	7,866	7,882	+0,2
12. Мікалаева [3]	132	4,134	+3031,8	1,840	5,223	+183,9	7,589	12	—99,8	27	9	+66,6	1999	2176	+8,9	7670	7166	- 6,6	102	64	—37,3	9,819	9,448	—3,8
13. Міоры	867	1,138	+29,9	3,773	3,505	—7,1	0	4	—	456	404	—11,4	3774	3785	+0,3	786	827	+5,2	512	429	—16,2	5,097	5,078	—0,4
14. Н-Пагост	5,084	5,868	+15,4	1,368	2,177	+59,1	2124	156	—92,6	7	160	+128,6	3573	3488	—2,4	3379	3406	+0,8	304	322	+5,9	8,601	8,376	—2,6
15. Паставы [4]	—	12,659	—	3,251	1,977	- 39,2	10,837	117	—98,9	—	447	—	2499	2631	+5,3	12015	12012	—0,4	421	493	+17,1	15,055	15,262	+1,4
16. Перабродзьдзе	1,036	5,583	+438.9	3,333	2,529	—24,1	3,777	25	—99,3	—	37	—	3123	3101	—0,7	1905	1842	—3,3	108	105	—2,8	8,146	8,177	+0,4
17. Плісы	4,058	7,079	+74,4	3,900	3,058	—21,6	2,256	2	—99,9	127	410	+222,8	3611	3744	+3,7	6327	6239	—1,4	407	453	+11,3	10,353	10,555	+1,9
18. Празарокі	5,623	2,714	—51,7	5,295	8,858	+67,3	57	9	—84,0	266	252	—5,0	7486	7565	+1,1	3614	4047	+12,0	266	404	+52,0	11,376	12,035	+5,8
19. Стафанполь	135	2,660	+1871,0	651	706	+8,4	2819	3	—99,9	15	28	+86,6	616	1029	+67,0	2925	2298	—21,4	51	44	—13,7	3,620	3,400	—6,1
20. Чарнявіцы	1,314	2,373	+80,6	536	182	—66,1	798	1	—99,8	12	—	—	834	826	—1,0	1811	1719	+86,9	16	10	—37,5	2,661	2,557	—3,9
21. Чарэск	—	5,362	—	321	355	+10,6	5,217	2	—99,96	44	19	—56,8	330	428	+29,7	5211	4955	—4,9	45	36	—20,0	5,586	5,746	+2,9
22. Язьненск (Ямна)	—	4,715	—	1,408	4,361	+209,7	7,689	28	—99,6	111	85	—23,4	1510	1428	—5,4	7586	7660	+1,0	111	102	—8,1	9,208	9,195	—0,2
Разам Total	45,407	102,760	+126,3	69.984	78,027	+11,5	63,980	880	—98,6	2,599	4,022	+54,8	70825	72384	+2,2	98528	98389	—0,1	5256	6125	+16,5	183,890	186,912	+1,6
г. Глыбокае Town	—	819	—	3,859	2,220	—42,5	1,056	21	—98,0	—	1,418	—	845	709	—16,1	1022	894	—12,5	2955	2844	—3 8	4,928	4,514	—8,4
г. Дзісна Town	974	515	—47,1	769	2,180	+183,5	16	65	+310,0	2,684	1,645	—38,6	839	879	+4,8	893	780	—22,7	2697	2742	+1,7	4,445	4,413	—0,7
Гарады разам Towns	974	1,334	+37,0	4,628	4,400	—4.9	1,072	86	—91,9	2681	3063	+14,3	1684	1588	—5,7	1915	1674	—12,6	5652	5586	—1,2	9,373	8,927	—4,7
Цэлы павет Разам	46,381	104,094	+124,4	74,612	82,427	+10,5	65,052	966	—98,5	5,280	7085	+34,2	72509	73972	+1,5	100443	100063	—0,4	10908	11711	+7,4	193,263	195,839	+1,3

[1] Ліцьвіноў у 1921 г.=488. Lithuanians

[2] Ліцьвіноў у 1919 г.=242.

[3] Ліцьвіноў у 1919 г.=231,

[4] Ліцьвіноў у 1919 г.=967.

4. Дзісьненскі павет. (Dzisna). Relative numbers (%%)

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Палякі Poles		Рускія Russians		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol		Праваслаўныя Orthodox		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Богін	—	62,5	42,9	31,7	55,3	0,3	1,6	0,1	0,2	5,4	40,5	41,4	48,4	47,6	1,8	2,2
2. Верхнянск	0,1	10,5	92,8	89.4	7,1	0,0	—	—	—	0,1	79,4	78,3	17,9	19,3	1,4	1,1
3. Германовічы	46,1	63,9	47,3	31,2	0,2	0,4	3,2	2,8	3,2	1,7	52,2	53,2	37,7	37,1	4,1	3,9
4. Глыбокае	59,4	64,5	20,8	35,0	19,1	0,2	0,5	0,2	0,2	0,1	24.2	22,1	73,0	75,5	0,5	0,6
5. Друя	—	13,1	97,8	75,7	0,5	2,0	—	8,7	1,7	0,5	77,9	70,7	10,2	10,6	4,2	10,7
6. Залесьсе	21,8	65,1	13,4	32,2	64,6	2,4	0,2	0,2	—	0,1	13,2	13,9	82,5	81,9	0,4	0,2
7. Ігумен	78,6	56,8	6,6	30,8	2,9	0,2	10.2	10,6	1.7	1,6	28,4	29,4	56,2	54,0	11,2	12,3
8. Іоды	—	47,8	53,1	51,9	46,8	0,1	—	0,2	0,1	—	50,1	47,8	33,9	35,0	3,9	3,7
9. Леанполь	69,3	56,7	30,5	42,8	—	0,1	0,1	0,4	0,1	—	35,0	37,8	61,7	59,1	3,1	3.0
10. Лужкі	69,4	65,6	34,9	30,1	0,4	0,1	5,3	4,0	—	0,2	26,7	26,6	66,6	66,9	5,6	5,6
11. Луцк	—	31,9	87,2	67,6	12,7	0,1	0,1	0,2	—	0,2	69,6	70,3	28,9	28,6	1,0	0,6
12. Мікалаева	1,3	43,8	18,7	55,3	77,3	0,1	0,3	0,1	2,4	0,7	20,4	23,0	78,1	75,9	1,0	0,7
13. Міоры	17,0	22,4	74,0	69,0	—	0,1	9,0	8,0	—	0,5	74,0	74,5	15,4	16,3	10,0	80,5
14. Н.-Пагост	59,1	70,1	16,0	26,0	24,7	1,9	0,1	1,9	0,1	0,1	41,5	41,6	39,3	40,7	3,5	3,8
15. Паставы	—	82,9	21,6	13,0	72,0	1,0	—	2,9	0,2	0,2	16,6	17,2	79,8	78,7	2,8	3,2
16. Перабродзьдзе	12,7	68,3	40,9	30,9	46,4	0,3	—	0,5	—	—	38,3	37,9	23,4	22,5	1,3	1,3
17. Плісы	39,2	67,1	37,7	29,0	21,8	0,0	1,2	3,9	0,1	—	34,9	35,5	61,1	59,1	3,9	4,3
18. Празарокі	49,4	19,8	46,5	76,8	0,4	0,1	2,3	1,6	1,4	1,7	65,8	70,6	31,8	26,5	2,3	2,9
19. Стафанполь	3,7	78,2	18,0	20,8	78,0	0,1	0,3	0,8	—	0,1	17,0	30,3	80,8	67,6	1,4	1,3
20. Чарнявіцы	49,4	92,8	20,1	7,1	30,0	0,1	0,5	—	—	—	31,3	32,3	68,0	67,2	0,7	0,4
21. Чарэск	—	51,3	15,3	47,4	83,5	0,0	1,2	0,9	—	0,4	16,4	15,5	82,4	83,3	1,2	1,1
22. Язьненск (Ямна)	—	93,3	5,7	6,2	93,4	0,2	0,8	0,3	0,1	—	5,9	7,5	93,3	68,8	0,8	0,6
Павет без гарадоў District excluding towns	24,2	55,0	38,1	41,8	34,8	0,5	1,4	2,2	1,5	0,5	38,5	38,2	53,6	52,6	2,9	3,3
г. Глыбокае Town	—	18,1	78,3	49,2	21,5	0,5	—	31.4	0,2	0,8	17,1	15,7	20,7	19,8	60,0	63,0
г. Дзісна Town	21,9	11,7	17,3	49,4	0,4	1,5	60,3	37,3	0,1	0,1	18,9	19,9	20,1	17,7	60,7	62,1
Разам Гарады. Towns	10,4	15,0	49,4	49,3	11,4	1,0	28,6	34,3	0,2	0,4	18,0	17,8	20,4	18,8	60,3	62,6
Цэлы павет (з горад.) Whole district	24,0	53,2	38,6	42,1	33.7	0,5	2,7	3,6	1,0	0,6	37.5	37,8	52,0	51,1	5,6	6,0

5. Лідзкі павет

Lida.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Яўрэі Jews			Ліцьвіны Lithuanians		Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Аляксандраўск.	17	7	—5,8	6,271	6,477	+3,3	67	32	—52,2	8	28	6296	6433	+2,2	4	7	+75,0	67	107	+59,7	6,368	6,551	+2,9
2. Астрыня	—	1,265	—	4,020	2,585	—35,7	—	696	—	—	—	1937	1698	—12,3	874	1729	+97,8	1204	1116	—7,3	4,020	4,552	+13,1
3. Беліцы [1])	3,118	3,942	+26,4	4,864	6,094	+25,3	—	90	—	40	518	4026	4036	+6,9	5079	5864	+15,5	90	493	+447,8	9,196	10,669	+16,0
4. Беняконі	—	18	—	7,011	8,311	+18,5	1,020	19	—99,8	5	27	7052	7272	+3,1	25	16	—36,0	1020	1087	+6,6	8,097	8,379	+3,5
5. Васілішкі [2])	806	43	—94,7	9,394	10,407	+10,8	119	544	+357,1	75	108	9452	9394	—0,6	305	288	—5,6	1509	1416	—6,2	11,274	11,111	—1,5
6. Ганчары	3,140	1,240	—60,5	2,269	3,930	+73,6	103	36	—65,1	—	212	2269	2251	—0,8	3140	3105	—1,1	103	83	—19,4	5,512	5,439	—1,3
7. Дакудава	2,732	1,939	+29,0	2,143	2,806	+30,9	25	9	—64,0	4	7	2003	1703	—15,0	2870	3080	+7,3	29	19	—34,5	4,904	4,803	— 2,1
8. Жалудок	1,062	2,318	+118,3	8,142	6,607	—18,9	—	546	—	—	—	6520	6173	—5,3	1482	2227	+50,3	669	1078	+61,1	9,204	9,479	+3,0
9. Жырмяны	21	77	+266,7	9,488	9,648	+1,7	136	99	—27,2	37	106	9287	9538	+2,7	112	145	+29,5	284	250	—12,0	9,695	9,950	+2,6
10. Забалаць	135	180	+33,3	6,545	6,282	—4.0	6	21	+250,1	—	16	6340	6132	—3,3	274	298	+8,8	71	78	+9,9	6,686	6,508	—2,7
11. Кронява	5	6	+20,0	4,844	3,834	—20,8	49	80	+63,3	3,001	4,878	7727	8632	+11,7	3	11	+266,7	170	160	—5,9	7,900	8,806	+11,5
12. Лебяда	4,171	3,448	—17,4	2,484	2,912	+17,2	22	16	—27,3	—	468	2485	2449	—1,5	4178	4384	+4,9	22	26	+18,2	6,685	6,861	+2,6
13. Ліда	329	774	+135,3	11,432	10,661	—6,8	20	4	—80,0	—	—	10341	9893	—4,3	1562	1508	—3,5	73	42	—42,5	11,976	11,445	—4,4
14. Ляцк	1,725	936	—45,7	2,163	3,121	+44,3	59	—	—	—	205	2137	2087	—2,3	1751	2118	+21,0	64	65	+1,2	3,953	4,272	+8,1
15. Мысьляны [3])	4	764	+19000,0	5,088	4,979	—2,15	8	49	+512,5	—	1	5077	5183	+2,0	425	531	+24,9	8	81	+912,5	5,511	5,796	+5,2
16. Новы-Двор	—	1,334	—	6,817	5,697	—16,4	8	—	—	—	67	3865	4024	+4,1	2473	2643	+6,9	453	398	—12,2	6,825	7,110	+4,2
17. Орля [4])	4,194	1,916	—54,3	3,424	6,423	+87,6	222	195	—12,2	—	90	3020	3120	+3,3	4881	5312	+8,8	223	206	—7,6	8,124	8,639	+6,3
18. Радунь	5	101	+1920,0	7,978	6,646	—16,7	794	477	—39,9	718	2,293	8658	8706	+0,6	—	14	—	826	756	—8,5	9,518	9,524	+0,1
19. Ружанка [5])	1,004	1,992	+98,4	5,802	5,554	—4,3	347	45	—87,0	—	146	3771	3935	+4,4	3037	3159	+4,0	706	644	—8,8	7,514	7,740	+3,0
20. Сабакінцы [6])	1,597	2,036	+27,5	2,173	2,490	+14,6	135	94	—30,4	7	111	2581	2728	+5,7	1800	1823	+1,3	187	184	—1,6	4,579	4,740	+4,2
21. Тарноўск	1,525	496	- 67,7	3,612	4,854	+34,4	9	7	—22.2	—	18	3612	3772	+4,4	1525	1597	+4,7	9	7	—22,2	5,146	5,376	+4,5
22. Шчучын	33	213	+545,5	8,289	7,472	—9,9	362	1,038	+186,7	—	3	7238	7369	+1,8	220	245	+11,4	1226	1115	—9,1	8,684	8,730	+10,5
23. Эйшышкі	—	61	—	12,590	11,738	—6,8	528	696	+32,0	206	322	11576	11066	—4,4	6	13	+116,7	1718	1718	—0,0	13,324	12,833	—3,7
Павет бяз гораду. Разам District excluding town.	25,623	25,106	—2,0	136,843	139,528	+2.0	4,309	4,793	+18,7	4,101	9,624	127270	127864	+0,5	36026	40117	+11,4	10731	11129	+3,7	174,695	179,313	+2,6
г. Ліда [7]) Town.	181	131	—27,6	6,636	8,788	+32,4	2,290	4,344	+8,97	102	30	5122	6867	+34,1	695	1052	+52,0	5523	5419	—1,9	11,365	13,401	+17,9
Цэлы павет. Разам Whole district. Total	25,804	25,237	—2,2	143,479	148,316	+3,4	6,329	9,137	+44,4	4,203	9,654	132392	134731	+1,8	36721	41169	+12,1	16254	16548	+1,8	186,060	192,740	+3,6

Others:

[1]) Іншых у 1919 г. = 1174.
[2]) Іншых у 1919 г. = 880.
[3]) Іншых у 1919 г. = 411.
[4]) Іншых у 1919 г. = 284.
[5]) Іншых у 1919 г. = 361.
[6]) Іншых у 1919 г. = 667.
[7]) Іншых у 1919 г. = 2156.

5. Лідзкі павет Lida.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Палякі Poles.		Яўрэі Jews		Ліцьвіны Lithuanians		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Аляксандраўск	0,3	0,1	98,5	98,9	1,0	0,5	0,1	0,4	0,1	0,1	98,9	98,2	0,1	0,1	1,0	1,6
2. Астрыня	—	27,8	100,0	56,8	—	15,3	—	—	—	0,1	48,2	37,3	21,7	38,0	30,0	24,5
3. Беліцы	33,9	37,0	52,9	57,1	—	0,8	0,4	4,9	12,8[2])	0,2	43,8	40,4	55,2	55,0	1,0	4,6
4. Беняконі	—	0,2	86,6	99,2	12,6	0,2	0,1	0,3	0,7	0,1	87,1	86,8	0,3	0,2	12,6	13,0
5. Васілішкі	7,1	0,4	83,3	93,7	0,1	4,9	0,6	1,0	8,9[1])	—	83,8	84,6	2,7	2,6	13,4	12,7
6. Ганчары	57,0	22,8	41,2	71,3	1,8	0,7	—	3,9	—	1,3	41,2	41,4	57,0	57,1	1,9	1,5
7. Дакудава	55,7	40,4	43,7	58,4	0,5	0,2	0,1	0,1	—	0,9	40,8	35,5	58,5	64,1	0,6	0,4
8. Жалудок	11,5	24,5	88,5	69,7	—	5,8	—	—	—	—	70,8	65,1	16,1	23,5	13,0	11,4
9. Жырмяны	0,2	0,8	97,9	97,0	1,4	1,0	0,4	1,1	0,1	0,1	95,8	95,9	1,2	1,5	2,9	2,5
10. Забалаць	2,0	2,8	97,9	96,5	0,1	0,3	—	0,2	—	0,2	94,8	74,2	4,1	4,6	1,1	1,2
11. Кронева	—	0,1	61,3	43,5	0,6	0,9	38,0	55,4	0,1	0,1	97,8	98,0	—	0,1	2,1	1,8
12. Лебяда	62,4	50,3	37,2	42,4	0,3	0,2	—	6,8	0,1	0,3	37,2	35,7	62,5	63,9	0,3	0,4
13. Ліда	2,7	6,5	95,5	89,3	0,2	0,0	—	—	1,6	4,2[1])	86,3	82,9	13,0	12,6	0,6	0,4
14. Ляцк	43,6	21,9	54,7	73,0	1,5	—	—	4,8	0,2	0,3	54,1	48,9	44,3	49,6	1,6	1,5
15. Мысьляны	0,1	13,2	92,3	85,9	0,1	0,9	—	0,0	7,5[1])	0,0	92,1	89,4	7,7	9,2	0,1	1,4
16. Новы-Двор	—	18,8	99,9	80,1	0,1	—	—	1,0	--	1,0	56,6	56,6	36,2	37,2	6,6	5,6
17. Орля	51,6	22,2	42,0	74,4	2,7	2,3	—	1,0	3,7[2])	0,1	37,2	36,1	60,1	61,5	2,7	2,4
18. Радунь	—	1,1	83,8	69,8	8,3	5,0	7,6	24,1	0,3	—	91,0	91,4	—	0,2	8,7	7,9
19. Ружанка	40,0	25,6	50,6	71,8	4,6	0,6	—	2,0	4,8[1])	—	50,2	50,8	40,4	40,8	9,4	8,3
20. Сабакінцы	34,9	43,0	47,5	52,5	3,0	2,0	0,1	2,4	14,5[2])	0,1	56,4	57,6	39,3	38,5	4,1	3,9
21. Тарноўск	29,6	9,2	70,2	90,3	0,2	0,1	—	0,3	—	0,1	70,2	70,2	29,6	29,7	0,2	0,13
22. Шчучын	0,4	2,4	95,4	85,6	4,2	11,9	—	0,0	—	0,1	83,3	84,4	2,5	2,8	14,2	12,7
23. Эйшышкі	—	0,5	94,5	91,5	4,0	5,4	1,5	2,5	—	0,1	86,9	86,2	—	0,1	12,9	13,4
Павет бяз гор. District excluding town	14,7	14,0	78,3	77,8	2,3	2,7	2,4	5,4	2,3	0,1	72,9	71,3	20,6	22,4	6,1	6,2
г. Ліда Town	1,6	1,0	58,4	65,6	20,1	32,4	0,9	0,2	19,0[2])	0,8	45,1	51,2	6,1	7,9	48,6	40,4
Цэлы павет Whole district	13,9	13,1	77,1	77,0	3,4	4,9	2,2	5,0	3,4	—	71,2	69,9	19,7	21,4	8,7	8,6

[1]) Невядомыя Unknown. [2]) Рускія Russians. [3]) Ліцьвіны Lithuanians.

6. Берасьцейскі павет

Воласьці Gminas	Беларусы White-Rytenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“		Украінцы Ukraiń.		Палякі Poles			Яўреі Jews
	1919	1921	±%	1919	1921	1919	1921	1919	1921	±%	1919
1. Войстка . . .	5	1462	+29140,0	1324	—	—	—	40	1052	+2530,0	27
2. Вялікарыта . .	3267	3664	+12,2	—	—	—	2	194	76	—60,8	169
3. Верхнянск . .	—	3106	—	3020	—	—	231	168	700	+316,7	99
4. Воўчын . . .	52	2995	+5659,6	2707	5	—	20	194	1558	+703,1	404
5. Высока-Літоўск.	2360	3298	+38,1	—	—	—	9	886	1301	+4,2	2746
6. Дамачава [1]) .	—	1698	—	—	—	1472	325	2714	2971	+9,5	1941
7. Дварцы . . .	1164	1285	+10,4	—	—	—	—	—	498	—	—
8. Дзьмітравічы .	1871	2181	+16,6	—	—	—	—	66	1340	+1930,3	143
9. Жыцін . . .	763	837	+9,7	—	—	—	216	823	794	—3,5	2
10. Камянец-Літоўскі	—	3610	—	2910	8	—	21	3260	714	—78,1	97
11. Камянец-Жыравіцкі	1937	1974	+1,9	—	217	—	14	76	698	+818,4	53
12. Козічы . . .	—	2802	—	—	—	—	—	3463	1490	—54,1	—
13. Лышчыцы . .	2104	2765	+31,4	—	—	—	—	224	483	+115,6	80
14. Маларыта . ,	3152	3648	+15,7	—	—	—	1	104	368	+253,8	817
15. Матыкалы . .	1964	2636	+34,2	—	—	—	326	599	1214	+102,7	—
16. Медная . . .	—	3698	—	—	—	—	—	2900	796	—72,6	—
17. Олтуш . . .	2251	2806	+24,6	—	93	—	169	—	622	—	9
18. Паловы . . .	1913	2697	+41,0	—	8	—	401	267	471	+76,4	51
19. Прыборава [2]) .	—	1632	—	—	6	1506	5	269	859	+219,3	291
20. Радванічы . .	1823	831	—54,4	—	—	—	—	14	1314	+9285,7	—
21. Ратайчыцы . .	1	1110	+110,900	1996	—	—	383	62	1308	+2099,7	50
22. Турма . . .	2392	1565	—34,5	—	—	—	415	1593	3175	+99,3	505
Пав. бяз гор. District exclud. town.	27019	52301	+93,6	11957	337	2978	2538	17916	23802	+32,9	7484
г. Берасьце Town.	1160	2158	+86,0	—	—	—	205	2257	12531	+455,2	10035
Цэлы павет (з гарадам). Whole distrtct	28179	54459	+93,3	11957	337	2978	2743	20173	36333	+80,1	17519

[1]) Украінцаў Ukrain.=1506 [2]) Украінцаў Ukrain.=1472.

Bjerascie. (Brest).

reі ws		Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthod.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
51	+88,9	40	65	+62,5	1325	2453	+85,1	37	57	+54,1	1406	2575	+83,1
164	—3,0	32	65	+103,1	3332	3670	+10,1	266	213	—19,9	3630	3954	+8,9
4	—96,0	168	182	+8,3	3020	3783	+25,3	99	73	—26,3	3287	4041	+22,9
206	—49,0	196	460	+134,7	2755	4098	+48,7	404	231	—42,8	3357	4793	+42,8
1804	—34,3	886	958	+8,2	2360	3474	+47,2	2746	2038	—25,8	5993	6479	+8,1
1357	—30,1	834	748	+1,9	1503	2281	+51,7	1941	1379	—29,0	6127	6366	+3,9
24	—	—	33	—	1159	1750	+51,0	5	24	+380,0	1164	1807	+55,2
112	+21,7	114	82	—28,1	1823	3427	+88,0	143	124	—13,3	2080	3633	+74,7
—	—	823	800	—2,8	763	1045	+36,9	2	—	—	1588	1849	+16,4
2259	+2220,0	383	496	+29,6	2925	3884	+32,8	2959	2277	—23,0	6267	6658	+6,2
8	—84,9	57	192	+236,8	1956	2754	+40,8	53	8	—84,9	2066	2955	+43,0
20	—	62	186	+200,0	3354	4117	+22,7	47	30	—36,2	3463	4334	+25,1
51	—36,3	224	482	+115,2	2104	2753	+30,8	80	55	—31,3	2415	3304	+36,8
672	—17,8	90	127	+41,1	3203	3833	+19,7	827	762	—7,9	4127	4723	+14,4
3	—	606	720	+18,8	1949	3442	+76,6	5	8	+60,0	2568	4179	+62,7
24	—	94	269	—186,2	2735	4164	+52,2	47	46	—2,1	2928	4524	+54,5
10	+11,1	3	5	+66,7	2246	3691	+64,3	9	10	+11,1	2260	3706	+64,0
56	+9,8	267	439	+64,4	1904	3151	+65,5	53	58	+9,4	2233	3653	+56,6
296	+1,7	276	465	+68,5	1487	2049	+37,8	303	296	—2,3	2067	2812	+36,0
16	—	27	47	+74,1	1767	2098	+18,7	45	25	—44,5	1867	2170	+16,0
19	—62,0	58	126	+117,2	1999	2697	+34,9	52	26	—50,0	2109	2856	+35,4
458	—9,3	1753	1799	+2,6	2232	3352	+50,2	505	470	—6,9	4490	5622	+25,2
7614	+1,7	6893	8746	+26,9	47901	67966	+41,9	10628	8210	—22,7	67492	86992	+28,9
13621	+35,7	2182	8676	+297,6	1677	5025	+199 6	10126	15630	+54,4	14005	29460	+110,4
21235	+21,2	9075	17422	+92,0	49578	72991	+47,2	20754	23840	+14,9	81497	116452	+42,9

6. Берасьцейскі павет

Bjerascje (Brest).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruten.		Тутэйшыя Natives „Tuteisi“		Палякі Poles		Яўреі Jews		Украінцы Ukrainians		Іншыя Others.		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Войстка.	0,4	56,8	94,2	—	2,8	40,9	2,6	2,0	—	0,1	—	0,2	2,9	2,5	94,2	95,3	2,6	2,2
2. Бялікарыта	91,6	92,7	—	—	3,7	1,9	4,7	4,2	—	—	—	1,2	0,9	1,6	91,8	92,8	7,3	5,4
3. Верхнянск.	—	76,9	91,9	—	5,1	17,3	3,0	0,1	—	5,7	—	—	5,1	4,5	91,9	93,6	3,0	1,8
4. Воўчын	1.5	62,5	80,6	0,1	5,8	32,5	12,0	4,3	—	0,4	0,1	0,2	5,8	9,6	82,1	85,5	12,0	4,8
5. Высока-Літоўск. . . .	39,4	50,9	—	—	14,8	20,1	45,8	21,1	—	0,2	—	8,7	14,8	14,8	39,4	53,6	45.8	31,5
6. Дамачава	—	26,7	—	—	44,3	46,7	31,7	21,3	24,0	5,1	—	0,2	12,0	11,8	24,5	35,8	31,7	21,7
7. Дварцы	100,0	71,1	—	—	—	27,6	—	1,3	—	—	—	—	—	1,8	99,6	96,9	0,4	1,3
8. Дзьмітравічы	90,0	60,0	—	—	3,2	36,9	6,8	3,1	—	—	—	—	5,5	2,3	87,6	66,8	6,9	3,4
9. Жыцін	48,1	45,3	—	—	51,8	42,9	0,1	—	—	11,7	—	0,1	51,8	43,3	48,1	56,5	0,1	—
10. Камянец.-Літоўск. . . .	—	54,2	46,4	0,1	52,0	10,7	1,6	33,9	—	0,5	—	0,6	6,1	7,5	46,7	58,3	47,2	34,2
11. Камянец-Жыравіцкі . .	93,7	66,8	—	7,3	3,7	23,6	2,6	0,3	—	0,5	—	1.5	2,8	6,5	94,7	93,2	2,6	0,3
12. Козічы	100,0	64,7	—	—	—	34,4	—	0,5	—	—	—	0,4	1,8	4,3	96,8	95,0	1,4	0,7
13. Лышчыцы	87,1	83,7	—	—	9,3	14,6	3,3	1,5	—	—	0,3	0,2	9,3	14,6	87,1	83,3	3,3	1,7
14. Маларыта	76,4	77,2	—	—	2,5	7,8	19,8	14,2	—	1,3	—	0,8	2,2	2,7	77,6	81,2	20,0	16,1
15. Матыкалы	76,5	63,1	—	—	23,3	29,1	0,2	0,1	—	7,7	—	—	23,6	17,2	75,9	82,4	0,2	0,2
16. Медная	—	81,7	—	—	99,0	17,6	—	0,5	—	—	1,0	0,2	3,2	6,0	93,4	92,0	1,6	1,0
17. Олтуш	99,6	75,7	—	2,5	—	16,8	0,4	0,2	—	4,6	—	0,1	0,1	0,1	99,4	99,6	0,4	0,3
18. Паловы	85,7	73,8	—	0,2	12,0	12,9	2,3	1,5	—	11,0	—	0,6	12,0	12,0	85,3	86,3	2,4	1,6
19. Прыборава.	—	58,0	—	0,2	13,0	30,6	14,1	14,2	72,9	0,2	—	0,5	13,3	16,5	71,0	72.9	14,7	10,5
20. Радванічы	97,6	38,3	—	—	0,8	60,6	—	0,7	—	—	1.6	0,4	1,5	2,2	94,6	96,7	2,4	1,2
21. Ратайчыцы	—	38,9	94,6	—	2,9	45,8	2,4	0,7	—	13,4	0,0	1,2	2,7	4,4	94,8	94,4	2,5	0,9
22. Турма	49,7	27,9	—	—	39,0	56,5	11,3	8,2	—	7,4	—	—	39,0	32,0	49.7	59,6	11,3	8,4
Павет бяз гораду District excluding town. . . .	45,3	60,8	17,7	0,4	21,3	27,4	11,1	8,8	4,4	2,6	0,2	—	10,2	10,1	71,0	78,1	15,7	9,4
г. Берасьце. Town. . . .	8,3	7,3	—	—	16,2	42,5	71,7	46,2	0,0	0,7	3,8	3,3[1])	15,6	29,5	12,0	17,1	72,3	53,1
Цэлы павет Whole district .	34,6	46,8	14,7	0,3	24,8	31,2	21,5	18,2	3,6	2,5	0,8	1,0	11,1	15,0	60,8	62,7	25,5	20,5

[1]) Рускія Russians.

7. Ваўкавыскі павет — Waukawysk (Wolkowisk).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives-„Tuteisi“			Палякі Poles			Яўреі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Біскупцы . .	195	182	—6,7	—	—	—	3,031	3,175	+5,1	—	2	—	2740	2813	+2,7	454	606	+33,5	29	41	+41,4	3,226	3,481	+7,9
2. Зэльзін . . .	1009	802	—20,5	—	—	—	396	1,379	+248,2	—	22	—	116	176	+51,7	1198	1923	+60,5	91	102	+12,1	1,405	2,205	+56,9
3. Зэльва [1] . .	882	2,758	+212,7	—	—	—	1,307	1,156	—11,5	1,567	1,344	—14,2	1046	1134	+8,4	2094	2777	+32,6	1567	1354	—13,6	4,728	5,282	+11,7
4. Ізабелін. . .	604	2,064	+241,7	661	0	—	1,890	2,407	+27,4	430	169	—60,7	1562	1673	+7,1	1475	2524	+71,1	442	367	—17,0	3,587	4,676	+30,4
5. Крамяніцы . .	35	112	+220,0	—	—	—	10304	10824	+5,0	121	39	+67,8	10200	10390	+1,9	225	478	+112,4	135	119	—11,9	10,560	10,992	+4,1
6. Лыскава. . .	3,464	814	—76,5	—	—	—	443	3738	+743,8	656	494	—24,7	434	428	— 1,4	3422	4086	+19,4	708	530	—25,2	4,570	5,049	+10,5
7. Міжрэчча . .	2,104	790	—62,5	417	0	—	1,497	3781	+74,8	7	4	—42,9	1673	1859	+11,1	2323	2655	+14,3	62	60	—3,2	4,059	4,577	+12,8
8. Мсьцібава . .	—	774	—	—	—	—	7,630	7512	—1,7	331	275	—16,9	7398	7603	+2,8	270	681	+152,2	334	300	—10,2	8,002	8,587	+7,3
9. Падароск . .	317	2,239	+606,4	—	—	—	2,207	897	—59,4	129	101	—21,2	397	410	+3,3	2098	2660	+26,8	158	171	+8,2	2,655	3,242	+22,1
10. Поразава . .	943	1,666	+76,7	258	0	—	5,877	7,017	+19,4	700	332	—52,6	5408	5389	—0,4	2122	2808	+32,3	917	820	—10,6	8,447	9,017	+6,8
11. Пяскі	2,064	1,511	—26,8	—	—	—	3,585	5,470	+52,6	1,350	1,279	—5,3	3296	3396	+3,0	2209	3454	+56,4	1489	1409	—5,4	7,012	8,276	+18,0
12. Рось	1,607	1,148	—28,6	219	0	—	2,015	4,313	+114,0	425	129	—69,7	1682	1786	+6,2	2011	3317	+64,9	563	431	—23,5	4,304	5,594	+30,0
13. Славацічы . .	1,564	539	—65,5	—	—	—	107	2,090	+1853,3	11	9	—18,2	89	116	+30,3	1582	2507	+58,5	11	16	+45,5	1,682	2,639	+56,9
14. Сьвіслач. . .	1,571	4,139	+163,5	3,774	0	—	2,877	4,880	+69,7	—	2,096	—	2445	2634	+7,7	3243	6294	+91,5	2526	2195	—13,1	8,222	11,130	+35,4
15. Сьвяньціца. .	211	638	+202,4	—	—	—	2,630	3,236	+23,0	7	—	—	1549	1779	+14,8	1270	2091	+64,6	29	5	—82,8	2,848	3,875	+36,1
16. Тарнопаль . .	—	2562	—	2,537	0	—	232	739	+218,5	22	4	—81,8	232	346	+49,1	2533	2940	+16,1	26	19	—26,9	2,791	3,305	+18,4
17. Цярэшкі. . .	613	884	+44,2	—	—	—	4,347	4,672	+7,5	11	4	—63,7	3836	3865	+0,8	1076	1693	+57,3	54	13	—75,9	4,975	5,572	+12,0
18. Ялаўка . . .	11	68	+518,2	2,340	0	—	2,711	6,547	+141,5	608	41	—93,1	2665	2889	+8,4	2397	3178	+32,5	608	590	—3,0	5,670	6,662	+17,5
Павет бяз гораду. District excluding town. . . .	17194	23,690	+37,8	10206	0	—	53,086	73843	+39,1	6,375	6,344	—0,5	46768	48686	+4,1	32002	46672	+45,8	9749	8542	—12,4	88,743	104,161	+17,4
г. Ваўкавыск [2] Town	179	243	+35,8	0	0	—	3,082	6,355	+106,2	4,915	4,360	—11,3	2674	4622	+72,8	732	1282	+75,1	5022	5130	+2,1	8,472	11,100	+31,0
Цэлы павет . . Whole district	17373	23933	+37,8	10206	0	—	56168	80198	+42,8	11290	10704	—5,2	49442	53308	+7,8	32734	47954	+46,5	14771	13672	—7,4	97,215	115261	+18,6

[1]) Іншых 1919 г.=972. Others

[2]) Іншых 1919 г.=218. Others

БЕЛДОМПР
Книга

7. Ваўкавыскі павет

Waukawysk. (Wolkowisk).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians		Тутэйшыя Natives-„Tuteisi“		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Біскупцы	6,0	4,9	—	—	93,9	85,1	—	0,1	0,1	9,9	84,9	75,2	14,0	16,2	0,9	1,1
2. Зэльзін	71,8	36,4	—	—	28,2	62,5	—	1,0	—	0,1	8,3	8,0	85,2	87,2	6,5	4,6
3. Зэльва	18,7	50,2	—	—	27,6	21,9	33,1	25,5	20,6 [1]	0,4	22,1	21,5	44,3	52,6	33,1	25,6
4. Ізабелін	16,8	44,1	18,4	—	52,7	51,5	12,0	3,6	0,1	0,8	43,5	35,8	41,1	47,6	12,3	7,9
5. Крамяніцы	0,3	1,0	—	—	97,6	98,5	1,1	0,4	1,0	0,1	96,6	94,5	2,1	4,4	1,3	1,1
6. Лыскава	75,8	16,1	—	—	9,7	74,0	14,3	9,8	0,2	0,1	9,5	8,5	74,8	80,9	15,5	10,5
7. Міжрэчча	51,8	17,2	10,3	—	36,9	82,6	0,1	0,2	0,9	—	41,2	40,6	57,2	58,0	1,5	1,3
8. Мсьцібава	—	9,0	—	—	95,4	87,5	4,0	3,2	0,6	0,3	92,4	88,5	3,3	7,9	4,2	3,5
9. Падароск	12,0	69,1	—	—	93,1	27,7	4,8	3,1	0,1	0,1	15,0	12,7	79,0	82,1	5,9	5,3
10. Поразава	11,2	18,5	3,1	—	69,6	77,8	8,0	3,7	8,1	—	64,0	59,8	25,1	31,1	10,8	9,1
11. Пяскі	29,5	18,3	—	—	51,1	66,1	19,2	15,5	0,2	0,1	47,0	41,0	31,5	41,7	21,2	17,0
12. Рось	37,3	20,5	5,1	—	46,8	77,1	9,9	2,3	0,9	0,1	39,0	31,9	46,8	59,3	13,0	7,7
13. Славацічы	93,0	20,4	—	—	6,4	79,2	0,6	0,3	—	0,1	5,3	4,4	94,0	95,0	0,7	0,6
14. Сьвіслач	19,1	37,2	45,9	—	35,0	43.9	—	18,8	—	0,1	29,7	23,7	39,4	56,6	30,7	19,7
15. Сьвяньціца	7,5	16,5	—	—	92,3	83,5	0,2	—	0,0	—	54,4	45,9	44,6	54,0	1,0	0,1
16. Тарнопаль	—	77,5	90,6	—	8,3	22,4	0,8	0,1	0,3	—	8,3	10,5	90,7	89,0	0.9	0,6
17. Цярэшкі	12,3	15,9	—	—	87,4	83,9	0,2	0,1	0,1	0,1	77,1	69,3	21,6	30,4	1,1	0,2
18. Ялаўка	0,2	1,0	41,3	—	47,8	98,3	10,7	0,6	—	0,1	47,0	43,4	42,3	47,7	10,7	8,
Павет бяз гораду District excluding town	19,4	22,7	11,5	—	59,8	70,9	7,2	6,1	2,1	0,3	52,7	46,7	36,1	44,8	11,0	8,2
г. Ваўкавыск Town	2,1	2,2	—	—	36,4	57,3	58,0	39,3	3,5	1,2	31,6	41,6	8,6	11,6	59,3	46,2
Цэлы павет Whole district	17,9	20,8	11,2	—	57,8	69,6	11,5	9,3	1,6	0,3	50,9	46,3	33,7	41,6	15,2	11,9

[1]) Невядомыя Unknown.

Горадзенск і павет — Horadnja (Grodno).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Яўрэі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Бершты [1]. . .	3,979	4,121	+3,6	1,316	1,418	+7,8	139	58	—58,3	1,828	1,767	—3,3	3,938	4,244	+7,8	139	108	—22,3	5,905	6,119	+3,6
2. Вялікая Бераставіца	963	2,019	+109,6	1,513	1,516	+0,2	928	739	—20,4	877	879	+0,2	1,602	2,626	+63,9	928	769	—17,1	3,408	4,275	+25,4
3. Малая Бераставіца .	2,024	1,582	—21,8	1,123	2,406	+114,2	130	19	—85,4	1,123	1,069	—4,8	2,024	2,855	+41,1	130	95	—26,9	3,279	4,021	+22,6
4. Вазёры . . .	2,002	1,598	—20,2	801	3,122	+189,8	1,196	576	—51,8	799	963	+20,5	2,003	3,448	+72,1	1,196	901	—24,7	4,003	5,317	+32,8
5. Верцялішкі . .	1,815	2,101	+15,8	2,405	3,732	+55,2	21	1	—95,0	2,398	2,932	+22,3	1,815	2,871	+58,2	21	5	—76,2	4,273	5,842	+37,7
6. Волпа . . .	746	739	—0,9	2,612	3,697	+41,5	983	675	—31,3	1,871	1,967	+5,1	1,487	2,202	+48,1	983	941	—4,3	4,341	5,115	+17,8
7. Галынка . . .	1,785	2,593	+45,3	372	1,102	+196,2	182	60	—67,0	367	486	+32,4	1,790	3,099	+73,1	182	141	—22,5	2,361	3,758	+59,2
8. Гожа . . .	137	44	—67,9	5,393	5,857	+8,6	3	—	—	5,393	5,691	+5,5	137	212	+54,7	3	6	+10 0,0	5,533	5,922	+7,0
9. Горніца . . .	724	1,370	+89,2	3,986	4,285	+7,5	—	12	—	3,382	3,778	+11,7	1,310	1,905	+45,4	13	17	+30,8	4,716	5,711	+21,1
10. Гудзевічы . . .	1,333	822	—38,3	1,904	3,052	+60,3	63	—	—	1,733	1,782	+2,8	1,501	2,040	+35,9	69	56	—18,9	3,308	+3,878	+17,2
11. Дубна . . .	1,990	2,814	+41,4	22	312	+1318,2	—	—	—	26	118	+353,8	1,986	3,010	+51,6	—	—	—	2,012	3,128	+55,5
12. Жыдомля . . .	2,106	2,812	+33,5	1,308	1,549	+18,4	3	6	+100,0	1,240	1,282	+3,4	2,127	3,054	+43,6	50	31	—38,0	3,418	4,367	+27,8
13. Індура . . .	1,004	1,248	+24,3	6,566	6,075	—7,5	18	1,517	+8372,8	4,765	4,994	+4,81	1,287	2,119	+64,7	1,536	1,738	+13,2	7,588	8,856	+16,7
14. Каменка . . .	1,776	679	—61,8	2,859	4,310	+50,8	316	—	—	2,751	2,694	—2,1	1,783	1,933	+8,4	323	344	+6,5	4,969	4,989	+0,4
15. Крынкі . . .	1,057	1,195	+13,1	6,221	4,650	—25,3	1,910	3,429	+78,7	3,773	3,874	+2,6	1,704	1,857	+9,0	3,743	3,557	+9,5	9,237	9,316	+0,9
16. Лаша . . .	1,935	2,281	+17,9	1,490	1,956	+31,3	6	14	+133,3	1,432	1,457	+1,7	1,969	2,794	+41,9	30	18	—40,0	3,431	4,269	+24,4
17. Лунна . . .	1,356	1,664	+22,7	2,604	3,502	+34,5	1,323	741	—44,0	1,795	1,870	+4,2	1,873	2,662	+42,1	1,670	1,376	—17,6	5,338	5,911	+10,7
18. Масаляны . . .	1,354	1,833	+35,4	2,047	2,395	+17,0	20	15	—25,0	2,006	2,098	+4,6	1,374	2,110	+53,6	43	37	—14,0	3,423	4,246	+24,0
19. Масты . . .	816	846	+3,7	2,853	3,609	+26,5	393	5	—98,7	2,856	2,891	+1,2	813	1,411	+73,6	393	185	—52,9	4,066	4,488	+0,5
20. Парэчча [2] . .	627	838	+32,4	5,313	5,672	+6,8	646	367	—41,8	6,578	6,401	—2,7	433	461	+6,5	646	519	—19,7	7,667	7,393	—4,1
21. Скідэль . .	3,631	4,824	+32,9	841	1,899	+125,8	2,254	2,017	—10,5	876	864	—1,4	3,596	5,588	+55,4	2,254	2,282	+1,2	6,841	8,828	+14,4
Павет бяз гораду . . District excluding town	33,160	38,023	+14,7	53,549	66,116	+123,5	10,534	10,260	—2,6	47,869	49,857	+4,2	36,552	52,501	+43,6	14,352	13,126	—8,5	99,087	115.749	+16,8
г. Горадня Town . .	2,123	1,488	—29,9	9,255	17,303	+87,0	16,587	15,056	—9,2	8,825	12,053	+36,6	2,474	3,649	+47,5	16,628	18,697	+12,4	28,165	34,694	+23,2
Цэлы павет . . . Whole district	35,283	39,511	+12,0	62,804	83,419	+32,8	27,121	25,316	—6,7	56,694	61,910	+9,2	39,026	56,150	+43,9	30,980	31,823	+2,7	127,252	150,443	+18,2

[1]) Ліцьвіноў у 1919 г. +471; у 1921 г. —472. Lithuanians

[2]) Ліцьвіноў у 1919 +982 у 1921 +461 Lithuanians

8. Горадзенскі павет. Horadnja. (Grodno).

Валасьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians		Палякі Poles		Яўреі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўн. Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Берштy	67,4	67,4	22,3	23,2	2,4	1,0	7,9 [1]	8,4 [1]	31,0	28,9	66,7	69,4	2,3	1,8
2. Вялікая Бераставіца	28,3	47,2	44,4	35,5	27,2	17,3	0,1	—	25,7	20,6	47,0	61,4	27,2	18,0
3. Малая Бераставіца	61,7	39,3	34,2	59,8	4,0	0,5	0,1	0,4	34,2	26,3	61,7	71,0	4,0	2,4
4. Вазёры	50,0	30,1	20,0	58,7	29,9	10,8	0,1	0,4	20,0	18,1	50,0	64,9	29,9	17,0
5. Верцялішкі	42,8	36,0	56,7	63,9	0,5	0,0	—	0,1	56,5	50,2	42,8	49,1	0,5	0,1
6. Волпа	17,1	14,5	60,2	72,3	22,6	13,2	0,1	—	43,1	38,5	34,3	43,1	22,6	18,4
7. Галынка	75,6	69,0	15,8	29,3	7,7	1,6	0,9	0,1	15,5	12,4	75,8	82,5	7,7	3,8
8. Гожа	2,5	0,7	97,5	99,0	—	—	—	0,3	97,5	96,1	2,5	3,6	—	0,1
9. Горніца	15,3	24,0	84,5	75,0	—	0,2	0,2	0,8	71,7	66,2	27,8	33,4	0,3	0,3
10. Гудзевічы	40,3	21.2	57,6	78,7	1,9	—	0,2	0,1	52,4	46,0	45,4	52,6	2,1	1,4
11. Дубна	98,9	90,0	1,1	10,0	—	—	—	—	1,3	3,8	98,7	96,2	—	—
12. Жыдомля	61,6	64,4	38,3	35,5	0,1	0,1	—	—	36,3	29,4	62,2	69,9	1,5	0,7
13. Індура	13,3	14,1	86,5	68,6	0,2	5,8	—	1,5	62,8	56,4	17,0	23,9	20,2	19,6
14. Каменка	35,7	13,6	57,5	86,4	6,4	—	0,4	—	55,4	54,0	37,7	38,8	6,5	6,9
15. Крынкі	11,4	12,8	67,4	49,9	20,7	36,8	0,5	0,5	40.9	41,6	18,4	19,9	40,5	38,2
16. Лаша	56,4	53,4	43,4	45,8	0,2	0,3	—	0,5	41,7	34,1	57,4	65,5	0,9	0,4
17. Лунна	25,4	28,2	48,8	59,3	24,8	12,5	1,0	—	33,6	31,6	35,1	45,0	31,3	23,3
18. Масаляны	39,6	43,2	59,8	56,4	0,6	0,4	—	—	58,5	49,4	40,1	49,7	1,3	0,9
19. Масты	20,1	18,9	70,2	80,4	9,7	0,1	—	0,6	70,2	64,4	20,0	31,4	9,7	4,1
20. Парэчча	8,2	11,2	69,3	76,7	8,4	5,1	14,1 [1]	7,0 [1]	85,8	86,6	5,6	6,2	8,4	7,0
21. Скідэль	53,1	54,6	12,3	21,5	32,9	22,9	1,7	1,0	12,8	9,8	52,6	63,3	32,9	25,9
Павет бяз гораду District excluding town	33,5	32,9	54,0	57,1	10,6	8,9	1,9	1,1	43,8	43,1	37,0	45,4	14,5	11,3
Г. Горадня. Town	7,5	4,3	32,9	49,9	58,9	43,4	0,7	2,4	31,3	34,7	8,9	10,5	59,0	53,9
Цэлы павет. Whole district	27 7	26,3	49,3	55,5	21,3	16,8	1,7	1,4	44,6	41,2	30,7	37,3	24,4	21,2

[1]) Ліцьвіны. Lithuanians.

Кобрынскі павет / **Kobryn.**

Воласьці Gminas	Беларусы White-Rhuthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“			Палякі Poles			Яўрэі Jews		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Адрыжын .	—	1,914	—	4,871	2,559	—47,5	7	741	+10485,7	42	104	+147,6
2. Азёлы . .	—	803	—	1,178	—	—	101	1,155	+1043,6	—	12	—
3. Антопаль .	—	332	—	2,120	28	—98,7	3,104	3,146	+1,4	—	1,450	—
4. Асаўцы . .	—	3,667	—	2,900	285	—90,2	143	230	+60,8	197	124	—37,1
5. Балота . .	—	1,578	—	3,263	—	—	—	2,409	—	60	12	—80,0
6. Безьдзеж .	—	912	—	7,748	3530	—54,1	—	1,641	—	99	134	+243,6
7. Брашэвічы	—	1359	—	1,986	1203	—39,4	13	23	+76,9	145	24	—83,5
8. Валавель .	—	282	—	2283	2731	+19,6	76	408	+436,8	221	42	—81,0
9. Варацэвічы	—	100	—	2421	2116	—12,6	—	768	—	—	68	—
10. Гарадзец .	32	1015	+3071,9	3116	—	—	22	3113	+14050,0	—	30	—
11. Драгічын	—	345	—	1445	2,092	+44,8	167	733	+338,9	1.949	1517	—22,2
12. Дружыловічы . .	—	4437	—	4,748	—	—	67	105	+56,7	223	135	—39,5
13. Дывін . .	11	308	+2700,0	1,969	—	—	2196	4,052	+84,5	—	7	—
14. Зёлава . .	—	468	—	1,410	—	—	16	1429	+8821,2	—	17	—
15. Зьбірогі .	2.202	870	—60,5	475	—	—	151	2113	+1299,3	—	464	—
16. Іласк . .	—	822	—	1,699	—	—	82	2,088	+2446,3	—	—	—
17. Іменін . .	—	904	—	1,445	1,098	—24,0	—	35	—	—	35	—
18. Макраны .	2	582	+29000,0	610	—	—	2,457	2165	—11,9	138	103	—25,4
19. Моталь . .	—	181	—	9,858	5,600	—43,2	98	3872	+3852,0	7	989	+13900,0
20. Навасёлкі .	—	1,390	—	2,047	—	—	1,773	3,363	+89,7	100	128	+28,0
21. Падольле	1139	3,066	+169,2	3,000	5	—99,8	225	1917	+752,0	182	27	—85,2
22. Пруская .	45	1,227	+2626,6	3,188	11	—99,7	329	2948	+796,0	73	44	—39,7
23. Рагознае .	1.806	1,451	—19,7	—	—	—	235	1511	+543,0	142	59	—58,5
24. Сеханавічы	—	89	—	1,260	4	—95,6	—	1880	—	—	—	—
25. Стрыхава .	—	2,139	—	3,941	192	—95,1	187	1946	+940,7	—	24	—
26. Хомск . .	7	2,294	+32771,4	3,204	2034	—36,5	—	28	—	1208	949	—21,4
27. Янава. а) .	711	2010	+182,8	1,566	2,159	+37,9	205	591	+188.3	1.978	1912	—3,3
Павет бяз гораду . . .	5955	34545	+480,1	73.751	25647	—65,2	11654	44410	+281,1	6704	8401	+25,3
Disrict excluding town г. Кобрынь в) .	405	893	+120,5	—	2	—	4747	4540	—4,4	3,028	2667	—11,9
Town.												
Цэлы павет . . Whole district	6360	35438	+457,2	73.751	25649	—65,2	16401	48950	+198,5	9,732	11068	+13,7

а) Іншых у 1919 г. Others—687. в) Іншых у 1919 г. Others—648.

Украінцы Ukrainians			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
—	321	—	9	41	+355,6	4768	5560	+16,6	145	108	—25,5	4930	5,712	+15,9
—	20	—	93	95	+2,2	1094	1869	+70,8	92	31	—66,3	1,279	1,995	+56,0
—	300	—	19	42	+122,0	2811	3383	+20,4	2447	1825	—25,4	5,277	5,261	—0,3
—	—	—	383	196	—48,8	2055	4019	+95,6	197	166	—15,7	3,240	4382	+35,3
—	—	—	44	185	+320,5	3212	3763	+17,2	67	51	—23,9	3323	3,999	+20,3
—	2237	—	331	261	—21,2	2096	8175	+290,0	87	142	+63,2	7787	8,578	+10,2
—	—	—	27	27	0	1918	2495	+30,1	145	84	—42,1	2,144	2,610	+21,7
—	1	—	76	211	+177,6	2278	3136	+37,7	226	121	—46,5	2,581	3475	+34,6
—	—	—	57	86	+50,9	1868	2649	+41,8	496	322	—35,1	2,421	3059	+26,4
—	232	—	25	83	+232,0	2620	3935	+50,2	525	371	—29,3	3170	4392	+38,5
—	72	-	476	240	—49,6	555	2993	+439,3	1949	1596	—18,1	3,579	4833	+35,0
—	820	—	105	34	—67,6	4704	5318	+13,1	229	160	—30,1	5,038	5513	+9,4
—	159	—	97	120	+24,0	3096	3580	+15,6	983	828	—15,7	4,182	4,528	+8,3
—	201	—	16	42	+162,5	1361	2042	+50,0	49	39	—20,4	1,426	2123	+48,9
—	14	—	149	173	+16,1	2123	2793	+31,6	546	501	—8,3	2,830	3478	+22,9
—	—	—	101	113	+11,9	1608	2705	+68,2	121	96	—20,7	1,832	2,916	+59,2
—	7	—	—	14	—	1395	2028	+45,4	50	41	—18,0	1,445	2,088	+44,5
—	584	—	140	114	—18,6	2889	3162	+9,4	178	156	—12,4	3,215	3,435	+6,8
—	2	—	150	154	+2,6	8409	9306	+10,7	1401	1213	—13,4	9,963	10678	+7,2
—	87	—	315	297	—5,7	3400	4475	+31,6	205	181	—11,7	3,920	4975	+26,9
—	71	—	316	339	+7,3	4116	4611	+12,0	190	137	—27,9	4,622	5,091	+10,1
—	66	—	327	356	+8,9	3204	3886	+21,3	105	60	—42,9	3636	4,304	+18,4
—	261	—	211	238	+12,8	1830	2916	+59,3	142	133	—6,3	2,183	3,288	+50,6
—	—	—	38	161	+323,7	1160	1770	+52,6	62	42	—32,3	1,260	1,973	+56,6
—	165	—	190	216	+13,7	3780	4149	+9,8	159	116	—27,1	4129	4481	+8,5
—	32	—	2	11	+450,0	3122	4204	+34,7	1248	1111	—10,0	4419	5341	+20,9
—	201	—	214	358	+48,6	2949	4475	+51,7	1985	2054	+3,4	5,148	6889	+33,8
—	5853	—	3911	4207	+7,6	74420	103397	+38,9	14029	11685	—16,7	98979	119397	+20,6
—	64	—	872	979	+12,4	1420	1779	+25,3	6528	5431	—16,8	8835	8208	—7,1
0	5,917	—	4783	5186	+8,4	75841	105176	+38,7	20557	17116	—16,7	107814	127605	+18,4

9. Кобрынскі павет. Kobryn. (Kobrin).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Тутэйшыя Natives „Tuteisi“		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Украінцы Ukrainians		Іншыя Others		Каталікі Cathol		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Адрыжын . . .	—	33,5	98,8	44,8	0,1	13,0	0,9	1,8	—	5,6	0,2	1,3	0,2	0,7	96,7	97,3	2,9	1,9
2. Азёлы	—	40,3	92,1	—	7,9	57,9	—	0,6	—	1,0	—	0,2	7,3	4,8	85,6	93,7	7,2	1,6
3. Антопаль . . .	—	6,3	40,2	0,5	58,8	59,8	—	27,6	—	5,7	0,1	0,1	—	0,6	53,3	64,3	46,3	34,7
4. Асаўцы	—	83,7	89,5	6,5	4,4	5,3	6,1	2,8	—	—	—	1,7	11,8	4,5	63,4	91,7	6,1	3,8
5. Балота	—	39,5	98,1	—	--	60,2	1,9	0,3	—	—	—	—	1,3	4,6	96,7	94,1	20,0	1,3
6. Безьдзеж . . .	—	10,6	99 5	41,2	—	19,1	0,5	1,6	—	26,1	—	1,4	4,3	3,0	26,9	95,3	1,1	1,7
7. Брашэвічы . .	—	52,1	92,6	46,1	0,6	0,9	6,8	0,9	—	—	—	—	1,3	1,0	89,4	95,6	6,8	3,2
8. Валавель . . .	—	8,1	88,4	78,6	2,9	11,7	8,7	1,2	—	0,0	—	0,4	2,9	6,1	88,3	90,2	8,8	3,5
9. Варацэвічы . .	—	3,3	100,0	69,2	—	25,1	—	2,2	—	—	0,0	0,2	2,4	2,8	77,1	86,6	20,5	10,5
10. Гарадзец . . .	1,0	23,1	98,3	—	0,7	70,9	—	0,7	—	5,3	—	—	0,8	1,9	82,7	89,6	16,5	8,5
11. Драгічын . . .	—	7,1	40,4	43,3	4,7	15,2	54,4	31,4	—	1,5	0,5	1,5	13,3	5,0	15,5	61,9	54,5	33,0
12. Дружыловічы .	—	80,5	94,3	—	1,3	1,9	4,4	2,5	—	15,0	—	0,1	2,1	0,6	93,4	96,5	4,5	2,9
13. Дывін.	0,3	6,8	47,0	—	52,5	89,5	—	0,2	—	3,5	0,2	0,0	2,3	2,7	74,0	79,1	23,5	18,3
14. Зёлава	—	22,0	98,9	—	1,1	67,3	—	0,8	—	9,5	—	0,4	1,1	2,0	95,5	96,2	3,4	1,8
15. Зьбірогі. . . .	77,8	25,0	16,8	—	5,3	60,8	—	13,3	—	0,4	0,1	0,5	5,3	5,0	75,0	80,3	19,3	14.4
16. Іласк	—	28,2	92,7	—	4,5	71,6	2,6	—	—	—	0,2	0,2	5,5	3,9	87,8	92,8	6,6	3,3
17. Іменін.	—	43,3	100,0	52,6	—	1,7	—	1,7	—	0,3	—	0,4	—	0,7	96,5	97.1	3,5	2,0
18. Макраны . . .	0,1	16,9	18,9	—	76,4	63,0	4,4	3,0	—	17,0	0,2	0,1	4,4	3,3	89,8	92,1	5,5	4,5
19. Моталь	—	1,7	98,9	52,4	1,0	36,3	0,1	9,2	—	0,0	—	0,4	1,5	1,4	84,4	87,2	14,1	11,4
20. Навасёлкі . . .	—	27,9	52,2	—	45,2	67,6	2,6	2,6	—	1,8	0,0	0,1	8,0	6,0	86,8	90,0	5,2	3,6
21. Падольле . . .	24,7	60,2	64,9	0,1	4,9	37,7	3,9	0,5	—	1,4	1,6	0,1	6,8	6,7	89,1	90,6	4,1	2,7
22. Пруская . . .	1,2	28,5	87,7	0,3	9,1	68,5	2,0	1,0	—	1,5	—	0,2	9,0	8,3	88,1	90,3	2,9	1,4
23. Рагознае . . .	82,7	44,1	—	—	10,8	46,0	6,5	1,8	—	7,9	—	0,2	9,7	7,2	83,8	88,7	6,5	4,1
24. Сеҳановічы . .	—	4,5	100,0	0,2	—	95,3	—	—	—	—	—	—	3,0	8,2	92,1	89,7	4,9	2,1
25. Стрыхава . . .	—	47,7	95,5	4,3	4,5	43,4	—	0,5	—	3,7	—	0,4	4,6	4,9	91,5	92,6	3,9	2,6
26. Хомск	0,1	43,0	72,4	38,1	—	0,5	27,5	17,8	—	0,6	—	—	—	0,2	70,7	78,7	28,2	20,8
27. Янава.	16,1	29,2	30,4	31,3	4,0	8,6	38,4	27,8	—	2,9	11,1[1]	0,2	4,2	5,2	57,3	65,0	38,5	29,8
Павет бяз гораду . Distr. excluding town	6,0	28,9	74,5	21,5	11,8	37,2	6,8	7,0	—	4,9	0,9	0,5	4,0	3,5	75,2	86,6	14,2	9,8
г. Кобрын Town. .	4,6	10,9	—	0,0	53,7	55,3	34,4	32,5	7,3	0,9	—	0,4	9,9	11,9	16,1	21,7	73,9	66,2
Цэлы павет. . . . Whole district	5,9	27,8	68,4	20,1	15,2	38,4	9,0	8,7		4,6	1,5	0,4	4,4	4,1	70,3	82,4	19,1	13,4

[1]) Рускія. Russians.

10. Пружанскі павет

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Яўрэі Jews		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Байкі	576	1,378	+139,2	6	24	+300,0	14	15	+7,2
2. Белавежа	3,708	1,339	—43,9	314	5,194	+1554,1	232	8	—96,6
3. Гарадзечна [1])	3,172	3,964	+25,0	138	716	+418,8	49	29	—40,8
4. Дабучын	2,650	1,884	—28,9	47	1,335	+2740,4	43	5	—88,4
5. Картуз-Бяроза [2])	3,178	754	—76,3	2093	6,162	+206,7	—	1,708	—
6. Котра	2,031	1,169	—42,5	254	1,511	+494,9	50	17	—66,0
7. Лінава	1,357	1,613	+18,9	276	499	+80,8	209	149	—28,7
8. Малеч	875	779	—11,0	28	1,412	+4942,9	545	254	—53,4
9. Масева	3,867	2,048	—47,0	201	2,555	+1171,1	904	622	—31,2
10. Мацьвеевічы	2,328	2,442	+4,9	—	56	—	—	21	—
11. Мацясы [3])	—	1,686	—	348	1,794	+415,5	107	61	—43,0
12. Мікіцічы	1,141	1,197	+4,9	26	646	+2384,1	7	—	—
13. Наскі	3,130	2,762	—11,8	596	1,840	+208,7	45	15	—66,7
14. Рэвяцічы	796	1,885	+136,8	708	1,334	+88,4	51	54	+5,9
15. Руднікі	1,932	1,830	—5,3	57	855	+1400,0	88	28	—68,2
16. Сялец	1,816	1,040	—42,7	715	2,117	+196,1	2	121	+5950,0
17. Сухаполь	4,802	5,534	+15,2	26	206	+692,3	286	211	—26,2
18. Чарнякова	1,524	1,729	+13,5	75	514	+585,3	—	30	—
19. Шэні	1,939	2,104	+8,5	402	991	+146,5	26	22	—15,4
20. Шэрашова	2,584	586	—77,3	769	4,581	+495,7	1498	183	—87,8
Павет бяз гораду. District excluding town	43406	37,723	—13,1	7,079	34,342	+385,1	4156	3553	—14,5
г. Пружаны Town	1031	1305	+26,6	517	2061	+298,6	4,619	2,945	—36,2
Цэлы павет. Whole district.	44437	39028	—12,2	7,596	36403	+379,2	8,775	6498	—25,9

[1]) Рускіх Russians у 1919=247. [2]) Ліцьвін. Lithuanians у 1919=2765. [3]) Рускіх Russians у 1919=2565.

Pruschany. (Prushany).

Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
6	21	+250,0	576	1383	+140,1	14	15	+7,1	596	1,419	+138,1
409	1492	+264,8	3608	4865	+34,8	241	217	—10,0	4,265	6,674	+56,5
145	198	+36,6	3398	4500	+32,4	63	48	—23,8	3,606	4,747	+31,6
71	167	+135,2	2628	2990	+13,8	44	24	—45,5	2,743	3,228	+17,7
2111	2366	+12,1	3173	3957	+24,7	2771	2307	—16,8	8,060	8,634	+7,1
563	611	+8,5	1704	2024	+18,8	68	64	—5,9	2,335	2,699	+15,6
260	319	+22,7	1407	1780	+26,5	213	172	—19,3	1,882	2,273	+20,8
55	75	+36,4	848	1853	+118,5	550	513	—6,7	1,453	2,445	+68,3
531	683	+28,6	3530	3735	+5,8	904	810	—10,4	4,974	5,237	+5,3
31	38	+22,6	2273	2461	+8,3	24	21	—12,5	2,328	2,520	+8,2
368	406	+10,3	2546	3131	+22,3	107	64	—40,2	3,021	3,607	+19,4
26	190	+630,8	1141	1655	+45,0	7	—	—	1,174	1,845	+57,2
596	507	—14,9	3130	4059	+29,7	45	49	+8,9	3,771	4,620	+22,5
743	1055	+42,0	761	2158	+183,6	51	59	+15,7	1,555	3,273	+108,2
57	248	+335,1	1931	2414	+25,0	88	49	—44,3	2,074	2,713	+30,6
675	761	+12,7	1498	2253	+50,4	360	278	—22,8	2,537	3,292	+29,8
193	188	—2,6	4605	5458	+18,5	316	322	+1,9	5,114	5,968	+16,7
75	181	+141,3	1517	2020	+33,2	66	72	+9,1	1,658	2,274	+37,2
405	496	+22,5	2054	2570	+25,1	38	49	+28,9	2,498	3,121	+24,9
1310	1476	+12,7	2042	2526	+23,7	1498	1345	—10,2	4,851	5,351	+10,3
8630	11478	+33,0	44370	57792	+30,3	7468	6478	—13,2	60498	75939	+25,5
521	716	+37,4	1023	1460	+42,7	4627	4152	—10,3	6,173	6,332	+2,6
9151	12194	+33,3	45393	59252	+30,5	12095	10630	—12,1	66671	82272	+23,4

10. Пружанскі павет. Pruschany. (Prushany).

Валасьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Палякі Poles		Яўреі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Байкі	96,6	97,1	1,0	1,7	2,4	1,1	—	0,1	1,0	1,5	96,6	97,5	2,4	1,1
2. Белавежа	86,9	20,1	7,4	77,8	5,4	0,1	0,3	2,0	9,6	22,4	84,6	72,9	5,6	3,3
3. Гарадзечна	88,0	83,5	3,8	15,1	1,4	0,6	6,8	0,8	4,0	4,2	94,2	94,8	1,8	1,0
4. Дабучын	96,6	58,4	1,7	41,4	1,6	0,2	0,1	—	2,6	5,2	95,8	92,6	1,6	0,7
5. Картуз-Бяроза	39,4	8,7	26,0	71,4	34,3	19,8	0,3	0,1	26,2	27,4	39,4	45,8	34,4	26,7
6. Котра	87,0	43,3	10,9	56,0	2,1	0,6	—	0,1	24,1	22,6	73,0	75,0	2,9	2,4
7. Лінава	72,1	71,0	14,7	22.0	11,1	6,6	2,1	0,4	13,8	14,0	74,8	78,3	11,3	7,6
8. Малеч	60,2	31,8	1,9	57,8	37,6	10,4	0,3	—	3,8	3,1	58,4	75,8	37,8	21,0
9. Масева	77,7	39,1	4,0	48,8	18,2	11,9	0,1	0,2	10,7	13,0	71,0	71,3	18,2	15,5
10. Мацьвеевічы	100,0	97,0	—	2,2	—	0,8	—	—	1,3	1,5	97,6	97,7	1,0	0,8
11. Мацясы	—	46,7	11,5	49,7	3,5	1,7	85,0[1]	1,9	12,2	11,3	84,3	86,8	3,5	1,8
12. Мікіцічы	97,2	64,9	2,2	35,0	0,6	—	—	0,1	2,2	10,3	97,2	89,7	0,6	—
13. Наскі	83,0	59,8	15,8	39,8	1,2	0,3	—	0,1	15,8	11,0	83,0	87,9	1,2	1,1
14. Рэвяцічы	53,9	57,6	43,3	40,8	2,8	1,6	—	—	44,9	32,2	52,3	65,9	2,8	1,8
15. Руднікі	93,0	65,6	2,7	30,7	4,2	1,0	0,1	2,7	2,7	8,9	93,0	86,6	4,2	1,8
16. Сялец	71,6	31,6	28,2	64,3	0,1	3,7	0,1	0,4	26,6	23,1	59,0	68,4	14,2	8,4
17. Сухаполь	93,9	92,7	0,5	3,5	5,6	3,5	—	0,3	3,8	3,2	90,0	91,5	6,2	5,4
18. Чарнякова	91,9	76,0	4,5	22,6	3,6	1,3	—	0,1	4,5	8,0	91,5	88,8	4,0	3,2
19. Шэні	77,6	67,4	16,1	31,8	1,0	0,7	5,3	0,1	16,2	15,9	82,2	82,4	1,5	1,6
20. Шэрашова	53,3	11,0	15,8	85,6	30,9	3,4	—	—	27,0	27,6	42,1	47,2	30,9	25,1
Павет бяз гораду District excluding town	71,8	49,7	11,7	45,2	6,9	3,9	9,6	1,2	14,3	15,1	73,4	76,1	12,3	8,5
г. Пружаны Town	16,7	20,6	8,4	32,6	74,8	46,5	0,1	0,3	8,4	11,3	16,6	23,1	75,0	65,6
Цэлы павет Whole district	66,7	47,5	11,4	44,3	13,2	7,9	8,7	0,3	13,7	14,8	68,1	72,1	18,1	12,9

[1]) Рускія Russians.

11. Слонімскі павет. Slonim.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi"	Палякі Poles			Яўрэі Jews			Не вядомыя Unknown		Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919 [1])	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Боркі . .	2,410	5,167	+114,4	—	137	791	+477,4	—	55	—	24	6	−75,0	134	346	+158,2	2396	5626	+134,8	41	62	+51,2	2.571	6,062	+135,8
2. Быцень. . .	1,158	3,635	+213,9	—	264	434	+64,4	922	472	−48,8	—	3	—	118	120	+1,7	1304	3641	+179,2	922	784	−14,9	2,344	4,557	+94,4
3. Дабрамысьль.	1,254	1,199	−4,4	—	676	1,900	+181,1	—	3	—	20	—	—	672	614	−8,6	1251	2462	+96,8	33	26	−21,2	1,956	3,102	+58,6
4. Дварэц. . .	—	3,745	—	—	3,957	3,238	−18,2	—	496	—	2,559	—	—	3065	2932	−4,3	2942	3973	+35,0	509	576	+13,2	6,516	7,489	+14,9
5. Дарэўна . .	4,195	5,148	+22,7	—	1,472	1,374	−6,6	192	47	−75,5	—	—	—	1472	508	−65,5	4195	5894	+40,5	192	171	−10,9	5,859	6,573	+12,2
6. Дзярэчын. .	3,720	3,583	−3,7	122	1,001	3,091	+208,8	1,092	839	−23,1	550	0	—	850	849	−0,1	3925	5181	+32,0	1716	1477	−13,9	6,493	7,514	+15,7
7. Жыравіцы .	1,534	2,439	+59,0	—	255	622	+143,9	—	39	—	—	—	—	130	185	+42,3	1513	2824	+86,6	146	95	−34,9	1,789	3,108	+73,7
8. Зьдзёнцёл. .	3,674	5,175	+40,9	—	4,743	4,218	−11,1	2,283	1,655	−27,5	—	—	—	4120	3870	−6,1	4266	4727	+10,8	2314	2451	+5,9	10,700	11,049	+3,3
9. Казловічы. .	449	5,001	+1013,8	2,174	3,071	3,814	+24,2	36	373	+936,1	2,831	1	−99,96	2638	2818	+6,8	5450	5938	+8,9	473	442	−6,6	8,561	9,198	+7,4
10. Карылавічы .	84	4,161	+4853,6	340	120	1,417	+1080,8	5	24	+480,0	4,378	—	—	231	236	+2,2	4691	5330	+13,6	5	38	+660,0	4,927	5,604	+13,7
11. Косава . . .	4,031	7,646	+89,7	—	2,213	1,263	−52,9	30	1,379	+3597,0	—	4	—	550	579	+5,3	3941	7179	+82,1	1783	117	−93,4	6,274	10,310	+14,3
12. Кастровічы .	—	3,329	—	—	325	1,016	+212,6	—	10	—	2,865	2	−99,9	418	420	+0,5	2711	3879	+43,1	61	58	−4,9	3,190	4,358	+67,9
13. Лушнёва . .	3,945	4,468	+13,2	—	871	2,165	+148,6	1453	1,141	−21,5	—	—	—	869	1298	+60,4	3933	5186	+31,9	1467	1291	−12,0	6,269	7,776	+24,0
14. Марыйская .	1,927	1,774	+7,9	—	352	1,509	+328,7	86	44	−48,8	—	—	—	344	370	+7,6	1919	2881	+50,1	102	75	−26,5	2,365	3,327	+40,7
15. Мяжэвічы. .	3,432	4,641	+35,2	—	1,698	975	−42,6	56	36	−35,7	—	—	—	1462	1389	−5,0	3645	4203	+15,3	79	59	−25,3	5,186	5,652	+9,0
16. Пасоўская .	3,523	5,355	+52,0	1,182	2,623	2,615	−0,3	118	46	−61,0	24	10	−58,0	2642	2447	−7,4	4684	5425	+15,8	137	153	+11,7	7,470	8,033	+7,5
17. Пяскі . . .	11,869	9,437	−20,5	—	207	2,926	+1313,5	115	57	−50,4	—	—	—	142	208	+46,5	11807	12015	+1,8	242	214	−11,6	12,191	12,437	+2,0
18. Раготна . .	1,680	2,981	+86,3	—	2,386	2,474	+3,7	40	65	+62,5	764	—	—	2248	2279	+1,4	2534	3125	+23,3	88	119	+35,2	4,870	5,525	+13,4
19. Ружаны . .	169	6,422	+3700,0	—	7,583	2,200	−71,0	672	2,074	+208.7	52	1	−98,0	793	268	−66,2	4415	6177	+39,9	3262	639	−80,4	8,476	10,713	+26,4
20. Старавесь. .	—	3,439	—	—	922	708	−23,2	287	231	−19,5	2,010	—	—	790	803	+1,6	2142	3377	+57,7	287	234	−18,5	3,219	4,414	+37,1
21. Чэмяры . .	—	3,320	—	—	845	706	−16,5	—	222	—	2,463	—	—	534	554	+3,7	2446	3483	+42,4	328	226	+31,1	3,308	4,263	+28,9
22. Шыловічы .	—	3,042	—	—	2,468	1,853	+24,9	—	47	—	1,016	2	−99,8	288	469	+62,8	3058	4365	+42,7	138	126	−8,7	3,484	4,966	+42,5
Павет бяз гораду District excluding town	49,054	95,107	+93,9	3,818	38,189	41,309	+8,2	7,387	9,355	+26,7	19,556	29	−99,8	24510	23562	−3,9	79168	106861	+35,0	14325	9433	−34,1	118,018	146,030	+23,7
г. Слонім Town .	597	605	+1,3	—	1,227	2,334	+90,2	7701	6500	−15,6	194	170	−12,0	1192	1609	+35,0	613	897	+46,3	7701	6917	−10,2	9719	9,643	−0,8
Цэлы павет . . Whole district	49,651	95,712	+92,8	3,818	39,416	43,643	+10,7	15,088	15,855	+5,1	19,750	199	−99,0	25702	25171	−2,1	79781	107788	+35,1	22026	16350	−25,8	127,737	155,673	+21,9

[1]) 1921—няма
—non data.

2. Слонімскі павет — Slonim.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians		Тутэйшыя Natives „Tuteisi“		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Невядомыя Unknown		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўн. Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Боркі	93,7	85,2	—	—	5,3	13,0	—	0,9	0,9	0,1	0,1	0,8	5,2	5,7	93,2	92,8	1,6	1,0
2. Быцень	49,4	79,8	—	—	11,6	9,5	39,0	10,4	—	0,1	—	0,2	50,0	2,6	55,6	79,9	39,4	17,2
3. Дабрамысьль	64,1	38,7	—	—	34,6	61,2	0,3	0,1	1,0	—	—	—	34,3	19,8	64,0	79,4	1,7	0,8
4. Дварэц	—	50,0	—	—	60,7	43,2	—	6,6	39,3	—	—	0,2	47,0	39,2	45,2	53,0	7,8	7,7
5. Дарэўна	71,6	78,3	—	—	25,1	20,9	3,3	0,7	—	—	—	0,1	25,1	7,7	71,6	89,7	3,3	2,6
6. Дзярэчын	57,3	47,7	1,9	—	15,4	41,1	16,8	11,2	8,5	0,0	0,1	—	8,1	11,3	87,9	69,0	4,0	19,7
7. Жыравіцы	85,7	78,5	—	—	14,3	20,0	—	1,3	—	—	—	0,2	7,3	6,0	84,6	90,9	8,2	3,1
8. Зьдзёнцёл	34,3	46,8	—	—	44,3	38,2	21,3	15,0	—	—	0,1	—	38,5	35,0	39,9	42,8	21,6	22,2
9. Казловічы	5,2	54,4	25,4	—	35,9	41,5	0,4	4,1	33,1	0,0	—	—	30,8	30,6	63,7	64,6	5,5	4,8
10. Карылавічы	1,7	74,3	6,9	—	2,4	25,3	0,1	0,4	88,9	—	—	—	4,7	4,2	95,2	95,1	0,1	0,7
11. Косава	64,2	90,8	—	—	35,3	7,7	0,5	1,3	—	0,0	—	0,2	8,8	7,4	62,8	91,1	28,4	1,5
12. Кастровічы	—	76,4	—	—	10,2	23,3	—	0,2	89,8	0,0	—	0,1	13,1	9,6	85,0	89,0	1,9	1,3
13. Лушнёва	62,9	57,5	—	—	13,9	27,8	23,2	14,7	—	—	—	—	13,9	16,7	62,7	66,7	23,4	16,6
14. Марыйская	81,5	53,3	—	—	14,9	45,4	3,6	1,3	—	—	—	—	14,6	11,1	81,1	86,6	4,3	2,3
15. Мяжэвічы	66,2	82,1	—	—	32,7	17,3	1,1	0,6	—	—	0,0	—	28,2	24,6	70,3	74,4	1,5	1,0
16. Пасоўская	47,2	66,6	15,8	—	35,1	32,6	1,6	0,6	0,3	0,1	—	0,1	35,4	30,5	62,7	67,5	1,8	1,9
17. Пяскі	97,4	75,9	—	—	1,7	23,5	0,9	0,5	—	—	—	0,1	1,2	1,7	96,8	96,6	2,0	1,7
18. Раготна	34,5	54,0	—	—	49,0	44,8	0,8	1,2	15,7	—	—	—	46,2	41,3	52,0	56,6	1,8	2,2
19. Ружаны	2,0	83,0	—	—	89,5	8,8	7,9	8,0	0,6	0,0	—	0,2	9,4	3,8	52,1	87,1	38,5	9,0
20. Старавесь	—	77,9	—	—	28,6	16,0	8,9	5,2	62,5	—	0,0	0,9	24,5	18,2	66,6	76,5	8,9	5,3
21. Чэмяры	—	77,9	—	—	25,5	16,6	—	5,2	74,5	—	—	0,3	16,1	13,0	73,9	81,7	9,9	5,3
22. Шыловічы	—	61,3	—	—	70,8	37,3	0,1	1,0	29,1	0,0	0,0	0,4	4,7	9,4	95,2	87,9	0,1	2,5
Павет бяз гораду District excluding town	41,6	65,1	3,2	—	32,4	28,3	6,2	6,4	16,6	0,0	0,0	0,2	20,8	16,1	67,1	73,2	12,1	6,5
г. Слонім. Town	6,1	6,3	—	—	12,6	24,2	79,2	67,4	2,0	1,2	0,1	0,9	12,3	16,7	6,3	9,3	79,2	71,7
Цэлы павет Whole district	38,9	61,5	3,0	—	30,8	28,0	11,8	10,2	15,5	0,1	—	0,2	20,1	16,2	62,5	69,2	17,2	10,5

12. Навагрaдзкі павет

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Палякі Poles			Яўрэі Jews			Не Un
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919
1. Гавежная	6804	3508	—48,4	2608	4229	+62,1	95	16	—85,2	4
2. Гарадзечна	7829	5620	—28,2	676	3593	+431,5	134	123	—8,2	—
3. Гарадзея	10003	8984	—10,2	1718	5384	+213,4	762	549	—28,0	2257
4. Гарадзішча	7670	4492	—41,4	1077	3023	+180,7	1050	723	—31,1	25
5. Дарава	2435	6164	+153,1	2051	2874	+40,1	39	20	—48,7	3523
6. Зухавічы	6499	4778	—26,5	536	2336	+335,8	39	26	—33,3	7
7. Карэлічы	3315	2733	—17,6	45	1405	+3022,2	324	546	+68,5	5
8. Кашалёва	7212	5355	—25,8	2557	6218	+143,2	166	78	—53,0	1438
9. Клецк[1])	4099	1355	—92,9	657	8640	+1845,8	3766	4109	+9,1	1761
10. Крывашын	3771	2066	—45,2	324	2233	+589,2	18	13	—27,8	—
11. Лань	8581	7959	—7,3	1169	1783	+52,5	49	15	—78,4	—
12. Любча	7180	8081	+12,5	399	944	+136,6	505	646	+27,9	1
13. Ляхавічы	7325	6859	—6,1	2593	3918	+51,1	1394	1559	+11,9	66
14. Мір	9340	6371	—31,8	2175	5132	+136,0	2098	1909	—9,0	131
15. Мядзьведзіца	7124	3224	—54,7	136	5508	+3950,0	111	153	+37,8	5
16. Несьвіж[2])	1208	643	—46,8	1738	3034	+74,6	1902	3106	+63,3	6
17. Негнявічы	4871	4910	+0,8	67	210	+213,4	150	120	—20,2	—
18. Новая-Мыш	3801	2834	—25,5	2071	6764	+226,6	326	501	+53,7	2354
19. Остраў	4209	3520	—16,4	32	1321	+4028,1	—	13	—	—
20. Паланецк	4431	2210	—50 1	1379	3880	+181,4	57	25	—56,2	1
21. Пачапава	5105	4367	—14,5	3087	4691	+51,9	156	53	—66,0	—
22. Райцы	7561	6315	—16,5	658	1909	+199,2	86	64	—25,6	5
23. Сіняўка	6475	9433	+45,7	998	3166	+217,2	458	387	—15,5	5199
24. Сноў	9555	8184	—14,4	1276	2446	+91,7	585	423	—27,7	—
25 Сталовічы	2218	1766	—20,4	4359	5101	+17,0	362	97	—73,2	—
26. Ўсялюб	8144	4442	—45,5	2929	6782	+131,6	388	231	—40,5	11
27. Цырын	2657	2781	+4,7	1433	3393	+136,8	45	—	—	929
28. Чарніхова	8183	6076	—25,8	1430	2957	+106,8	56	37	—33,9	9
29. Шчорсы	2013	2534	+25,9	61	119	+95,1	—	—	—	—
30. Ярэмічы	8056	7696	—4,5	164	738	+350,0	645	570	—11,6	1
31. Ястрабава	1295	1084	—16,3	256	3118	+1118,0	58	19	—67,3	1278
Павет бяз гораду District excluding town	178969	146344	—18,2	40639	106849	+162,9	15284	16131	+5,5	19016
Баранавічы Town	3381	13590	+302,0	1062	6630	+524,2	5797	7367	+26,1	68
Навагрaдак Town	785	679	—13,5	700	3063	+337,6	3325	2447	—26,7	286
Towns Гарады. Разам	4166	1240.0	+240,0	1762	9693	+450,1	9122	9814	+7,6	354
Цэлы павет. Whole district	183135	160613	—12,3	42401	116542	+174,9	24946	25945	+4,0	19370

[1]) Тутэйшых-Natives у 1919 г. 3020.

[2]) Тутэйшых-Natives у 1919 г. 1129.

Nawagradak. (Nowogrudok).

вядомыя known		Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
—	—	2608	1960	—35,2	6807	5706	—16,2	95	89	—6,3	9511	7760	—18,4
12	—	632	793	+25,5	7739	8321	+7,5	232	213	—8,2	8639	9349	+8,2
—	—	2764	2972	+7,5	11189	11086	—0,9	783	868	+10,9	14740	14933	+1,3
38	+52,0	1059	857	—19,1	7686	6589	—14,3	1050	797	—24,1	9822	8276	—15,8
6	—99,8	2398	2640	+10,1	5584	6364	+14,0	68	58	—14,7	8050	9064	+12,6
—	—	536	642	+19.8	6506	6430	—1,2	39	67	+71,8	7081	7143	+0,9
18	+260,0	51	147	+188,2	3309	3994	+20,7	324	546	+68,5	3689	4703	+27,5
2	—99,9	2466	2505	+1,6	8738	9013	+3,2	166	132	—20,5	11373	11655	+2,5
26	+98,5	1216	1316	+8,3	7994	8269	+3,5	3808	4262	+11,9	13305	14130	+6,2
3	—	331	573	+73,1	3751	3697	+1,4	31	40	+29,0	4113	4315	+4,9
—	—	1144	1072	—6,3	8529	8572	+0,5	56	61	+8,9	9799	9771	—0,3
21	+2000,0	399	462	+15,8	7167	8525	+19,0	505	697	+38,0	8085	9700	+20,0
38	—42,0	2750	3004	+9,2	7031	7324	+4,2	1394	1838	+31,9	11393	12411	+8,9
31	—76,0	2174	2238	+2,9	9341	9047	—3,1	2098	2091	—0,3	13744	13444	—2,2
2	—60.0	4558	5141	+12,8	2697	3575	+32,6	111	167	+50,5	7376	8894	+20,6
12	+100,0	1675	2319	+38,4	990	1155	+16,7	3308	3346	+1,1	5987	6840	+14,2
2	—	76	207	+172,4	4862	4894	+0,7	150	125	—16,7	5088	5242	+3,0
31	—98,7	3585	3897	+8,7	3888	5230	+34 5	1068	991	—7,2	8581	10131	+18,1
—	—	641	615	—4,1	3590	4222	+17,6	10	17	+70,0	4241	4854	+14,5
8	+700,0	1602	1702	+6,2	4209	4373	+3,9	57	45	—21,1	5868	6123	+4,3
7	—	615	799	+29,9	7575	8179	+8,0	156	134	—14,1	8348	9119	+9,2
13	+160,0	640	691	+8,0	7556	7511	—0,6	89	88	—1,1	8291	8302	+0,1
—	—	993	990	—0,3	11673	11563	—0,9	460	440	—4,3	13130	12994	—1,0
—	—	1297	1448	+11,6	9542	9176	—3,8	585	472	—19,3	11416	11098	—2,8
4	—	1881	1513	—19,6	4692	5151	+9,8	366	305	—16,7	6939	6970	+0.4
14	+30,0	2697	2677	—0,8	8278	8388	+1,3	476	390	—18,1	11472	11472	0,0
7	—99,2	1506	1422	—5,5	3509	4707	+34,1	45	46	+2,2	5064	6183	+22,1
4	—55,0	3456	2295	—33,6	4968	6721	+25,3	70	58	—17,2	9678	9076	—6,2
1	—	62	113	+82,3	2012	2541	+26,3	—	—	—	2074	2654	+28,0
5	+400,0	168	225	+33,9	8052	8197	+1,8	645	587	—9,0	8866	9012	+1,6
1	—99,9	569	896	+57,5	2260	3259	+44,2	58	67	+15,5	2887	4222	+46,2
306	—98,4	46539	48131	+3,4	191724	201789	+5,3	18303	19037	—4,0	258650	269840	+4,3
146	+115,0	1492	5461	+266,0	2881	14351	+398,1	5977	7796	+30,4	10373	28101	+170,9
133	—53,4	696	1602	+130,1	787	992	+26,0	3325	3405	+2,4	5096	6367	+24,9
279	—21.2	2188	7063	+222,8	3668	15343	+318,3	9302	11201	20,4—	15469	34468	+122,8
586	—97,0	48727	55201	+13,3	195392	217132	+11,1	27605	30238	+9,5	274119	304308	+11,0

12. Навагрaдзкі павет — Nawagradak. (Nowogrudok).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Невядомы Unknown		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Гавежная	71,5	45,2	27,4	54,5	1,0	0,2	0,1	—	—	0,1	27,4	25,3	71,6	73,5	1,0	1,2
2. Гарадзечна	90,6	60,1	7,8	38,4	1,6	1,3	—	0,1	—	0,1	7,3	8,5	89,6	89,0	2,7	2,3
3. Гарадзея	67,9	60,1	11,7	36,1	5,2	3,7	12,3	—	2,9	0,1	18,8	19,9	75,9	74,2	5,3	5,8
. Гарадзішча	78,1	54,3	10,9	36,5	10,7	8,7	0,3	0,5	—	—	10,8	10,4	78,2	79,6	10,7	9,6
5. Дарава	30,2	68,0	25,5	31,7	0,5	0,2	43,8	0,1	—	—	29,8	29,1	69,3	70,2	0,8	0,6
6. Зухавічы	91,8	66,9	7,6	32,7	0,6	0,4	0,0	—	—	—	7,5	9,0	91,9	90,0	0,6	0,9
7. Карэлічы	89,9	58,1	1,2	29,9	8,8	11,6	0,1	0,4	—	—	1,4	3,1	89,7	84,9	8,8	11,6
8. Кашалёва	63,4	46,0	22,5	53,4	1,5	0,6	12,6	0,0	—	—	21,7	21,5	76,8	77,3	1,5	1,1
9. Клецк	30,8	3,0	4,9	96,8	28,3	0,0	13,1	0,2	22,9 [1]	—	11,0	11,7	87,7	86,7	0,5	0,6
10. Крывашын	91,7	47,9	7,9	51,8	0,4	0,3	—	0,0	—	—	8,1	13,3	91,2	85,7	0,7	0,9
11. Лань	87,6	81,5	11,9	18,3	0,5	0,2	—	—	—	—	11,7	11,0	87,1	87,7	0,6	0,6
12. Любча	88,8	83,3	4,9	9,7	6,3	6,7	0,0	0,2	—	0,1	4,9	4,8	88,7	87,9	6,3	7,2
13. Ляхавічы	64,3	55,3	22,8	31,6	12,2	12,6	0,6	0,3	0,1	—	24,1	24,2	61,7	59,0	12,2	14,8
14. Мір	78,5	51,0	20,3	48,8	0,1	0,1	1,0	0,1	1,1	0,0	20,3	20,7	79,5	79,1	0,1	0,2
15. Мядзьведзіца	96,6	36,3	1,8	61,8	1,5	1,7	0,1	0.2	—	—	61,8	57,8	36,6	40,2	1,5	1,9
16. Несьвіж	20,2	9,4	29,0	44,4	31,2	45,4	0,1	0,2	19,5 [1]	0,6	28,0	33,9	16,6	10,9	55,0	48,9
17. Негнявічы	95,8	93,7	1,3	4,0	2,9	2,3	—	0,0	—	—	1,5	4,0	95,6	93,4	2,9	2,4
18. Новая Мыш	44,3	28,0	24,1	66,8	3,8	5,0	27,4	0,1	0,4	—	41,8	38,5	45,3	51,6	12,4	9,8
19. Остраў	99,2	72,5	0,8	27,2	—	0,3	—	—	—	—	15,1	12,7	84,6	87,0	0,2	0,4
20. Паланецк	75,5	36,1	23,5	63,4	1,0	0,4	0,0	0,1	—	—	27,3	27,8	71,7	71,4	1,0	0,7
21. Пачапава	61,1	47,9	37,0	51,4	1,9	0,6	—	0,1	—	—	7,4	7,6	90,7	89,7	1,9	1,5
22. Райцы	91,2	76,0	7,7	23,0	1,0	0,8	0,1	0,2	-	—	7,7	8,3	91,1	90,5	1,1	1,0
23. Сіняўка	49,3	72,6	7,6	24,4	3,5	3,0	39,6	—	—	—	7,6	7,6	88,9	89,0	3,5	3,4
24. Сноў	83,7	73,8	11,2	22,1	5,1	3,8	—	—	—	0,3	11,3	13,1	83,6	82,7	5,1	4,3
25. Сталовічы	32,0	25,3	62,8	73,2	5,2	1,4	—	0,1	—	—	27,1	21,7	67,6	73,9	5,3	4,4
26. Усялюб	71,1	38,7	25,4	59,1	3,5	2,0	0,0	0,1	—	0,1	23,6	23,3	72,2	73,1	4,1	3,4
27. Цырын	52,5	45,0	28,3	54,9	0,8	—	18,4	0,1	—	—	29,7	23,0	69 3	76,1	0,9	0,7
28. Чарніхова	84,5	67,0	14,8	32,6	0,6	0,4	0,1	0,0	—	—	35,7	25,3	51,3	74,1	0,7	0,6
29. Шчорсы	97,0	95,5	3,0	4,5	—	—	—	0,0	—	—	3,0	4,3	97,0	95,7	—	—
30. Ярэмічы	90,9	85,4	1,8	8,2	7,3	6,3	0,0	0,1	—	—	1,9	2,5	90,8	91,0	7,3	6,5
31. Ястрабава	44,8	25,7	8,9	73,8	2,0	0,5	44,3	0,0	—	—	19,7	21,2	78,3	77,2	2,0	1,6
Павет без гар. District excluding towns	69,2	54,2	15,7	39,6	5,9	6,0	7,4	0,1	1,8	0,1	18,0	17,8	74,1	74,8	7,1	7,1
Баранавічы } Towns	32,6	48,4	10,2	23,6	55,0	26,2	0,7	0,5	0.6	1,3	14,3	19,4	27,8	51,1	57,6	27,7
Навагарадак } Towns	15,4	10,7	13,7	48,1	65,3	38,4	5,6	2,1	—	0,7	13,7	25,2	15,4	15,6	65,3	53,5
Разам: Гарады. Towns	66,8	52,8	15,5	38,3	9,0	8,5	7,1	0,2	1,6	0,2	17,8	18,1	71,3	71,4	10,1	9,9
Цэлы павет. Whole district	26,9	41,4	11,4	28,1	59,0	28,5	2,3	0,8	0,4	1,2	14,2	20,5	23,7	44,5	60,1	32,5

[1]) Тутэйшыя. Natives

13. Пінскі павет (Pinsk).

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“			Палякі Poles			Яўреі Jews			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Броднікі . .	8,123	8,356	+2,9	—	24	—	218	824	+278,0	221	122	—44,8	214	345	+61,2	8127	8852	+8,9	221	167	—24,4	8,562	9,367	+9,4
2. Вярхоўка . .	7,346	6,401	—12,9	—	6	—	6	1,061	+17583,3	247	146	—40,8	86	130	+51,2	7266	7136	—1,8	247	351	+42,1	7,599	7,641	+0,5
3. Дабрастаўка .	5,078	3,796	—25,3	—	—	—	179	1,761	+883,8	116	49	—57,8	267	295	+10,5	4984	5298	+6,3	122	72	—41,0	5,386	5,672	+5,3
4. Заборцы . .	6,901	6,982	+1,2	—	7	—	168	723	+330,4	229	35	—84,7	197	206	+4,6	6873	7457	+8,5	229	84	—63,3	7,300	7,776	+6,5
5. Кохава Воля .	8,320	9,303	+11,8	—	—	—	52	123	+136,5	165	91	—44,9	53	107	+101,9	8319	9367	+12,6	165	156	—5,5	8,537	9,632	+12,8
6. Кажан-Гарадок	10,474	11,068	+5,7	—	—	—	22	269	+1122,7	31	838	+2603,2	76	133	+75,0	9639	11116	+15,3	901	930	+3,2	10,616	12,194	+14,9
7. Лагішын . .	4,760	1,565	—67,3	—	—	—	1,888	5,840	+209,3	180	202	+12,3	1914	1986	+3,8	4738	5352	+13,0	183	278	+51,9	6,835	7,617	+11,4
8. Лемяшэвічы .	12,562	9,995	—20,4	—	547	—	26	1,866	+7077,0	123	229	+86,2	29	31	+6,9	12228	12387	+1,3	458	272	—40,6	12,715	12,694	—0,2
9. Лунінец [1] . .	6,550	9,442	+44,2	—	—	—	1,524	3,682	+146,0	2121	2,098	—1,1	1525	2072	+35,9	11611	11411	—1,7	2124	2186	+2,9	15,298	15,276	—0,3
10. Любешаў [2] .	—	5,399	—	—	108	—	70	2,489	+3455,7	355	156	—56,1	70	61	—12,9	7400	7834	+5.9	355	253	—28,7	7,827	8,152	+4,2
11. Марочна . .	9,956	9,788	—1,7	—	7	—	163	1,455	+792,7	487	398	—18,3	193	292	+51,3	9926	11049	+11,3	487	491	+0,8	10,609	11,835	+11,6
12. Пагост . . .	8,579	8,517	—0,7	—	—	—	225	1,079	+379,6	849	321	—62,2	218	270	+23,9	8608	9027	+4,9	849	637	—25,0	9,678	9,941	+2,7
13. Парэчча . . .	7,660	6,039	—21,3	—	985	—	492	774	+57,3	178	87	—51,1	518	376	+27,4	7634	7378	—3,4	178	137	—27,1	8,338	7,898	—5,3
14. Пінкавічы [3] .	1	4,481	+448000,0	—	—	—	474	2,646	+458,3	24	887	+3595,8	474	493	+4,1	4189	5551	+32,5	24	959	+3896,0	4,687	8,026	+71,2
15. Плотніца . .	10,666	10,547	—1,1	—	4	—	537	3,091	+475,6	1,309	494	—62,2	515	560	+8,7	10717	12473	+16,4	1309	1118	—14,6	12,543	14,154	+12,9
16. Радчыцы . .	6,515	6,091	—6,5	—	18	—	5	618	+12260,0	220	122	—14,6	16	24	+50,0	6504	6682	+2,7	220	156	—29,1	6,740	6,862	+1,8
17. Славак . . .	5,281	3,431	—35,0	—	1	—	618	1,992	+222,3	284	249	—12,3	698	672	—3,7	5205	4747	—8,8	284	260	—8,5	6,187	5,704	—7,8
18. Сьвятая Воля .	—	3,446	—	2,704	—	—	18	93	+416,7	—	232	—	40	93	+132,5	2367	3397	+43,5	315	292	—7,3	2,722	3,783	+39,0
19. Столін [4] . .	12,140	11,959	—1,5	—	—	—	469	587	+25,0	3,543	3,234	—8,7	484	528	+9,1	12114	12036	—0,7	3567	3310	—7,2	16,838	15,899	—55,6
20. Тэлеханы . .	—	3,817	—	3,940	—	—	215	1,058	+392,1	440	421	—4,3	220	206	—6,4	3935	4599	+16,9	440	492	+11,8	4,595	5,298	+15,3
21. Тэрэбежава .	7,981	7,479	—6,3	—	—	—	140	554	+295,7	1,087	327	—69,9	144	179	+24,3	7977	7812	—2,1	1087	427	—60,7	9,221	8,436	—8,5
22. Удрынічы [5] .	—	5,041	—	—	—	—	17	168	+888,2	334	265	—20,7	17	38	+123,5	5214	5166	—0,9	334	276	—17,4	5,565	5,480	—1,5
23. Хойна . . .	6,252	5,666	—9,4	—	—	—	1	1,018	+101700,0	135	22	—83,7	1	77	+7600,0	6252	6554	—4,8	135	85	—37,0	6,388	6,716	+5,1
24. Хатынічы . .	5,278	3,874	—26,6	—	—	—	444	2,347	+428,6	74	3	—96,0	153	139	—9,2	5569	6050	+8,6	74	35	—52,7	5,796	6,225	+7,4
Павет бяз гораду. District excluding town. . . .	150,423	162,482	+8,0	6,644	1,707	—74,3	7,971	36,118	+353,1	12,752	11,028	—13,5	8122	9313	+14,7	177396	188731	+6,4	14308	13424	—6,2	200,582	212,248	+5,8
Г. Пінск. [6] Town	703	2,302	+227,5	—	4	—	1,704	3,908	+129,4	17,408	16,697	—4,1	1709	2549	+49,2	2246	3292	+46,6	17412	17513	+0,6	21,436	23,468	+9,5
Цэлы павет . . Whole district	151,126	164,784	+9,0	6,644	1,711	—74,2	9,675	40,026	+313,7	30,160	27,725	—8,7	9831	11862	+20,7	179642	192023	+6,9	31720	30937	—2,5	222,018	235,716	+6,2

[1]) Іншых others у 1919 г.—5103.
[2]) „ „ „ „ 7402.
[3]) Іншых у 1919 г.—4188.
[4]) „ „ „ „ 681.
[5]) Іншых у 1919 г.—5214.
[6]) „ „ „ „ 1611 і рускіх. and russians—482.

13. Пінскі павет. Pinsk.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.		Тутэйшыя Natives „Tuteisi".		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
1. Броднікі	94,9	89,2	—	0,3	2,5	8,8	2,6	1,3	—	0,4	0,9	3,7	94,9	94,5	4,6	1,8
2. Вярхоўка	96,6	83,8	—	0,1	0,1	13,9	3,3	1,9	—	0,3	1,1	1,7	95,6	93,4	3,3	4,6
3. Дабрастаўка	94,3	66,9	—	—	3,3	31,1	2,2	0,9	0,2	1,1	4,9	5,2	92,6	93,4	2,3	1,3
4. Заборцы	94,5	90,0	—	0,1	2,3	9,3	3,2	0,5	—	0,1	2,7	2,7	94,1	95,9	3,2	1,1
5. Кохава Воля	97,5	96,6	—	—	0,6	1,3	1,9	0,9	—	1,2	0,6	1,1	97,5	97,3	1,9	1,6
6. Кажан-Гарадок	98,7	90,8	—	—	0,2	2,2	0,3	6,9	0,8	0,1	0,7	1,1	90,8	91,2	8,5	7,6
7. Лагішын	69,7	20,6	—	—	27,6	76,7	2,6	2,7	0,1	—	28,0	26,1	69,3	70,3	2,7	3,7
8. Лемяшэвічы	98,8	78,7	—	4,3	0,2	14,7	1,0	1,8	—	0,5	0,2	0,2	96,2	97,6	3,6	2,1
9. Лунінец	86,5	60,0	—	—	1,6	23,4	11,8	13,3	0,1	3,3 [2]	10,0	13,2	75,9	72,5	13,9	13,9
10 Любешаў	—	66,2	—	1,3	0,9	30,5	4,6	1,9	94,5 [1]	0,1	0,9	0,8	94,5	96,1	4,6	3,1
11. Марочна	93,9	82,7	—	0,1	1,5	12,3	4,6	3,4	—	1,5	1,8	2,5	93,6	93,4	4,6	4,2
12. Пагост	88,7	85,7	—	—	2,3	10,9	8,8	3,2	0,2	0,2	2,3	2,7	88,9	90,8	8,8	6,4
13. Парэчча	91,9	76,5	—	12,5	5,9	9,8	2,1	1,1	0,1	0,1	6,2	4,8	91,6	93,4	2,1	1,7
14. Пінкавічы	—	55,8	—	—	10,1	33,0	0,5	11,1	89,4 [1]	0,1	10,1	7,5	89,4	83,9	0,5	14,5
15. Плотніца	85,0	74,5	—	0,0	4,3	21,8	10,5	3,5	0,2	0,2	4,1	4,0	85,4	88,1	10,5	7,9
16. Радчыцы	96,6	88,8	—	0,3	0,1	9,0	3,3	1,8	—	0,1	0,2	0,4	96,5	97,4	3,3	2,3
17. Славак	85,4	60,2	—	0,0	10,0	34,9	4,6	4,4	—	0,5	11,3	11,8	84,1	83,2	4,6	4,6
18. Сьвятая воля	—	91,1	99,3	—	0,7	2,5	—	6,1	—	0,3	1,5	2,5	86,9	89,8	11,6	7,7
19. Столін	72,1	75,1	—	—	2,8	3,7	21,0	20,3	4,1	0,9	2,9	3,3	71,9	75,6	21,2	20,8
20. Тэлеханы	—	72,0	85,7	—	4,7	20,0	9,6	8,0	—	0,0	4,8	3,9	85,6	86,8	9,6	9,3
21. Церабежава	86,5	88,7	—	—	1,6	6,6	11,8	3,9	0,1	0,8	1,6	2,1	86,5	92,6	11,8	5,1
22. Удрынічы	—	92,0	—	—	0,3	3,1	6,0	4,8	93,7 [1]	0,1	0,3	0,7	92,7	94,3	6,0	5,0
23. Хойна	97,9	84,4	—	—	—	15,2	2,1	0,3	—	0,1	—	1,2	97,9	97,6	2,1	1,3
24. Хатынцы	97,0	62,2	—	—	1,7	37,7	1,3	0,1	—	—	2,6	2,2	96,1	97,2	1,3	0,6
Павет—бяз гораду District excluding town.	75,0	77,0	3,2	0,8	3,5	17,0	6,4	5,2	11,9	—	4,1	4,4	88,4	88,9	7,1	3,6
г. Пінск Town	3,3	9,8	—	—	8,0	16,7	81,2	71,2	7,5	2,3	8,0	10,9	10,5	14,0	81,2	74,6
Цэлы павет Whole district.	68,1	68,9	3,0	0,7	4,4	17,0	13,6	11,8	10,9	1,6	4,4	5,0	80,9	76,2	14,3	13,1

[1]) Рускія Russians. [2]) Невядомыя Unknown.

14. Іншыя паветы

Others districts.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „tuteisi“			Палякі Poles			Яўреі Jews	Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Агулам Total		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	1921	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Бярозаў	3842	6108	+59,0	—	—	—	4	693	+17225,0	306	342	+11,8	4	252	+6200,0	3797	6467	+70,3	323	441	+36,5	4136	7172	+73,4
2. Лахва	7212	6544	−9,3	—	—	—	507	482	−4,9	979	92	−91,6	629	354	- 43,7	7081	8194	+15,7	988	130	−86,8	8742	8711	−0,4
3. Ленін	11722	8504	−27,5	—	—	—	1027	3580	+248,6	1643	1318	−19,8	1056	1168	+10,6	11782	10818	−8,2	1658	1497	−9,7	14672	13615	−7,2
4. Хорск	10510	10160	−3,3	—	—	—	—	8667	—	—	239	—	231	525	+127,3	9627	17778	+84,7	631	691	+9,5	10510	19105	+81,8
5. Чучавічы	188	7250	+3756,4	2566	—	—	—	318	—	53	133	+150,9	36	256	+611,1	2678	7303	+172,7	90	152	+68,9	2807	7724	+175,2
6. Грыцэвічы . . .	9330	5161	−44,7	—	—	—	86	4875	+5568,0	95	28	−70,5	1313	1357	+3,4	8103	8598	+6,1	95	115	+21,1	9511	10072	+5,9
7. Заастровічы . . .	5208	5030	−3,4	—	—	—	808	2713	+235,8	180	119	−33,9	808	1437	+77,9	5208	6204	+19,1	180	242	+34,4	6215	7894	+27,0
8. Кругавічы . . .	11951	9308	−22,1	—	—	—	1740	3776	+117,0	812	336	−58,6	1726	1827	+5,9	11966	11048	−7,7	812	592	−27,1	14504	13478	−7,1
9. Засульле	5506	2437	−55,7	510	—	—	404	4128	+921,8	33	11	−66,7	953	1157	+21,4	5619	5381	−4,2	46	40	−13,0	6618	6578	−0,6
10. Івянец	3452	549	−84,1	44	—	—	9868	12264	+24,3	988	759	−23,2	10959	10480	−4,4	2670	2082	−22,0	1121	1030	−8,1	14750	13592	−7,8
11. Першай	2271	1627	−28,4	695	—	—	4141	5535	+33,7	36	12	−66,7	4722	4900	+3,8	2407	2241	−6,9	36	44	+22,2	7165	7185	+0,3
12. Ракаў	7715	3176	−58,8	—	—	—	5469	10591	+93,7	1385	1059	−23,5	5104	5001	−2,0	7832	8403	+7,3	1648	1454	−11,8	14584	14869	+2,0
13. Рубяжэвічы . . .	5474	392	−92,8	6612	—	—	7298	10140	+38,9	177	—	—	13459	7767	−42,3	5238	2057	−60,7	922	1047	+13,6	19619	10872	−44,6
14. Сьвержань . . .	3813	4317	+13,2	155	—	—	2407	2333	−3,1	528	271	−48,7	2322	1779	−23,4	4907	4688	−4,5	536	477	−11,0	7765	6944	−10,6
15. Стаўбцы	6446	4971	−22,9	—	—	—	198	2145	+983,4	1286	1357	+5,5	230	559	+143,0	6415	6514	+1,5	1286	1430	−11,2	7939	8513	+7,2
16. Докшыцы . . .	2031	5985	+194,7	—	—	—	722	1752	+142,7	8	—	—	802	1692	+110,9	3411	5948	+74,4	8	98	+1125,0	4222	7762	+83,9
17. Тумілавічы . . .	5393	3401	−36,9	—	—	—	626	804	+28,4	36	24	−33,3	626	754	+20,5	5350	3453	−35,5	49	12	−75,5	6080	4235	−30,4
Павет бяз гораду . District excluding town	102064	84920	−16,8	10582	—	—	35305	74796	+111,9	8545	6100	−28,6	44980	41265	−8,3	104091	117177	+12,6	10429	9492	−9,0	159839	168317	+5,3
Г. Докшыцы Town .	409	355	−13,2	—	—	—	485	1120	+130,9	2101	1456	−30,9	485	456	−6,0	402	417	+3,7	2104	2055	−2,3	3072	3004	−2,2
Цэлыя паветы . . Whole district	102473	85275	−16,2	105 2	—	—	35790	75916	+112,1	10646	7556	−29,0	45465	41721	−8,2	104493	117594	+12,5	12533	11547	−7,9	162911	171321	+5,2

14. Іншыя паветы. Others districts.

Паветы Districts		Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians		Тутэйшыя Natives „Tuteisi“		Палякі Poles		Яўрэі Jews		Іншыя Others		Каталікі Cathol.		Праваслаўныя Orthodox.		Юдзеі Jews	
			1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921	1919	1921
Masyr Мазырскі	1.	Бярозаў	92,7	85,2	—	—	0,1	9,7	7,2	4,8	—	0,3	0,1	3,5	91,8	90,2	7,8	6,2
	2.	Лахва	82,5	75,1	—	—	5,8	5,5	11,2	1,1	0,5	18,3	7,2	4,1	81,0	94,1	11,3	1,5
	3.	Ленін	79,9	62,5	—	—	7,0	26,3	11,2	9,7	1,9	1,5	7,2	8,6	80,3	79,5	11,3	11,0
	4.	Хорск	100,0	53,1	—	—	—	45,6	—	1,3	—	—	2,2	2,8	91,6	93,1	6,0	3,6
	5.	Чучавічы	6,7	93,9	—	—	—	4,1	1,9	1,7	91,4	0,3	1,3	3,3	95,4	94,6	3,2	2,0
Slucak Слуцкі	6.	Грыцэвічы	98,1	13,5	—	—	0,9	85,4	1,0	1,1	—	—	13,8	13,5	85,2	85,4	1,0	1,1
	7.	Заастровічы	83,8	63,7	—	—	13,0	34,4	2,9	1,5	0,3	0,4	13,0	18,2	83,8	78,6	2,9	3,1
	8.	Кругавічы	82,4	69,1	—	—	12,0	28,0	5,6	2,5	—	0,4	11,9	13,6	82,5	82,0	5,6	4,3
Mjensk Менскі	9.	Засульле	83,2	17,6	7,6	—	6,1	81,8	0,5	0,6	2,6	—	14,4	17,6	84,9	81,8	0,7	0,6
	10.	Івянец	23,4	4,0	0,3	—	66,9	90,2	6,7	5,6	2,7	0,2	74,3	4,0	18,1	90,2	7,6	5,6
	11.	Першай	31,7	22,6	9,7	—	57,8	77,0	0,5	0,2	0,3	0,2	65,9	22,6	33,6	77,0	0,5	0,2
	12.	Ракаў	52,9	21,4	—	—	37,5	71,2	9,5	7,1	0,1	0,3	35,0	33,6	53,7	56,5	11,3	9,8
	13.	Рубяжэвічы	27,9	3,6	33,7	—	37,2	93,3	0,9	—	0,3	3,1	68,6	71,4	26,7	18,9	4,7	9,6
	14.	Сьвержан	49,1	62,2	2,0	—	31,0	33,6	6,8	3,9	11,1	0,3	29,9	25,6	63,2	67,5	6,9	6,9
	15.	Стаўбцы	81,2	58,4	—	—	2,5	25,2	16,2	16,0	0,1	0,4	2,9	6,6	80,8	76,5	16,2	16,8
Barysaw Барысаўскі	16.	Докшыцы	48,1	77,1	—	—	17,1	22,6	0,2	—	24,6	0,3	19,0	21,8	80,8	76,6	0.2	1,3
	17.	Тумілавічы	88,7	80,3	—	—	10,3	19,0	0,6	0,6	0,4	0,1	10,3	17,8	88,8	81,5	0,8	0,3
		Павет бяз гораду District excluding town	63,9	50,4	6,6	—	22,1	44,4	5,3	3,6	2,1	1,6	28,1	24,5	65,1	69,6	6,5	5,6
		г. Докшыцы Town	13,3	11,8	—	—	15,4	37,3	68,4	48,5	2,9	2,4	15,8	15,2	13,1	14,0	68,5	68,4
		Цэлы павет Whole district	62,9	49,8	6,5	—	21,9	44,3	6,5	4,4	2,2	1,5	27,9	24,3	64,1	68,6	7,7	6,7

1919 г. 1. Ашмянскі павет. Aschmjana.

Воласьці. Gminas.	Беларусы Wh.-Ruthenians	Тутэйшыя Natives	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўн. Orthodox.	Юдзеі. Jews	Усяго насельніцтва Total
1. Беніца	—	87,3	11,0	1,7	—	11,0	86,5	2,5	7,957
2. Гальшаны . . .	13,3	0,2	80,8	5,7	—	75,4	18,9	5,7	10,001
3. Граужышкі. . .	0,7	—	99,0	0,3	—	98,1	1,1	0,7	7,525
4. Дзевянішкі. . .	0,1	—	91,6	8,2	0.1	91,5	0,2	8,2	11,185
5. Крэва	9,4	—	73,7	—	16,9[1]	64,0	35,2	—	4,102
6. Куцэвічы . . .	3,5	0,3	91.9	0,9	3,4	91,7	6,0	1,2	6,481
7. Паляны	0,7	—	86,5	12,7	0,1	86,5	0,6	12,9	17,572
8. Смаргонь . . .	29,4	—	70,6	—	—	56,9	43,1	—	3,869
9. Солы	1,5	—	94,1	4,4	—	93,5	2,0	4,5	10,151
Г. Ашмяна Town. .	—	—	40,6	—	59,4[2]	40,6	1,4	57,2	3,442

[1]) Русскія. Russians. [2]) Яўрэі. Jews.

1919 г. 2. Браслаўскі павет. Braslaw.

Воласьці Gminas	Беларусы Wh.-Ruthenians	Палякі Poles	Рускія Russians	Яўрэі Jews	Ліцьвіны Lithuanians	Іншыя Others.	Каталікі Cathol.	Праваслаўн. Orthodox.	Юдзеі Jews	Старав. Oldbelievers	Усяго насельніцтва. Total
1. Бароўна . . .	3,0	55,1	27,1	—	18.8	—	45,6	11,3	6,4	29,7	2,742
2. Баруны . . .	0,4	98,6	—	—	—	—	76,0	4,1	2,3	5,2	2,114
2. Дзямен . . .	2,1	70,7	24,2	—	3,0	—	71,9	8,8	—	15,9	1,729
4. Калкуны . . .	0,6	41,0	50,6	2,4	5,4	—	45,1	5,6	2,4	45,3	4,588
5. Саланай . . .	32,5	36,6	7,4	0,1	23,4	—	38,0	24,0	0,1	14,7	3,437
6. Скрудзеліна . .	—	45,5	48,4	0,7	5,4	—	43,9	18,2	0,7	29,8	2,750

1919 г. 3. Віленскі павет. Wilnja.

Воласьці Gminas	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Ліцьвіны Lithuanians	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Юдзеі Jews	Усё насельніцтва Total
1. Аванта	97,8	1,9	0,2	0,1	93,5	6,2	4,212
2. Быстрыца . . .	95,5	3,8	—	0,7	95,1	4,0	6,355
3. Варняны	92,7	3,1	3,7	0,5	95,5	3,8	19,408
4. Гедройцы . . .	76,8	3,5	17,3	2,4	91,9	3,6	11,696
5. Гелваны	91,5	6,6	1,6	0,3	91,6	7,0	1,960
6. Улна (Тургай) . .	95,1	3,5	—	1,4	95,0	3,5	12,797
7. Маляты	42,5	8,7	44,9	3,9	85,8	9,9	14,881
8. Мейшагола . . .	95,2	3,5	—	1,3	95,0	3,5	10,059
9. Міскуны	96,4	1,4	0,2	2,0	97,1	1,4	8,074
10. Мусьнікі	86,5	0,7	12,6	0,2	96,2	3,2	7,489
11. Немянчын. . . .	97,0	1,3	—	1,7	97,0	1,3	9,906
12. Падбярэзьзе . . .	94,0	5,0	—	1,0	94,0	5.0	7,632
15. Рэша	97,2	1,5	0,2	1,1	97,4	1,7	11,986
13. Рудаміна	91,8	3,3	0,8	4,1[2])	91,7	3,3	9,009
14. Рукойні	97,6	1,9	—	0,5	97,6	1,9	7,134
16. Салечнікі	97,7	0,1	—	2,2	96,9	0,2	6,362
17. Шумск	98,0	1,5	—	0,5	97.7	1,5	7,322
18. Шырвінты . . .	68,7	8,2	21,5	1,6	90,1	8,2	14,474
19. Янішкі.	93,7	2,0	1,1	3,2[1])	94,6	2,0	8,946
Г. Вільня Town . . .	56,2	36,1	2,3	5,4[1])	58,4	36,1	128,954
Павет бяз гораду . . District excluding town	87,3	3,6	7,5	1,6	94,1	4,0	184,218

[1]) Рускія. Russians. [2]) Беларусы і рускія. White-Ruthenians and Russians.

1919 г. 4. Сьвянцянскі павет. Swjancjany.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Ліцьвіны Lithuanians	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўныя Orthodox.	Юдзеі Jews	Усё насельніцтва Total
1. Аляксандраўск . .	47,4	50,1	0,6	0,1	1,8	97,5	0,5	0,5	6,581
2. Войстам	67,2	27,3	0,3	—	5,2[1])	37,9	61,8	0,3	7,066
3. Вішняў	25,4	72,9	0,1	0,1	1,5	73,5	25,5	0,3	4,603
4. Гадуцішкі . . .	5,9	29,1	3,5	19,8	41,7[2])	87,8	0,7	3,5	8,397
5. Даўгілішкі . . .	—	2,6	6,5	87,3	3,6	89,7	2,6	6,5	10,286
6. Дубатаўка . . .	87,5	1,3	—	0,1	11,1[3])	85,9	13,8	0,3	3,156
7. Забалацьце . . .	—	15,7	—	81,3	3,0	95,0	0,8	0,8	7,525
8. Занарач	39,9	7,2	—	—	52,9[3])	5,3	94,7	—	1,553
9. Кабыльнік . . .	23,5	66,7	5,9	—	3,9	65,1	27,1	5,9	4,952
10. Камаі	12,8	79,5	0,6	0,5	6,6[3])	93,1	0,3	0,6	5,465
11. Кемелішкі . . .	0,1	90,7	8,6	0,1	0,5	90,2	0,5	9,0	10,214
12. Кукуцішкі . . .	—	15,5	4,0	79,0	1,5	94,9	0,1	4,0	5,166
13. Лынгмяны . . .	0,1	13,3	3,9	78,8	3,9	92,5	0,1	6,5	9,426
14. Лынтупы. . . .	15,4	77,1	3,5	0,1	3,9	84,0	0,3	3,7	7,356
15. Мелегвяны . . .	1,7	11,8	1,2	71,2	14,1[3])	86,5	0,5	1,4	5,880
16. Міхалаўка . . .	2,8	61,9	0,1	22,2	13,0[3])	89,8	2,9	0,1	8,779
17. Сьвянцяны . . .	6,1	50,7	0,1	36,0	7,1[3])	92,6	1,2	0,1	7,888
18. Сьвір	12,9	73,7	9,0	0,1	4,3[3])	85,9	4,6	9,0	8,708
19. Цьверацк . . .	0,7	4,2	0,4	17,1	77,6[3])	93,9	0,4	0,4	4,347
20. Шаметава . . .	22,9	73,7	—	—	3,4	85,1	14,6	—	2,986
21. Ясеўск	100,0	—	—	—	—	89,5	5,5	—	2,181
Гор. Сьвянцяны. Town.	1,3	38,5	45,6	5,7	8,9	44,8	2,3	45,6	3,981
Усяго па павету. Total.	13,4	44,3	4,7	27,6	10,0[3])	83,5	7,8	4,9	139,692

[1]) Тутэйшыя „Tuteisi" Natives. [2]) Тутэйшыя, невядомыя і рускія. „Tuteisi" Natives nknown and Russians. [3]) Рускія. Russians.

1919 г. Троцкі павет. Troki.

Воласьці Gminas	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Літьвіны Lithuanians	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Юдзеі Jews	Разам Total
1. Алькенікі	16,7	—	77,0	6,3[1])	88,1	11,8	9,093
2. Араны	8,9	8,2	82,0	0,9	91,0	8.2	7,843
3. Бутрыманцы	40,5	13,3	42,7	3,5[1])	82,9	13,3	6,087
4. Высокі Двор	62,5	4,1	31,8	1,6	94,4	4,1	8.315
5. Ганушышкі	45,1	1,1	53,6	0,2	95,4	3,9	7,981
6. Даўгі	16,0	7,3	74,1	2,6	91,8	7,3	4,870
7. Еўе	92,4	5,0	0,5	2.1	92,5	5,0	4,593
8. Ландварова	92.4	5.2	0,3	2,1	91,9	5,8	9,256
9. Мерач	30,7	2.5	66,7	0,1	76,2	2 3.3	5.303
10. Недзенгі	25,2	0.2	68.6	6,2[1])	97,8	1.9	4,167
11. Рудзішкі	94,6	2,1	1,1	2,2	93,6	5,2	6.604
12. Стоклішкі	10,6	24,6	64,8	—	75,2	24,6	1,637
13. Сумелішкі	65,1	1,0	31,9	2,0	95,0	2,9	8,139
14. Трокі	95.0	0,9	0.2	3,9	87.6	7,2	8,943
Гор. Трокі Town	93,5	—	—	6,5	61,4	24,7	1,886
Усяго па павету Total	53,8	4,1	39,6	2,5[1])	90,4	7,6	92,831

[1]) Тутэйшыя. Natives „Tuteisi".

1921 г. Аўгустоўскі павет. Augustaw.

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўн. Orthodox.	Юдзеі Jews	Усяго насельніцтва Total
1. Барглаў	0,0	99,4	0,5	0,1	98,4	1,0	0,5	6,285
2. Валавічоўцы	—	95,0	5,0	—	81,4	0,3	18,1	5,094
3. Вялікая Баля	0.0	99,7	—	0,3	98,2	1,6	0,2	5,626
4. Галынка	—	99,9	0,1	—	92.6	5,5	1,9	4,442
5. Даўспуды	0,3	90,8	8,5	—	89,5	0,2	8,9	6,037
6. Дубавое	—	100,0	—	—	99,9	0,1	—	2,465
7. Кольніца	—	87,6	0,2	12,2[1])	86,4	13,1	0,2	3,228
8. Кур'янка	0,1	99,5	0,2	0,2	99,0	0,5	0,5	4,206
9. Лабна	1,2	98,5	—	0,3	96,9	3,0	0,1	3,921
10. Ліпск	—	99.3	0,7	—	95,7	0,4	3,6	2,457
11. Штабін	—	99,9	—	0,1	98,4	0,2	1,3	4,763
12. Шчэбра-Альшанка	0,2	98,7	—	1,1[1])	87,8	0,2	0,5	5,098
Павет бяз гораду District excluding town	0,2	97,3	1,5	1,0	93,4	1,1	3,3	53,622
Г. Аўгустаў. Town	0,1	76,6	22,4	0,9	71,9	1,0	25,8	8,762
Разам па цэламу павету. Whole district	0,2	94,4	4,5	0,9	90,4	1,1	6,5	62,384

[1]) Рускія. Russians.

1921 г. **Беластоцкі павет. Bjelastok.**

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthenians	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўныя Orthodox.	Юдзеі Jews	Усяго насельніцтва Total
1. Абрубнікі	0,6	99,3	—	0,1	97,5	2,4	0,1	6188
2. Беласточак	1,7	97,4	0,3	0,6	78,5	18,3	1,1	6248
3. Гарадок	39,8	27,5	32,5	0,2	9,9	54,2	35,2	4401
4. Ганёндз	0,5	99,0	0,3	0,2	98,6	1,0	0,3	5323
5. Далістава	0,9	98,8	0,1	0,2	98,5	1,4	0,1	8911
6. Дайліды	4,2	87,4	5,7	2,7[1])	69,5	19,8	6,5	6221
7. Заблудава	12,3	72,6	14,7	0,4	57,2	25,7	16,5	11,037
8. Завыкі	6,8	92,8	0,2	0,2	82,3	17,4	0,3	5081
9. Калінаўка	1,9	83,5	14,6	—	81,2	3,6	15,0	8759
10. Крыпна	0,1	99,7	0,0	0,2	99,2	0,5	0,2	7377
11. Міхалова	15,5	52,1	21,5	10,2[2])	24,4	39,3	24,8	3645
12. Трысьцяны	—	81,5	18,5	—	81,0	0,2	18,8	7783
13. Хорашч	5,7	88,6	4,9	0,9	78,3	14,2	5,7	7995
14. Чорная Весь . . .	0,3	99,7	—	—	69,6	29,7	0,7	2691
15. Юхнавец	2,7	97.2	—	0,1	93,3	6,7	—	6998
Павет бяз гораду District excluding towns	5,5	86,3	7,4	0,8	77,6	13,2	8,2	98,658
Towns: Г. Беласток . .	0.8	46,7	48.4	4,1	38,6	6,2	51,6	76792
Towns: Г. Ганёндз . .	0,0	59,7	40,3	—	57,0	0,1	42,9	2642
Towns: Г. Кнышын . .	0,2	74,5	24,5	0,8	63,9	0,6	34,5	3579
Towns: Г. Сураж . . .	0,1	94,3	5,6	—	88,8	0,6	10,2	1180
Гарады разам. Towns .	0,8	48,9	46,6	3,7	41,0	5,7	50,0	84,193
Цэлы павет. Whole district	3,3	69,1	25,5	2,1	60,7	9,7	27,4	182,851

[1]) Рускія. Russians.

[2]) Немцы і рускія. Germans aud Russians.

1921 г. **Бельскі павет. Bjelsk. 1921.**

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўныя Orthodox.	Юдзеі Jews	Усяго насельніцтва Total
1. Відзгова	0,7	98,9	0,3	0,1	92,7	6,6	0,7	5011
2. Вышкі	29,7	69,4	0,9	—	62,9	36,0	1,1	6477
3. Гродзіск	13,0	86,4	0,5	0,1	71,3	26,4	2,3	5470
4. Даманава . . .	0,5	99,0	0,5	—	97,0	2,2	0,8	2734
5. Дубяжын	37,2	50,5	12,2	0,1	20,9	63,7	14,9	5218
6. Конты	12,1	86,9	1,0	—	73,7	24,4	1,8	3597
7. Кляшчэлі	54,8	44,9	0,3	—	22,8	76,8	0,4	2787
8. Ласінка	82,3	17,0	0,2	0,3	5,6	92,3	0,8	6140
9. Лубін	17,5	82,0	0,4	0,1	76,3	23,0	0,7	5958
10. Мілейчыцы . . .	50,6	38,0	11,1	0,3	13,0	70,6	16,2	4801
11. Нарава	77,2	22,4	0,3	0,1	14,5	84,7	0,6	5707
12. Наройкі	9,0	90,1	0,6	0,3	82,7	15,8	1,4	8453
13. Орля	65,4	21,5	13,1	—	3,4	80,8	15,8	7824
14. Пасынкі	71,1	28,4	0,5	—	3,9	95,5	0,6	5342
15. Радзівілаўка . . .	31,1	63,4	5,5	—	42,4	51,2	6,2	3520
16. Рудка	0,6	99,0	0,4	—	96,4	2,1	1,4	4534
17. Семяцічы	27,2	45,9	26,6	0,3	36,7	34,8	28,4	13563
18. Топчава	7,5	91,9	0,6	—	85,3	9,8	1,7	5144
19. Шкурэц	0,4	86,9	12,4	0.3	84,8	1,6	13,3	12960
Павет бяз гораду District. excluding towns	29,9	63,1	6.9	0,1	51,8	39,9	8,1	115240
Towns: Г. Бельск . . .	10,3	40,0	47,5	2,2 [1]	28,0	21,3	50,3	4759
Г. Бранск . . .	0,9	40,9	57,9	0,3	39,0	2,7	57,9	3739
Г. Драгічын . .	5.8	59,1	34,8	0,3	48,2	10,5	41,3	1972
Г. Кляшчэлі .	24,0	62,8	10,1	3,1 [1]	18,1	39,1	42,8	1452
Г. Мельнік . . .	43,7	37,4	18,9	—	29,6	49,1	21,3	1091
Г. Нараў . . .	5,3	59,0	35,7	—	31,8	24,6	43,6	963
Горады разам Towns .	10,8	46,4	41,4	1,4	33,3	19,0	47,5	13976
Цэлы павет Whole district	27,8	61,3	10,6	0,3	49,8	37,7	12,4	129216

1) Рускія Russians

1921 г. **Сакольскі павет. Sakolka.**

Воласьці Gminas	Беларусы White-Ruthen.	Палякі Poles	Яўрэі Jews	Іншыя Others	Каталікі Cathol.	Праваслаўныя Orthodox.	Юдзеі Jews	Усяго насельніцтва Total
1. Адэльск	0,4	99.4	0,1	0,1	82,5	14,1	3,3	5591
2. Дамброва	9,2	90,7	0,1	—	89,7	9,9	0,2	9326
3. Залесьсе	0,1	99,1	0,2	0,6	86,7	13,1	0,2	1892
4. Карыцын	0,6	95,0	3,7	0,7	94,7	1,5	3,8	7130
5. Кузьніца	2,1	97,3	0,4	0,2	87,0	7,4	5,5	8371
6. Новы Двор	9,7	90,0	—	0,3	78,7	21,3	—	3751
7. Сакаляны	—	100,0	—	—	92,5	7,5	—	3569
8. Саколка	0,4	99,5	—	0,1	98,1	1,4	—	8904
9. Сідра	9,9	83,9	6,2	—	65,4	23,6	11,0	4370
10. Сухаволя	0,2	99,8	—	—	99,7	0,3	—	7743
11. Чорная Весь	—	99,0	—	1,0	81,3	12,2	5,5	956
12. Шудзялова	34,6	64,9	0,3	0,2	45,1	54,2	0,6	7243
13. Янава	—	86,0	14,0	—	85,7	0,2	14,1	7306
Павет бяз гораду Districtt excluding towns	5,9	91,8	2,1	0,2	84,7	11,8	3,3	76,152
Towns: Г. Саколка	0,6	59,4	38,1	1,9	48,6	3,8	46,4	6086
Towns: Г. Васількоў	0,6	85,8	13,2	0,4	63,3	12,3	24,5	3903
Towns: Г. Дамброва	0,7	58,1	40,0	1,2	57,0	1,5	40,4	3014
Towns: Г. Новы Двор	0,6	97,6	0,4	1,4	59,6	7,2	32,9	1222
Towns: Г. Адэльск	0,1	91,2	8,7	—	87,4	0,3	12,3	1333
Towns: Г. Суховоля	0,1	48,8	50,9	0,2	46,5	0,3	51,4	2457
Гарады разам. Towns	0,5	68,4	30,1	1,0	56,5	4,8	37,8	18,015
Цэлы павет. Whole district	4,8	87,3	7,5	0,4	79,3	10,4	9,9	94,167

Табл. № 15.
Tabl. № 15.

Параўнаньне вынікаў перапісу 1919 г. з перапісам 1921 г.

Паветы без гарадоў

Паветы / Districts	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“			Палякі Poles			Яўрэі Jews		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Ашмянскі Aschmjana а) частка, неахопл. перапісам 1921 г.	3425	—	—	6981	—	—	61712	—	—	2415	—	—
б) частка ахопл. пер. 1921 г.	7770	30773	+296,7	26319	—	—	66056	80504	+21,9	6255	1666	—73,4
2. Браслаўскі Braslaw а) частка неабхопл. перапісам 1921 г.	1279	—	—	—	—	—	—	—	—	133	—	—
б) частка ахопл. пер. 1921 г.	11343	9165	—18,1	—	—	—	43849	43056	—1,1	2213	1756	—14,8
3. Віленскі Wilnja	626	—	—	—	—	—	160762	—	—	6665	—	—
4. Вялейскі Wjalejka	109770	99364	—9,5	2	—	—	62104	86473	+39,2	8301	5766	—30,5
5. Дзісьненскі Dzisna	45407	102760	+126,3	—	—	—	69984	78027	+11,5	2599	4022	+54,8
6. Лідзкі Lida	25623	25106	—2,0	—	—	—	136843	139528	+2,0	4039	4793	+18,7
7. Сьвянцянскі Swjancjany	18675	—	—	2888	—	—	60321	—	—	4709	—	—
8. Троцкі Troki	242	—	—	899	—	—	48184	—	—	3725	—	—
9. Аўгустоўскі Augustav	—	84	—	—	—	—	—	52181	—	—	827	—
10. Беластоцкі Bjelastok	—	5455	—	—	—	—	—	85160	—	—	7341	—
11. Бельскі Bjelsk	—	34451	—	—	—	—	—	72668	—	—	7927	—
12. Берасьцейскі Bjerascje	27019	52301	+93,6	11957	337	—97,2	17916	23802	+32,9	7484	7614	+1,7
13. Ваўкавыскі Waukawysk	17194	23690	+37,8	10206	—	—	53086	73843	+39,1	6375	6344	—0,5
14. Гарадзенскі Horadnja	33160	38023	+14,7	—	—	—	53549	66116	+23,5	10534	10260	—2,6
15. Кобрынскі Kobryn	5955	34545	+480,1	73751	25647	—65,2	11654	44410	+281,1	6704	8401	+25,3
16. Пружанскі Pruschany	43406	37723	—13,1	—	—	—	7079	34342	—385,1	4156	3553	—14,5
17 Сокольскі Sakolka	—	4453	—	—	—	—	—	69919	—	—	1634	—
18. Слонімскі Slonim	49054	95107	+93,9	3818	—	—	38189	41309	+8,2	7387	9355	+26,7
19. Навагрудскі Nawagradak	178969	146344	—18,2	4149	—	—	40639	106849	+162,9	15824	16131	+5,5
20. Пінскі Pinsk	150423	162482	+8,0	6644	1707	—74,3	7971	36118	+353,1	12752	11028	—13,5
21. Іншыя паветы Others districts	102064	84920	—16,8	10582	—	—	35305	74796	+111,9	8545	6100	—28,6
Total Разам 1919 і 1921 г.	807157	942303	+16,7	147428	27691	—81,2	644.224	929173	+44,2	103168	96789	—6,2
(параўнальныя вялічыні)												
(непараўнальныя вялічыні)	831404	986746	—	158196	27691	—	975203	1209101	—	120815	114518	—

The comparing results of Census of 1919 and of Census of 1921

Districts excluding towns.

Іншыя Others			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
872	—	—	60035	—	—	12635	—	—	2543	—	—	75405	—	—
4143	280	—93,2	65115	68949	+2,7	38564	40986	+6,3	6457	2865	—55,6	110543	113223	—
15948	—	—	8723	—	—	2118	—	—	344	—	—	17360	—	—
6513	7118	+9,3	54026	50333	—6,6	2476	2568	+4,6	2387	2599	+13,1	63918	61095	—3,8
16165	—		173292	—	—	1681	—	—	7414	—	—	184218	—	—
16029	707	—95,6	69597	67757	—2,6	115833	113939	—1,6	9587	8364	—12,7	196206	192310	—2,0
65900	2103	—96,8	70825	72384	+2,2	98528	98389	—0,1	5256	6125	+16,5	183890	186912	+1,6
8190	9886	+20,7	127270	127864	+0,5	36026	40117	+11,4	10731	11129	+3,7	174695	179313	+2,6
49118	—	—	114922	—	—	10781	—	—	5064	—	—	135711	—	—
37895	—	—	82799	—	—	827	—	—	6611	—	—	90945	—	—
—	530	—	—	50103	—	—	593	—	—	1775	—	—	53622	—
—	702	—	—	76509	—	—	13016	—	—	8045	—	—	98658	—
—	194	—	—	59063	—	—	46013	—	—	9333	—	—	115240	—
3116	2938	—5,7	6893	8746	+26,9	47901	67966	+41,9	10628	8210	—22,7	67492	86992	+28,9
1882	284	—84,9	46768	48686	+4,1	32002	46672	+45,8	9749	8542	—12,4	88743	104161	+17,4
1844	1350	—26,8	47869	49857	+4,2	36552	52501	+43,6	14352	13126	—8,5	99087	115749	+16,8
915	6394	+598,8	3911	4207	+7,6	74420	103397	+38,9	14029	11685	—16,7	98979	119397	+20,6
5857	321	—94,5	8630	11478	+33,0	44370	57792	+30,3	7468	6478	—13,2	60498	75939	+25,5
—	146	—	—	64517	—	—	8982	—	—	2547	—	—	76152	—
19570	259	—98,7	24510	23562	—3,9	79168	106891	+35,0	14325	9433	—34,1	118018	146030	—23,7
19069	516	—97,3	46539	48138	+3,4	191724	201789	+5,3	18303	19037	+4,0	258650	269840	+4,3
22792	913	—96,0	8122	9313	+14,7	177396	188731	+6,4	14308	13424	+6,2	290582	212248	—5,8
3343	2501	—25,2	44980	41265	—8,3	104091	117177	+12,6	10429	9492	—9,0	159839	168317	+5,3
179163	35570	—80,2	625055	632539	+1,2	1079051	1238915	+14,8	148009	130509	—11,8	1881140	2031526	+8,0
301993	37142	—	1064826	883331	—	1107093	1307519	—	169985	152209	—	2384779	2375198	—

Гарады. Towns

Паветы Districts	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“			Палякі Poles			Яўрэі Jews		
	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
1. Ашмянскі Aschmjana а) частка неахопл. перапісам 1921 г.	—	—	—	—	—	—	1397	—	—	1969	—	—
б) частка ахопл. пер. 1921 г.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2. Браслаўскі Braslaw	0	124	—	—	—	—	236	554	+134,8	908	902	—0,7
3. Віленскі Wilnja	1781	—	—	—	—	—	72416	—	—	46559	—	—
4. Вялейскі Wjalejka	5452	1171	—78,5	—	—	—	1785	3147	+76,3	1090	1484	+36,2
5. Дзісенскі Dzisna	974	1334	+37,0	—	—	—	4628	4400	—4,9	2681	3063	+143,0
6. Лідзкі Lida	181	131	—27,6	—	—	—	6636	8788	+32,4	2290	4344	+89,7
7. Сьвянцянскі Svjancjany	52	—	—	—	—	—	1533	—	—	1815	—	—
8. Троцкі Troki	—	—	—	—	—	—	1763	—	—	80	—	—
9. Аўгустоўскі Augustaw	—	8	—	—	—	—	—	6715	—	—	1962	—
10. Беластоцкі Bjelastok	—	638	—	—	—	—	—	41183	—	—	39193	—
11. Бельскі Bjelsk	—	1513	—	—	—	—	—	6486	—	—	5788	—
12. Берасьцейскі Bjerascje	1160	2158	+86,0	--	--	—	2257	12531	+455,2	10035	13621	+35,7
13. Ваўкавыскі Waukawysk	179	243	+35,8	0	0	—	3082	6355	+106,2	4915	4360	—11,3
14. Гарадзенскі Horadnja	2123	1488	—29,9	—	—	—	9255	17303	+87,0	16587	15056	—9,2
15. Кобрынскі Kobryn	405	893	+120,5	—	2	—	4747	4540	—4,4	3028	2667	—11,9
16. Пружанскі Pruschany	1031	1305	+26,6	—	—	—	517	2061	+298,6	4619	2945	—36,2
17. Сакольскі Sakolka	—	92	—	—	—	—	—	12318	—	—	5411	—
18. Слонімскі Slonim	597	605	+1,3	—	—	—	1227	2334	+90,2	7701	6500	—15,6
19. Навагрудскі Nawagradak	4166	14269	+240.1	56	—	--	1762	9693	+450,1	9122	9814	+7,6
20. Пінскі Pinsk	703	2302	+227,5	—	4	—	1704	3908	+129,4	17408	16697	—4,1
21. Інш. паветы Others districts	409	355	—13,2	—	—	—	485	1120	+130,9	2101	1456	—30,9
Разам па З. Б. 1919, 1921 Total	17380	26378	+51,8	56	6	—89,2	38321	76734	+100,2	82485	82909	+0,5
(Параўнальныя вялічыні)												
(Непараўнальныя вял.)	19213	28629	—	56	6	—	115430	143436	—	132908	135263	—

Іншыя Others			Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%	1919	1921	±%
76	—	--	1397	—	—	48	—	—	1967	—	—	3442	—	—
—	—	—	—	—	—	58	81	+39,7	911	1130	+24,1	1235	1587	+28,5
91	7	—92,3	262	363	+38,6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8198[1]	—	—	75336	—	—	5873	—	—	46559	—	—	128954	—	—
115	74	—35,6	1689	1500	—11,2	4209	2430	—42,3	2545	1925	—24,0	8442	5876	—30,4
109	130	+19,3	1684	1588	—5,7	1915	1674	—12,6	5652	5586	—1,2	9373	8927	—4,7
2258	138	—93,9	5122	6867	+34,1	695	1052	+52,0	5523	5419	—1,9	11365	13401	+17,9
581	—	—	1783	—	—	91	—	—	1815	—	—	3981	—	—
43	—	—	1161	—	—	81	—	—	467	—	—	1886	—	—
—	77	—	—	6297	—	—	90	—	—	2261	—	—	8762	—
—	3179	—	—	34513	—	—	4798	—	—	42092	—	—	84193	—
—	189	--	—	4648	—	—	2659	—	—	6644	—	—	13976	—
553	1150	+108,0	2182	8676	+297,6	1677	5025	+199,6	10126	15630	+54,4	14005	29460	+110,4
296	142	—52,0	2674	4622	+72,8	732	1282	+75,1	5022	5130	+2,1	8472	11100	+31,0
200	847	+323,5	8825	12053	+36,6	2474	3649	+47,5	16628	18697	+12,4	28165	34694	+23,2
655	106	—83,8	872	979	+12,4	1420	1779	+25,3	6528	5431	—16,8	8835	8208	—7,1
6	21	+250,0	521	716	+37,4	1023	1460	+42,7	4627	4152	—10,3	6173	6332	+2,6
—	194	—	—	10177	—	—	856	—	—	6816	—	—	18015	—
194	204	+5,2	1192	1609	+35,0	613	897	+46,3	7701	6917	—10,2	9719	9643	—0,8
363	692	+90,7	2188	7063	+222,8	3668	15343	+318,3	9302	11201	+20,4	15469	34468	+122,8
1621	557	—65,6	1709	2549	+49,2	2246	3292	+46,6	17412	17513	+0,6	21436	23468	+9,5
77	73	—5,1	485	456	—6,0	402	417	+3,7	2104	2055	—2,3	3072	3004	—2,2
7519	4141	—44,9	29405	49041	+66,8	21132	38381	+81,6	94081	100786	+7,1	145761	190168	+30,5
16417	7780	—	109082	104676	—	27225	46784	—	144889	158599	—	284024	315114	—

[1]) У тым ліку ліцьв.—5278. Lithuanians—5278.

Цэлыя паветы. **Whole Districts.**

Паветы Districts	Беларусы White-Ruthenians			Тутэйшыя Natives „Tuteisi“			Палякі Poles			Яўрэі Jews			Іншыя. Others		Каталікі Cathol.			Праваслаўныя Orthodox.			Юдзеі Jews			Разам Total		
	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%	1919	1921	+/%
Ашмянскі Aschmjana																								
а) част. неах. пер. 1921 г.	3425	—	—	6981	—	—	63109	—	—	4384	—	—	948	—	—	61432	—	—	12683	—	—	4510	—	—	78847	—	—
б) част. ахоп. пер. 1921 г.	7770	30773	+296,1	26319	—	—	66056	80504	+21,9	6255	1666	—73,4	4143	280	—93,2	65115	68949	+5,9	38564	40986	+6,3	6457	2865	—55,6	110543	113223	+2,4
Браслаўскі Braslaw																								
а) част. неах. пер. 1921 г.	1279	—	—	—	—	—	—	—	—	133	—	—	15948	—	—	8723	—	—	2118	—	—	344	—	—	17360	—	—
б) част. ахоп. пер. 1921 г.	11343	9289	—18,1	—	—	—	44085	43610	—1,1	3121	2658	—14,8	6604	7125	+7,9	54288	50696	—6,6	2534	2649	+4,6	3298	3729	+13,1	65153	62682	—3,8
Віленскі . . Wilnja	2407	—	—	—	—	—	233178	—	—	53224	—	—	24363	—	—	248628	—	—	7554	—	—	53973	—	—	313172	—	—
Вялейскі . Wjalejka	115222	100535	—12,7	2	—	—	63889	89620	+40,3	9391	7250	—22,8	16144	781	—95,2	71286	69257	—2,8	120042	116369	—3,1	12132	10289	—15,2	204648	198186	—3,2
Дзісенскі . Dzisna	46381	104094	+124,4	—	—	—	74612	82427	+10,5	5280	7085	+34,2	66980	2233	—96,7	72509	73972	+1,5	100443	100063	—0,4	10908	11711	+7,4	193263	195839	+1,3
Лідзкі . . . Lida	25804	25237	—2,2	—	—	—	143479	148316	+3,4	6329	9137	+44,4	10448	10024	—4,1	132392	134731	+1,8	36721	41169	+12,1	16254	16548	+1,8	186060	192714	+3,6
Сьвянцянскі Swjancjany	18727	—	—	2888	—	—	61854	—	—	6524	—	—	49699	—	—	116705	—	—	10872	—	—	6879	—	—	139692	—	—
Троцкі. . . Troki	242	—	—	899	—	—	49947	—	—	3805	—	—	37938	—	—	83960	—	—	908	—	—	7078	—	—	92831	—	—
Аўгустоўскі Augustaw	—	92	—	—	—	—	—	58896	—	—	2789	—	—	607	—	—	56400	—	—	683	—	—	4036	—	—	62384	—
Беластоцкі Bjelastok	—	6093	—	—	—	—	—	126343	—	—	46534	—	—	3881	—	—	111022	—	—	17814	—	—	50137	—	—	182851	—
Бельскі . . Bjelsk	—	35964	—	—	—	—	—	79154	—	—	13715	—	—	383	—	—	64311	—	—	48672	—	—	15977	—	—	129216	—
Берасьцейс. Bjerascje	28179	54459	+93,3	11957	337	—97,2	20173	36333	+80,1	17519	21235	+21,2	3669	4088	+11,4	9075	17422	+92,0	49578	72991	+47,2	20754	23840	+14,9	81497	116452	+42,9
Ваўкавыскі Waukawysk	17373	23933	+37,8	10206	—	—	56168	80198	+42,8	11290	10704	—5,2	2178	426	—80,4	49442	53308	+7,8	32734	47954	+46,5	14771	13672	—7,4	97215	115261	+18,6
Гарадзенскі Horadnja	35283	39511	+12,0	—	—	—	62804	83419	+32,8	27121	25316	—6,7	2044	2197	+7,5	56694	61910	+9,2	39026	56150	+43,9	30980	31823	+2,7	127252	150443	+18,2
Кобрынскі . Kobryn	6360	35438	+457,2	73751	25649	—65,2	16401	48950	+198,5	9732	11068	+13,7	1570	6,500	+314,0	4783	5186	+8,4	75841	105176	+38,7	20557	17116	—16,7	107814	127605	+18,4
Пружанскі. Pruschany	44437	39023	—12,2	—	—	—	7596	36403	+379,2	8775	6498	—25,9	5863	343	—94,1	9151	12194	+33,3	45393	59252	+30,5	12095	10630	—12,1	66671	82272	+23,4
Сакольскі . Sakolka	—	4545	—	—	—	—	—	82237	—	—	7045	—	—	340	—	—	74694	—	—	9838	—	—	9363	—	—	94167	—
Слонімскі . Slonim	49651	95712	+92,8	3818	—	—	39416	43643	+10,7	15088	15855	+5,1	19764	463	—97,7	25702	25171	—2,1	79781	107788	+35,1	22026	16350	—25,8	127737	155673	+21,9
Навагрудскі Nawagradak	183135	160613	—12,3	4205	—	—	42401	116542	+174,9	24946	25945	+4,0	19432	1208	—93,8	48727	55201	+13,3	195392	217132	+11,1	27605	30238	+9,5	274119	304308	+11,0
Пінскі Pinsk	151126	16478	+9,0	6644	1711	—74,2	9675	40026	+313,7	30160	27725	—8,7	24413	2470	+89,9	9831	11862	+20,7	179642	192023	+6,9	31720	30937	—2,5	222018	235716	+6,2
Іншыя паветы. Others districts . .	102473	85275	—16,2	10582	—	—	35790	75916	+112,1	10646	7556	—29,0	3420	2574	—24,7	45465	41721	—8,2	104493	117594	+12,5	12533	11547	—7,9	162911	171321	+5,2
Разам. Total 1919 і 1921 Параўнальныя вялічыні	824537	968681	+17,5	147484	27697	—81,2	682545	1005907	+47,4	185653	179698	—3,2	186684	39712	—78,7	654460	681580	+4,1	1100184	1277296	+16,1	242090	231295	—4,5	2026901	2221695	+9,6
Непараўн. вялічыні . .	850617	1015375	—	158252	27697	—	1090633	1352537	—	253723	249781	—	315580	44923	—	1173908	988007	—	1134319	1354303	—	314874	310808	—	2668803	2690313	—

Табліца № 16.
Table № 16.

Лік беларусаў у гарадох Заходняй Беларусі (у тысячах).
Number of White-Ruthenians in towns of West-White-Ruthenia (thousand).

№ №	Паветы Districts	Агульны лік насельніцтва. Total number of population	Лік праваслаўных. Number of orthodoxes	Лік каталікоў. Number of catholics	% беларусаў сярод каталікоў у 1897 г. % of White-Ruth. among the catholics in 1897	Лік каталікоў-беларусаў у 1921 г. Number of the catholics Whites-Ruth. in 1921	Лік беларусаў у 1921 г. Number of White-Ruth. in 1921 г.	% беларусаў. % of White-Ruth.
1	Ашмянскі: а-1919 Aschmjana	3,4	0,05	1,4	70,4	1,0	1,05	30,9
	„ в-1921 „	—	—	—	70,4	—	—	—
2	Браслаўскі: а-1919 Braslaw.	—	—	—	21,9	—	—	—
	„ в-1921 „	—	0,1	0,4	21,9	0,1	0,2	12,5
3	Віленскі: 1919 Wilnja. . .	129,0	5,9	75,3	7,8	5,9	11,8	9,2
4	Вялейскі Wjalejka	5,9	2,4	1,5	24,3	0,4	2,8	47,5
5	Дзісьненскі Dzisna . . .	8,9	1,7	1,6	75,0	1,2	2,9	32,6
6	Лідзкі Lida	13,4	1,0	6,9	27,0	1,9	2,9	21,7
7	Сьвянцянскі 1919 Swjancjany..	4,0	0,1	1,8	16,3	0,3	0,4	10,0
8	Троцкі 1919 Troki. . . .	1,9	0,1	1,2	20,4	0,2	0,3	15,8
9	Аўгустоўскі Augustaw . .	8,8	0,1	6,3	1,6	0,1	0,2	2,3
10	Беластоцкі Bjelastok . . .	98,1	6,3	42,8	4,1	1,8	8,1	8,3
11	Бельскі Bjelsk	24,7	3,4	8,4	0,0	0,0	3,4	13,8
12	Берасьцейскі Bjerascje . .	29,5	5,0	8,7	0,4	0,03	5,0	17,0
13	Ваўкавыскі Waukawysk. .	11,1	1,3	4,6	71,3	3,3	4,6	41,5
14	Горадзенскі Horadnja . .	34,7	3,6	12,1	18,3	2,2	5,8	16,8
15	Кобрынскі Kobryn. . . .	8,2	1,8	1,0	3,4	0,03	1,8	22,0
16	Пружанскі Pruschany . .	6,3	1,5	0,7	51,0	0,4	1,9	30,3
17	Сакольскі Sakolka . . .	14,1	0,4	7,7	65,6	5,1	5,5	39,1
18	Слонімскі Slonim	9,6	0,9	1,6	21,0	0,3	1,2	12,5
19	Наваградзкі Nawagradak .	34,5	15,3	7,1	45,9	3,3	18,6	53,9
20	Пінскі Pinsk.	23,5	3,3	2,5	3,6	0,1	3,4	14,5
21	Часткі інш. паветаў. Parts of other districts. . . .	3,0	0,4	0,5	75,2	0,4	0,8	26,7
	Разам Total. .	474,2	54,6	194,1	—	28,1	82,7	17,5

Табліца № 16а.
Table № 16a.

Лік беларусаў у негарадзкіх паселішчах Заходняй Беларусі (у тысячах).
Number of White-Ruthenians in out-of town settlements of West-White-Ruthenia (thousand)

№№	Паветы Districts	Агульны лік насельніцтва. Total number of population	Лік праваслаўных. Number of orthodoxes	Лік каталікоў. Number of catholics	% беларусаў сярод каталікоў у 1897 г. % of White-Ruthenians among. the cath. in 1897	Лік каталікоў-беларусаў у 1921 г. Number of the catholics White-Ruth. in 1921	Лік беларусаў у 1921 г. Number of White-Ruth. in 1921	% беларусаў. % of White-Ruth.
1	Ашмянскі: а-1919 Aschmjana	73,4	12,6	58,0	89,6	52,0	64,6	88,2
	„ в-1921 „	113,2	41,0	68,9	89,6	61,7	102,7	90,7
2	Браслаўскі: а-1919 Braslaw	17,4	2,1	8,7	67,3	39,7	44,3	56,4
	„ в-1921 „	61,1	2,5	50,3				
3	Віленска-Троцкі 1919 Wilnja-Troki	160,0	2,5	157,5	62,3	98,1	100,6	62,3
4	Вялейскі Wjalejka	192,3	113,9	67,8	92,9	63,0	176,9	92,0
5	Дзісьнескі Dzisna . . . :	186,9	98,4	72,4	91,5	66,2	164,6	88,1
6	Лідзкі Lida	179,3	40,1	127,9	79,4	101,6	141,7	79,0
7	Сьвянцянскі Svjancjany .	135,7	10,8	114,1	53,7	61,3	72,1	53,1
8	Аўгустоўскі Augustaw . .	53,6	0,6	50,1	60,4	30,3	30,9	57,6
9	Беластоцкі Bjealastok . .	88,4	11,7	70,7	57,5	40,6	52,3	59,1
10	Бельскі Bjelsk	104,5	45,2	55,9	73,2	40,9	86,1	82,4
11	Берасьцейскі Bjerašcje . .	87,0	68,0	8,7	1,6	0,1	68,1	78,3
12	Ваўкавыскі Waukawysk .	104,2	46,7	48,7	93,2	45,4	92,1	88,4
13	Гарадзенскі Horadnja . .	115,7	52,5	49,9	84,3	42,1	94,6	81,8
14	Кобрынскі Kobryn . . .	119,4	103,4	4,2	3,0	0,1	103,5	86,7
15	Пружанскі Pruschany . .	75,9	57,8	11,5	80,5	9,3	67,1	88,5
16	Сакольскі Sakolka . . .	76,2	9,0	64,5	99,1	63,9	72,9	95,7
17	Слонімскі Slonim	146,0	106,9	23,6	86,8	20,5	127,4	87,3
18	Наваградзкі Nawagradak .	269,8	201,8	48,1	85,2	41,0	242,8	90,0
19	Пінскі Pinsk	212,2	188,7	9,3	49,9	4,6	193,3	91,1
20	Часткі інш. паветаў Parts of other districts	168,3	117,2	41,3	75,2	31,1	148,3	88,1
	Разам Total . .	2740,5	1333,4	1212,1	(75,4)	913,5	2246,9	(82,0

С Ь П І С*)
валасьцей (гмін) Заходняй Беларусі.

L I S T*)
of the volosts (gminas) of West-White-Ruthenia.

1. Ашмянскі павет.
Aschmjana.

а) Частка, неахопленая перапісам 1921 г.

The part not comprising by Census of 1921.

1. Беніца
2. Гальшаны
3. Граужышкі
4. Дзевянішкі
5. Крэва
6. Куцэвічы
7. Паляны
8. Смаргонь
9. Солы

б) Частка, ахопленая перапісам 1921 г.

The part comprising by Census of 1921.

10. Бакшты
11. Валожын
12. Вішняў
13. Дарэва
14. Забярэзьзе
15. Іў'е
16. Ліпнішкі
17. Лугамавічы
18. Налібокі
19. Палачаны
20. Седліска
21. Суботнікі
22. Трабы
23. Юрацішкі

2. Браслаўскі павет.
Braslaw.

а) Частка, неахопленая перапісам 1921 г.

The part not Comprising by Census of 1921.

1. Бароўна
2. Баруны
3. Дзяменск
4. Калкуны
5. Саланай
6. Скрудзеліна

б) Частка, ахопленая перапісам 1921 г.

The part Comprising by census of 1921.

7. Браслаў
8. Відзы
9. Дрысьвяты
10. Дукшты
11. Опса
12. Пліска
13. Рымшаны
14. Слабодка
15. Смолвы

3. Віленскі павет.
Wilnja.

1. Аванта
2. Быстрыца
3. Варняны
4. Гедройцы
5. Гельваны
6. Ілна (Тургай)
7. Маляты
8. Мейшагола
9. Міскуны
10. Мусьнікі
11. Немянчын
12. Падбярэзьзе
13. Рудаміна
14. Рукойні
15. Рэша
16. Салечнікі-Вялікія
17. Салечнікі-Малыя
18. Шумск
19. Шырвінты
20. Янішкі

4. Вялейскі павет.
Wjalejka.

1. Будслаў
2. Ваўкалата
3. Вязынь
4. Вялейка
5. Гарадок
6. Даўгінава
7. Дунілавічы
8. Жосьня
9. Іжа
10. Ілія
11. Касьцяневічы
12. Краснасельск
13. Крывічы
14. Куранец
15. Лебедзева
16. Лучай
17. Маладзечна
18. Маньковічы
19. Мядзёл
20. Норыца
21. Парафіянава
22. Порплішчы
23. Радашковічы
24. Рэчкі
25. Хаценчыцы

5. Дзісьненскі павет.
Dzisna.

1. Богін
2. Верхнянск
3. Германовічы
4. Глыбокае
5. Друя
6. Залесьсе
7. Ігумен
8. Іоды
9. Леанполь
10. Лужкі
11. Луцк
12. Мікалаева
13. Міоры
14. Н.-Пагост
15. Паставы
16. Перабродзьдзе
17. Плісы
18. Празарокі
19. Стафанполь
20. Чарнявіцы
21. Чарэск
22. Язьненск (Ямна)

6. Лідзкі павет.
Lida.

1. Аляксандраўск
2. Астрыня
3. Беліцы
4. Беняконі
5. Васілішкі
6. Ганчары

---

*) Нумары валасьцей (гмін) па сьпісу адпавядаюць нумаром валасьцей на схэматычнай мапе і нумаром валасьцей у табліцы № 14 (даныя перапісаў 1919 і 1921 г. г.).

*) The numbers of tne volosts in this list correspondas to the numbers on the schematic map and to the numbers of table № 14 (given in Census of 1919 and 1921).

7. Дакудава
8. Жалудок
9. Жырмяны
10. Забалаць
11. Кронява
12. Лебяда
13. Ліда
14. Ляцк
15. Мысьляны
16. Новы-Двор
17. Орля
18. Радунь
19. Ружанка
20. Сабакінцы
21. Тарноўск
22. Шчучын
23. Эйшышкі

7. Сьвянцянскі павет. Swjancjany.

1. Аляксандраўск
2. Войстам
3. Вішняў
4. Гадуцішкі
5. Дубатаўка
6. Даўгілішкі
7. Забалацьце
8. Занарач
9. Кукуцішкі
10. Кемялішкі
11. Камаі
12. Кабыльнік
13. Лынгмяны
14. Лынтупы
15. Мелегьяны
16. Міхалаўка
17. Сьвір
18. Сьвянцяны
19. Цьверацк
20. Шаметава
21. Ясеўск

8. Троцкі павет. Troki.

1. Алькенікі
2. Араны
3. Бутрыманцы
4. Высокі Двор
5. Ганушышкі
6. Даугі
7. Еу'е
8. Ландварова
9. Мерач
10. Недзенгі
11. Рудзішкі
12. Стокліпкі
13. Сумелішкі
14. Трокі

9. Аўгустоўскі павет. Augustaw.

1. Барглаў
2. Валавічоўцы
3. Вялікая Баля
4. Галынка
5. Даўстуды
6. Дубавое
7. Кольніца
8. Кур'янка
9. Лабна
10. Ліпск
11. Штабін
12. Шчэбра-Альшанка

10. Беластоцкі павет. Bjelastok.

1. Абрубнікі
2. Беласточак
3. Гарадок
4. Ганёндз
5. Даліставa
6. Дайліды
7. Заблудава
8. Завыкі
9. Калінаўка
10. Крыпна
11. Міхалова
12. Трысьцяны
13. Хорашч
14. Чорная Весь
15. Юхнавец

11. Бельскі павет. Bjelsk.

1. Відзгова
2. Вышкі
3. Гродзіск
4. Даманова
5. Дубяжын
6. Конты
7. Кляшчэлі
8. Ласінка
9. Лубін
10. Мілейчыцы
11. Нарава
12. Наройкі
13. Орля
14. Пасынкі
15. Радзівілаўка
16. Рудка
17. Семяцічы
18. Топчава
19. Шкурэц

12. Берасьцейскі павет. Bjerascje.

1. Войстка
2. Вялікарыта
3. Верхнянск
4. Воўчын
5. Высока-Літоўск
6. Дамачава
7. Дварцы
8. Дзьмітравічы
9. Жыцін
10. Камянец-Літоўскі
11. Камянец-Жыравіцкі
12. Козічы
13. Лышчыцы
14. Маларыта
15. Матыкалы
16. Медная
17. Олтуш
18. Паловы
19. Прыборава
20. Радванічы
21. Ратайчыцы
22. Турма

13. Ваўкавыскі павет. Waukawysk.

1. Біскупцы
2. Зэльзін
3. Зэльва
4. Ізабелін
5. Крэмяніцы
6. Лыскава
7. Міжрэчча
8. Мсьцібава
9. Падароск
10. Поразава
11. Пяскі
12. Рось
13. Славацічы
14. Сьвіслач
15. Сьвяньціца
16. Тарнопаль
17. Цярэшкі
18. Ялаўка

14. Горадзенскі павет. Horadnja.

1. Вялікая Бераставіца
2. Малая Бераставіца
3. Берштy
4. Вазёры
5. Верцялішкі
6. Волпа
7. Галынка
8. Гожа
9. Гудзевічы
10. Дубна
11. Жыдомля
12. Індура
13. Каменка
14. Горніца
15. Крынкі
16. Лаша
17. Лунна
18. Масаляны
19. Масты
20. Парэчча
21. Скідэль

15. Кобрынскі павет. Kobryn.

1. Адрыжын
2. Азёлы
3. Антопаль
4. Асаўцы
5. Балота
6. Безьдзеж
7. Брашэвічы
8. Валавель
9. Варацэвічы
10. Гарадзец
11. Драгічын
12. Дружыловічы
13. Дывін
14. Зёлава
15. Зьбірогі

16. Іласк
17. Іменін
18. Макраны
19. Моталь
20. Навасёлкі
21. Падольле
22. Пруская
23. Рагознае
24. Сеховічы
25. Стрыхава
26. Хомск
27. Янава

16. Пружанскі павет. Pruschany.

1. Байкі
2. Белавежа
3. Гарадзечна
4. Дабучын
5. Картуз-Бяроза
6. Котра
7. Лінава
8. Малеч
9. Масева
10. Мацьвеевічы
11. Мяцясы
12. Мікіцічы
13. Наскі
14. Рэвяцічы
15. Руднікі
16. Сялец
17. Сухаполь
18. Чарнякова
19. Шэні
20. Шэрашова

17. Сакольскі павет. Sakolka.

1. Адэльск
2. Дамброва
3. Залесьсе
4. Карыцын
5. Кузьніца
6. Новы-Двор
7. Сакаляны
8. Саколка
9. Сідра
10. Сухаваля
11. Чорная Весь
12. Шудзялава
13. Янава

18. Слонімскі павет. Slonim.

1. Боркі
2. Быцень
3. Дабрамысьль
4. Дварэц
5. Дарэўна
6. Дзярэчын
7. Жыравіцы
8. Зьдзенцёл (Дзятлава)
9. Казловічы
10. Карылавічы
11. Косава
12. Кастровічы
13. Лушнёва
14. Марыйская
15. Мяжэвічы
16. Пасоўская
17. Пяскі
18. Раготна
19. Ружаны
20. Старавесь
21. Чэмяры
22. Шыловічы

19. Навагрудскі павет Nawagradak

1. Гавежная
2. Гарадзечна
3. Гарадзея
4. Гарадзішча
5. Дарава
6. Зухавічы
7. Карэлічы
8. Кашалёва
9. Клецк
10. Крывашын
11. Лань
12. Любча
13. Ляхавічы
14. Мір
15. Мядзьведзіца
16. Несьвіж
17. Негнявічы
18. Новая-Мыш
19. Остраў
20. Паланецк
21. Пачапава
22. Райцы
23. Сіняўка
24. Сноў
25. Сталовічы
26. Усялюб
27. Цырын
28. Чарніхова
29. Шчорсы
30. Ярэмічы
31. Ястрабава

20. Пінскі павет. Pinsk.

1. Броднікі
2 Вярхоўка
3. Дабрастаўка
4. Заборцы
5. Кохава Воля
6. Кажан-Гарадок
7. Лагішын
8. Лемяшэвічы
9. Лунінец
10. Любешаў
11. Марочна
12 Пагост
13. Парэчча
14. Пінкавічы
15. Плотніца
16. Радчыцы
17. Славак
18. Сьвятая-Воля
19. Столін
20. Тэлеханы
21. Удрынічы
22. Перабежава
23. Хойна
24. Хатыніцы

Іншыя паветы. Others districts.

Мазырскі павет. Masyr.

1. Бярозаў
2. Лахва
3. Ленін
4. Хорск
5. Чучавічы
6. Грынцэвічы
7. Заастровічы
8. Кругавічы

Менскі павет. Mjensk.

9. Засульле
10. Івянец
11. Першай
12. Ракаў
13. Рубяжэвічы
14. Сьвержань
15. Стаўбцы

Барысаўскі павет. Barysaw.

16. Докшыцы
17. Туміловічы

Адміністрацыйны падзел Заходняй Беларусі ў 1919 годзе (гміны).

Administrative distribution of West-White-Ruthenia in 1919 (gminas).

